www.psikeart.com

psikeart

73

anılar ve bellek

Bellek ve anı
HİLMİ UYSAL

Bay K.'nın işkence anıları üzerinden travma ve bellek
DOĞAN ŞAHİN

Varoluşun parmak izleri
OKTAY ŞILAR

Belleğe emanetçi günlüklerin psikanalizi
TUĞBA KURT ULUCAN

Hasan Hüsrev Hatemi ve Kara tavuk tepeli, kulakları küpeli
SÖYLEŞİ: ALENA ŞAR

Belleğin sınırlarından hatırlama kültürüne
MEHMET OKYAYUZ

Şetaret Sokak'ta, bir balkonda...
UMUR TALU

Kadınların ortak belleği
HANDE ÖĞÜT

Farz et hiç yaşamadım
ELİF BEYZA AKKANAT ÖZTÜRK

Anıların yedisi
HAYDAR ERGÜLEN

30 TL

ISSN 1308-70450-1

ÇOCAK-ŞUBAT SAYI 73 / 2021

art Dergi

İstanbul Modern'in yeni fotoğraf sergisi, sıradan anlara sıra dışı duygular yükleyen Şakir Eczacıbaşı'nın 300'ü aşkın fotoğrafına yer veriyor.

SERGİ

ŞAKİR ECZACIBAŞI

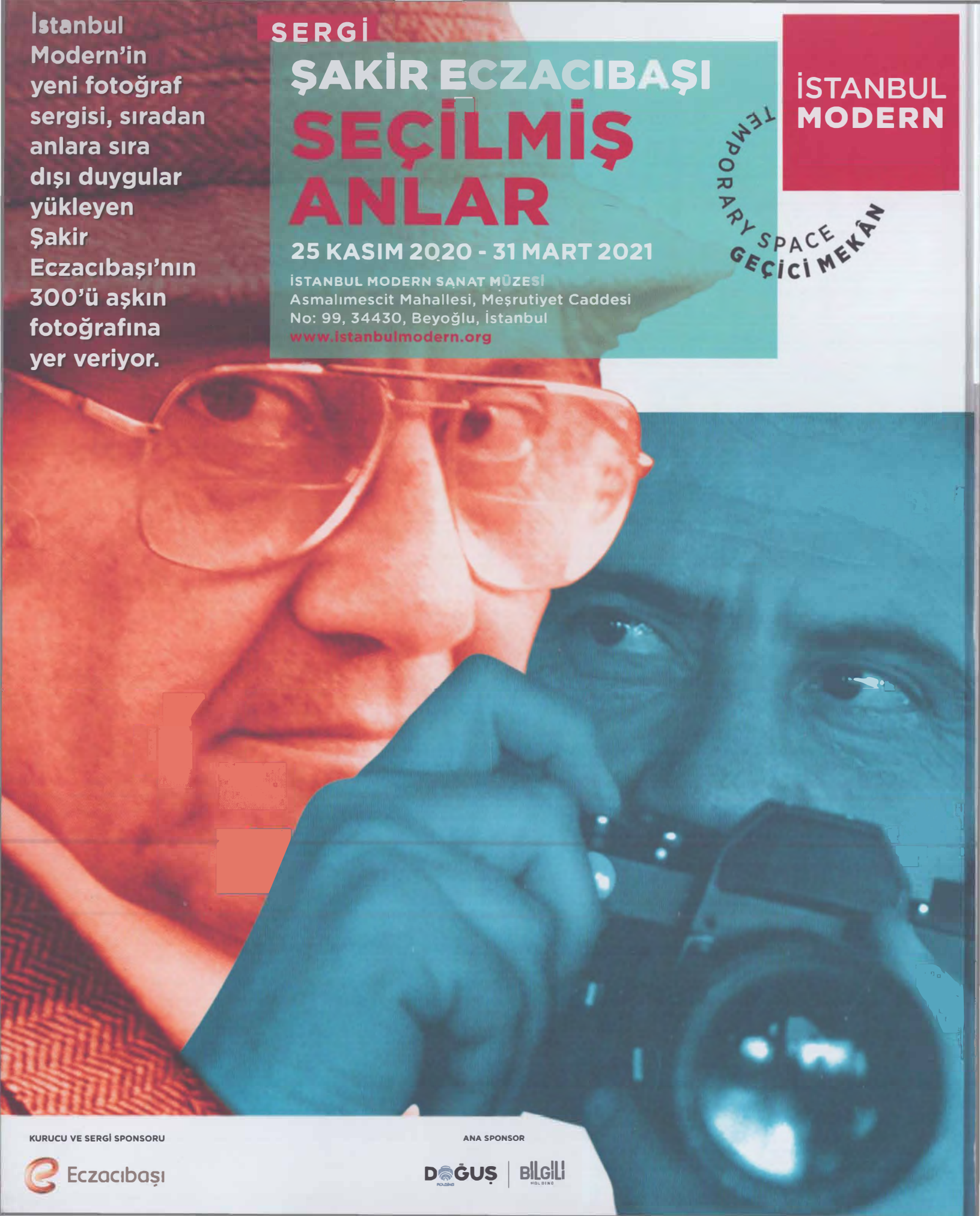
SEÇİLMİŞ ANLAR

25 KASIM 2020 - 31 MART 2021

İSTANBUL MODERN SANAT MÜZESİ
Asmalımescit Mahallesi, Meşrutiyet Caddesi
No: 99, 34430, Beyoğlu, İstanbul
www.istanbulmodern.org

TEMPORARY SPACE
GEÇİCİ MEKÂN

İSTANBUL MODERN

KURUCU VE SERGİ SPONSORU

Eczacıbaşı

ANA SPONSOR

DOĞUŞ HOLDİNG | BİLGİLİ HOLDİNG

LEVENT METE'NİN YENİ KİTABI

Günün birinde kadınları ve çocukları koruyan çok hızlı ve çok güçlü bir yaratık ortaya çıktı. Suçüstü yakaladığı adamları hırpalıyor, kiminin canını korkunç yöntemlerle alıyordu. Şehirde dengeler altüst olurken taciz ve tecavüz çok zorlaştı, kadın öldürmek imkânsız hale geldi. Her fırsatta tekme tokat girişen kocalar hafifçe itip kakmadan önce bile düşünüp taşınıyor, küfür kıyamet hakaret yağdırmaya alışmış babayiğitler küçücük bir kötü söz söylemeye niyetlenirken aritmetik problemi çözer gibi ince hesaplar yapıyordu. Güvenlik güçleri ve sivil erkek örgütleri yaratığın peşine düştüler. Ancak onunla baş etmek hiç kolay değildi..

Saldırgan ve gürültücü erkek adamlar çağının bitip, ruhlarımızı yumuşatıp sakinleştirecek bir sevgi ve anlayış çağının başlaması belki gerçekten mümkündür.

Ev içlerini ve sokakları acımasız bir av alanına çeviren erkek şiddetine karşı erkekçe sert ve kadınca yumuşak çözüm yollarının yarıştığı hüzünlü ve gülünç bir macera.

Seçkin kitabevlerinde...

İçindekiler

4
M. EMİN ÖNDER
Editörden

6
HİLMİ OR
Bellek ve anı

12
DOĞAN ŞAHİN
Bay K.'nın işkence anıları üzerinden travma ve bellek

18
İSHAK SAYĞILI
Bir anımsama çabası olarak "bilincin bağrına bastırmak"

24
OKTAY ŞILAR
Anılar
Varoluşun parmak izleri

28
ŞENGÜL KIYAK
Analitik bir ruhun izinde
Jungiyen bellek ve anılar

32
TANER YILMAZ
Kim olduğumu nerden bileyim?

34
TUĞBA KURT ULUCAN
Belleğe emanetçi günlüklerin psikanalizi

38
SEVCAN KARAKOÇ DEMİRKAYA
Nost/alji

40
SERA YİĞİTER
Arkadaşlık belleği

42
ŞEHNAZ TUNA
"Yeniden kurgulayıcı bellek" ve şahit ifadesi güvenilirliği

46
FATMAGÜL DİKYAR ALTUN
Anı silme makinesi ayağınıza geldi

48
HİLAL BEBEK
Doktor geçmişimi değiştir

50
GİZEM GERDAN
Belleğin çemberinden geçtik

anılar ve bellek

52
SÖYLEŞİ: ALENA SAR
Tıp doktoru, şair ve yazar Hasan Hüsrev Hatemi ile...
Kara tavuk tepeli, kulakları küpeli

54
AHMET İNAM
Bellek-şimdi-gellek kardeşliği

56
MEHMET OKYAYUZ
Belleğin sınırlarından hatırlama kültürüne

60
PINAR K. ÜRETMEN
Otobiyografik ve toplumsal bellek
Kayıp belleğin izinde

64
UMUR TALU
Şetaret Sokak'ta, bir balkonda...

66
EMİN YILDIRIM
Bir mâniniz yoksa annemler size gelecek

70
TUFAN GÖBEKÇİN
Mitoloji ve bellek

74
HANDE ÖĞÜT
Kadınların ortak belleği
Özyaşam öyküleri, anılar, mektuplar, deneyim aktarımları; bilgi, tanıklık, cesaret ve ilham kaynağı...

80
HASAN REYHANOĞLU
Hayat biz ne yaşarsak, ömür biz ne hatırlarsak

84
TEMMUZ KORKMAZGİL
Vasati 40 çöp

88
OĞUZ HAŞLAKOĞLU
Hafızanın çölünde bir doğum sancısı: An-a-mnesis

92
BÜLENT KAYHAN
Anılar ve HÜTF '82 belleği

94
İLHAN SAMİ ÇOMAK
Hatırlama cezası
Bîr

96
H. BAHA COŞKUN
Evrenin, toplumun, kişinin kuruluşu üzerine notlar

97
MURAT PARILDAR
Bir acı anının kırk yıllık hatırası

98
ELİF BEYZA AKKANAT ÖZTÜRK
Farz et hiç yaşamadım

100
PINAR AYDIN O'DWYER
Belleğin belleği

102
LARA KAMHİ
Varoluşun şeffaflığı

104
MURAT MERİÇ
Şarkılar unutturmaz, durup durup hatırlatır

106
ARZU EMEL ALTINKILIÇ
Bellek
Seramiğin izi

108
SONIA SERPİL ASLAN
Bellekte balık avı

110
GÜROL TONBUL
Eski fotoğraflar...

114
HAYDAR ERGÜLEN
Anıların yedisi

120
ELİF NURŞAD
Gölgeli Dolunay

124
LEVENT METE
Belleğin zamana yayılmış parçaları

126
ERGUN ERDOĞAN
Aman avcı vurma beni!

130
HİRA SELMA KALKAN
Çocuk kalbim onu unutmazsa

134
BURÇİN ÇOLAK
Sahte anıların tesellisi

Yeni yılla birlikte Psikeart 12, Psikesinema ise 6 yaşına girecek. Öncelikle bugüne kadar dergilerimize göstermiş olduğunuz ilgi ve destekleriniz bizlere güç verdi.

Pandemi günlerinde Psikeart/Psikesinema E-Bülteninin "Salgın" ve "Açlık" konularını ele alan iki sayısını ve bültenlerde yer alan anket formunu sizlerle paylaştık. Anket, beklentilerimizin ötesinde çok fazla ilgi gördü. 741 kişi anketimizi cevapladı.

M. EMİN ÖNDER

Ankette dikkati çeken en önemli nokta, 12 yıldır düzenli yayımlanmasına karşın anket formunu cevaplayan kişilerin yüzde 14.2'sinin böyle bir dergiden haberdar olmadığıdır. Bu durum, Psikeart dergisinin dikkate alması ve bu konuda daha fazla bir çaba içinde olması gereken bir noktadır.

Psikeart dergisini takip eden okurlarımızın yüzde 62'sini kadınlar, yüzde 37.2'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Yaş gruplarıyla ilgili sonuçlar göstermiştir ki Psikeart dergisine 18-22, 28-32, 38-42, 48-52 ve 58-62 yaş grubundaki kişiler daha fazla ilgi göstermektedir. Okurlarımızın yüzde 14,9'unun öğrenci, 85.1'inin üniversite mezunu olduğu saptanmıştır. Üniversite mezunu okurlarımızın yüzde 39.6'sının lisans, yüzde 32'sinin yüksek lisans, yüzde 10.2'sinin doktora, yüzde 18.2'sinin ise sağlık bilimlerinde uzmanlık eğitimini tamamladıkları gözlendi.

Öğrencilerin ise yüzde 50'sinin lisans, yüzde 32.5'inin yüksek lisans, yüzde 15'inin doktora, yüzde 2.5'inin ise lisede öğrenci oldukları gözlenmiştir.

Psikeart okurlarının yüzde 14.9'unun öğrenci olduğu, yüzde 67.6'sının herhangi bir kurumda çalıştığı, yüzde 8'inin çalışmadığı ve yüzde 9,5'inin ise emekli olduğu belirtilmiştir.

Çalışan okurlarımızın yüzde 20'si kamuda, yüzde 36.5'i kendi işinde, yüzde 31.7'si özel sektörde, yüzde 11.8'i de üniversitelerde öğretim üyesi/görevlisi olarak çalışmaktadır.

Öğretim üyesi/görevlisi olarak yüzde 45.2'sinin öğretim görevlisi, yardımcı doçent, yüzde 35.3'ünün profesör ve yüzde 19.5'inin ise doçent oldukları anlaşılmıştır.

Okurlarımızın yüzde 49.8'i İstanbul'da, yüzde 23.4'ü İzmir'de, yüzde 11.7'si Ankara'da ve yüzde 5.1'i de çeşitli şehirlerde yaşamaktadır.

Okurlarımızın yüzde 50'sinin orta, yüzde 33.8'inin orta-yüksek, yüzde 9.5'inin yüksek ve yüzde 6.7'sinin ise düşük ekonomik düzeylere sahip oldukları saptanmıştır.

OCAK-ŞUBAT 2021. Sayı 73
Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Tasarım
Tuna Yıldırım

Web Danışmanları
Ege Kaya, Zeynep Eylül Önder

Katkıda Bulunanlar
Tuba Akyol, Emine Zinnur Kılıç, Hakan Atalay, Haydar Ergülen, Hande Öğüt, Ahmet İnam, İsmail Güzelsoy, Tan Tolga Demirci, Cumhur Boratav, Alena Sar, Yüksel Aksu, Zeynep Eylül Önder, Birsen Öngül Ata Yılmaz Emre, Çiğdem Gelegen, Serpil Yandı Vargel, Taner Yılmaz, IshakSaygılı, Bedirhan Üstün, Pınar Üretmen, Pınar Aydın O'Dwyer, Lara Kamhi, Gizem Karayavuz, Cansu Boğuşlu, Tuna Yıldırım

Kapak Resmi
Caner Şenyuva

Abone Sorumlusu
Semiha Başar - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

Okurlarımızın çoğu (yüzde 78.4) Psikeart'ı beğendiklerini, okurlarımızın yüzde 4.8'inin ise bazı sayfalarını beğenmediklerini belirtmektedir. Beğenmeme nedenlerinin başında bazı yazıların çok uzun olduğunu, o nedenle beğenmediklerini belirtmişlerdir. Psikeart dergisini takip eden okurlarımızın yüzde 32.4'ü basılı formunu, yüzde 26.4'ü dijital formunu, yüzde 41.2'sinin ise hem basılı hem de dijital formunu okumayı tercih etmişlerdir. İçerik açısından değerlendirildiğinde, okurlarımız Psikeart'ın oldukça yeterli bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

© ELİF NURŞAD

Derginin okuyucularımızın istekleri doğrultusunda bir içeriğe sahip olmasının okunurluğunu artırdığını düşünüyorum.

2021 yılında Psikeart olarak çeşitli aktiviteler içinde olacağız. Özellikle kitap yayınları konusunda bir atılım yapmayı planlıyoruz. "Aşkın Gerçek Yüzü", "Ne Bu Şiddet?", "Psikanalitik Film Analizi" gibi kitapların yayımlanması planlarımızın içinde. Ayrıca Psikeart dergisinin eski sayılarının dijital formu en kısa süre içinde okurlarımızla buluşturulacak.

Bu yıl fiziki ve sanal etkinliklerimiz devam edecektir. Akbank Sanat ile birlikte "Mitoloji ve Sinema", Psikeart/Psikesinema olarak "Sinemada İnsanlık Halleri", "Sanat Psikolojisi" konularında online etkinliklerimizi sürdüreceğiz.

Ayrıca Toplum Ruh Sağlığını Geliştirme Derneği ile birlikte farkındalık üzerine online yayınlarımız da gündemde olacak. Pandemi günleri sonlanıp normal yaşama dönüş yapar yapmaz da İstanbul, İzmir, Bursa ve Mersin kentlerinde canlı sinema etkinliklerimizi sürdüreceğiz.

Psikeart bu sayısında "anılar ve bellek" konusunu işliyor. Güzel ve anlamlı yazıların yer aldığı bu sayıda üniversite arkadaşlarımdan Bülent Kayhan, "Anılar ve HÜTF '82 belleği" yazısında "Şşimdiki zamanı iyice kavra, kavra ki ondan mümkün olduğunca hatırlanmaya değer anı çıkar, çünkü geri dönüp baktığında hayatının bu anılardan müteşekkil olduğunu göreceksin. Benlik dediğin şey, belleğinde kalmış bu anılar olacak" der. Seneler sonra bir sosyal medya platformu sayesinde bir araya gelen '82 Hacettepe Tıp mezunlarıyla ilgili gözlemlerini aktardığı yazısı, yıllar önce yaşananları hatırlattı. Bir başka arkadaşım, sevgili Murat ise hayatının bilmediğimiz yıllarını bizlerle paylaştı. Diğer yazılarla birlikte Psikeart, anılar ve bellek fonksiyonlarını, her sayısında olduğu gibi etraflıca ele almaya çalıştı.

2020 yılını geride bıraktık. 2021 yılının 2020'yi hatırlatmayacak bir yıl olmasını diliyorum. Mutlu yıllar!

psikeart @psikeart psikeartdergisi

Yayın, Dağıtım ve İade Yetkilisi
Gül Emelce İlhan

Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87 Faks: (0262) 331 50 88
İrtibat Bürosu: Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91

www.psikeart.com
info@psikeart.com

Baskı
Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 34418
4. Levent/İSTANBUL Tel: (0212) 280 00 09

Yayın Türü
Yerel, süreli

Dağıtım
Turkuvaz

Her hakkı saklıdır.
Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir.

İki ayda bir çıkar.

Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayımlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir.
Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.
Aralık 2020'de basılmıştır.

Hilmi UYSAL

© GİZEM KARAYAVUZ

Bellek ve anı

Belleğimizdeki sonsuz sayıdaki yaşantı parçalarından sadece anlam yükleyebildiklerimizdir anılar...

Öyle anılar saplanmıştır ki belleğime, hiç olmadık zamanlarda karşılaşabilirim onlarla. Zihnimde canlanan imgelerin beni taşıdığı yer ve zamanı asla aklımın ucuna getiremem (ama aklımın ucuna geliyorlar işte). Hele çocukluktaki o imgeler çok daha sağlam ve güçlü izlenimi veriyor insana. Annemle yaptığımız pazar alışverişlerindeki saatler süren o sıkıntılı dolaşmalardan bunalırdım. Erişkinlerin sebze-meyve seçmesi, pazarcılarla olan hoşbeşleri hiç mi hiç çekicilik taşımazdı benim için ve bitmez tükenmez görünen bu işkenceye dayanma sabrını gösterdiğim için annem fark edemezdi benim sıkıntımı. Pazar alışverişi işkencesinden ne kaldı derseniz, anı olarak işte bu şiir:

Ağlamasa
gözleri yuvalarından
fırlamasa
bir demet çiçek
avuçlarında
annesinin eteği.

O da bir çocuktu benim gibi ve o da pazardaki başka dünyanın içine iliştirilmiş olarak erişkinlerin arasında kaybolmuştu, ağlıyordu. Pazardaki uğultuyu değil de o çocuğun ağlayışını duyuyordum sadece (ve benden başka kimse duymuyordu sanki) ve annesinin eteğini tuttuğu elinin tüm parmaklarını hatırlıyordum, hatta o minik başparmağı bile. Bu belleğime kazınmış anı bambaşka bir gün çiçek demeti tutan bir çocuğun eliyle birleşiverdi ansızın. Yer ve zaman yok, hatta kişiler de yok, sadece çiçek tutan aynı minik eldi gördüğüm. Pazardaki annenin eteğini anımsadım ve çiçek desenli basmalı etek çocuğun elinde büzüşerek bir demete dönüşmüştü. Ya gözler? Yuvasından fırlamış gözler... Bu kadar zıt imgelerin böylesi bir anıda bir araya gelmelerini açıklamam olanaksız. Bir gün bu anımın müziğini de çağırmasını bekliyorum. Hiç olmadık bir zamanda, hiç olmadık yerde kulaklarımda işiteceğimi sanıyorum o anının ezgisini...

Anılar nasıl biriktirilir beynimizde, anlamak kolay değil. Belleğimizi anlamada nörobilimin aldığı yol olağanüstü aslında. Ama anıya dönüşüm başka bir düzey, başka bir dizi işlem olmalı. Beynimize taşınan çok sayıda duyumun bir kısmını belleğimizde tutuyoruz. İnce bir elekten geçiyor duyumlarımız ve çevremizdeki sayısız bilgi parçacığının bir kısmını kayıt altına alabiliyoruz. Yani o bilgi parçacığını yeniden çağırabiliyoruz. Çevremizdeki yaşam ise yüzlerce birbirine bağlı veya bağımsız olaylar, varlıklar, değişimler bütünü. Bu yaşam parçasını beynim, yaşamla eşit sayıda olması imkânsız ama çok sayıda bilgi parçasından oluşan bütünlükte ve belirli bir zamandaki birlikteliğiyle algılıyor ve onun nöronal temsilini oluşturuyor. Bu temsilden bir kısmını belleğimde tutuyorum. Nerede derseniz, aslında tek bir yer söylemek zor, çünkü böylesi bir tek yer yok. Beynimin tümünde dersem hata da olmaz. Ama bir kapısı var mı derseniz, "var" denilebilir; hipokampus... Aslında bir kapıdan ziyade kapıdaki mübaşir demek daha doğru olabilir. Onun mahareti ile nöron dizilerinde depolanmış, işaretlenmiş bilgi parçacıkları

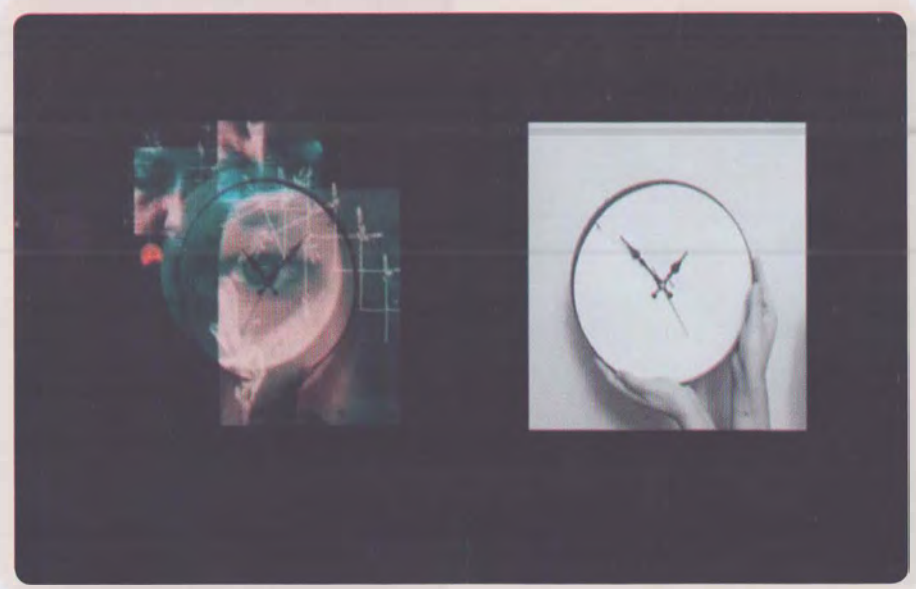
© GİZEM KARAYAVUZ

çağrılıyor ve bilinç sahnesine çıkıyorlar.

Yaşamı algılayan beynimin yer ve zamanla ilişkili olarak o yaşam parçasını, benimle bağıntılı olacak şekilde yani benim yaşantı parçam olacak şekilde kayıt etmem "epizodik/otobiyografik bellek" olarak tanımlanıyor. Epizodik bellek hipokampus olmadan gerçekleşmiyor. Bilateral hipokampusu, kontrol altına alınamayan nöbetler nedeniyle cerrahi olarak çıkarılan hastaların deneyimi çok çarpıcı. Örneğin HM olarak nörobilim literatüründe yer alan olgu için her gün yeni bir gün. Dün yok, geçmiş yok. Yaşamının geçmiş episodları yok, sadece yaşanan episod var, yani anılar yok, sadece o an var.

Çocukluk anıları kadar diğer gizemli bir fenomenimiz de bebeklik anılarımız. Aslında kimsenin bebeklik anısı yok. Epizodik bellek henüz göreve başlamadığı bir dönemden bahsediyoruz. Bebeklik anılarımızı büyürken veya büyüdüğümüzde anlatılan öykülerle yeniden bir yaşam deneyimi biçiminde değil de bir bilgi aktarımıyla ediniyoruz. Bebeklikten çıkarken yani 2-3 yaşlarından sonra yaşanan olayın bilgi parçalarının doğrudan kaydedildiği anılarımız oluyor da neden doğumdan sonraki ilk yıllarımızda, hayatımızın en mutlu ve en sevgiyle dolu parçalarında epizodik belleğimiz boş oluyor? Bebeklikte yaşadığımız ama asla hatırlayamayacağımız mutluluğu sonra tüm yaşamımız boyunca özlemle arıyoruz, neden? Bebeklikte bellekle ilgili işlemler yapmıyor mu beynimiz? Elbette yapıyor, sözcükleri nasıl öğreneceğiz yoksa, yaşamımızın en fazla ve en hızlı kayıt yapıldığı bir döneminden bahsediyoruz ama epizodik bellek kayıtlarımız boş. Bebeklikten çıkıştaki dönemimden hatırladığım çok etkileyici iki üç anım her zaman canlı olarak kalmıştır belleğimde. Bir tanesini tarihine kadar hatırlıyorum, çünkü 4 yaşımdayken yeni doğmuş kardeşimin eve annemin kucağında getirildiği andı o. Kapının eşiğinde onların ve kucaklanmış kardeşimin görüntüleri, sesleri, sağ tarafında dayandığım kapı kasasını, sırtımı ağaca yaslamışım hissi, annem ve babamın yüzündeki gülümseyiş ve huzur ile günün aydınlığı ve havanın tatlı serinliği zihnimde sanki tekrar yaşıyormuşçasına canlanabiliyor. Bebeklik anıları arasında, komşumuzun aynı yaştaki kızıyla yan yana gülümseyen bakışlı ve çocuk arabasındaki boneli halim bir fotoğraf olarak canlanıyor zihnimde ama anısını hatırlamıyorum, sadece bir fotoğraf... Annemin anlatımı ile albümdeki bir anı o sadece..

Demek ki belleğimizin işleyişiyle anılarımızın işleyişleri farklı nöronal seviyelerde ve farklı beyin katmanlarında/bölümlerinde gerçekleşiyor. Belleğin izinde gidilirse, biyolojik canlılar için neredeyse 500-600 milyon yıl geriye gitmek gerekiyor. Nöronların aralarındaki sinaptik bağıntının gücünü değiştirerek ve de uyaranlara karşı oluşan yanıtı çeşitli kadim proteinler aracılığıyla frekansını değiştirerek çevresine uyum sağlamış atalarımızın çocuklarıyız. Bellekle

© GİZEM KARAYAVUZ

ilgili bilgilerimizi bir *aplysia*'nın karın ganglionundaki tek bir sinaptik ilişkinin incelendiği öncü çalışmalar ve devamı ile ne kadar büyük bir kavrayış sağlayabildi nörobilim. Seratonin, siklik AMP ve protein kinazlardan oluşan karmaşık etkileşimlerin kısa süreli bellekte önemli rol oynadığı anlaşıldı. Bu değişimin bilgisini içeren ve koruyup saklayan bir mekanizmamız olmasaydı nöronlarımızda, bugüne gelemezdik. Kısa süreli belleğimiz/işlem belleğimiz (working memory) çevreden gelen bilgilerin sınırlı bir sayı ve sürede tutulduğu, bir ölçüde bilgilerin kaderinin belirlendiği yerdir; ya uzun süreli belleğe aktarılacaktır ya da kayıttan silinecektir. Semantik belleğimiz dünyanın nasıllığı konusunda depolanmış sonsuz denilebilecek sayıda sinaptik bağıntı kümelerinden/patikalarından oluşmakta. Nesneleri gerek birer tekil bireyler olarak gerekse de diğer nesnelerle birlikte tümeller olarak temporal lobumuzda depoluyoruz denebilir. Onlarla işlemler yapmak için beynimizin farklı farklı bölgeleriyle bağıntılar oluşturuyor. Böylelikle tipler, örneklere/göstergelere, onları da yeniden işlenecek gönderilere dönüştürebiliyoruz. Keza bir "palto", "yarım yamalak giyilmiş" bir paltoya dönüşüp bambaşka bir anlam kazanabiliyor. Çocukluğumun soğuk bir gününde okul çıkışı tam giyememiş olduğum ve aklımın havalarda olduğu ama kesinlikle hüzünlü olduğum bir anı temsil eden bu "yarım yamalak"lık, sonraki hüzün ve yaşamımdaki "yarım yamalaklık"larla bağıntı kurabiliyor. Bir sürü anıyı ve duyguyu bir araya getirebiliyor:

Yetişkinliğimin sevdaları
yarım yamalak giydiğim paltoymuş
hüzünlü bakışlarım
sezgisiymiş kırılganlığımın,
ve yüreğimin çırpınması
seni seveceğimdenmiş.

Nesne ve temsillerin bu örnekleri, parietal lob ile temporal lobun bileşkesinde supraangular gyrusta sayısal bir özellikle nitelenebiliyor ve supramarginal gyrusun da aracılığı ile dilsel/bilişsel özellikler katılabiliyor. Kısa süreli bellekten uzun süreli belleğin kapasitesi dışında çok daha önemli farkları bulunmaktadır. Kısa süreli bellekteki bilginin uzun süreli belleğe aktarılabilmesi için üzerinde çalışılması ve yineleme biçiminde bir işlemden geçirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kısa süreli bellekte algısal karakter/işaretleme/şifreleme öncelikli iken uzun süreli belleğe geçişte bu bilgiye katılması gereken bir başka nitelik gerekli görünmektedir. İşte burada yapılan işlem bir ölçüde "anlamlaştırma" ile bağıntılıdır. Bilgilerin uzun süreli bellekte depolanabilmesi ve tutunabilmesi için anlamlaştırma oldukça kritik bir işlem olarak görünmekte. Dekleratif veya açık bellek olarak da tanımlayabileceğimiz bu bellek formu için hipokampusun artık devreye girmesi gerekmektedir. Hipokampusta uzun süreli güçlendirmenin (long-term potentiation, LTP) tanımlanmasıyla bilgilerin

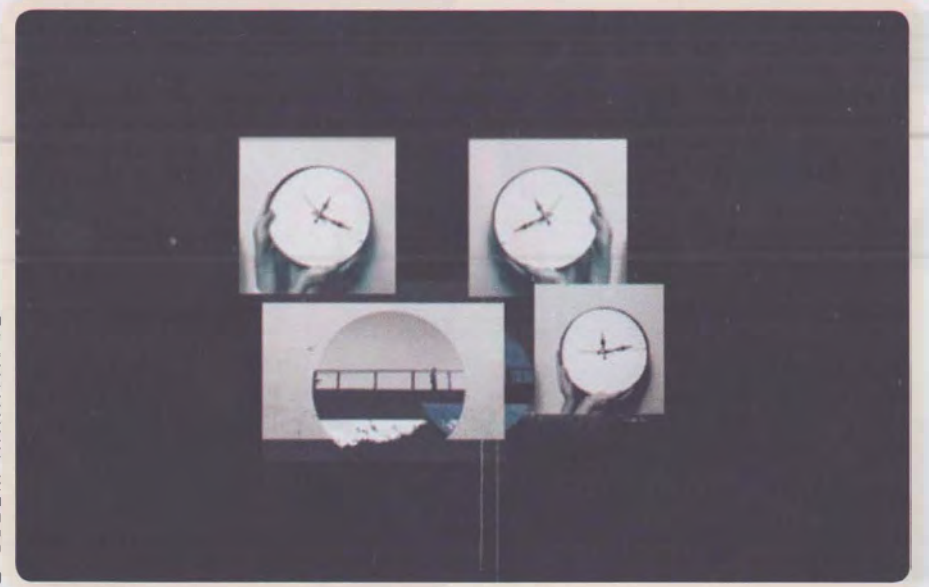

© GİZEM KARAVAVUZ

depolanmasında etkin olan mekanizmalardan birisi anlaşılmış oldu. Bazı sinaptik bağıntılarda glutamaterjik reseptörlerin yüksek aktivasyonu ile daha güçlü sinaptik aktarım gerçekleşmekteydi. Bu süreç CREB-1 (the cAMP response lement-binding protein) tanımlanan proteinin aktive edilmesi ile hücrenin çekirdeğindeki sinaptik proteinlerle ilgili genlerin yüksek düzeyde okunması ve yeni sinaps oluşumunun aktivasyonu ile sonuçlanır. Bu ise bellekteki depolamayı güçlendiren bir rol oynamaktadır. Uzun süreli belleğin devamı için C-fos ürünü proteinlerin daha fazla üretilmesi gerekmektedir. Uyaranların oluşturduğu nöronlar arası sinaptik değişimler -ki plastisite olarak tanımlayabiliriz- aynı zamanda genlerin okunmalarındaki (ekspresyonlarındaki) değişimleri de beraberinde getirmektedir. Protein sentezleri uzun süreli belleğin kodlanmasında önemli bir yer tutmaktadır.

Anılarımızı hangi bellek bölümü içinde değerlendirmeliyiz? Uzun süreli belleğin bir parçası olması gerektiği açık ancak kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe geçişte ve depolanmasında az önce bahsettiğim semantik bellekten, epizotik bellekten bir farkı olduğu da açık. Yaşantımızda öyle parçalar var ki onların bellek depolarımızda yer alması için yinelenmesi gerekmiyor. O an neredeyse çakılıyor beynimize ve hiç olmadık zamanda karşılaşabiliyoruz o anıyla. Anılarımızı uzun süreli belleğimizin örtük bellek olarak adlandırabileceğimiz (implisit bellek) bölümünde, "emosyonel bellek" bölümünde ele alabiliriz. Amigdala dediğimiz limbik sistemimizin önemli bir parçası, temporal lob ve hipokampus ile birlikte "o anın" depolanmasını modüle ettiği düşünülüyor. Amigdala önemli giriş ve çıkışların merkezindedir ve gerek duysal bilgilerin toparlandığı talamus gerekse de bilişsel işlevlerin yapıldığı korteks ve belleğin mübaşiri olan hipokampustan bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Dolayısıyla "o anın" görsel, işitsel, koku ve tatsal veya dokunsal bilgisi ile bilişsel bağıntıları güçlü bir şekilde kurularak uzun süreli belleğin dehlizlerinde iyi bir şekilde korunmuş olarak tutulabilir. Ne zaman çağrılacağını ise önceden öngörmek ne kadar zorsa, bilinçli olarak çağırmak da o kadar zor olabilir. "O an" limbik sistemimizin duygusal motifleriyle işlenip kuvvetli bağlarıyla bağlanıyor ve benzer duygusal uyarımlarla konulduğu kutuların kapaklarının açılmasıyla yeniden canlanabiliyor. Ancak emosyonel belleğin etkileri açık bellek ile birleşerek yeni bellek parçaları da oluşturulabilir. Sanırım benim şiirsel olarak hatırladığım ve sözcüklerime dökülen anılarım böylesi bir dönüşüm ile bu sayfalara aktarılabildi.

Çocukluktaki anılara ulaşılmasındaki zorluk da emosyonel belleğin bu amigdala, hipokampus ve korteks bağıntısının gerekliliğiyle açıklanabilir. Henüz çocukluk beynimizin myelinizasyonun tamamlanmayan dolayısıyla hipokampus ve neokorteksin bilinçli olarak ulaşabileceği olgunluğa ulaşmamış olması, anılarımızın depolanmadan geçmişin akışında savrulup

© GİZEM KARAYAVUZ

gitmesi demek olabilir. Dolayısıyla çocukluk anılarının tadı farklı gibime geliyor. Çok ama çok acıları, mide bulandıranları olabildiği gibi hüzünlü, esrarengiz ve çok sevimli olanları da var elbette.

Dedemin çocukluğumda önemli bir yeri vardı. Sık görmezdim ama ülkemizin zamanındaki büyük sorunlarından çiçek hastalığı nedeniyle tek gözünü kaybetmiş birisiydi. Dil devriminin ardından şehrinin halkına okuma yazma öğretme seferberliğinde yer almış, disiplinli bir eski öğretmendi. Bunları çocukken bilemezdim ama ona karşı nasıl bir saygılı duruş içinde olduğumu halen hatırladığım "o an"ı, dizeleriyle anlatmak isterim:

Dedemin bağ yolu çok uzundu.
Onca yıl geçti aradan.
Sırtındaki keçeden heybesi,
sedef kakmalı asasıyla,
doğru mu anımsıyorum bilemem
Dedemi.

...

Konuşmazdı pek benimle
çamurluydu çubuklar
"Aşılar toprakla tutar"
kimeydi belleğimden silinmeyen
sihirli sandığım sözcükler?

...

Üzümdü sepetteki
şaraptı içtiğimiz desem yalan olur
çok yıl geçti aradan
doğru mu anımsıyorum bilemem
neden başım dönerdi
cevizin dibinden
gökyüzünü
seyrederken?

O cevizin dibinde dedemle oturup elma ağaçlarına yaptığı aşılamadan bahsedişi ve çok önemli bir sırrı bana aktarıyormuş gibi çamurun önemine yaptığı vurgu saplanmış gibi duruyor belleğimde. Ardından cevizin gölgesinde uzanıp yaprakları arasından göğü izlerken başımın nasıl döndüğünü hiç unutamıyorum.

Anılarımızın belleğimizdeki yeri yaşantımızın en önemli parçaları olduğu kanısındayım. Onları değerli ve özgün kılanın ise her birine yüklediğimiz duygusal anlamlar olsa gerek. Hatta daha güçlü söylemek de mümkün; belleğimizdeki sonsuz sayıdaki yaşantı parçalarından sadece anlam yükleyebildiklerimizdir anılar...

Siz, siz olun, çocukluk anılarınızın değerini bilin desem haddimi aşmış olurum sanırım ama siz yine de onların ne denli zorlu bir sürecin yaşayan anlam temsilcileri ve duygu taşıyıcıları olarak bugünlere gelebildiğine, hayranlıkla bakabileceğinizden kuşkum yok.

© GİZEM KARAYAVUZ

Kaynakça

Korkut Yaltkaya, "Bellek ve Elektrofizyolojisi", Klinik Nörofizyoloji, EEG EMG Derneği Yayınları, No. 8, İzmir, 1999.

Eric R. Kandel, "Belleğin Peşinde - Yeni Bir Zihin Biliminin Doğuşu", Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2016.

Daniel L. Schacter; "Belleğin izinde", Yapı Kredi Yayınları, 2. baskı, 2017.

Doğan ŞAHİN

Bay K.'nın işkence anıları üzerinden travma ve bellek

Kendi suçluluk duygularıyla yüzleşmekten kaçınıp başkalarında ilkesiz ve tutarsız davranışlar görmek istiyor, onlarla meşgul oluyordu. Onlara öfkelenirken kendi içindeki suçluluğu bastırmış oluyordu.

© AYŞE RABO

Bay K. ile tanışmamız ve terapi sürecine dair kısa bilgi

Yaklaşık on yıl önce keyifsizlik, herhangi bir şeye tutku hissedememek, bir engelle karşılaştığında kolay vazgeçmek, üşengeçlik, bir sorunun tekrarlanmasına tahammülsüzlük gibi yakınmalarla 50'li yaşlarının sonlarında bir hekim başvurdu. Ben kendisinden Bay K. diye bahsedeceğim. Bir devlet hastanesinde radyoloji uzmanıydı, 35 yaşından sonra evlenmiş, lise sona giden bir oğlu vardı. Eşi de kendisi gibi hekimdi. Kendisini üç yıl kadar izledim, terapisini onun artık iyi olduğunu ve terapiye ihtiyaç duymadığını ifade etmesi üzerine bitirdik. Bana kalırsa terapisini uzatırdım, çünkü eskiye oranla hayata karşı daha ilgili ve canlı olsa da insanlarla ilişkisinde hâlâ mesafeliydi. Ama gerisini ben hallederim dediği için ısrar etmedim.

İşkence deneyimi

Başlangıçta sorunlarının erken nesne ilişkileri ile bağlantılarını anlamaya çalışıyor ve anladıklarımı ve yorumlarımı uygun vakitlerde kendisiyle paylaşıyordum. Terapisinin birinci yılından sonra '80 askeri darbesinde bir aya yakın gözaltında kaldığına ve işkence gördüğüne dair şeyler anlattı.

Tüm işkence dönemine dair onu çok üzen, sorsam ya da şimdi düşündüğü zaman onda olumsuz bir duygu veya düşünce uyandıran bir şey hatırlamadığını söylüyordu. Hatıralarının bir kısmı komikti bile. Daha çok esprileri veya gülünç durumları anımsıyordu.

İşkence dönemi ile ilgili hatırladıklarını ve duygularını konuştuk ama derinlemesine incelemedik. Bunların kendisini pek etkilemediğini, ayrıca zaten pek de bir şey hatırlamadığını söylüyordu.

İşkence dönemine ilişkin anılarını bulması

Bir gün geldi ve işkence gördükten yaklaşık beş yıl sonra işkence dönemine dair anımsadıklarını yazmış olduğunu keşfettiğini söyledi. Yazmış, bir yere kaldırmış ama sonra bunları yazdığını unutmuş.

Yazdıklarını bulunca açıp okumuş. Okuduğunda yazmış olduğu kimi olayları hatırlamadığını, kimini de bildiğini ama canlandıramadığını ya da kendisinde herhangi bir duygu uyandırmadığını söyledi.

Okuduklarından yola çıkarak oldukça ayrıntılı ve bütünlüklü bir hikâye anlattı. İlk başlarda anlattığı bölük pörçük anılar bir hikâyeye dönüştü ve bunları oldukça uzun bir zaman çalıştık.

Önce bu anıları okumadan anımsadıklarını, sonra yazmış olduğu şeyleri aktaracağım, sonra da neden bazı olayların anımsanıp bazılarının unutulmuş olduğunu ve neden bazı olayların yanlış anımsandığını anlamaya çalışacağım.

Bay K.'nın aynı olaya ait iki farklı zaman dilimindeki anıları, travma ve bellek hakkında düşüneceklerimiz için iyi bir yol gösterici olabilir.

Yazılı anılarını bulmadan önce anlattıkları

"Bir ihbar üzerine gözaltına alındım. Önce birkaç gün görev yaptığım ilçe merkezinde sonra da il merkezinde tutuldum. Daha çok falaka ve kaba şiddet biçiminde işkence gördüm. Yaklaşık bir ay işkence ve sorgu merkezinde kaldım. Sonra da serbest bırakıldım, hakkımda bir suçlamada bulunulmadı ya da dava açılmadı."

Anımsadığı şeylerden biri, ilçeden il merkezine götürülürken yaşadığı bir olaydı:

"Bir Land Rover cipin arka tarafı açılmış, bank konmuştu. Önde bir astsubay ve asker oturuyor, her bankın bir başında, bir de sonunda silahlı bir asker vardı. Biz de askerlerin arasında, banklardan birinde iki, diğerinde üç kişi olacak şekilde oturtulduk, gidiyoruz. Astsubay bizden korkuyor nedense. Bize karatede siyah kuşak sahibi olduğunu, yanlış bir hareket yapmaya kalkmamızın iyi olmayacağını söylüyordu. Biz elleri kelepçeli beş kişiyiz, onlar hepsi silahlı yedi kişi. Ama korkuyor işte. Bir ara araba bir çukura girip sendeleyince telaşla 'Ne oluyor?' diye sordu. Askerlerden biri, 'Bir tarafta iki diğer tarafta üç kişi var, ondan dolayı araba dengesiz' deyince biri kalkıp ortaya otursun dedi. Ben kalkıp oturdum hemen. Biraz gittik, araba sıcak, üzerimde hırka var, terlemeye başladım. Astsubaya 'Hırkayı çıkarabilir miyim' diye sordum. 'Çıkar' dedi. Kollarını geçirmemiş, sadece üzerime almış olduğum için çıkardım, elime aldım ve astsubaya, 'Hırkayı sağ taraftaki banka mı sol taraftaki banka mı koyayım?' diye sordum. Anlamadı. 'Denge bakımından yani' dedim."

Bunu anlatırken eğlenceli bir şey anlatıyor gibiydi. Komik bir anekdot gibi aktarmıştı. Diğer anlattığı şeylere gelecek olursak:

"Gözaltında tutulduğumuz yerde benimle aynı odada kalan üç kişi daha vardı. Akşam olup gözlerimizi açtıklarında birbirimizle sohbet ediyorduk. 60 yaşlarında bir köylü vardı, bir komşusunun şikâyeti ile getirilmişti. Şikâyet dilekçesinde bu kişinin, askerlerle çatışmalara girdiği, askerlerin üzerine ateş açtığı filan yazılmış. O köyde öyle tek bir olay olmadığı halde gene de adamı gözaltına almışlar ve bir aya yakın bir zamandır, sorguya bile alınmadan öyle bekliyordu. Köyde işin yoğun olduğu bir zamandı, işlerini de karısı yapmaya çalışıyordur diye umut ediyor ama acaba ne haldedir diye bizlerden teselli edecek sözler bekliyordu."

"MHP'li bir çocuk vardı kaldığım odada. Buranın devletten gizli bir yer olduğuna ve bizi gözaltında tutanların bunu devletten gizli olarak yaptıklarını, devletin içindeki gizli bir çete olduğuna inanıyordu. Ona göre bizi orada tutanlar aslında devlet görevlisi filan değildi, askerler de asker değildi, ya bir grup asker gizlice bu işi yapıyordu ya da hepsi sahteydi. Çocuğa kendilerine katılmasını teklif etmişler, birlikte operasyonlara gideriz, devlet düşmanlarına karşı çarpışırsın ve seni yakalamamış oluruz, demişlerdi. Çocuk diyordu ki, bunlar devlet görevlisi değil ki bunlara güvenip de gideyim, bana silah verseler ve dağa gitsek önce bunları vururum."

"Akşamları sorgu timinin gidip yatma zamanı gelene kadar çeşitli biçimlerde oyalanıyorduk, koğuş içinde volta atıyorduk, volta atarken şehirlerin plaka numaralarını ezberlemek vakit doldurmak için iyi bir yoldu. Çeşitli şeylerle zaman geçirmeye, moralimizi korumaya çalışıyorduk, bazen fıkra anlatırdık birbirimize. Tüm fıkralar inanılmaz komik gelirdi."

Yazılı anılarından alıntılar

Okuduğu için bana aktardığı tüm anıları aktarmayacağım, sadece anılarındaki bazı yanlış anımsamaları ve unuttuğu şeyleri anlatacağım.

Burada yazdıklarımı daha önce anımsamamış ve anlatmamıştı.

İlk eksik anımsadığı şey şuydu, götürülürken kendisinin hırkayı nereye koyayım demesinden sonra olay orada bitmemiş. Kendisi bunu dedikten sonra Astsubay onları arabadan indirip hakaretlerde bulunmuş ve tehdit etmiş. Bir süre ıssızlığın ortasında elleri bağlı, başlarında askerler, hakaret ve tehdide maruz bırakılmışlar.

Yanlış anımsadığı önemli şeylerden biri, kaldığı odada kendisinden başka üç kişinin değil dört kişinin olmasıydı. Yazdıklarına bakılırsa, kendisinin zaten hatırladığı zengin bir işadamı, MHP'li genç ve 60 yaşlarındaki köylü dışında, 20'li yaşlarında bir genç daha varmış. Onun neden getirildiğini öğrenememiş. Pek konuşmuyor, diğerleriyle ilişki kurmuyormuş. Kendisi oradayken hiç sorguya da alınmamış. O zaman notlarına o çocuk için "Kapalı bir kutuydu, bir muammaydı" diye yazmış. Ancak onunla ilgili tek bir sahne bile anımsamıyordu.

Bir de bunu anlatırken şunu fark etti: kendileriyle yaklaşık bir ay beraber kaldığı bu dört kişiden sadece zengin işadamının yüzünü anımsıyordu. Bir tanesinin orada olduğunu bile anımsamıyordu, diğer ikisine dair kimi anıları vardı ama hiçbirinin yüzlerini anımsamıyordu, isimlerini de unutmuştu.

Yazdığı diğer olaylarla devam edelim:

"Gözaltına alındıktan sonra, önce iki gün askerlik şubesinde tutuldum. Şube başkanı astsubay ne olup bittiğine dair çok fikir sahibi biri değildi. Mesela bir yerlerden kulağına doktor kod adlı birinin arandığını duymuş ya da öyle bir yazı almış ama anlamamış. Benim doktor olduğumu öğrendiğinde kafasındaki bu iki imgeyi birleştirip aranan kişi olduğuma karar vermişti.

"Fakat beni görünce zihninde canlandırdığı aranan terörist imgesi ile pek bağdaştıramamış olacak ki büyük hayal kırıklığına uğramıştı. Sanki nihayet yararlı bir şey yapmış olacak ve belki ödül kazanacakken, birden ben görüntümle onu hayal kırıklığına uğratmıştım. Bu hayal kırıklığının acısını hepimizi sıra dayağına çekerek çıkarmaya çalıştı. Bunu anlayabiliyordum. Ama ertesi sabah gene hepimizi sıraya dizip gene sıra dayağına çekmişti. Bu sefer bir amacı yoktu. Bir şey sormuyor ya da anlamaya çalışmıyordu. Sadece canı istediğinde dayak atabilecek olmanın keyfini yaşıyordu. Bir yandan bize vuruyor bir yandan da ne kadar önemli biri olduğuna dair şeyler söylüyordu. Orada kaldığımız iki gün boyunca herhangi bir yiyecek ve içecek verilmedi. Musluktan su içebiliyorduk sadece. Ama açlık hissetmemiştim."

"Gözaltında kaldığım süre boyunca hep çok az ve çok kötü yemekler verdiler. Bazen yemeklerin içinden pis şeyler çıkardı. Kasten atılmış gibi duran kıl topakları, yapışkan şeyler. Kaldığım sürece neredeyse yemek yemedim, bir ayda 16 kilo vermiştim. Sigara ise günde iki tane veriliyordu. Ama MHP'li çocuğa günde bir paket veriyorlardı. Torpilliydi. '80 öncesinde bir kişiyi öldürmüş olduğu için gözaltındaydı, hiç işkence yapılmadı."

"Sabahleyin 6'da kaldırılıyorduk, iğrenç bir çay ile bir iki parça zeytin, bazen küçük iğrenç bir peynir veriyorlardı. Sonra askerler gelip gözlerimizi bağlıyordu ve akşam sorgu timi gidene kadar gözlerimiz bağlı, ayakta, bir yere yaslanmadan durmamız gerekiyordu. Sorgu timleri oradayken gözlerimiz hep kapalı tutuluyordu. Onları görmemiz istenmiyordu. Bir gün bir yerde açığa çıkarılmaktan, yargılanmaktan ya da belki de utanmaktan korkuyorlardı."

Yemeklerle ilgili bölümü anımsıyordu, okuduğunda aklına kimi yemeklerin görüntüleri de gelmişti ama bunlardan bana hiç bahsetmemişti, çünkü aklıma gelmemişlerdi dedi.

"Kaldığımız koğuşların kapıları yoktu, sadece demir parmaklık vardı, askerler oradan bizi gözetliyor, eğer oturan ya da bir yere yaslanan olursa coplıyorlardı. Kimi asker önce uyarıyor, düzeltmeyen olursa saldırırken, kimi asker de adeta, birinin yaslanmasını ya da çömelmesini bekliyor, en küçük 'kural dışı' bir davranışı coplayarak ve hakaret ederek cezalandırıyordu. Sanırım gözaltındakileri dövmek bir yetki meselesiydi, mesela sorgu timleri canları istediği gibi, istediği şekilde şiddet uygulayabiliyorlar ve herhangi bir şekilde sorgulanmıyorlardı. Tanrı gibiydiler. Subaylar, astsubaylar daha çok dayak, toplu dayak filan gibi işler yapabiliyorlardı. Muhtemelen bu koğuş askerlerinin de tek yetkileri, yaslananları coplamaktan ibaretti. Bu küçük çocuklar, 20'li yaşlarındaki askerler, durumu nasıl algılıyorlar, nasıl anlamlandırıyorlar çok merak ediyordum. Memleketlerine gidince ne anlatacaklardı? Nasıl hikâye edeceklerdi yaşadıklarını bilmek isterdim. Arada bir iki şey sorar, tepkilerini anlamaya çalışırdım. Susar, cevap vermezler ya da hakaret ederlerdi."

"İlk sorguya alındığımda gözlerim bağlı olduğundan kimseyi göremiyordum, biri bana çay vermelerini söyledi, normal, güzel bir çaydı ve cam bardakta verilmişti, sigara da ister misin dediler olur dedim. Bir sigara yakıp verdiler. Bir sandalyeye oturttular.

Alakasız sorular sordular, kendilerince şaşırtmalı, çapraz sorularla bilgi almaya çalıştılar ama bana sordukları hiçbir şeyle bir alakam yoktu. Sadece solcu olarak bilindiğim ve muhtemelen darbe hakkında olumsuz konuşmamı duyan bir hasta tarafından ihbarı edildiğim için gözaltına alınmıştım. O dönemde Artvin'de mecburi hizmet yapıyordum. İddialarından biri Sovyetler Birliği'ne kaçmak için Artvin'de çalışıyor olmamdı. Mecburi hizmetin kurayla belirlendiğini, atamaları Sağlık Bakanlığı'nın yaptığını bile bilmiyorlardı."

"İleri sürdükleri şeylerin gerçeklerle bağdaşmadığını söyledim ama sorgu timi kaç gündür gözaltında olmama karşın, doktor olduğum halde itiraz etmediğime, olay çıkarmadığıma göre bir suçum olduğunun kesin olduğu kanaatine varmıştı. Sustuğuma göre suçluydum. Neyse, konuşmamdan hoşlanmadılar ve bir yarım saat kadar sopalarla nereme gelirse vurdular. Yerde yatarken göz bandım hafif sıyrılmıştı, etrafı görmeye çalıştım, iki tane astsubay bir tane üst teğmen vardı, diğerleri sivildi ve yaklaşık 6-7 kişiydiler, ayrıca beş on kadar da er vardı. Sonra üzerime su döktüler ve beni oturttular, bu kez silah sakladığımı, silahların yerini göstermemi söylediler. Ben de silahım filan yok dedim. Yeniden dayak başladı, ama bu kez falakaya yatırdılar, ayaklarınızı bağlıyorlar, arasından bir sopa geçirip ayaklarınızı havaya kaldırıyorlar, sonra da biri ayak tabanlarınıza vuruyor. Bir yandan falaka devam ediyor, bir yandan da daha çok şey yapmakla tehdit ediyorlar, seni öldürürüz, hadım ederiz, elektrik veririz vs."

"O gün bu fasıl ne kadar sürdü bilmiyorum. Sonunda beni odama yolladılar, ayaklarımın üzerinde basmam çok güçtü ama onlar binayı terk etmeden oturmak yasaktı. Ama dinlemedim, koğuşa götürdüklerinde beklemem istenen duvarın dibine oturdum, önce bir asker gelip kalkmam için birkaç cop vurdu, sonra vazgeçti ve gitti."

Göz bandının sıyrılıp da etraftakilere baktığı iki kez aklında farklı kalmış. Yazdıklarını okuyana kadar, göz bandının sıyrılıp etrafını görebildiği ilk seferinde odada 30-40 kişinin olduğunu anımsıyordu. Halen de bunu böyle anımsıyor, aklına gelen görüntüde, yan yana dizilmiş iskemlelere oturan 30-40 kişi olduğunu söylüyordu. Ama yazdıklarına bakılacak olursa 6-7 kişilermiş. Gene içlerinden iki astsubay ile bir subay olduğu konusu da net değildi, bazen iki astsubay, bazen de iki astsubay bir üst teğmen olduğu şeklinde anımsıyordu.

Günlerce sorguları dinlediği, soru soranların, bağıranların seslerini işittiği için duyduğu seslerin toplamının belki 30-40 kişi olması dolayısıyla zihninin hepsini odaya yerleştirmiş olacağını söyledi.

"Belki bir anda odada 6-7 kişi oluyorlardır ama toplamda gelip gidenler o kadardır belki de. Subayın varlığına ilişkin de şunu söylüyordu, ya subayın orada oturup olup biteni seyretmesini aklım almadığı için onu hatıramdan sildim ya da bütün bu olup bitenlerden son kertede subayları sorumlu tuttuğum için onların bir temsilcisini de oraya yerleştirdim."

Bir de sorgu timinin başındaki adama baktığını ve onu gördüğünü biliyordu. Ama yüzü aklında yoktu. Sesi de aklında yoktu. Bir ay boyunca dinlediği bu sesi anımsamıyordu.

"Akşam yerdeki şiltelere uzanıp yatıyorduk ve saat başı ölüp ölmediğimizi anlamak için bizi uyandırıyorlardı. Askerler içeri girmiyor, kapıya vuruyorlardı, herkesin kafasını kaldırıp canlı olduğunu göstermesi gerekiyordu."

İşkence döneminde neler düşünüp nelerle zihninin meşgul olduğuna dair de şu notları yazmış:

"İşkencecilerin yaptıklarını nasıl kabullenebildikleri hakkında çok düşündüm. Akşama kadar işkence yapıp, akşam eve gidince çocuklarının başını nasıl okşuyorlardı. İşkenceden çıkıp nasıl karısını seviyordu? Karısını, çocuklarını sevebiliyorlar mıydı?"

"Annemi, ailemi düşünürdüm. Nasıllar, neler biliyorlar, nasıl hissediyorlardır diye. Bir de dışarıdakileri düşünürdüm, arkadaşlarımı ve akrabaları ve diğer insanları, kim ne yapıyordur şimdi diye. Ve içeri girmeden evvelki kendimi düşünürdüm, evet millet içeride işkence görürken gezmeye de gidiyordum, içtiğim de eğlendiğim de oluyordu. Çıkınca da yapacaktım. Ama nasıl oluyordu, yüz binlerce insan içeride işkence görüyordu ve geri kalan milyonlar, hiç böyle bir şey yokmuş gibi yaşamaya devam ediyordu?"

"Kaldığım koğuş, sorgu odasının yanındaydı ve tüm günlerim ya sorguda, yani işkencede ya da işkence seanslarını dinleyerek geçiyordu. Bir tane yurtdışında işçi olarak çalışan bir genç vardı, çocuğu hiç görmedim ama gördüğü işkenceleri hep dinledim. O kadar yoğun ve uzun süre işkence ediyorlardı ki çocuğa, her seferinde çocuk konuşamaz duruma geliyor, öyle odasına yollanıyordu. Kaç kez çocuğun durumu ağırlaştı, doktor getirdiler hatırlamıyorum ama doktor geldikten sonra bir iki gün işkenceye ara verecekler diye seviniyordum, öyle de oluyordu. Çocuk saatlerce askıda tutuluyor ve askıda elektrik veriliyordu. Belli başlı bir şey de sormuyorlardı çocuğa, bize arkadaşlarını söyle diyorlardı, kimleri tanıyorsun, kimler var senin gibi diyorlar ama çocuk konuşmuyordu."

"Aslında işkenceleri dinlemektense işkence odasında olmak daha iyiydi, askerler kollarımdan tutup işkence odasına götürmeye geldiklerinde seviniyordum. O çocuğun gördüğü işkenceler yanında bana yapılanlar çok bir şey değildi. Kaba dayak atıyorlar ya da falakaya yatırıyorlar, bir de sürekli tehdit ediyorlardı. En fazla öldürürüz, götürür bir yere gömeriz ya da erkekliğini alırız diye tehdit ediyorlardı. İki hafta kadar gene çeşitli eziyet ve işkencelere maruz kaldım. Ayaklarım o kadar şişmişti ki verdikleri terlikler dahi ayağıma girmiyordu. Ondan sonra 10 gün kadar sorguya alınmadan beklettiler, sanırım iyileşmem ve işkence izlerinin geçmesini bekliyorlardı. Ama bence bu kaygı da gereksizdi, çünkü bizi serbest bırakmadan önce götürüp rapor aldıkları askeri hekim, 'sakın bir şey söyleyip başınızı derde sokmayın' dedi ve herhangi bir yerimizi muayene etmeden sağlam olduğumuza dair bir matbu raporu imzalayıp bizi götüren polislere verdi."

Yazılı anılarını bulduktan sonra günlerce işkence seanslarına tanıklık ettiğini daha net hatırlamıştı. Ama

hâlâ yaşadığı travmayı küçümsüyor, gördüğü işkenceleri önemsiz gibi değerlendiriyordu. Oysa biliyoruz ki en ağır işkencelerden biri, işkenceye tanıklık etmektir. Bir ay boyunca tüm işkence seanslarını dinlemek zorunda kalmıştı. İnleyen, ağlayan, yalvaran, çığlık atan insanların seslerini dinlemiş, bunları dinlemektense onların yerine işkence görüyor olmayı dilemişti.

Dinlediği işkence seansları arasında onu en çok rahatsız eden şeylerden biri olarak şunu söylüyordu:

"Aslında herhangi bir suçu olmadığını bildikleri insanlarla kedi fare oyunu gibi oynuyorlardı, alay ediyor, saçma sorularla onları korkutmaya çalışıyorlardı. Bir öğretmen vardı, ona İstiklal Marşı söyletiyor veya eğlenmek için çocuk şarkıları söyletip gülüyorlardı. O öğretmenin korkusundan o şarkıları söylemesi, söylerken ağlaması onları ne kadar güldürüyorsa beni de o kadar üzüyordu."

"İçerideyken de dışarı çıktıktan sonra da en çok merak ettiğim kişilerin başında hekimler geliyordu, gelip işkence görenlere bakıyorlar, mesela ara verilmesini, dayanamayacağını söylüyorlar ya da devam edebilirsiniz diyorlardı. Bir hekim, askeri hekim de olsa bunu kendisine nasıl izah ediyor, tanık olduğu bu vahşeti nasıl içine sindiriyor ve sonradan da işkence yapıldığını bile bile sağlam raporu veriyordu."

"İçeride tutulan insanların önemli bir bölümünün herhangi bir suçu ya da onların gözünde suç oluşturan politik bir faaliyeti filan da yoktu. Bir köyün yarısını getirmişlerdi, hepsi sıradan köylülerdi, ne bir örgütle ne de politikayla ilgileri vardı. Tam bir fütursuzluk ve keyfilik hâkimdi ve şikâyet edecek bir yer yoktu."

"İçerideyken orada olan biteni insanlar ne kadar biliyor diye çok merak ettiğim kadar muktedirlerin durumunu da merak ederdim. Acaba Kenan Evren o sırada ne yapıyor diye merak ederdim ya da Özal ne yapıyordur ya da içişleri bakanı, vali, garnizon komutanı neler yapıyorlardır. Başkaları bilmiyor ya da inkâr ediyor olsalar da onlar her şeyi biliyordu ve bununla nasıl yaşıyorlardı?"

Şimdi de şunu merak ediyordu:

"Şu anda çeşitli konumlarda bulunan insanlar, siyasetçiler, iktidardakiler ya da muhalifler o dönemde ne yapmışlardı, birçokları gibi oh olsun, iyi oluyor mu demişlerdi, rahatsız olsalar da görmezlikten mi gelmişlerdi? Çeşitli dönemlerde iktidara gelip bunları öğrenenler neden bir şey yapmadılar? Neden hiçbir iktidar gerçek anlamda o dönemde yapılanlarla yüzleşmedi, devlet tarafından verilen acılar, yapılan haksızlıklar için mağdurlardan af dilemedi?"

Hastamın bu iki ayrı dönemdeki anılarını değerlendirmesi

Kendisi açısından daha önemli olan şey, bazı anıları ve ayrıntıları unutmuş olması değil, duygularının değişmiş olmasıydı. Anımsayamadığı ya da yanlış anımsadığı şeylerin olmasını pek önemsemedi, esas olarak duygularının değişmesi üzerinde duruyordu.

O kadar yaygın, ağır ve sistematik işkence yapılıyor olmasına karşın, toplumun körlüğü ve duyarsızlığı ve kendisinin buna karşı hissettiği hüsran duygusunun içeriden çıktıktan sonra uzun süre zihnini meşgul etmiş olduğunu görmek kendisini şaşırtmıştı. Bana geldiği zaman ne işkencecilerine karşı öfke duyuyor ne de yanı başlarında o kadar acı çeken insan varken kafalarını kuma gömen insanlara karşı kızgınlık ve küskünlük duyuyordu.

İnsan böyledir diye bir karara varmıştı. Şöyle söylüyordu:

"İnsan hayatta kalmaya, başını derde sokmamaya çalışır. Ciddi bir tehdit varsa, o tehditle yüzleşmektense kaçınmaya çalışır ve kendi iradesi dışında karşılaşırsa da uzlaşmaya çalışır."

Dışarı çıktıktan sonra hemen hemen hiçbir arkadaşı onu aramamış, halini hatırını sormamış.

"Daha önce gelip gidenler ayaklarını kesmişlerdi. İşkence gördükten sonraki iki üç yıl doğru düzgün arayan soran olmadı. İki üç sene geçip de artık riskli olmadığım anlaşıldıktan, kitlesel gözaltılar ortadan kalktıktan sonra insanlar yeniden benimle konuşur, haberleşir oldular."

"Anladım ki insan başkalarının acılarına, ıstıraplarına karşı duyarlı olmak için kendisine bir şey olmayacağından, başının derde girmeyeceğinden emin olmak istiyor. Sadece başkası için değil, kendisine yapılan bir haksızlığa karşı çıkmak için bile bunu yaptığında başının daha çok derde girmeyeceğini bilmek istiyor. Demokratik koşullarda muhalif olan birçok insan baskı döneminde ya köşesine çekilir, ses çıkarmaz ya da çok daha uyumlu, ılımlı bir muhalefeti benimser."

Kendisine işkence yapanlara karşı da öyle hissediyordu.

"Karşılaşsam ve tanıyamam ama olur da tanısam, acırım sadece. Merhamet duyarım belki. Bunları yapmış oldukları için hiçbir zaman iyileşemeyeceklerinden dolayı merhamet duyarım. Ama kızgınlık, öfke ya da düşmanlık hissetmiyorum. Bilgisiz, duyarsız ve dar kafalı insanlardı muhtemelen. Beyinleri yıkanmış, muhaliflerin vatan haini olduğuna ya da topluma zarar verdiklerine inandırılmış kimselerdi. Kendilerince vatan için, millet için olumlu bir şey yapıyorlardı."

Suç teşkil edecek bir şey bulamayınca kendisini serbest bırakmadan önce işkence ekibinin başı kendisine şöyle demiş:

"Bunu bir ameliyat olarak düşün, ameliyat da kişinin canını yakan, ona acı veren bir şey ama aslında onu iyileştirmek için yapılan bir şey. Biz de toplumu ve devleti iyileştiriyoruz. Zararlı parçalarını temizliyoruz. O yüzden sana yaptıklarımızı kişisel algılama."

Şöyle diyordu hastam:

"Ayrıca ne onlar o zamanki kişiler ne de ben o zamanki insanım. Yıllar içinde değiştim, başka biri oldum. Yaşadığım şeyler, çektiğim acılar bir rüya gibi bile değil. Bölük pörçük ve duygulardan yoksun anılar. Mesela bana neler yapıldığını biliyorum ama tek bir işkence seansını, duygusuyla birlikte hatırlamıyorum. O sırada ne hissettiğimi bilgi olarak az çok bilsem de duygusu yok. Neredeyse bir yerden okuduğum bir öykü gibiler. Dolayısıyla o zamanki işkencecilerim

de artık bir alıp veremediğim kalmamış insanlar. Cezalandırılıp cezalandırılmamalarıyla da ilgili değilim. Ama zamanla yaptıklarının yanlışlığını kavramış olmalarını ve pişmanlık duymalarını isterim. Kendim için değil, kendileri için isterim. Umarım bunu idrak edip pişmanlık duymuşlar ve daha iyi insan olmuşlardır."

Bay K.'nın iki farklı zamandaki anılarına dair benim değerlendirmem

Hepinizin dikkatini çekmiştir sanırım, en acı veren, en kötü hissettiği, belki en zayıf hissettiği olaylar bastırılmış, silik anılara dönüştürülmüştü.

Ama kendisini daha güçlü, üstün hissettiği anılar daha çok aklındaydı. Hatta o anıların olumsuz yanları da silinmişti.

Ayrıca onca trajedi içindeki görece komik ya da saçma olaylar da zihninde daha canlıydı. Belki bu olayları da olduğundan daha eğlenceli, daha keyifli anımsıyordu. Kendi hatıralarına bakılacak olursa neredeyse işkence timleri gittikten sonra orada değillermiş gibi gülüp şakalaşıyorlardı. Muhtemelen anımsadığından daha çok endişe ve korku duyuyordu. Bu anılar zihninde belki kısmen yeniden düzenlenmiş ve tekrarlanarak canlı tutulmuştu, belki de her anımsamada biraz daha revize edilmişti. Sonuçta bu anılar, kendisini olaylara başa çıkabilmiş, kontrolü elinden bırakmamış ve güçlü hissettiren anılardı.

Kendi anılarını okuduğunda hatırladığı, kendisine ve başkalarına yapılan işkenceler sırasında hissettiği duyguları ne kadar zorlasa da hatırlamıyordu. Herhangi bir duygu uyanmıyordu içinde. Duygularını anımsamaya çalıştığında şunu anımsamıştı:

"Her gün o kadar ipe sapa gelemez, saçma sapan suçlamalarda bulunuyorlardı ki, yavaş yavaş acaba içlerinden bazıları doğru olabilir mi diye düşünmeye, kendimden kuşkulanmaya başlamıştım. Hatta işkence bitsin, sorgum tamamlansın da bu işkence merkezinden bir cezaevine nakledileyim diye üzerime atmaya çalıştıkları bir suçun gerçek olmasını istediğim zamanlar olmuştu."

Bazen onların kendisine yaptığını söylediği şeyleri, onların anlattığı gibi hayal ederken, gerçek olabileceklerine dair şüpheye düştüğünü anımsıyordu. *"Acaba öyle yapmış olabilir miyim, diyordum."*

Sanırım buraya kadar okuyanlar, başvuru yakınmaları ile yaşadığı travmatik olaylar arasında belirgin bir bağlantı olduğunu fark etmişlerdir.

Hastam yaşamış olduğu işkence ama en çok da bu yaşadığı şeylerden sonra arkadaşlarından ve toplumdan bir destek görmemiş olmasından, sanki işkence görmenin saklanması gereken bir kabahatmiş gibi yapılmasından, güya kendisi incinir diye kimsenin bunu konuşmasını, anlatmasını istememesinden dolayı önce içine çekilmiş, birkaç yıl sonra da manik bir savunma ile aktif, canlı bir hayat yaşamaya çalışmıştı. Politikayla inadına daha çok ilgileniyor, başını derde sokacak şeyler yapıyormuş. Bir kez gene gözaltına alınmış ama işkence görmemiş. Hakkında iki kez dava açılmış. Birkaç kez evi polisler tarafından basılmış ve iki kez de amirleri tarafından dikkatli olması, polislerin kendisini alacağı biçiminde uyarılmış.

İşkence deneyiminden önceki kedisini, alçakgönüllü, yardımsever, her kesin yardımına, iyiliğine koşan biri olarak tanımlıyordu. Daha sonraki yıllarda kendi ifadesine göre insanlarla sosyal ilişkilerini artırmış ama yakınlığını azaltmış, daha soğuk, daha mesafeli hatta kibirli biri olmuştu. İnsanlara yardım etmek ya da sorumluluk almak konusunda eskisinden çok farklı bir tutum alıyor, daha önce tereddütsüz yardıma koşacağı birçok durumda ilgisiz kalıyormuş. İnsanlarla tek tek ilgilenmek yerine toplumu değiştirmeye çalışıyormuş. O yılları için şöyle diyordu:

"İnsanları tek tek o kadar sevmiyordum ama insanlığı çok seviyor ve onun için daha çok şey yapmak istiyordum."

Ancak hasta bu değişiklikleri çocukluğundan itibaren anne babasını mutlu etmek, öğretmenlerinin çevresinin kendisinden beklediğini varsaydıkları şeyleri sürekli yapmaya çalıştığını fark etmesine bağlı olduğunu düşünüyordu.

Ona göre yıllar boyu hep etrafındakilerin istekleri ve beklentilerine göre yaşamış, kendi istek ve arzularını ihmal etmiş ama insanların beklentilerinin sonunun gelmediğini bu tarz bir yaşamın bir çeşit kendinden vazgeçmek ve suistimal edilmek olduğunu idrak etmesi ile ilgiliydi. Bütün bunları fark ettiği için, bilinçli olarak azaltmaya ve bırakmaya çalışmıştı.

Bu değişikliği bastırdığı ve yok saydığı insanlara yönelik kızgınlığının tetiklediğini fark etmiyordu. Yalnız bırakılmış olduğu için insanlara kızmış ve küsmüştü ve bu da kendi isteklerini dikkate almaya başlamasına yol açmıştı. Evet insanları memnun etmeye çalıştığını fark etmiş ve artık eskisi gibi sadece insanları memnun etmeye çalışmaktan vazgeçmişti ama bunu fark etmesini ve tutumunu değiştirmesini sağlayan şey bastırmış olduğu öfke ve küskünlüğü idi.

Zamanla başkalarına yönelik küskünlüğünü hissetmez olmuş, insanlarla daha yüzeysel ilişkiler içinde olarak kendisini hüsranlardan korumaya çalışmış ama ilişkilerden uzaklaşmış, mevcut ilişkilerini de daha yüzeysel bir düzeyde tutmaya başlamıştı.

Bana geldiği zaman bu süreç bir bakıma "başarıyla" sonuçlanmıştı ama sonuç olarak bir tutkusunun ya da hayalinin kalmaması dolayısıyla artık bir şey istemeyen bir şey beklemeyen birine dönüşmüştü.

Peki siz ne yaptınız?

Benimle ilgili en merak ettiği şey, 12 Eylül günlerinde neler yapmış olduğum ve darbeye karşı nasıl bir politik tutum benimsemiş olduğumdu. Darbeyi alkışlamış mıydım? Darbe sonrası korkunç insan hakları ihlallerine karşı gelmiş ve bir şey yapmış mıydım? İşkence görmüş kişileri muayene ettiğim olmuş muydu? Olduysa nasıl rapor vermiştim?

Ben de o dönemdeki birçok insanın yaptığı gibi, iyi ki darbe oldu, bu gerginlik ve çatışma bitti, rahat durmayan gençlerin de hizaya sokulması çok iyi olacak mı demiştim, yoksa karşı çıkmış, hiç değilse onaylamamış mıydım? Anayasaya evet demiş miydim?

On yıl boyunca yoğun bir işkence dönemi yaşanırken kendi huzur ve güvenliğim için gözümü kapamış, hayatta kalmaya çalışmış ve böyle bir şey yokmuş gibi keyfime mi bakmaya çalışmıştım? Bana güvenebilmesi için en önemli şey başka özelliklerim değildi. Onu anlamaya çalışıp çalışmadığım, kendisiyle empati kurup kuramadığım ya da onun iyiliğini gerçekten istediğim ve elimden geleni yapıp yapmayacağım değildi. Onu ne kadar önemsediğimle de çok ilgili değildi. Beni nasıl algılayacağına dair tek ölçüt işkenceye karşı tutumumdu.

Bana güvenebilmek için bunları anlamaya çalışıyordu ama bu konudaki aşırı duyarlılığının daha önemli nedeni kendisinin işkenceye karşı kanının son damlasına kadar mücadele etmemiş olduğuna ilişkin suçluluk duygusuydu.

Bana yönelik güvensizliği kendi kurtulma suçluluğunun yansıtılması idi. Dışarıya çıktıktan sonra eskiden olduğundan çok daha politik, daha aktif davranmış, insan hakları ihlallerine karşı eskisinden daha duyarlı olmuş ama kendisini bunun için "yakmamıştı". Ne kadar mücadele etse, karşı çıksa da temkinli davranmış, mesela gidip kendisini içişleri bakanlığının önünde yakmamıştı. Ayrıca hayatına devam etmiş, birçokları gibi o da gülmüş, içki içmiş, gezmiş, eğlenmişti. İçeride binlerce insan çok ağır işkenceler altında acı çekerken bunları unutup keyfine baktığı da çok olmuştu. Evet mücadele etmeyi bırakmamış, duyarlı olmuştu ama onun da kendi keyfine baktığı çok zamanlar olmuştu. Kendisi içerideyken, dışarıdakilerin aldırmazlığına içerleniyordu ama kendisi dışarıdayken bunun için varını yoğunu ortaya koymamıştı.

Burada terapi sürecini anlatmayacağım. Tüm bunları çalıştık ama bir şekilde benim işkence görenlerin terapisiyle ilgilendiğimi öğrendi. Başka iki arkadaşı işkence sonrası sıkıntıları için bana geldiklerini ve yararlandıklarını söylemişler. Öğrenmiş ki çok sayıda işkence mağduruna yardım etmeye çalışmışım. Bundan sonra bana güveni arttı ve bu konudaki soruları azaldı.

Ancak terapisinin sonuna doğru benim de 12 Eylül günlerinde gözaltına alındığımı öğrendi. Sanılacağının aksine bu onun bana güveninin artmasına değil tam tersine yeniden aşırı bir şekilde beni sorgulamaya başlamasına yol açmıştı.

Artık daha çok şunu merak ediyordu: uyumlu davranmış, alttan almış ve ucuz atlatmaya mı çalışmıştım yoksa ilkesel olarak karşı çıkıp, her türlü işbirliğini ret mi etmiştim? Özellikle bu soruları, kendi tutumuyla ilgili rahatsızlık ve suçluluk duygularını anlamamı sağlamıştı. Kendi suçluluk duygularıyla yüzleşmekten kaçınıp başkalarında ilkesiz ve tutarsız davranışlar görmek istiyor, onlarla meşgul oluyordu. Onlara öfkelenirken kendi içindeki suçluluğu bastırmış oluyordu.

İşte bu dönemde dördüncü kişiyi niye unutmuş olduğunu anladım. O, hiç konuşmadan, destek alınmadan ve kimseyle iletişim kurmadan da o süreçten geçilebileceğini anımsatıyordu. Kendisinin yaptığının tersine, kendisini korumaya çalışmamış, etrafındakilerle dayanışma içine girmemiş, her şeyi tek başına omuzlamıştı. Öyle olunabileceğini gösterdiği için onu anımsamak kendisini zayıf hissettiriyordu.

En sonunda insanlara dair vardığı kabullenme de aslında kendisine yönelik bir kabullenme idi. Kendisine dair ideal imgesi yıkılmış, bu imtihandan düşük not almıştı. Hem kendi tutumuna hem de arkadaşlarının ve insanların genel olarak işkenceye karşı tutumuna düşük not veriyordu. Ona göre, bu yıllarda sesini çıkarmayan, arazi olan binlerce insan işkence tehdidi azalıp, kısmi bir demokratik ortam oluşunca kafalarını kumlardan çıkarmış ve demokrasi için mücadele eder olmuşlardı.

Diyordu ki:

"Koşullar biraz ağırlaşsın gene arazi olurlar. İşte tüm bunlar, insanın önce kendi canının derdinde olduğunu, sonra başkalarının derdiyle ilgilenebildiğini gösterdiğinden, yol çetinleşince bırakıp gideceğini bildiğim insanlarla birlikte yürüme isteğim azalıyor. Kendime de diğer insanlara da eskisi kadar inanmıyor, sizi yarı yolda bırakacak insanlar için kendini harcamayı akıllıca bulmuyorum. Nitekim halen uğraşıyor görünenlerin önemli bir bölümü bunu bir çeşit kariyere dönüştürmüş durumdalar. Tüm siyasi örgütler ve hak mücadelesi yapan kurumlarda izlenecek yollar, yürütülecek politikalardan çok, kişilerin ve grupların tartışılması, bitmeyen hizip kavgalarının egemen olması da bundan. Bu kurumlarda çalışanlar, kitleleri için neler yapılabileceğinden çok kendi yerlerini nasıl sağlamlaştıracaklarının ve kurum içinde daha üst basamaklara nasıl çıkacaklarının derdindeler."

Kendi suçluluk duygularını fark edip bunlarla yüzleştikçe insanlara olan kızgınlığı ve küskünlüğü epeyce azaldı, terapisinin sonunda kendi ailesi ve güvenip sevdiği insanlarla ilişkileri daha yakınlaştı, oğluyla daha yakın, daha içten bir ilişki kurdu ve daha çok hayır işleriyle ilgilenir oldu. "Daha iyi bir dünya kuramadık ama belki bazıları için dünyayı daha yaşanabilir yapabilirim" diyordu. Ama yalnız bırakılmışlığına ilişkin kırgınlığı tam olarak geçmedi. Halen hafif de olsa içinde duruyordu.

Sonuç

Hastamın söylediği bir sözle bitireyim:

"Belki de toplum olarak bu büyük işkence dönemiyle hesaplaşamadığımız, o dönemde olanlarla yüzleşmediğimiz için ve halen de insanların öldürülmesine, hapse atılmasına, işkence görmesine ses çıkarmadığımız için hayata ve kendimize dair umudumuz azalıyor, hayatla ve kendimizle kurduğumuz ilişkilerimiz yüzeyselleşiyor. Kimimiz daha az tehlikeli konularda hak arayarak, kimimiz sistemden çok insanları hedef alarak nispeten rahatlıyor, kendimizi iyi hissetmeye çalışıyoruz. Ama bu tehlikeli konularda tutum almadığımız, alamadığımız için samimiyetsizleşiyor, birbirimizin gözlerine bakamadığımız için uzaklaşıyor, yalnızlaşıyoruz. Ben bunu aşmaya çalışıyorum. Yapabildiğim kadarını yaparım, yapamadığım artık kaderdir. Tarihin bu döneminde bize yitik ve kimsesiz bir kuşak olmak nasip oldu ve dinleyecek birini bulup derdimizi de anlatamadık. Tüm bu yaşadıklarımı sabırla dinleyip anlamaya çalıştığınız için teşekkür ederim. İleride bunları yazmak isterseniz çok memnun olurum. Belki olur da okuyup anlayan birileri çıkar."

İshak SAYĞILI

Bir anımsama çabası olarak "bilincin bağrına bastırmak"

© SONIA SERPİL ASLAN

Unutmak yeniden hatırlamayı da mümkün kılar, yani paradoksal bir ifadeyle söylersek, anımsanamayan, geri çağrılamayan yaşantılar aslında unutulamamış da olacaktır. "Hatırlamıyorum, unutmuşum" ifadesi, "hatırlayamıyorum demek ki unutamamışım" olarak söylenebilir. Her yeniden belleklendirme çalışması ya da anımsamak için verilen her uğraş aslında unutmayı da mümkün kılacaktır. Hatırlayabilme özgürleştikçe, unutmak ve bugüne odaklanmak da mümkün olacaktır.

Ne kötüdür insanın aklıyla yüreği arasında çaresiz kalması.
Ne kötüdür an kadar yakın,
bir asır kadar uzak olması.
Ve bilir misin?
Ne acıdır insanın bildiğini anlatamaması...
"Ben" deyip susması, "Sen" deyip ağlamaklı kalması...

Nâzım Hikmet Ran

Bastırma düzeneği Freud'un kuramının belki de merkezinde işleyen ve tüm kuramsal yükü kendi etrafında düzenleyen ana unsurlardan. Bu kuramın çatısının çatılmaya başladığı ilk günlerden bu yana anımsamak ve unutmak klinik ve kuramsal çalışmanın ilgi odağı olmuştu. Freud ünlü "Histeri Üzerine Çalışmalar" (1885) metninde histeriklerin unutamadıkları için hastalandığını öne sürmekteydi. Tabii bu yaklaşım hem kendi döneminin hâkim kuramlarından hem de günümüzün yaygın anlayışından farklıdır. Freud'un bu metinleri ele aldığı dönemde ilgi konusu olan "histeri" kavramı günümüzde pek çok farklı ruhsal kavramla kesişen özellikler taşımaktadır, birçok yazarın ortaklaştığı nokta da bu hastaların travma öyküleridir. Travmatik deneyim sonrası gelişen ruhsal sorunlara ilişkin sorun ilk bakışta hatırlanmıyor olması gibidir, bu yüzden Freud'un pek çok dönemdaşı hastayı telkin altında iken travmatik odağa doğru bir keşfe zorlamış ve iyileştirme uğraşını buradan yürütmüştür. Freud'un "Histeri Üzerine Çalışmalar"da sunduğu olgulara bakılırsa bu hastaların da çoğu geçmişlerinde bazı karanlık anları yeniden hatırlamaktadır ancak Freud'un fark ettiği üzere aslında bu hastaların tüm anlatısı ya da yaşayışı bu bastırılan parçanın çevresine kurulmuştur. Slavoj Zizek bu durumu düz metal bir levha üzerinden örnekler; bu düz levhaya çekiçle vurulduğunda, darbenin etkisiyle gelişen çukur yatay düzlemdeki levha yüzeyine paralel bakan bir göz tarafından fark edilmeyecektir ama levha üzerine bırakılan küçük bir bilye bu görünmez darbeye doğru hareket edecektir. Aslında Freud'un getirdiği bakış açısıyla baktığımızda bu anılar hakkıyla bastırılamadığı için sistem bir göçük oluşturmaktadır ve orada ilk bakışta görünmeyen şey aslında tüm ağırlığıyla sistemin içerisinde kalmaktadır. Oysa bastırma düzeneğinin daha akıcı çalıştığı durumlarda bir anı parçasının unutulması mümkün olacaktır. Unutmak yeniden hatırlamayı da mümkün kılar, yani paradoksal bir ifadeyle söylersek, anımsanamayan, geri çağrılamayan yaşantılar aslında unutulamamış da olacaktır. "Hatırlamıyorum, unutmuşum" ifadesi, "hatırlayamıyorum demek ki unutamamışım" olarak söylenebilir. Dolayısıyla her yeniden belleklendirme çalışması ya da anımsamak için verilen her uğraş aslında unutmayı da mümkün kılacaktır. Bu anlamda hatırlayabilme özgürleştikçe, unutmak ve bugüne odaklanmak da mümkün olacaktır. Başka bir deyişle unutma-hatırlama aksının rahatlığı daha iyi bir dış gerçeklik algısına da izin verecektir. Anımsamanın önündeki her engel ruhsal enerjinin önemli bir oranının bu aksa harcanmasına sebep olacaktır, olanca karmaşasıyla orada bekleyen bugünün dış gerçekliği kendisini algılar yoluyla dayatmaktadır ve bireyin gündelik yaşamına devam edebilmesi ancak bu uyaran bombardımanı üzerinde ruhsal bir emek göstermesiyle mümkün olacaktır. Bugünü deneyimlerken geçmiş deneyimler elbette önemlidir ama az önce tarif edildiği gibi göçüklerle kaplı bir zihin geçmişin bilgeliğini kullanmak bir yana istilasına uğradığı hayaletlerin sesi ile bugünün gereksinimlerini zar zor ayıracaktır.

Benzer bir hattı "Totem ve Tabu" (1913) hattı üzerinden de düşünebiliriz. Freud'un medeniyetin doğuşu için kurguladığı bu antropolojik öyküde bir zamanlar her şeyin ve tüm kadınların sahibi olan ilkel baba/şef oğulları

tarafından öldürülür ve bu günahın suçluluğuyla kardeşler bir dizi eylem gerçekleştirir. Birbirlerini öldürmemek üzerine sözleşen kardeşler babanın tiranlığını yeniden kurmamak için kendi aralarında bir paylaşıma gider ve ilk toplumsal sözleşmenin de temelleri atılır. Bu suçluluktan kurtulmanın ya da bu olayı anımsamanın tek yolu bir totem dikilmesidir. Totem kardeşlere hem babayı öldürdüklerini unutma hakkı hem de yasayı anımsama hakkı verir. Bugün bile toplumlar yaşadıkları dehşet deneyimleri karşısında bir hatırlama ve unutma hakkı için anıtlar oluşturmaktadır. Bu anıtların her birinin benzer olduğunu söylemek ya da her birinin bu işlevi hakkıyla yerine getirdiğini iddia etmek pek yerinde olmayacaktır. Hatta artık pek çok anıtın işlevsel olarak unutma ve anımsama hakkına değil, bir unutamamaya hizmet ettiğini bile söyleyebiliriz. Freud'un tarif ettiği totem kardeşlerin bir zamanlar babayı öldürmüş olduğunu fısıldar, oysa bugün pek çok anıt bizi bir baba karşısında uyumlu evlatlar olmaya çağırır; eşitliğe ve kardeşliğe değil, yiğitliğe ve üstünlüğe vurgu yapar. Özellikle savaşların ve savaşta yitenlerin anısına dikilen anıtlarda Freud'un totemlerde varsaydığı suçluluk duygusuna pek geçit yoktur, savaş gibi karmaşık ve örseleyici deneyim tek bir anlama kilitlenmiştir ve anıtın kendisi bu deneyimin kendisine uymayan parçalarını anımsamanın önünde engeldir. Anıt esasında o şehrin yaşayanlarından öte dışarıdan oraya yönelecek tehditler için bir gözdağı niteliğindedir. Her anıtın böyle olduğunu söylemek doğru olmaz. Gunter Demning, 1996 yılında ilk kez Berlin sokaklarına elli kadar "tökezleme taşı" döşediğinde, bir merkezden izin almamıştı, artık Avrupa'nın pek çok farklı ülkesinde 60 binin üzerinde tökezleme taşı bulunmakta, her bir küçük kaldırım taşının üzerinde Holocaust'ta katledilen bir insanın adı yer almakta ve bu taşlar diğerlerinden hafifçe yüksekte durduğundan ayağa takılmaktadır. Böyle bir anıtın az önce tarif edilenden farklı bir çağrısı olduğu açıktır; anıt hatırlamamızı talep etmektedir.

Kuşkusuz her coğrafya unutulması ve hatırlanması çok zor acılarla bezelidir, Anadolu'nun da bağrında bu acılardan bolca olduğu açıktır. Bu yazı da bir hatırlama, anımsama ve ruhsal olarak tekrar ilişkilenme çabası üzerinden doğdu. İstanbul Psikanaliz Derneği bünyesinde 2015 yılında, "Tarihe Katlanmak" başlıklı bir toplantıda, bu fikirleri ilk kez düşünme ve sunma fırsatı bulmuştum. O dönem Ermeni Soykırımı üzerine düşünürken ve okurken beni etkileyen pek çok fotoğrafa denk geldim. Bu fotoğraflar Anadolu'nun her köşesinden, her sınıftan Ermeni'ye ait fotoğraflardı, ortak özellikleri 1915 öncesinde çekilmiş olmalarıydı: düğünler, cenazeler, dini törenler, gündelik çalışma hayatı ve iç içe bir yaşamı sergileyen bu fotoğraflardaki ortak yaşam deneyimini anımsamamızın önünde ne çok engel var diye düşünmüştüm. Bu fotoğraflardaki birlikle yaşam deneyimini anımsamanın önünde çok engel olduğunu fark ettiğimde aslında bir yandan da bu birlikte yaşam deneyiminin her yerde olduğunu fark etmiştim. Sadece ziyaret ettiğimiz pek çok tarihi yapının mimarlarının, ustalarının Ermeni olması ya da perdede sıcacık duygular uyandırmış Ermeni kökenli Yeşilçam oyuncularının gizlenmiş kimlikleri değildi. Bu izler her yerdeydi, yediğimiz bir yemekte, dinlediğimiz bir türküde. İlk bakışta Ermeni'nin adı silinmişti ama biraz yakından bakıldığında pekâlâ oradaydı. Yüzlerce yıl iç içe birlikte yaşam deneyiminin izlerinin bu kadar yaygın olduğunu fark etmem aslında o dönem sarf edilen pek çok ortak anımsama çabasıyla da ilgiliydi. Hrant Dink'i ölüme götüren süreçler pek çok perspektiften incelenebilir ama kanımca bu ortak deneyimin hatırlanmasının yarattığı bir kaygıyla ilişkili olduğunu düşünüyorum. Onun ölümü tam tersi bir etkiye neden oldu ve birlikte anımsama çabası daha çok ses buldu. Son dönemde yani başımızda yükselen savaşla bu anımsama çabası yeniden bir saldırı altında kalmış gibi hissediyorum.

Büyüdüğüm çevrede Ermeni kelimesinin kendisi neredeyse bir "tökezleme taşı" gibiydi; rahatsız ediyordu, duraksatıyordu. Bir çocuk olarak yetişkinlerin bu duraksamasını benim zihnimde de bir boşluğa sebep olduğu açık, böylesi boşluklar hayaletlerin kuşaklararası seyahati için tam da gerekli olan solucan deliklerid Üst kuşağın ne anımsayabildiği ne de unutabildiği bu göçükler de sonraki kuşağın kulağına fısıldanır hayaletler aracılığıyla. Nicholas Abraham'a göre hayaletler, tam da böylesi boşlukların gerisinde sezilen utanç ve suçluluğa karşı ruhsal alanda ortaya çıkan psişik icatlardır. Bir başka deyişle hayalet, ölümden geri gelen değil geride kalanı kaybettiğinde sezdiği ve dile gelmemiş ya da gelememiş olan boşluğa karşı kendi ruhsal alanında var ettiğidir, hiç konuşulamamış olan sırrın ifşasıdır. Ermeni ile ortak tarihinin içerdiği korku ve utanç dolu olayları düşünecek olursak hayaletlerin aramızda kol gezdiğini söylemek yanlış olmaz.

Birleşmiş Milletler 1948'de soykırım tanımını geliştirirken 1915'te yaşananları da göz önüne aldı ve yerinden edilme, sürülme gibi kavramları da soykırım tanımının içerisine ekledi, bu sözcüğün kullanımı üzerine pek çok tartışma var, bunların tarihsel ya da politik gereklilikleri ile sözcüğün kullanımını zorlaştıran ruhsal etmenler olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Belki öyküyü biraz daha geriye almakta yarar var. Geçmişi ve bugünü birlikte düşünmekten başka çaremiz yok. İttihat ve Terakki bu işin planlayıcısı olsa da bunu bir başına yapmadı. Pek çok kaynak 1870'lerden sonra ara ara gelen kıyımlara, gasplara ve sürgünlere dikkat çekmekte, Hamidiye Alayları daha karmaşık bir hikâye olduğunun ispatı. Fransız İhtilali sonrası milliyetçi akımlar pek çok

korkuyu ve arzuyu da tetikledi tarihin sahnesinde. İttihat ve Terakki'nin hedefi bu bağlamda oldukça açıktı, niyet tek tek her Ermeni'yi öldürmek değildi, ilginçtir ama bu milliyetçilik kafatasçı bir milliyetçilik değildi, zaten öyle olmalarına olanak da yoktu, Ermenileri fenotipal olarak ayırmanın bir yolu yoktu. Din ayrımı ise istenilen keskinlikte bir bıçak oluşturmaya yeterli idi. Bu soykırımın hedefi Ermenileri Müslümanlaşmaya zorlamaktı. Soykırımın tasarlayıcılarından Dr. Nazım şöyle diyordu: "Anadolu'nun Türkleşmesi için Ermenilerin Müslümanlaşması zorunludur." Tarih Dr. Nazım'ı ne yazık ki haklı çıkardı, Enver Paşa'nın doğu cephesindeki kayıplarının ardından alevlenen olaylar silsilesi önce İstanbul Ermenilerini sonra da fermanlarla tüm Anadolu Ermenilerini kasıp kavurdu. Kimisi Adana'dan, kimisi Kars'tan çıktı yola ve hepsi için hedef ortaktı, Suriye'nin Der-Zor Çölü. Hiçbir motorize ulaşım aracının olmadığı bir ortamda, yaz aylarında bu insanlar yaşlı da olsa, hasta da olsa, çocuklu da olsa bu yolu yürümeye mecbur bırakıldı. Bu büyük tehcire ilişkin pek çok acı anlatı ve fotoğraf bulmak mümkün ama sanırım beni en çok etkileyen Sarkis Çerkezyan'ın okuduğu ağıttır, bu uzun ağıdın kimi dizelerini aktaracağım:

Yürüye yürüye geldik Arap köyüne/ Aç kala kala düştük bizler evlere/ Mevlâm Ermeni'ye sabırlar vere/ Dini bir uğruna giden Ermeni... Suva(r)'ğın dağında bir sele mişmiş/ Ermeni muhacir tifoya düşmüş/ Kuvveti olanlar Sincar'a kaçmış/ Kuvveti olmayan çöllerde kalmış... Yol verin jandarmalar biz gideceğiz/ Anamız babamız biz bulacağız... Ermeni'nin yoktur asla dermanı/ Padişahtan gelmiş kırım fermanı.

Gidenler coğrafyanın bağrından sökülüp gönderilen insanlardı. Onların gidişi elbette geride kalanların belleğinde, dilinde, gönlünde kocaman boşluklar bıraktı. Onlardan kalan türkülerin sözü değiştirilse de söylenmeye devam etti, Nevzat Karakış bu türkülerin asıl söylenişlerini derlemek için çaba gösterenlerdendi; kimi zaman Ermeni sözcüğü sürmeli olmuştu, kimi zaman İsa yerine Musa denmişti, kimisinde tapılan haç, bakılan haça dönüşmüştü. Onlardan kalana el koyanlar Ermeni'yi bir kez daha yerinden söküp atmış, tehcir etmişti. Ama işte bu türküler, "nedendir bilinmez" çok sevilmiş, söylenmeye devam etmiş. Bir yerde adını söyleyemediğimizi dilimize dolamışız, acısına ortak olmadığımızın acısına sarılmışız. Bu sadece tarihin belli bir anında olup biten bir süreç olarak görülmemeli. Geçmişte yapılan ortak kutlamaları anımsayamasak da onlardan kalanı biz sanmışız. Freud, 1914 yılında "Anımsama, Tekrar Etme ve Özümseme" makalesinde utanç ve suçlulukla sahneden çıkartılanların anımsanmasının önündeki engellere dikkat çeker, bu durumdaki birey anımsayamadığını sürekli yeniden sahneler. Böyle bireyler analitik ortamda anımsamaya başladıklarında duyumsadıkları yoğun acı nedeniyle çalışmayı yarıda kesebilir. Bugün olan biteni anımsamanın önündeki engellerden birisi de bedel ödeme korkusudur. Kimi zaman bu korku somut bir gerçeklikten ifade edilir, ödenmesi gereken tazminatlar ve bedeller hatırlatılır ama korku daha çok bilinçdışı bir korkuyla ilişkili olabilir. Belki de ödemekten korktuğumuz tek bedel maddi olan değildir, duyumsanabilecek kesif acılar da korkutuyor olabilir. Avner Bergstein (2020), duygusal şiddeti nedeniyle çekilemeyen acıların yarattığı tahribata değinir, acı olarak çekilemeyen şey tüm ağırlığı ile ruhsal alanı çökertmektedir ve birey bu acıyı çekmekten kaçındıkça onu keşfetme ve iyileşme şansını da zora sokmaktadır.

Bugün yeniden anımsamaya yönelik kimi fırsatlar halen bu keşif isteği üzerindeki ikircikli tutumu ortaya koyabilir. Belli ki bir yandan keşfedilmek üzere yaklaşılan tam keşif anında yeniden teğet geçiliyor. Buna ilişkin iki örnekten söz etmek istiyorum. Bunlardan birincisi Erkan Oğur'un derlediği ve seslendirdiği "Neden

© SONIA SERPİL ASLAN

Geldim İstanbul'a" türküsüdür. Doksanlı yıllarda popülerleşen ve birçok kişi tarafından yorumlanan bu türkünün asıl söylenişi "Neden geldim Amerika'ya" şeklindedir. Harput'tan 1920'lerde kaçmak zorunda kalan bir Ermeni'ye aittir; Achilleas Poulos ve Nick Sedefciyan'ın eseri bugün pek çok dijital ortamda ulaşılabilir durumdadır. Üstelik Erkan Oğur da bunu gizlememiştir, bilakis bu öyküyü de kendisi aktarmaktadır, kendisi de bir Harputludur ve hemşerilerinin taş plağını büyük bir sevinçle keşfetmiştir ve büyük bir heyecanla da seslendirmiştir. Yine de bu hatırlama, anımsama çabası tam da Ermeni'yi yeniden yerinden etmiyor mu?

İkinci örnek ise Nâzım Hikmet için kültür bakanlığının desteğiyle Fazıl Say'ın müziği ve Genco Erkal'ın seslendirmesiyle bir oratoryo yayınlandı. Nâzım'ın "Bir akşam gezintisi" şiiri de bu güzel çalışmaya dahil edilmişti ancak şiirin bazı dizeleri gizemli biçimde kaybolmuştu. Ne oratoryoda ne de CD kitapçığında yer alıyordu kayıp dizeler:

...Bakkal Karabet'in ışıkları yanmış/ Affetmedi bu Ermeni vatandaş/ Kürt dağlarında babasının kesilmesini/ Fakat seviyor seni çünkü sen de affetmedin/ Bu karayı sürenleri Türk halkının alnına...

Sürgün edilmiş, zulme uğramış bir şairin anısını yüceltirken, Ermeni'ye yapılanı nasıl anlayacağız. Şiirin vurgusu çok çarpıcı; Ermeni seni seviyor diyor, çünkü sen de affetmedin diyor. Peki gerçekten affetmedik mi? Bu dizeleri unutmaya zorlandığımızda kimi affetmiş oluyoruz? Türk halkının alnına bu kara lekeyi süren kim? Bu kimseler meçhul değil ki, niye kendimizi halen bu konuma sürekli ve sürekli yeniden sokuyoruz. Suçlulukla bağları yeniden çözmek önemli ve bunun için suçlunun kim olduğunu hatırlamalıyız. Hant Dink'in ölümünden sonra önemli kampanyalardan birisi de 2009'da otuz bin imza toplanan "Özür diliyorum" kampanyası idi ve elbette önemli bir adımdı ancak Nâzım'ın tarif ettiği yol daha bereketli geliyor bana. Nâzım özür dilemekten ötesini tarif ediyor, hesap sormak. Bugün kolektif anımsama çabaları çoğu kez hızlıca kolektif suçluluğa tercüme ediliyor. Oysa psikanalitik çalışma içerisinde suçluluğun anımsamaya ne kadar engel olduğunu anımsayabiliriz, böyle erken bir suçluluk duyumu, oluşan birlikte hareket etme zeminini de zora sokmakta. Hiç kuşku yok ki "Özür diliyorum" kampanyası duygudaşlığa doğru çok önemli bir hamleydi ama birden bir tarafı hızlıca devletle bütünleştiriyor, oysa bu coğrafyanın tüm halkları devlet baskısından öyle ya da böyle kendi payına düşeni almıştır.

Yas işi anımsamayı da içermelidir. Gidenin hatırlanmadığı, kaybın dile getirilemediği yerde yas işinin yolunda olduğunu söylemek imkânsızdır. Yas süreçlerinde kaybın inkârı kimi zaman zulmü uygulayanla özdeşleşerek ortaya çıkar. Bireyler suçluluğa davet edildiklerinde bu role direneceklerdir, bir halk topluca zalim ilan edilmeyi kabul etmeyecektir. Devletle ve onun zulmü ile iç içe geçmiş bu kudret bir an için bireyin kendi gücüymüş gibi sahiplenilecektir. Zayıf düştüğü ilk anda, bu sahte koruma kalkanını yitirdiğinde suçluluk seline kapılmaktan korkan birisinin korkusunu artırmak onu yalnızca daha dirençli hale getirecektir. Anımsamayı mümkün kılmanın çok önemli bir yolu 1915 öncesi zengin birlikte yaşamın izlerini ve onun süren biçimlerini anımsamak olabilir. Hrant Dink'in kaleminin bilgeliğinde bu sezginin çok önemli bir payı olduğunu düşünüyorum. Onun kardeşliğe olan vurgusu çok güçlüydü, olanları unutalım ve önümüze bakalım gibi bir indirgemeye girmeden unutmanın yolunun anımsamaktan ve kardeşlikten geçtiğine dair önemli bir sezgisi vardı. Julliet Mitchel psikanalizin ruhsal gelişimde ebeveynle kurulan ilişkiye fazlaca odaklandığını ve kardeşliği gözden kaçırdığını dile getirir. Ona göre kardeşlerimizle kurduğumuz her bağ gelişimimizde çok önemli bir paya sahiptir. Freud'un "Totem ve Tabu"da anlattığı öykü aslında Mitchel'in tarif ettiği bu kardeşlik hattına çok yakındır. "Totem ve Tabu"daki baba kuşkusuz ilksel bir devlet modelidir. Çerkezyan'ın seslendirdiği ağıdı hatırlarsak, aslında ferman padişahındı ve 1915 sonrasında padişah devrilmiştir ve tam da "Totem ve Tabu"da olduğu gibi kardeşler yasaya bağlı yeni bir sosyal düzen kurmuşlardır ve belli ki gayrimüslimler bu kardeşliğe yine yeterince dahil edilmemiştir. Kardeşliğe dahil edilmeyen bir başka kitle de kadınlardır ve bugün hâlâ gayrimüslimler ve kadınlar bu topluluğun tekinsizi olmaya devam etmektedir. Freud'a (1919) göre tekinsizin yarattığı huzursuzluk tanıdık olmamasında değildir, tanıdık oldukları halde kovulmuş olandır tekinsiz olan. Tekinsiz bir zamanlar kovulmuş olsa da şimdi tüm inkâr bariyerlerini aşmış koca bir tehdit olarak karşımıza dikilir. Önümüzdeki tek yol kardeşlik sözleşmesini yenilmek olacaktır. Bir devrimci bunu bir devrim çağrısı olarak duyacak, bir liberal ise yeni müzakere alanları olarak görecektir. Her ne olursa olsun kardeşliğe dair bir ses arayışı olduğu muhakkaktır. Savaş ancak mağlup olan için zorunlu bir değişimi getirir, kazanan tarafta devletin tüm gücü kardeşliğin var olan halini kutsayacak ve yeni yol arayışlarının önünü tıkayacaktır.

Yas eksiği anımsamak olacaksa kardeşlik tam hangi sıcaklıktan mahrum olduğumuzu ya da neye hasret olduğumuzu anlamanın yoludur. Hrant Dink'in ölümü ile "Hepimiz Ermeni'yiz" diye bağırdık. Bu çok ilginç bir slogandı. "Spartacus" (1960) filminin ünlü sahnesinde, onu destekleyen diğer köleler teker teker onun suçunu üstleniyordu ve sonunda onun yakalanmasının önüne geçiyorlardı. Oysa "Hepimiz Ermeni'yiz" sloganı daha çok "Üç Silahşörler"in ünlü "Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" repliği ile akraba gibi durmaktadır. Suçluluk ve tedirginlikten öte bir dayanışma vaadidir bu, kardeşin kardeşe teminatıdır ve yukarıdakine

meydan okumasıdır. Kardeşlerimizi ve kaybettiğimiz kardeşleri yeniden hatırlamalıyız ki bugün dayanışmaya dünden de çok ihtiyaç var.

Ünlü devrimci Paramaz, bundan 105 yıl önce idam edildiği son yargılanmasında sesleniyordu bize: "Ermenilerin ve Türklerin kardeşliğini sağlamak için öylesine fedakârlıkları kabul ettik. Ne kadar enerji tükettik, ne kadar çok kanımızı akıttık. Bu kadar acıya katlanmamızın nedeni güven yoluyla birbirimizi yükseltmek idi." Bu serzeniş bugün hâlâ hedefini arıyor, anımsamak yeniye doğru atılacak ilk adımdır. Psikanalitik çalışmaya dışardan bakıldığında geçmişle aşırı uğraşılan bir alan olarak görülebilir, oysa psikanalizin hedefi tam tersidir. Filozof Isaiah Berlin özgürlüğü iki başlıkta tanımlar, negatif özgürlük olarak tanımladığı özgürlük biçimi "bir şeyden kurtulmak" şeklindedir, pozitif (olumlu) özgürlük ise bir şeye doğru, bir şey için özgürleşmektir. Geçmişten sürekli kaçmak tam da özgürlüğü negatif yakada kilitlemek olabilir. Oysa anımsama ve unutma akışı tam da özgürlüğün iki kutbunu da taşıyan akışkan bir ruhsallığa doğru atılması zorunlu olan bir adımdır.

John Berger'den bir alıntıyla bitirebilirim: "Gizli bir yetimler ittifakı öneririm. Birbirimize göz kırparız. Hiyerarşiyi reddederiz. Her türlü hiyerarşiyi. Dünyanın pisliğini olduğu gibi kabullenir, buna rağmen nasıl hayatta kaldığımıza dair hikâyeleri paylaşırız. Münasebetsiziz biz, kopuğuz. Evrendeki yıldızların yarısından fazlası hiçbir takımyıldıza ait olmayan yetim yıldızlardır. Takımyıldızların hepsinden daha fazla ışık verirler."

© SONIA SERPİL ASLAN

Oktay ŞILAR

Anılar

Varoluşun parmak izleri

"İnsansız anı yoktur. Var mıdır?"

Edip Cansever

© CÖMERT DOĞRU

Dünya, süreğen bir hatırlama halidir. İçinde yolumuzu aradığımız, anılar inşa edip o anıları paylaştığımız bir ruhsal karşılaşma mekânıdır. (...) İnsanın tüm yaşamı, kendi benlik evinin defalarca yıkılıp yaratılmasıyla armonisini bulan bir yolculuktur.

Anılar, "Ben" dememize izin veren tarihsel eklem noktalarıdır. Bir tarihsellik içinde anlam kazanırlar. Geçmişte gibi görünseler de şimdi üzerinden geleceğe gidip, geri dönüşlü olarak bize yansırlar. Kendilik bilincimiz bellekten ziyade anılar yoluyla harekete geçer. Tarihle bitişmemiş bir anı yoktur. Anı hareketlidir, sabit bir şekilde durmaz ve depolanmaz. Onu hayatımızın her döneminde farklı bir şekilde düzenleyebiliriz. Vaktizamanında can yakan deneyimi ve onun anısını, yıllar sonra mizah konusu olarak çağırabiliriz.

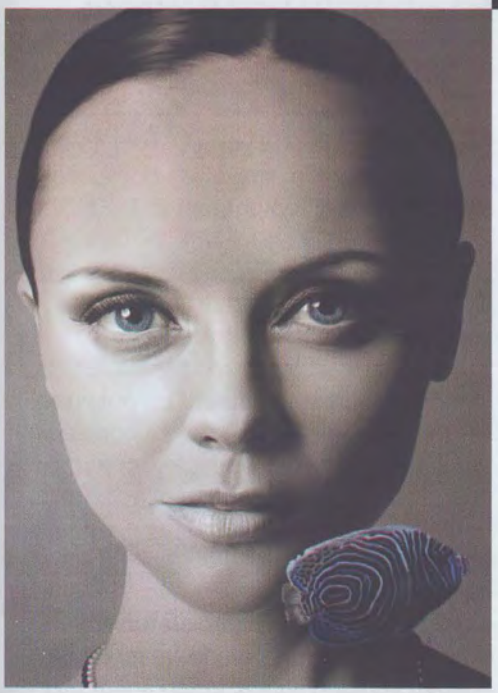
Zaman içinde değişen hatırlamanın mimarisi açısından baktığımızda, her hatırlama yeniden inşa ederek hatırlamadır. Anılar, kayıtlanmış eski deneyimlerin zihinde ve ruhta bıraktığı tortulardır. Ancak bu tortu,

sadece hatırlayan öznenin bilincinde, hafızasında yer etmez. Hatırlama eylemi ortaklaşa bir eylemdir. Zira anılarımızın kaynağı olan yaşantılar, hikâyenin parçası olan ötekilerin de ruhuna nakşolur. Birlikte anılar üzerine söyleşmek, ben'i biz, biz'i de ben yapar. Böylece kendimizin tarihçiliğini, bellek vasıtasıyla davet ettiğimiz ortak anılar havuzunda tekrar tekrar yıkanarak yaparız. Çağırdığımız tarih, benlik duyumumuzu geçici olarak bütünler, sabitler. Ancak bunu sadece anıları hatırlama yoluyla değil aynı zamanda unutma yoluyla da yapar. Unutma yola devam edebilmemiz için gerekli ruhsal imkânı sunduğu için hayati bir işleve sahiptir. Her ne kadar "unutulan" unutulmasa da hatırlamıyor olmak yine de iş görür. Bazen varlığımızı sahte anılarla da donatabiliriz. Olmamış olaylar düşlemlerimizin imbiğinden öylesine geçer ki sanki yaşanmışçasına kaydolur.

Anılar daha ziyade deneyimlerimize göndermede bulunurken, bellek bu

© CÖMERT OĞRU

© CÖMERT OĞRU

bilgiyi işleme süreçlerimize atıfta bulunur. Anıların, mayalanması, anılaşabilmesi, bizim için anlam ifade etmesiyle mümkündür. Anlam içermeyen bir anı olası değildir. Bu tarz bir çağırma, anıdan ziyade verileri hatırlamadır diyebiliriz.

Hatırlamanın gerçekle ilişkisi, bir açıdan somut olan şeyleri soyutlamaya benzer. Soyutlama, somut olana bir şeyler katmak ya da ondan eksiltmekle mümkündür. Anıları anlatırken de bu taşırma ve eksiltmeler sürece her seviyede dahil olur. Yani her anımsama gel-git gibidir, bazen sadece gelirler, bazen sadece giderler. En sonunda külliyen bizden çıkarlar ya da biz onlardan çıkarız. İnsanları dünyaya sokan deneyim (doğum) ve dünyadan çıkaran deneyim (ölüm), bizim anılarımızda yer bulamaz. Yani kendi doğumumuzu doğamaz, kendi ölümümüzü ölemeyiz. Hatırlamak işte bu iki nokta arasındaki aralığa mahsustur. Yaşam dediğimiz şey, bir yandan da bu aralıkta durmaksızın kendimizi hatırlama ve unutma faaliyetidir.

Benlik dediğimiz yer, anıları sürekli hatırlayarak inşa ettiğimiz ve adına dünya dediğimiz ruhsal mekânın uzantısıdır. Anıları davet ettiğimiz geçmiş, tuhaf biçimde zincirli olduğumuz kronolojik bir geçmiş değildir. O, şimdimizden geleceğimize uzanan bir geçmiştir. Yani geçmişimiz arkamızda değil, bir anlamda önümüzdedir.

Bizler üç farklı zamanda yaşamayız ama konuşabilmek ve yaşantılarımızı tasnif edebilmek için zamanı

© CÖMERT DOĞRU

kronolojik olarak bölmek zorunda kalırız. İnsanın zaman dediği şey, esasen ruhsal zaman, yani kendi tarihimizdir. Aslında zaman geçmiş, şimdi, gelecek olarak ardışık bir biçimde sıralanmaz. Zaman, kendisini durmaksızın değiştiren, döngüsel bir hareket halindedir.

Bu sonsuz gibi görünen "şimdimiz" içinde durmaksızın geçmişe düzeltmeler yapıp onu sürekli geleceğe doğru yönlendiririz. Böylece mana ve amaçlar edinmeye çalışırız. Acılarımızı damıtır, varoluşun esansı olarak süzeriz.

Anıların duygusal çapaları ve hatırlama yoluyla, ruhsal tarihimizi bilinçli ve bilinçdışı şekilde inşa ederiz. Şimdinin şimdisinde, geçmişin şimdisinde ve geleceğin şimdisinde durmaksızın seyahat ederiz.

Bu zamansallık büküldüğünde, eklemlenen zaman bozulduğunda, insan anılarını anımsamadığında, tanımadığında, misal bazen Alzheimer'da, "ben" duygusu da değişir. Yoğun hafıza boşluklarıyla birlikte insan, süreklileşmiş bir şimdinin içine hapsolur. Eski varoluş, nöroloji vasıtasıyla tasfiye edilmiş, artık içinden anılar çekip alamadığımız, sınırlı bir anı üretme yetisine sahip yeni bir varoluş doğmuştur. Bu varoluş hakkında bir şey söylememiz mümkün olmaz zira bütünüyle muğlaktır. Ancak yaşarken anılarımız karşılıklı çağıramadığımız bu insanın durumu bize elem verir, hatta elemle dolu yeni şahsi anılar inşa eder. Anıları çağırmak, bazı kaotik koşullarda bizim için umuda dair nirengi noktalarıdır. Hatırlamak acıttığı kadar, ağrıyı da alır. Kimi zaman, yeni bir yol bulmamıza, özgürleşmemize olanak sağlayan bir tefekkür mekânı da oluştururlar.

Anılar sadece ruhsallığımızda ve ortak benliğimizde yer almazlar. Bazen yazılı, bazen görsel bir form alarak başka insanlara seslenmek isterler. Otobiyografiler, kamusal mekânları mesken tutmuş duvar yazıları, sanat eserleri anıların başka bir formudur. Kendi tarihimizden parçaları emanet ettiğimiz mekânlar aynı zamanda interaktif bir hafızaya dönüşürler. İlk oturduğumuz ev, sevgilimizle ilk öpüştüğümüz park, ilk katıldığımız sarsıcı eylem alanı gibi. Çeşitli düşlemler ve hayal kırıklıkları, anılar biçiminde mekânların gövdesine kodlanır. Tuvalete yazılar yazılır, parktaki ağaca kalp içinde baş harfler işlenir, duvarlar sloganlarla beslenir.

Kimi zaman da anılarımızı başka yüzeylerin, nesnelerin sükûnetine emanet eder, bazı karşılaşmalarla onları ruhsallığımıza geri alırız. Çok özel bir deneyimden, seyahatten, ilişkiden edinilmiş hediyeler, oyuncaklar, heykelcikler gibi nesnelerin içine anılar da depolanmıştır. O nesnelere dokunma, bakma, anılarımızı bir kez daha havalandırır, geçmişte ufak gezintiler yapmamıza neden olur.

Anılar aynı zamanda veraset yoluyla bize iletilir. Ailemizden, sosyal grubumuzdan, siyasi ya da dini topluluğumuzdan bize intikal eden ve çeşitli duygu tonlarına bulanmış öyküler vasıtasıyla, toplumsal bir hatırlamanın da parçası oluruz. Bu hatırlamalar aile mitolojilerimizi, toplumsal kimliklerimizi inşa ederler. Doğumdan itibaren kolektif bir anı yükü bizi sarmaya başlar. Üzerimize boca edilen bu anılar tablosunu nasıl işleyeceğimiz ise, nasıl deneyimlerin içinden geçeceğimize bağlıdır.

Bazen anılar yanlarında bedensel duyumlarla birlikte gelirler. Bu duyumlar gönlümüzü genişletebilir ya da daraltabilir. Eski, tanıdık ve güzel bir kokuyu yeniden alınca, gelen anılar bizi hafifletir, bedensel olarak da varoluş

kudretimizi artırır. Travmatik bir anı ise olduğumuz yeri bize dar edebilir, bedensel semptomlar üretir, varoluş kudretimizden eksiltir.

Anıların yaşımızla da hatırı sayılır bir ilişkisi vardır. Yaş aldıkça anılar daha çok birikir, daha ziyade dillenir. İlerleyen yaşlarda eğer etrafımızdaki dostlarımızı ölüm yoluyla kaybetmişsek, anılarımızı takas edebileceğimiz ilişkilerimiz kalmamışsa suskunlaşırız. Zira anılar aynı zamanda varoluşumuza şahitlik etmekle mükelleftirler. Daha genç yaşlardaysa, anıların çağrılması, yaşamın neşeli yüzüyle biraz daha alakalı gibidir.

İnsan, ölümüyle anılarını miras bırakır. Yaşayanların belleğinde ta ki onlar da dünyadan ayrılana değin, gittikçe silikleşen, belki de sadece bir ize dönüşen bir anı olarak kalırız. Öldükten sonraki varoluş mirasımız, geriye bıraktığımız yoldaşlarımızın kucaklama hürmetiyle mümkündür. Yıldönümleri, mezarlıklar, özel mekânlar, yeniden dirileceğimiz anı

© ALENA ŞAR

© CÖMERT DOĞRU

koordinatlarıdır. Namevcut olana "ben"in ölümünü hem tesciller hem de anılar vasıtasıyla konuşulabilir kılar. Naaş, eğer onu tanıyorsak bize konuşur. Bazen isimsiz ölü bedenler vardır ve suskundurlar. Onların suskunluğunda, anılardan boşalmışlığında trajik bir his vardır. Kadavra ile karşılaşmak her zaman sarsıcı bir deneyimdir, zira onun "ben"i, hiçbir anı fısıltısı bırakmaksızın çekip gitmiştir.

"Kendim", "Ben" dediğim şey, hafıza koridorunda beliren bir yansıma, muammalı bir serap, tanımı hayatın her evresinde değişen uçucu bir armoni ve her dönem farklı biçimde arzıendam eden kırılgan bir görüntüdür.

"Benlik duyumu" da; sürekli ürettiğimiz iç konuşmalarla ayakta tutulan, yeniden ve yeniden inşa edilen bu hatırlama faaliyetine eşlik eden duyguların geçit törenidir.

Dünya, süreğen bir hatırlama halidir. İçinde yolumuzu aradığımız, anılar inşa edip o anıları paylaştığımız bir ruhsal karşılaşma mekânıdır.
Buna rağmen aidiyetimiz her zaman geçmişte değil, aynı zamanda gelecekte yuvalanır. Zira insanın tüm yaşamı, kendi benlik evinin defalarca yıkılıp yaratılmasıyla armonisini bulan bir yolculuktur. Anılar, üzerinde yürüdüğümüz bu gezegen, "dünya" dememize hizmet ederler ve onun, "dünya"nın psişik hammaddesi hepimizin anılarıyla yoğrulur

Emmanuel Levinas'ın hatırlattığı üzere: "Bir insan dünyaya geldiği zaman ölebilecek kadar yaşlıdır."

Şengül KIYAK

Analitik bir ruhun izinde Jungiyen bellek ve anılar

Jung'un analitik psikolojisinin her bir öğesi, psikiyatri ve psikoloji biliminin belleğinde kalmayı fazlasıyla hak etmiş ve etmeye de devam edecektir.

Şimdiki hikâyemizin büyük çoğunluğu, çocukluğumuzun düşleri ve düş kırıklıkları ile dolu olan bir sandıkta saklıdır.

©LARA KAMHİ

"Bırakın bugününüz geçmiş anılarla, geleceğiniz ise özlemle kucaklaşsın" der Halil Cibran. Anılarımız geçmişte kalmıştır, ancak geçmemiştir sanki. Bazen bir acıyla, hüzünle, bazen bir sevinç ya da coşkuyla tekrar görünüverip el sallar bir yerlerden bize. Geçmişten gelerek, bugünümüz ve gelecekte olacaklarla bir şekilde kucaklaşmak ister. Kaldığı yer ise belleğimizdir, onları kendi içinde saklı tutar. Öyleyse bir anlamda anılar, zihin evimizin konuklarıdır; kâh çat kapı kâh da önceden haber vererek gelen. Uzun oturur bazısı, bazısı aralıklarla tekrar tekrar gelir, bazısı da "kısası makbuldür" diyerek çabucak çeker gider.

Zihin evimiz demişken, modern psikolojide de zihinle ilgili, zihinsel işlevlerden sayılan bellek, bu nedenle de bilişsel süreçlerin bir öğesidir. Bu süreçlerin tamamına girmeden, yalnızca bellek için, öğrenilenleri ve yaşanılanları hatırlamanın, kodlamanın, saklamanın sağlandığı, gerektiğinde kullanılmak üzere geri çağrıldığı bir yer olduğunu söyleyebiliriz.

Birçok kuramcının konuyla ilgili görüşleri ele alınmaya değerdir elbette, ancak ben bu yazımda analitik psikolojinin kurucularından C. Gustav Jung'un belleğe ve anılara ilişkin görüşlerinin izini sürme çabasına düşeceğim.

Jung ekolünde "psişe", kişiliğin bütünüdür. Latince kökenli sözcüğün bu ilk anlamı "ruh"tur, günümüzde ise "zihin" olarak da kullanılır. Jung, zihin ve zihinsel işlevler yerine daha çok ruh ve ruhsal kavramları kullanmıştır. Ona göre, zihin ve zihinsel sözcükler esas olarak "bilinç"le ilgilidir. Oysa ruh ve ruhsal kavramlar hem bilinci hem de bilinçdışını kapsamaktadır. İnsan ruhunun yapısı; ego, kişisel (bireysel) bilinçdışı ve kolektif (ortak) bilinçdışı olarak üç bölümde incelenmelidir. Bu alanların ayrıntısına fazla girmemekle birlikte, anılarla ilişkisi bakımından şöyle bir özetlemekte fayda görüyorum.

1. Ego, ruhun bilinçli ve bilinçsiz bölümünün birleştiği kısmıdır, bilinç ile aynı şeydir.

2. Kişisel bilinçdışı, yaşantılar sonucu oluşan deneyimleri içerir. Bunlar bilinçli olarak yaşanmış ve bastırılmış deneyimlerdir. Unutulmuş ve göz ardı edilmiştir.

Kişisel bilinçdışında, kişiye ait olan, unutulmuş birtakım anılar, bastırılmış, saklanmış acı anılar ya da bilinç düzeyine çıkamayacak kadar zayıf birtakım algılamalar yer alır. Birey yaşantılarını unutmaya çalıştıkça bunlar kümelenerek Jung'un kompleks (karmaşa) adını verdiği, duygusal olarak rahatsız edici düşünce ve davranışlara dönüşürler. Kompleksler bilincin kontrolünden çıkarak mutlu yaşama engel olurlar. Kişisel bilinçdışına ait olan anılar tamamıyla iradenin kontrolünde olmasa bile baskının zayıfladığı zamanlarda hatırlanabilirler Bazen içinde bulunulan duruma uygunlukları bazen de rastlantısal bir ilişki ve şok olma durumu onları ortaya çıkarır. Veya rüyalarımızda ve fantezilerimize gizlenmiş olarak görülürler. Kimi zaman da özellikle nevrozlarda olduğu gibi hastalık nedeni olduklarında kazılarak ortaya çıkarılabilirler (Ukray, 2014).

3. Kolektif bilinçdışı, kişisel bilinç dışından ayrı olan, Jacob Burckhardt'ın deyimiyle "ilksel simgeler"dir. Tüm insanlarda ortak olan anılar, simgeler, mitlerden oluşur. Dünyanın farklı coğrafyalarında bazı efsane motiflerinin aynı olması bunu kanıtlar niteliktedir. Jung, kolektif bilinçdışının

İnsanoğlunun atalarından geçen bir çeşit kalıtımsal miras olduğunu söyler. Bu fikri temellendirirken 19. yüzyılın önemli buluşlarından biri olan "enerjinin korunması fikri"ni ilk kez ortaya atan Dr. Robert Mayer'ı gösterir. Onun fizik ya da doğa bilimleriyle ilgili detaylı bir bilgiye sahip olmasa da böyle önemli bir konuda yerinde bir saptamaya varması, Jung'a göre kolektif bilinçdışının bir ürünüdür. Bir başka örnek olarak, bir bebeğin annesine verdiği tepkileri düşünebiliriz. Bunlar tüm insanlarda aynı şekilde gerçekleşir. Öyleyse insan bir "anne" kavramına ait bilgilerle dünyaya gelir ve bu şekilde ortak davranışlar sergiler. Bu da kolektif bilinçdışının bir sonucudur. Ego (bilinç), kişisel bilinçdışı ve tüm kişilik özellikleri kolektif bilinçdışı üzerine kuruludur (Jung, 2006).

Jung, kolektif bilinçdışının içinde yer alan kalıtsal imgeleri "arketip" kavramıyla açıklamıştır. Bu kavram psikolojide ilk kez onun tarafından kullanılmıştır. Arketipler evrensel niteliği olan imgelerdir. Bir çocuk dünyanın neresinde doğmuş olursa olsun anne, baba, koruyucu gibi arketiplere sahiptir.
Arketiplere toplumda daha çok mitolojide, masallarda ve edebi ürünlerde rastlarız. Tanrılar, kahramanlar, cadılar, bilgeler, âşıklar vs. birçok tip bu ürünlerde yer alır. Bazen iki arketipi birleştirerek yeni tipler oluşabilir. Mesela kahraman arketipi, şeytan arketipiyle birleşerek "acımasız lider" tipinde karşımıza çıkabilir (Jung, 2005). Arketipsel imgeler, yaşamda direkt olarak fark edilmese de hayatın dönüm noktalarında kişilerin davranışlarını, kararlarını, seçimlerini derinden etkileyebilir. Persona, gölge, benlik ve anima-animus olmak üzere dört temel arketip vardır (Schultz & Schultz, 2007). Tüm bu arketipler, ayrıca "içe dönük", "dışa dönük" gibi kişilik tipleri Jung ekolünün anlaşılmasında kayda değer bir öneme sahiptir, ancak konuyla ilişkiyi sürdürmek adına ben daha çok onun "bilincin işlevleri" ve dolayısıyla "benlik" (ben) arketipiyle de ilgileniyor olacağım.

Jung'a göre psişik süreçler bilinç ve bilinçdışı olarak ikiye ayrılır. Bu iki bölüm sürekli birbirlerini bütünleyici bir ilişki dedirler. Psişik süreçlerin bilinçdışı tarafı bilinci tamamlayıcıdır. "Bilincin belli bir sınırı bulunmaz. Sınırlar oldukça değişkendir ve bilinçdışı içerik, bilinç alanına katıldıkça da genişlemeye devam eder. Ancak bilinçdışına ait bir içerik bilinç alanına dahil olamaz" (Jung, 1998).

Jung, bilinci bir adaya benzetir.

Biz sadece su üstünde kalan küçük bir kısmını görürüz. Çok daha büyük olan gerçeklik ise aşağıda bulunmaktadır ve bu da bilinçdışı olarak adlandırılabilir. Ada, egodur; yani bilen, arzulayan ben'dir. Ben aynı zamanda "benlik"tir. Bilincin merkezidir. Beğenilmeyen, toplum tarafından kabul görmeyen düşünceler bastırılır. Jung'a göre bastırma sürekli ve kasıtlı olarak dikkatin dağılmasıdır. Bu şekilde bastırılan düşünce, duygu veya olay sonunda bilinçten uzaklaştırılır. Onu ancak istediğimiz zaman hatırlayabiliriz. Bastırma kontrollü ya da kontrolsüz olabilir. Mesela, kontrollü ise dikkatimiz dağıldığında tekrar toplayabiliriz. Kontrolsüz ise, bu yaşantıları asla bilince çıkarmak mümkün olmayabilir. Bilince çıkamayan anılar, bastırılmış ya da unutulmuş anılarla birlikte ego ve bilinçdışı arasında uzanan ve gerçekte egoya ait olması gereken bir tür gölgeli alan meydana getirirler (Jung, 2006).

Ruhun bilinçli işlemesi ile bilinçdışı işlemesi arasında tek bir fark vardır. Bilinç merkezileşmesine ve yoğunluğuna rağmen bir anlıktır; belli bir ana ve kendi çevresine elverişlidir. Yapısı nedeniyle, bireysel deneyimin araçlarından başka bir şey olmayıp, geçmişe dönüş gücü ise birkaç on yılı geçmez. Belleği uydurmadır ve basılı kâğıtlardan oluşmuştur. Bilinçdışı ise çok farklıdır, yoğunluğu, merkezileşmesi yoktur, iç karanlıklara derece derece ulaşır, sonsuz bir genişlik elde eder, birbirine benzemez bir küme öğeyi yan yana kapsar, yücelik algılarının belirsiz yığını ondadır, ataların, yaşamı boyunca katmanlaşmalarının olağanüstü gömüsü ondadır. Bilinçdışı kişiselleşebilseydi, erkekle kadının, yaşlı ile gencin, doğumla ölümün sınırında yaşayan bütünsel bir canlının çizgilerini taşır, hemen hemen ölümsüzlüğe yakın bir biçimde, bir iki milyonluk insan deneyimleriyle dopdolu olurdu. Zamanın akıcılığı üstünde, hiçbir şeye karşı çıkmadan gezinir dururdu. Şimdiki anın İsa'dan binlerce yüzyıl önceki bir insandan farkı olmazdı onun için. Yüzyıllık düşleri görür, ölçüsüz deneyiminin yardımıyla tartışılmaz sonuçlara ulaşan tanrısal yanıtlar verirdi. Çünkü, bireyin, ailesinin, kabilesinin, halklarının yaşamlarını defalarca yaşamış olacak ve kuruluşun, oluşumun, çöküşün ritmini -canlı bir duygu gibi- bilebilecekti. Bereket versin ki bilinçdışı düşte belirir; ya da en azından bize öyle gelir. Bilincin içeriklerini kapsamadığı için, bizim de onun farkına böceklerden daha fazla varmamız olanaksızdır. Bu varlık bir tür sonsuz dalgaya benzer. Düşler ve anormal beyinsel durumlarla, bilinçte beliren bir imgeler ve biçimler okyanusudur (Jung, 1999). Psikoloji; bilincin ve verilerinin bilimi olduğu kadar aynı zamanda ikincil derecede de olsa bilinçdışının da bilimidir. Çünkü ona dolaysız bir şekilde ulaşılmaz, nedeni de bilinçdışı oluşudur. Bilincinde olduğumuz her şey bilinç aracılığıyla ben'e katılır. Bilinçdışıyla ilişkimiz dolaylıdır, oradaki içerikleri bilince aktarmak için özel yöntemlere başvurmak gerekir. Bilinç sürekli değildir, yarattığı izlenim bir anı ürünüdür, kesikli, kopuk kopuktur. İnsan yaşamının bilinçli evreleri bir araya toplansa yaşamın yarısına ya da üçte ikisine ulaşır, gerisi bilinçdışı yaşamı oluşturur: örneğin uykuda geçen saatler ile gündüzleri bilincimiz dışında kalan saatler. Bilincin belli bir düzeye ve yoğunluğa ulaştığı, gerçekten bilinçli olduğumuz çok az zaman vardır. Bilinçdışına gelince, değişmez, dural niteliktedir, kesiksizdir, sürekliliği durmuş, oturmuştur, bilinçten apayrıdır. Bilinç etkinliği kimi zaman bilinçdışında kaybolur, etkinliğini bilinçdışı bir şekilde sürdürür. Bilincimiz her zamanki halinde de olsa, beklenmedik bir düzeye de ulaşsa, bilinçdışı kendi etkinliğini sürdürür. Okuduğumuz, yazdığımız, konuştuğumuz anda bile işlerliğini yitirmez. Bilinçdışı kimi zaman geceleri düş biçiminde, kimi zaman gündüzleri küçük, tuhaf dengesizlikler biçiminde belirir. Örneğin dil sürçmeleri, eksik ya da beklenmedik davranışlar biçiminde belirir. Bunlar, adeta düş artıkları olarak kendi aralarında, birbirine geçmiş ağaç kökleri gibi, gizli ilişkileri ortaya çıkarılabilir. Bilinçdışı olayları üç sınıfa ayırabiliriz.

1. Anlaşılır bilinçdışı olaylar: Önemi olmasa da bilincine varabileceğimiz öğelerdir. Örneğin bir engellemeyle karşılaşmazsak, hareketlerimizin, yüzümüzdeki bazı mimiklerin bilincinde değilizdir. Ya da sokakta yürürken kaç kişinin geçtiğini bilmeyiz. Zaman içinde yönelme, "bilinçdışı sürekliliği" ortaya koyar. Ayrıca yaşamımızda unutulmuş nesneler ya da olaylar vardır, ancak dikkatimizi verdiğimizde anımsayabiliriz onları.

2. Dolaylı anlaşılır bilinçdışı olaylar: Daha inatçıdırlar. Örneğin bildiğimiz bir adı bulup çıkartamayız, "dilimin ucunda" deriz, bir türlü söyleyemeyiz. Ufak tefek zorlamalarla o adı yakalayabiliriz. Ya da bazen birden bir anımız canlanır, sonra şaşırırız niye oraya gittim diye. Bir süre sonra belleğimizi zorladığımızda o anda duyulan bir sesin, kokunun ya da görüntünün bizi çocukluktaki bir anımıza götürdüğünü anlarız. Çünkü bilinçdışımızı uyarmıştır ve eski anıları su yüzeyine çıkarmıştır.

3. Anlaşılmaz bilinçdışı olaylar: Sonsuz sayıdadırlar, içerdiği olayların zenginlik derecesinden habersizizdir. Örneğin hiç anımsayamadığımız çocukluk anıları gibi, adeta kalın bir karanlıkla örülüdür. Jung'a göre, "Zamanda geriye dönüşle ortaya çıkarılan çocukluk bilinci, dalgalar arasında tek tek görülen takımadalara benzerler".

Bunların dışında insanda, belirtemediği ve açıklayamadığı bilinçdışı olayların varlığını gösteren nevrotik belirtiler, etkisinde kaldığımız olay ve duygular, hiç beklenmedik anda ortaya çıkan, bilinçle hiç ilişkisi olmayan yaratıcı fikirler, içe doğuşlar ve sezgileri de eklemek gerekir.

Bilincin merkezi, ben demektir. Eğer nesne ben'e ulaşmaya uygun değilse ya da nesneyi ben'e bağlayacak bir köprü yoksa, nesne bilinçdışıdır, yani bireyde yokmuş gibidir. Öyleyse bilinç, ben'le kurulan ruhsal bir ilişkidir. Ben ise son derece karmaşık bir yüceliktir, verilerin ve duyumların birikimleri ve yoğunlaşmasıdır, burada öncelikle bedenin uzamda kapladığı yerin, soğuğun, sıcağın, açlığın vb. algılanması yer alır. Sonra duyumsal olayların algılanması, örneğin heyecanlı mıyım sakin miyim, bu şey hoşuma gider mi? gibi. Öte yandan ben, büyük bir anı kümesini de içerir. Yarın sabah hiçbir şey anımsamadan uyanacak olsam, kim olduğumu bilemem. Elde bazı kanıtlar, anılar bulunması gerekir ki bilinç olsun. Yine de burada ana öğe "duygulanım"dır. Bir duygu etkisinde kaldığımız zaman, kendimizi en yoğun biçimde duyumsar ve en keskin bir biçimde kendi bilincimize varırız. Örneğin yüze atılan bir tokat kendimizle ilgili ilk düşüncelerimizin başlangıç noktası olabilir. Birçok insan ise kısmen bilinçlidir. Olup bitenin farkındadırlar ama ne yaptıklarını ne dediklerini tam olarak belirtebilirler; hareketlerini açıklamayı beceremezler. Bu gibi kişilikler beklenmedik bir olayın belirivermesi, kök salmış alışkanlıklarla yüz yüze gelmek ya da kafalarında birdenbire hareketlerini aydınlatan bir ışığın yanması gibi durumlar ile sıçrayıp bilinçli duruma girerler. "Ben" ancak bu tür bir duygulanım sırasında yoğun bir biçimde bilinçli oluyor. Hayvanlarda da bu durumu görebiliriz hatta. Örneğin bir hayvan saldırıya uğradığında, onda iz bırakan ve aynı türden deneyimlerle birleşerek süreklilik oluşturan bir izlenim yaratır ki bir anlamda hayvanlarda da bir "Ben" bulunur. Bu öncecil ben, bilincin koşuludur. Öyleyse, kendi bilincine varmak için bencil ya da benmerkezci olmak önem taşır. Bu temel bir içgüdüdür ve bu sayede bilincimize egemen oluruz, yoksa karanlığa düşeriz. Bilinç bir yönelim organı olarak, bazı işlevlere başvurur.

Jung'a göre **işlev,** bilincin dış dünyayı tanımaya ve çevresine uymaya çalışırken kullandığı araçlardır. Bu işlevler dört ana başlıkta incelenebilir.

1. Duyum: Her şey olduğu gibi alınır. Hayatın deneyimleri, eksik ve fazlası aynen kabul edilir. Olaylara somut gözle bakılır ve önemli olan alınan hazdır. Ruhsal bir işlevdir ve özünde akıl dışıdır, hiçbir yargıyla ilintili, etkilenmiş ya da yönlendirilmiş olmaması gerekir.

2. Düşünce: Bir nesnenin ne olduğun söyler, yargılar, karşılaştırır, çözüm üretir. Akılcı bir işlevdir, yargılar, dışla Daha çok erkeklerde rastlanır. Akılcı olmayandan hoşlanılmaz, korkulur ve duygular bastırılır. Duygular bastırıldı için şiddet eğilimi yüksektir ve talihsi aşk ilişkileri yaşatır.

3. Duygu: Bir nesnenin kişiye göre ol değerini ifade eder, özneldir. Kesin bi yargıyı içeren akılcı bir işlevdir.

4. Sezgi: Belirsiz olabilirliklerin zamansal olarak algılandığı en zor ola işlevdir. Akıldışıdır, özneldir (Snowder 2012).

Tabii ki tüm bu işlevler yalnızca bilinç değil bilinçdışında da görev yaparlar, her biri özgül enerjiyle doludur ve bireysel değişikliklere ait geniş bir alana sahiptirler. İdeal olan bu dört işlevin de kullanılabilir hale gelmesidi Ayrıca işlevlerin kullanılmasında **dikkat** ve **istek** de güçlendirici bir etk yaratır.

Benlik, arketiplerin en önemlisidir. Kişiliğin gelişmesini sağlar ve kişiliğin tüm yapısına birlik ve istikrar getirir. Gelişmesi için diğer kişilik sistemleri gelişimini tamamlamalıdır. Bu genel olarak orta yaşa (35-40) denk gelir. Kişilerin yaşamlarının temel amacı hedeflerine ulaşarak benliğini gerçekleştirmektir. Bir anlamda şimdiye kadar yapamadıklarını yapabilme dürtüsüdür (Schultz ve Schultz, 2007).

Ben, bilinç ve bilinçdışı olarak iki parçaya ayrılan "benlik"tir. Jung bunu bir A ve A' doğrusu üzerinde, merkezine tam bir daire şeklinde oturttuğu ben'in yarısını bu doğrunun üstünde, diğer yarısını da altında olduğu bir şemayla göstermiştir.

Burada bu dört işlevi yani duyum, düşünce, sezgi ve duyguyu doğrunun üzerindeki alana yerleştirmiştir (bkz. s. 78; Jung, 1999). Doğrunun altında kalan, yani ben'in alt kısmı ise bilincin dışındadır. Burada farkına hiç varmadığımız ve aslında ruhsal bütünlüğümüzde tamamlayıcı bir öğe olan bilinçdışının yok saydığımız bazı bölümleri mevcuttur. Bir başka şemada da bu kısma anılar, öznel katkılar, coşkun etkiler ve bilinçdışının atakları şeklindeki dört öğeyi yerleştirdiğini görürüz (bkz. s. 98; Jung, 1999). Ona göre, ilkönce içimizde kuşku götürmez bir şekilde beliriveren anı ve bellek ile karşılaşırız. Bunlar, içimizde depoladığımız, zaman zaman aklımızdan geçen ve bizi tasalandıran, sevindiren öğelerden oluşmuştur. Bellek, bilincimizde kaybolmuş, yüceltilmiş ya da itilmiş şeylerle aramızda bağlantı kurmamızı sağlar. Bellek, bilinçdışı içerikleri yeniden ortaya çıkarma yetisidir. Bilinç ile o anda bilinçte olmayan içerikler arasındaki ilişkilerde farkına varacağımız ilk işlevdir bu. Bilinç açısından baktığımızda iç dünyamız yoksul bir görünüm sergiliyor gibi görünse de iç dünyanın içeriklerini tutup çıkarmak, belleğin ve anı kümelerinin varlığını gözler önüne sermektir. Anılar, ben'in yani benliğin hemen yanında yer alır. Daha önce de belirtildiği gibi, bilinç dar olduğundan, eşzamanlı birkaç anıdan fazlasına yer vermez. Bu alanda düşünsel etkinliğimiz belli bir ölçüde egemendir ancak anılar da beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilirler. Oysa, belli bir süreç içinde bilince çıkan anıların niceliğini gözleyip kaydedebilsek, iç dünyamızın sanılanın çok ötesinde zenginliklerle dolu olduğunu anlardık. İnsan iç dünyasının yoksunluğuna inanınca, ruhsal olayların kendisini ne derece etkilediğiyle ilgili eksik değerler biçer. Ruhsal varlığımızın tümünü bir anda ortaya koyamayacağımız gibi, anıların da tümünü gözümüzde canlandıramayız. Bu ancak bazı kazalarda yaşanan yüksek gerilimler sonucu gerçekleşebilir. Örneğin ani bir kazada hayatın bir film şeridi gibi gözümüzde canlanması bu tür bir etkidir. Böyle durumlarda bilinç genişler, bir anda alışılmamış bir verimlilikle sonsuz sayıda anı ve canlandırma içerir ki Jung buna "aşırı anma" (hypermnésie) da der. Anıların dışında iç yaşamımızda "öznel ataklar" ya da "işlevlerin öznel suçlamaları" da önemli yer tutmaktadır. İşlevlere yönelik bireye özgü oluşturulan etkilerdir bunlar. Neyi nasıl algıladığımız, nasıl baktığımız, ne hissettiğimize göre şekil alır ve davranışlarımızı etkilerler. Bilinçli bir işlev akıldan her geçişinde bu öznel katkılar da alt-ürün biçiminde oluşur. Bunların kabullenilebilmesi güçtür, iç dünyamızla olan ilişkimizde önemli bir yer tutar ancak can sıkıcıdır onlarla karşılaşmak, varlığımızın hatalı yanlarını görmek istemeyiz, bu nedenle bilinçdışında kalması yeğlenir. Örneğin bir şey söylenir ama söylenen uygulanmaz. Ya da saf, namuslu ve dürüst ama yalnızca "tek arzuladığım şey..." diyebilen kişiler olunabilir. Modern toplumun insanı bu öznel atakları daha da gizleme potansiyeli gösterir. İç dünyamızdan bize, istencimize bağlı olmayan, iç olaylardan olan "coşkun etkiler" de gelir. Örneğin belki de kötü olmayan, bize öyle görünen bir biçimde birinin hakkımızda bir şey söylemesiyle aniden öfkeleniriz, öfkeden deliye döneriz. Bu etkiler bedenimizi etkiler, kasları gerip bazı salgıları uyarırlar. Bilinci bozarak, bizi egemenlikleri altına alıp çılgınca davranmamıza neden olabilirler.

Jung'un dikkatimi çeken ve konuyla ilgili kendi bakışına da iyi bir örnek olduğunu düşündüğüm anılarından birine, tabii ki yorumunu da size bırakarak yer vermeden geçmeyeyim:

"Annemin daha sonraları bana anlattığına göre, 1878'de annemle babamın geçici bir süre ayrılmasıyla, tüm bedenimi egzama sarmış. Evliliklerinin üzerine kara bulutların çökmeye başladığını sezinlemek beni huzursuz ediyordu. Annem Basel'de bir hastanede büyük olasılıkla evliliğinin getirdiği zorluklarla birkaç ay kaldı. O sırada bana annemden yaklaşık yirmi yaş büyük bir teyzem baktı. Annemin yokluğunu çok zor kaldırabildim. O günden sonra da 'sevgi' sözcüğünü çok zor karşıladım. Uzun bir süre 'kadın' sözcüğü de bana 'güvenilmez'i çağrıştırdı. Fakat 'baba' sözcüğü de 'güvenilir'i ve 'güçsüzlüğü'. Böyle bir olumsuzluktan yola çıktım. Daha sonraları bu ilk izlenimler tersine döndü. Erkek arkadaşlarıma güvendim ve hayal kırıklığına uğradım. Kadınlara güvenmedim ama hayal kırıklığına da uğramadım."

Jung ayrıca, bellekte tutulan bazı bilinçdışı izlenim ve anıların, çağrışım deneyleriyle, düş analizleriyle açığa çıkarılabileceğini savunmuş ve bununla ilgili hatırı sayılır uygulamalarda bulunmuştur. Örneğin çağrışım deneylerinde kişiye, bir dizi birbiriyle ilişkisinin bir düzen içinde olmadığı sözcükler vermiş, belli bir sürede onda çağrıştırdığı ilk anlamları not ederek ona çok uyan kişilik analizleri yapmıştır. Görülen düşleri [illegible] eyip [illegible] öğeleri açığa çıkarıcı önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Bana kalırsa, C. Gustav Jung'un analitik psikolojisinin sözünü etmiş ya da etmemiş olduğum her bir öğesi, psikiyatri ve psikoloji biliminin belleğinde kalmayı fazlasıyla hak etmiş ve etmeye de devam edecektir. Ne de olsa sevgili Oruç Aruoba'nın deyimiyle, "kalabildiğimiz tek yer, öteki'lerin bellekleridir".

"Yaşadığım anların onları yaşarken anılara dönüşeceğini algılar, onları yaşarken anılaştırırdım. Sonra bunu en güzel biçimde Savanio'da okudum. Yaşanan an da anı olacak!"

(Tezer Özlü)

Kaynakça

Jung, J. C. (1999), Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi (E. Büyükinal, çev.), Ank: Say yayınevi.

Jung, J. C. (2005). Dört Arketip (Z. Yılazer, çev.). İst: Metis Yayınları.

Jung, J. C. (2008). Anılar, Düşler, Düşünceler (İ. Kantemir, çev.). İst: Can Yayınları.

Jung, J. C. (2006). Analitik Psikoloji (E. Gürol, çev.). İst: Payel Yayınları.

Jung, J. C. (1998), Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri- Konferanslar (K. Şipal, çev.). İst: Cem Yayınevi.

Schultz, D. ve Schultz, S. (2007), Modern Psikoloji Tarihi (Y. Aslay, çev.). İst: Kaknüs Yayınları.

Snowden, R. (2012), Kilit araçları: Jung (K. Atakay, çev.), İst: Optimist Yayınları.

Ukray, M. (2014). Jung Psikolojisi. Ank: Yason Yayınları.

Taner YILMAZ

© MELİS CANTÜRK

Kim olduğumu nerden bileyim?

Sekiz yaşında ödev yaparken falçatayla kesilen el ile emeklilik pastasını kesen aynı el. İçimizde bir ben var. Tüm değişenlere rağmen sabit kalan bir ben... (...) Beni ben yapan kayıtları, biraz bedende biraz zihinde yerleşmiş hayal edebiliriz.

Yaşlandıkça birbirine ne çok benzer insan. Hem bir arada olanlar birbirlerine hem de herkes hayatın yeni bir dönemine; yaşlılığa benzer.

Hayatlarının büyük kısmını bir arada geçirmiş iki kişiyi alalım. Aslında birbirlerinin aynı olmamışlardır. Örneğin biri, kapının olması gerekenden azıcık ilerde duran dili gibi, açılıp kapandıkça ötekinde kendine ufak bir oyuk açmıştır. Ötekininse bir köşesi belli belirsiz, neredeyse seçilemeyecek kadar hafifçe dar bir çerçeve olmuş, kapının boyasını dökmüştür. Bir uyum içindedirler. Bu ufak çarpışmalardan yadigâr oyuklar ve esnemeler bazen bir anahtar ile kilit birleşmesi gibi cuk oturacak raddeye gelmiştir.

Birbirilerinin girinti ve çıkıntılarına uyan iki biçim aslında aynılıktan çok ötekinin değili olmaya yakındır. Yine de bakınca bir aynılık görürüz. Bize benzerlik duygusu veren bu ahenk olsa gerek. Öyle romantik bir ahenkten bahsettiğim sanılmasın. Birbirinden aksi iki ihtiyarın yan yanayken bir kat daha aksi oldukları ama birini ötekisiz hayal edememek de buna dahildir. Son elli yıldır kahvede her gün kâğıt oynayıp her gün kavga eden, çocukluktan iki arkadaştırlar mesela. Yahut, bir arada görünce hâlâ neden boşanmadıklarını, ayrı ayrı görünce ise ötekinin nerede olduğunu düşünmeden edemediğiniz bir çifttir. Bazen de günlük yürüyüşlerinin ardından parkta oturup dinlenen iki ahretliktir.

Benzerlik, birbirini tamamlayan zihinlerle kalmaz elbette. Asıl bedenler benzer. Aynı şeylere gülmekle kalmayıp aynı şekilde gülen iki kişidir. Aynı gülüşten yüzlerinin benzer noktaları kırışmış iki kişi. Bir yeri işaret edecekken kolları yerden aynı açıyla yükselir. Biri hızlı hızlı konuşursa da ötekinden sorusuna gelecek yanıtın bir kendi hızında olmayacağını bilir. Hemen her zaman birbirlerinin sağında yahut solunda, aynı yerd yürürler. Çünkü ikisinin de fark etmediği bir şekilde dört ayaktan biri, içte değil de dış yan yürürken daha rahat ediyordur. Birinin beden ötekini dinlemektedir. Adeta her bir beden sa kendinin değil ötekinin de hafızasını taşıyordu

Zamanın kendisi de bu benzerlikler yığınını ziyaret edip durur. Bir gelişinde kırışıklıklar getirdiği heybesine, kadınların bellerindeki incelikten biraz atıp yanında götürür. Erkekler duruşlarını dik tutan ne varsa ondan bir parça kopartır her uğradığında. Bazen unutur bir süre uğramaz. Bazen bir gelişte komşuya getirdiklerini de size bırakıverir. Onun ziyaretleriyle ellerin üzerinde fırça darbeleri gibi beliren izler gitgide koyulaşır. Bir insanın gözündeki ışık epey dirençlidir, kolay solmaz. Ancak zaman karşısında gözün keskinliği için aynısını söylemek mümkün mü? Her yeni seneyle beraber günbatımının önünden geçen teknenin adını seçmek zorlaşmaktadır Avurtlardaki dolgunluk azalınca, kemikler sanki eskiden beri sıra beklerlermiş gibi hikâye anlatıcılığına soyunurlar. Belki yüzdeki kırışıklıkların azimle kolladıkları nüanslar olmasa, bir noktada insan aynay mı yoksa yanındakinin yüzüne mi baktığını şaşırır hale gelecekt Hep orada olduğuna em olduğumu ve asla

şaşırmayacağımızı düşündüğümüz hiçbir şey aslında orada taşa yazılmış bir kitabe gibi durmaz. Her hatırlamaya çalıştığımızda tekrar yazılan, bekledikçe solup silinen bir sipariş fişi gibidir. Ne kendi yüzümüz ne de hep gördüğümüz yüz(ler) bundan muaftır.

Bir gün kapı eşiğinde oturmuş ağlayan iki çocuk görmüş sokaktan geçen bir yabancı. Yanlarına yaklaşmış ufaklıkların. Neden ağladıklarını sormuş. Annemiz, demiş biri; annemiz... sözlerini tamamlamasına hıçkırıklar izin vermemiş. Annenizi mi kaybettiniz, demiş yabancı. Çocuklar yabancıya ne diyeceklerini bilemez gibi bakarken ağlamaya devam ediyorlarmış. Camdan izleyen komşu, anneleri, demiş, birkaç haftadır yok, dönmesi de en az bir hafta alır. Yabancı, çocuklara dönmüş. Üzülmeyin, bakın gelecekmiş işte, demiş teskin etmek istercesine. Çocuklar kesemedikleri ağlamalarının arasında, yüzü, demişler, annemizin yüzünü unuttuk. Kimin için ağladıklarını bilemediklerine üzülürlermiş gibi... Ne yapacağını bilemediği bir anın hemen ardından yabancının yüzü bir fikirle aydınlanmış. Çocukların yanına çömelip bir dal parçası ile toprağa bir şeyler çizmeye başlamış. Bir yandan da kara saçlı çocuklara bakıp, annenizin saçları siyah mıydı demiş. Ağlayan çocuklar evet der gibi kafa sallamışlar. Toprağa çizdiği şekildeki saçları karalamış, renksiz dal çizgileriyle. Uzun muydu, kısa mıydı saçları diye sormuş. Uzun, demek için verdikleri bir kelimelik molanın ardından iç çekerek ağlamaya devam etmiş çocuklar. Yabancı da ufak tefek sorular sorarak üç beş hamlede yere uzun saçlı bir insan figürü çizivermiş. Gülümseyerek çocuklara dönüp, bakın tam anlattığınız gibi, uzun siyah saçlarıyla annenizin yüzü var artık burada, diye topraktaki resmi işaret etmiş. Çocuklar bir an duraksamış, daha iyi görebilmek için gözyaşlarını silip resme bakmış ve bu kez daha yüksek perdeden ağlamaya başlamışlar. Bir yandan da bakışlarını bu basit çizimden ayırmadan, yere doğru eğilerek kopardıkları anne, anne, feryatları ağlamaya eşlik ediyormuş.

Yitirmekle baş edemeyeceği yüzlerin bile sağlam bir kaydını tutamayan bir bellek ile yaşar insan. Kendi yüzü-bedenini bile, hep bu göründüğü gibi mi yoksa başka türlü müydü diye ne kadar ayırt edebilir? Hele zihninde geçmişin resimleri solup, renkleri uçarken... Geçmişten kimi enstantaneler canlı kalsa dahi bunların ne kadarında kendi fiziksel biçimi detayıyla yer bulur ki!

Belleğin içinde bedene dair kayıt pek sabit değildir. Bedendeki değişim, günden güne biriken kum tanelerinin bir gün ansızın kum tanesinden kuma dönüşümü gibi gerçekleşmiştir. Bunu fark ettiğimiz o gün, o son kum tanesini geri alsak dahi, önümüzdeki yığın tek tek kum taneleri olmaktan bir kez çıkmış olduğu için artık kum olarak kalacaktır. Bedenin zihindeki temsili ve bellek kayıtları da buna benzer: Aynadaki yüzü bir hafta, bir ay ya da bir yıl öncesine alsak ne kadar değişecektir? Daha genç olduğu nokta ile bugün arasının ölçüsünü kestirmek kolay olmadığı gibi hiçbir dış kayıt olmadan, hafızadan o eski biçimin hayalini çıkarmak bile hiç kolay değildir.

Ne aynada ne başka bir yerde kendi yansımasını hiç görmeden aylar geçirse sonunda insan kendi yüzünü nasıl tarif ederdi? Sadece kendi değil, diğerlerine dair bellek de aşağı yukarı aynı nisyan ile malul değil midir? Bir zamanlar derin bir aşk ile uğruna yanıp tutuştuğu o biricik kişinin bir fotoğrafı elinde olmasa, o yüzün hayali epeyce silinmeden zihinde ne kadar süre canlı kalırdı?

İnsanın görünüşü, zaman karşısında çaresiz. Fiziksel bir değişime, hatta bir tükenişe mahkûm yaşıyor. Böyle olunca da zihnimize gitmek istiyoruz; aslında bizi biz yapanın biricik zihnimiz olduğunu söylüyoruz. Bilincimizdeki kayıtlarda bunun teyidini bulmuş gibi oluyoruz. Örneğin 8 yaşında ödev yaparken falçatayla kesilen el ile emeklilik pastasını kesen aynı el. İçimizde bir ben var. Tüm değişenlere rağmen sabit kalan bir ben... Bunu istikrarlı bir sabitlik görmek, detayları kaybolsa bile belleğimizdeki akışı bir sırada tutmak, hayatta kalmak için elzem. Halbuki o sabitlik atfettiğimiz belleğin neredeyse Theseus'un gemisi kadar çok değiştiğini artık araştırmalar da bize gösteriyor.

Bellek en önce ve en çok "Ben kimim?" sorusuna yanıt olmak için orada gibi dursa da kusursuzluktan epey uzak. Somut bir delil olarak bedenin görünüşünü sunmak da zor. Zira 15 yaşında, 35 yaşında ve 75 yaşında üç ayrı bedeni yan yana koyabilsek, üçüne aynı kişi diyeceğimizden şüpheliyim. Bir tarif yapmak isterken tüm bunlar arasında ne çok gidip geldiğimin farkındayım. Ancak bunu tam da insanın çaresiz koşturması gibi gördüğüm için bu arada kalmışlığa dönüp bakmadan geçmek istemedim. Bu koşturma içinde zihnimizde ben diye yer etmiş bir temaya tutunmaktan başkaca bir çaremiz pek kalmıyor gibi. Her şeyi değişen ama kendisi aynı kalan ben! Belki de bunu insanın kendi benlik hikâyesi olarak tarif etsek daha doğru olabilir.

Beni ben yapan kayıtları, biraz bedende biraz zihinde yerleşmiş hayal edebiliriz. Belki tam bu araftaki noktada -beden ile zihin arasında bir yerde- olmak konusunda anlaşabiliriz. Elbette bilinçli olmayanı da unutmayarak. Belleğimizin içinde arayıp durduğumuz ancak bulamadıklarımız olması şaşırtıcı gelebilir. Orada olduğunu kendi benlik bütünlüğümüzden bildiğimiz, hissettiğimiz ama tam ifade edemediğimiz bir şeyler... Dile döküp anlatmaya çalıştığımızda dile getirmek bazen zor, bazen imkânsız olsa da bir yerlerde duran kayıtlar. Yıllar yılı yan yana yürüyegelmiş iki insanın açıklanamaz biçimde hep aynı tarafta yürümekten rahat ettiklerinin kaydı gibi; çarpıp duran kapı ile çerçevesinin her ikisinin de yapıldığı malzeme olan ağaçları gibi derinlerde yer etmiş bir başka bellek daha yok olsa gerek. Örneklerini vermeye kalksak dile dökmekten ötürü zorlanacağımız ama orda olduğunu bildiğimiz -bilinçdışımızda duran- kayıtlardan bahsediyorum.

Tıpkı New York Balesi'nin 1960'lardaki baş balerini Marta C. Gonzalez'in 2019 yılına ait videosundaki gibi... Demanstan mustarip balerin, "Kuğu Gölü"nü dinlerken, bedendeki kayıttan söze değil ama yine bedene dökülenler gibi.* Bedenin derinlerinde yer etmiş bu kayıtlar da kim olduğumuza dahildir. Hatta belki çoğu zaman sadece hissedilen ama bilincimizce direkt ulaşılabilir olmayan bu bellek kim olduğumuza dair daha sabittir.

*Aşağıdaki karekodu akıllı telefonunuzla okutarak videoyu izleyebilirsiniz. Video bağlantısına buradan da ulaşabilirsiniz:
https://youtu.be/owb1uWDg3QM

Tuğba KURT ULUCAN

Belleğe emanetçi günlüklerin psikanalizi

"Ne de olsa zaman azalıyor. Belki de şimdilik hikâyelerini bir yana bırakıp hayatının anımsadığın ilk gününden bugüne kadar bu bedenin içinde yaşamanın nasıl bir duygu olduğunu incelemeye çalışsan iyi olur."

Paul Auster, "Kış Günlüğü", 2012

Yazarların ya da herhangi birinin günlükleri, ölseler bile bitmemiş işlerini, dolayısıyla bitmemiş defterlerini temsil eder. Zamanı geldiğinde ortaya çıksın istedikleri ne varsa oranın içine ama en çok da kendi belleklerinin içine bir yolculuğu barındırır. (...) Danışanın çağrışımlarıyla gezdiğimiz gizli bahçelerde sık sık rastlaşırız günlüklerle...

Yaşamımızın bir döneminde çoğumuz, kendimize dair bir kalıntı ya da hatırlatıcı bırakmak için "günlük, anı ya da hatıra defteri" tutmuşuzdur. Kendimizi bilme arzumuza eşlik edici olarak sakladığımız bu yazılı kaynaklarımız, kişisel tarihimiz açısından "emanetçi" gibidir. Zamanında, kendimizi ve hikâyemizi emanet ettiğimiz bu özel defterler, öyle zamanlarda karşımıza çıkar ki o zamanın anlamına erişebilmek oldukça vakit alır. Kimi zaman da bu defterler, iç yolculuğumuzda önemli bir kavşak niteliğindedir. Bu kavşağı fark edip fark etmemek de bir seçimi beraberinde getirir. Bu seçim, kendine bakmak ile kendinden kaçmak arasında bir yerdedir. Aslında bu günlüğü yazmışsak, geçmişli bir geleceği kurmak, kendimizi bilmek ve gelecekte de bu bilgilere erişmek istemiş ve kendimize bakmayı seçmişizdir. Bundan mütevellit de günlüklerin içine çoğu zaman unuttuğumuz ama en çok da hatırlamak istediklerimizi yazmış olmaz mıyız? Birdenbire çevirmeyiz o sayfaları, önce bakmak, sonra görmek için yaparız bunu. Yaşamın geçmişine izin verirken tüm bunları aktüelde hatırlamak istememizin mutlaka bir nedeni vardır. Hem geçmişte hem de şimdide... Anlam; hatırlamak ve unutmak arasında bir yerden sızıntı yapacaktır elbet. Bize de günlüklerimizden nasiplenmek kalacaktır.

Peki günlük tutma ihtiyacı nereden gelmiş olabilir? Günlük tutarken aslında neyi hedeflemiştir insan? Geçmişteki "ben" ile ilgili bilgiyi bellekte tutabilmek ve gelecekte hatırlamak için mi? Ruhsallığını kuşaklar ötesine iletmek için mi? Yoksa zamanında anlamlandıramadığı duyguları, anıları, olayları, travmaları anlamlandırmak için mi? Tüm bu soruları düşündüğümüzde var olan nedenler hep yazanın kendiliği üzerinden hareket eder. Günlük yazma süreci, kendini devamlı bakıp görmeye çalışan gözlemci benin, kendi ruhsallığını yazıya aktarışı ve bu yazı üzerinden kendini okumasını kapsar. Yazı, aslında burada "ayna" görevi oluşturmaktadır. Tabii bu aynayı kendine tutmak hiç de kolay değildir... Bu eylem ciddi bir cesaret de ister. O yüzden biliriz ki bazı günlüklerin aralarından bazı sayfalar koparılıp atılmıştır. Bu koparılan sayfalarda, bazen unutulmak istenen cinsel bir istismar, bazen unutulmak istenen fiziksel bir şiddet ve benzeri zorlayıcı travmatik anılar var olmuştur. Ayrıca sadece unutulmak istenen anıların dışında, insanın kendi-

© GÖNÜL OCAK

siyle ya da kendi zannettiği "başka bir tarafıyla" yüzleşmesi de yer alabilir. Bu yüzleşmeler bazen psikoterapi esnasındaki yüzleşmelere benzer. Dolayısıyla yüzleşmeler, acılı yolakları da berberinde getirir. Yollar, zor ve sancılı olsa da psikoterapide olmak gibi günlük yazmak da insanın kendini gözlemlemesine, söyleyemediklerini okumasına, benliğinin tanımadığı taraflarına erişmesine ve kendine varmasına olanak sağlama açısından önemli bir eylemdir.

Edebiyat dünyasında da birçok yazar günlük tutmuş, daha sonra da bir şekilde bu günlükler kitaba dönüşmüştür. Virgina Woolf "Bir Yazarın Güncesi", Franz Kafka "Günlükler", Sylvia Plath "Günlükler", Albert Camus "Yolculuk Günlükleri", Oğuz Atay "Günlük", Charles Baudelarie "Özel Günceler: Apaçık Yüreğim", Stefan Zweig "Günlükler", Cemil Meriç "Jurnal", Cemal Süreya "Günler" günlük türü kitaplardan bazılarıdır. Biliriz ki yazarlar kitaplarında kendi bilinçdışılarını satırların önüne, arkasına, arasına, altına gizlerler. Bazen de bu gizleme işleminden ve kurmacadan uzak kendilerini yalın bir şekilde okura sunmak için "günlüklerini" kitaba dönüştürdüklerini görürüz. Mesela Virgina Woolf, düzenli olarak günlük tutmaya 1915 yılında başlamış ve 27 sene boyunca yazmıştır. Eşi Leonard Woolf'un aktardığına göre, öldüğünde ardında 26 defter bırakmıştır. Bu günlükler içerisinde, kendisinden ve diğer insanlardan olduğu kadar, yazmakta olduğu, yazdığı ve gelecekte yazmayı düşündüğü kitaplardan da bahsetmiştir. Virgina Woolf'un günlüğünde geçen temalar daha çok yazarlık mesleğiyle ilgili parasal sıkıntılar, toplumsal ve mesleki açıdan kadın kimliği, edebiyat dünyasında görülme ve onaylanma ihtiyacı etrafında toplanmıştır. Günlüğünde, toplumsal anlamda belirlenen kadının, kendini yaratma ve gerçekleştirme süreçleri açısından sınırlandırmasının zorlukları üzerinde durmuştur. Bireysel anlamda kadın kimliğinin varoluşsal engellerini sorgularken günlüğünde şunları yazmıştır:

"Bu durumda, bana öyle geliyor ki, hakkında eleştiri gelmeyecek, sadece laf olsun diye, şaka yollu... basın merhamet gösterecek ve kitabın çekiciliğinden ve canlılığından bahsedecek; ayrıca feminist denilerek saldırıya uğrayacağım... Korkarım ciddiye alınmayacak... bu son derece dişi mantık... kızlara tavsiye edilecek bir kitap..."

Bu cümlelerde, kadın kimliği üzerinden kitaplarının edebiyat dünyasında onay ve saygı görmesiyle ilgili kaygılar taşıdığı ve bir umutsuzluk içinde olduğu görülür. Günlüğün çoğunda kadın yazar olmanın zorluğu ve varoluşsal açıdan yaşadığı zorlukları anlatır.

Günlüğü ölümünden sonra kitap olan bir diğer kadın yazar Sylvia Plath'tır. Sylvia Plath günlüğünde, sanki karşısında kendisinin ötekisi olan biri var gibi, benliğini anlamlandırmaya çalıştığı sorularla baş başadır. Çoğu soruda anlamlandırılamadan yarım kalmışlığında bir ötekinin yorumuyla başkalaşacak şekilde geçer. Günlüğü okurken, Sylvia Plath'ın, farkındalığıyla çaresizliği arasında bir yerde yoğun bir kaygı yaşadığını düşündüm. Kadınlık, annelik ve yazarlık arasında sıkışan Sylvia Plath günlük boyunca bunlardan bahseder... Bu konulara ilişkin şunları yazmıştır: "Kadınlar neden duygu bekçisi, bebek bakıcısı, erkeğin ruhunun, bedeninin ve gururunun besleyicisi konumuna indirgenmeli ki? Bir kadın olarak doğmak benim korkunç trajedim. Ana rahmine düştüğüm andan itibaren bedenimde penis ve testisler yerine göğüsler ve yumurtalıklar tomurcuklandırmaya; tüm eylem, düşünce ve duygu çemberimin kaçınılmaz kadınsılığımla kesin bir çizgiyle sınırlandırılmasına mahkûm edildim."

"Bir zamandan sonra evlilik ve çocuk fikrine ısınırım sanıyorum. Ke dini beğenmiş, duygusal bir şüpheyle kendimi ifade etme çabam zularımı yiyip bitirmezse tabii. Evlilik de kendini ifade etmenin bir y elbette ama sanatım, yazılarım yalnızca evlenir evlenmez kuruyup gidecek cinsel arzularımın vücut bulmuş haline dönüşmezse. 'O'n bulabilirsem... Zeki ama aynı zamanda fiziksel anlamda da çekici iyi görünümlü erkeği. Bu birleşimi ben sağlayabiliyorsam, aynısını erkekte de neden beklemeyeyim?"

Sylvia Plath'ın günlüklerinde kendi iç dünyasının derinliklerine muazzam bir içgörü ile indiğini ve bunu yaparken de ne kadar cesu olduğunu günlükteki şu bölümlerde bulabiliriz:

"Birine öfkelendiysen ve bunu bastırdıysan, bunalıma girersin. Ben kime öfkeliyim? Kendime. Hayır, kendime değil. Kime? Daima benim kalben olmak istemediğim bir şey olmamı isteyen anneme ve tanıdığım diğer bütün anneler ve kalben olmak istemediğimiz şeyl olmamızı istiyormuş gibi görünen topluma: Ben bu insanlara ve sir gelere öfkeliyim. Bu beklentilere göre yaşayamıyorum, çünkü öyle yaşamak istemiyorum." "Benden daha derin düşünebilenleri, daha iyi yazanları, daha iyi çizenleri, daha iyi kayak yapabilenleri, daha iyi görünenleri, daha iyi yaşayanları, daha iyi sevenleri kıskanıyorum. Masamda oturmuş, gökyüzünü çalkalayıp mavi-beyaz bir köpüğe çeviren buz gibi rüzgârıyla, parlak, tertemiz ocak gününe bakıyorum Hopkins Yurdu'nu ve salkım saçak kapkara ağaçları görebiliyorum; gri yolda bisiklet süren kızı görebiliyorum. Kurusunlar diye perde çu buğuna astığım naylon çorapların pırıltılı ipçiklerine takılıp çaprazla ma masaya vuran güneş ışığını görebiliyorum. Sırf görme sinirlerin sahip olduğum ve onların algıladıklarını kâğıda dökebildiğim için bil değerli sayılırım sanırım. Ne aptallık!"

Plath'ın kendi sesini, yazıya dökerken ki farkındalığı kendine, yaşam na, çevresine dair birçok yüzleşmeyi kapsar. Günlükte, kendine dair duygularının zaman zaman iyimserliğe dönse de genelde umutsuzluk, sıkışmışlık, mutsuzluk hissiyatında geçtiğini görürüz. Bu bakımdan Franz Kafka'nın günlükleriyle, duygulanımıyla ve ölüm şekliyle benzerlikler barındırdığını düşünüyorum.

Franz Kafka da günlüklerinde sanki karşısında bir psikoterapist varmış gibi kendi kendisiyle konuşur. Kafka'nın günlüğünü okurken Plath'da olduğu gibi kendimi psikoterapi odasında düşledim. Kendilerine dair dışavurumlarını sanki yorumsuz bir psikoterapi odasındaymışçasına günlüklerinde aktarmışlar. Bu aktarım bazen bir suçlama, umutsuzluk, çaresizlik, anlamsızlık, yakınma ve bazen de ruhsal bir boşalım olarak yazıya geçmiştir. Kafka'nın günlüklerini incelediğimizde kendisini kaplayan derin acılarını, umutsuzluklarını, güç arayışlarını, hiçlik duygularını, varoluşsal ikilemlerini, negatif düşüncelerini duyabiliyoruz. Günlükte bunlara değecek şekilde Kafka şöyle yazmıştır:

"Başlangıçta sebze yetiştireceğim küçük bir bahçe kurmayı, bir inek almayı ve bu yoldan kendimi elden geldiğince başkalarından bağımsız kılmayı amaçlamıştım. Göreve başlarken bahçede gerekecek çeşitli araç ve gereçlerle tohumlar getirmiştim yanımda; toprak dersen bol mu boldu, kulübemin çevresinde ekilmemiş durumda göz alabildiğine kesintisiz uzanıyor, en ufak bir engebeyi içermiyordu. Ama bu toprağı dize getirecek güç yoktu bende. İlkbahara kadar kaskatı donup kalmış inatçı bir topraktı; benim o yeni ve ucu keskin kazmama bile karşı koyuyor, hangi tohumu eksem heba olup gidiyordu. Bu çalışmalar, beni umutsuzluk nöbetlerine uğratmıştı."

Bu cümleler, kendi içinde kendine yabancılaşmış olan Kafka'nın umutsuzluk üzerinden kendine inanmayışının çaresizliğine atıfta bulunuyor gibi... Kendinde hissedemediği güç, sanki bir ikilemin ardında onu durduran bir göstergeyi, bir duyguyu işaretliyordu; yani "umutsuzluğu"... Bana göre umutsuzluk bir paravandı kendisi için. Asıl korkusu belki de babasıyla kurduğu ilişki, belki de büyümek, belki de bambaşka bir şey... Bu varoluşsal ikilemleri, aile sistemi içerisindeki değer atmosferinin kabul etmediği benliğiyle ilgili de olabilirdi. Yine bu noktaya temas eden bir başka ifadesi de şu şekildedir:

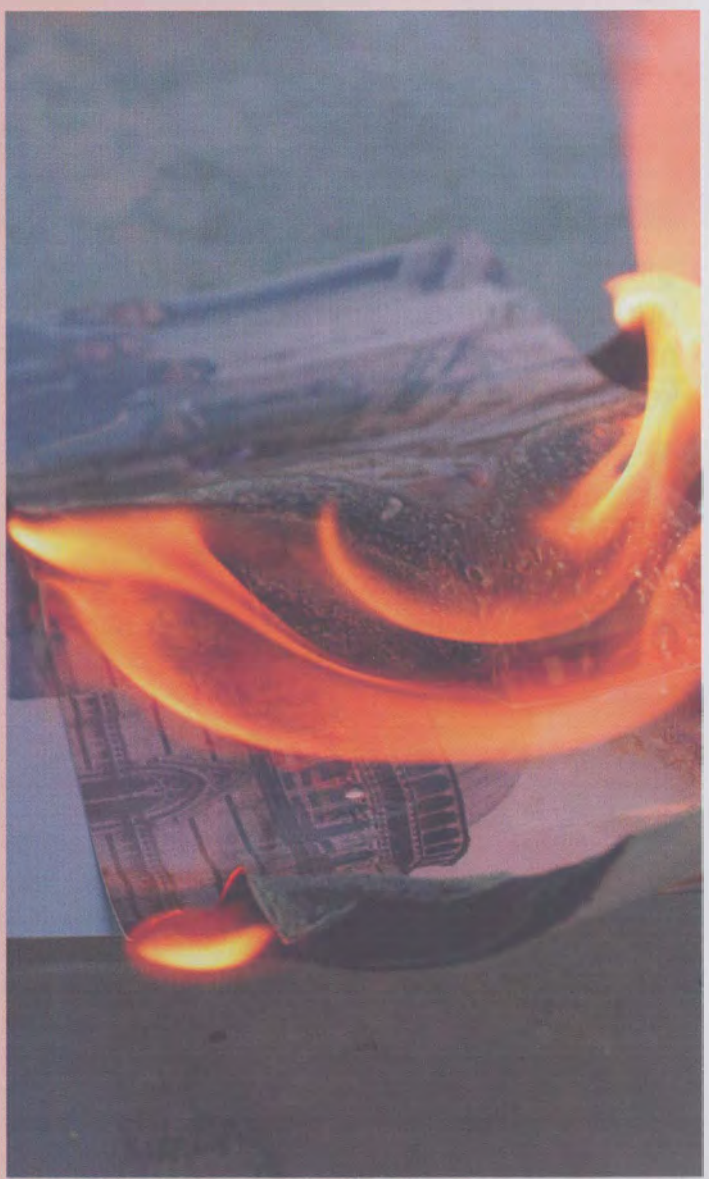
"Aklım şimdiki nesnelerde ve nesnelerin şimdiki durumlarındaydı; titizlikten ya da aşırı ilgiden değildi bu. Bir düşünme güçsüzlüğünden kaynaklanmıyorsa, üzüntü ve korkudandı. Üzüntüdendi, çünkü hali pek kasvetli görüyor, dolayısıyla çözülüp dağılarak bir mutluluğa dönüşene kadar kendisinden ayrılmamın doğru sayılmayacağına inanıyordum; korkudandı, çünkü hâlâ en ufak bir adım atmaktan ürktüğüm gibi, o rezil çocuksu davranışımdan ötürü ciddi bir sorumluluk duygusuyla davranıp büyük ve erkeksi geleceğe ilişkin bir yargı vermeye kendimi layık görmüyordum. Üstelik geleceğe çokluk öylesine akıl almayacak bir şey gözüyle bakıyordum ki, ona doğru en ufak bir ilerleme bana düzmece geliyor, burnumun ucundaki nesne bana erişilmez uzaklıkta görünüyordu."

Kafka'nın yaşamında babası korku duyulacak bir öğeydi. Bundan dolayı Kafka, hayatı boyunca otoriter bir babanın manevi yükünü omuzlarında taşımıştır (Karaman, 2014). Kafka'nın babası tarafından kastre edildiğini söyleyebiliriz. Her alanda babasının kendisine dair engelleriyle hiçleşen bir yerde, hiçleştiğini hissetmesi de kaçınılmaz olmuştur sanırım.

Yazarların ya da herhangi birinin günlükleri, sanırım ölseler bile bitmemiş işlerini, dolayısıyla bitmemiş defterlerini temsil eder. Zamanı geldiğinde ortaya çıksın istedikleri ne varsa oranın içine ama en çok da kendi belleklerinin içine bir yolculuğu barındırır. Kendi belleğimiz demişken, biliyoruz ki belleğimizde günlüklerimizin içinde tuttuklarımızdan çok daha fazlasına yer vardır. Günlükte, istemli belleğimizi işleriz. Psikoterapi ise bellek açısından daha kapsamlıdır. Terapide hem istemli hem de istemsiz belleğimiz olan bilinçdışımızla varızdır. Danışanın çağrışımlarıyla gezdiğimiz gizli bahçelerde sık sık rastlaşırız günlüklerle... Birçok psikoterapi seansında günlüklerden gelen bilgilerle belleğin gizli kalmış odalarına yolumuz düşer, bir müddet misafirlik ederiz. Bu misafirlik de aslında hiç bitmez. Döner durur geliriz belleğe, zaten hep içinde otururuz kullanmadığımız odaları olsa da...

© GÖNÜL OCAK

© GÖNÜL OCAK

Kaynakça

Auster, Paul (2012). *Kış Günlüğü,* (çev. Seçkin Selvi), 1. Basım, İstanbul: Can Yayınları.

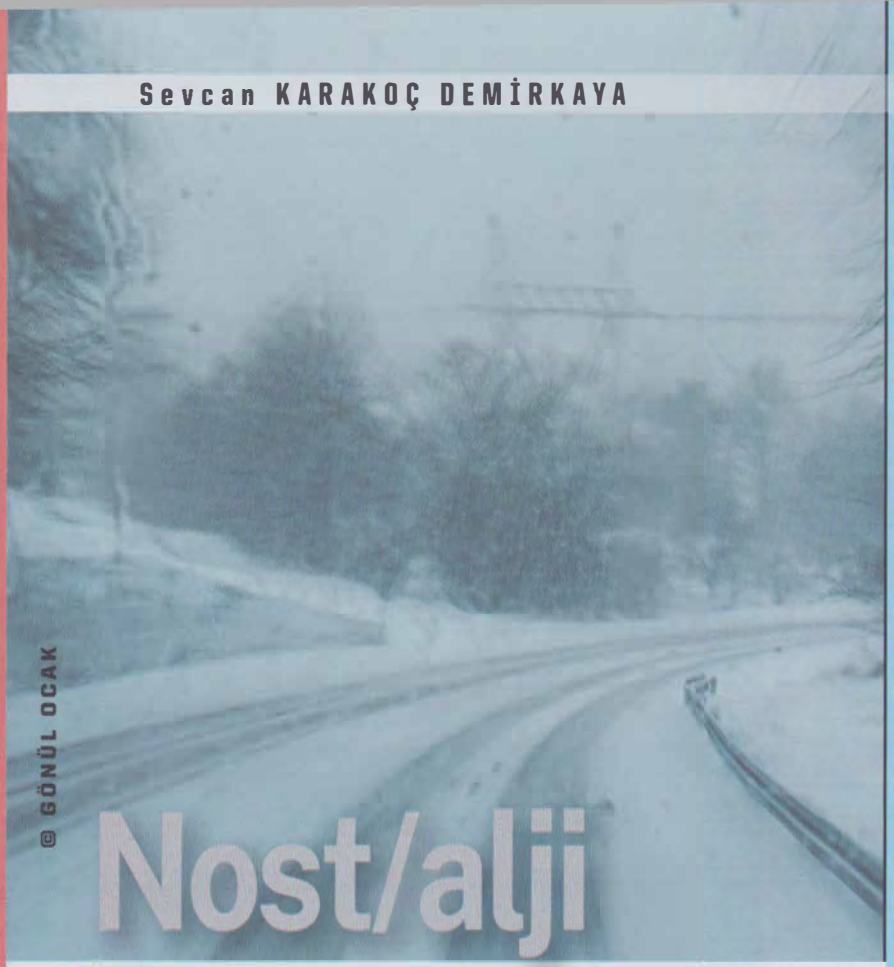
Kafka, Franz (2003). *Günlükler;* (çev. Merve Sevtap Ilgın), İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Karaman, F. (2014). Oğuz Atay'ın "Korkuyu Beklerken" ve Franz Kafka'nın "Babama Mektup" Yapıtlarında Baba İzleği, V. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi, 292-305, Yayınlanmış Bildiri Tam Metni, Mersin Üniversitesi.

Plath, Sylvia. (2012). *Günlükler;* (çev. Kamuran Şipal), İstanbul: Cem Yayınevi.

Woolf, Virginia (2015). *Bir Yazarın Güncesi,* (çev. Fatih Özgüven), 5. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sevcan KARAKOÇ DEMİRKAYA

© GÖNÜL OCAK

Nost/alji

Şimdinin hayal kırıklığı bizim geçmişten bugün için umduklarımızdır. Ve kırgınlığımız hatırladıklarımızdandır. İyi bir bellek, insanın kendisi için en büyük düşmandır aslında.

Bazen hatırlamak istemesek de bir sürü şey aklımıza gelir ve gözlerimizin önünde canlanır. Bazen de çabalasak bile bazı anılar/adlar öyle gömülmüştür ki beynimizde, açığa çıkaramayız. Kimi şeyleri ise bir gecede unuturuz ya da unuttuğumuzu sanırız. "Hatırlamak için bir hafızamız varken, unutmak için elimizde hiçbir şeyin olmaması; hayatın bize attığı en büyük kazıktır" der Mungan. Herkes, belki de tek dostu kendisinden böyle bir kazık yer. İstemli hatırladığımız durumlar kadar, farkına varmadan öğrendiğimiz ve depoladığımız pek çok şey var. Çünkü bellek sadece anımsamak değildir, bir şeyin hatırda tutulabilmesi için önce fark edilmesi, algılanması, öğrenilmesi, depolanması ve geri çağrılması gerekir. Bu çok aradığımızda bir kitabı raflarda bulamazken, bazen beklenmedik zamanda karşımıza çıkıvermesi gibidir. Örtük denilen istemli olmayan belleğimiz azımsanmayacak kadar da yer tutar zihnimizde. Özellikle koku hafızası çok ilginçtir. Çünkü çok hızlı bir şekilde kokuyu tanıyıp duyarsızlaşabiliyorken, bir o kadar da bazı kokuları hafızada tutar.

Kokunun önemi üzerine zaten pek çok kitap ve film de mevcut. Bugünlerde ise koronavirüsü nedeniyle yine gündemde çünkü en çok koku ve tat duyusundaki kayıptan ve bunun belirleyici olduğundan bahsediliyor. Koku alamama, yani kokladığımız şeyi bilememe, tarifleyememe, aynı zamanda yediğimiz şeyin tadını da bozar. Bu aslında oldukça nahoş bir deneyim ama böyle bir hissizlik başka durumlarda da görülebilir. "Tadım tuzum pek yok" deriz canımız sıkkınken. Aslında bu nörobilimle de örtüşen bir tanımlamadır. İştah azalması temel belirtilerdendir ama araştırmalar da depresyondayken koku duyusunun azaldığını gösteriyor. Yine yaşlılarda da benzer şekilde kokunun azalmasından ve demans gibi durumlarda da koku hafızasının azaldığı biliniyor. Demans denilen belirgin bellek kayıplarıyla seyreden bunamada tedavide ilaçlar denenirken, aşırı hatırlama ve bu hafızadakilere bağlı bunamada ise hem ilaçlar hem terapiler denenir. Etkin bir hatırlamama ilacı yok gibidir. Psikoterapi ise depresyondayken bizim iştahımızı neyin kaçırdığını bulmaya çalışan süreçtir.

Bir yanımız travmatik yaşantıları unutmaya çalışırken, tüm bilim dünyası ise belleği güçlendirme ve unutmama üzerine araştırmalarını artırıyor. Çalışmaların çoğu anı silmek değil de anıları canlı tutmak adına bunamayı önleyici tedaviler üzerinde yoğunlaşmış. Neden? Eğer demans ileri safhadaysa kişi yemek yemesi gerektiğini bile unutuyor ama ondan da önemlisi bireyin hem kendisi ve hem de yakınlarıyla bütünlüğünün dağılmasıdır. Elli yıllık eşini tanıyamaması veya doğurduğu evladının adını unutması, hatırlayamayan kadar hatta ondan daha çok unutulanın sorunudur. Birey geçmişini hatırladıkça yaşamış olduğu gerçeğini bilir, anıları onun kimliğidir ve kişiliğidir, elinden bu anıları alınırsa varoluşu tehdit edilir. Bunayarak unutmak kimliğini ve çevresini yavaş yavaş siler. Kişinin bu dünyaya bir zamanlar gelmiş, yaşamış ve ilişkiler kurmuş gerçekliğini örter, belleği kaybolan zihin bugünle devam eden yaşam sürekliliğini kesintiye uğratır.

Yaşamımızda bir olgunluğa erişsek bile peşimizi bırakmayan ilk/el anılar ile derdimiz devam eder. Eğer nörodejeneratif yani beyinde yıkımla giden

bir durum yoksa anıların ilaçla vs. ile silinemeyeceği bir gerçek, ancak belleğin yaşattığı duygusal yoğunluk azaltılabilir. Çünkü bizim hafızamız olayları genelde duygularıyla hatırlar. Anısal-epizodik bellek denen durumda bir olayı sırasıyla hatırlarken bunu emosyonel deneyimlerle eşleştiririz.

Sadece anımsanan travmalar bizi etkilemez. Bazen eski güzel anıları hatırlamak da olumsuz bir duygulanıma sebep olur ve canımızı acıtır. Bugünden keyif alamıyorsak zaten yoksunluk daha da belirginleşir ve sahip olduğumuz eskiler de keyfimizi kaçırabilir. Nostalji, geçmişe duyulan özlemdir ama bugün yaşanan geçmişi hatırlamanın da ağrısıdır. Tıbben "-alji" eki ağrıları tanımlamakta kullanılır, yani aynı sefalji: başağrısı gibi Latince olarak "nostos"-eve dönüşün ya da başlangıcımızın ağrısı "nostalji"dir. Aslında burada sorun anılar değil, anıları bulup çıkaran istemesek de karşılaştıran ve anımsatan belleğimizdir. İlkleri özlemektir, ilk evimizi, ilk sevdiğimizi ve ilk yıllarımızı... Çok da yüzeye çıkamayan anne-bebek ilişkimizi bile sayabiliriz. Nostaljik müzik, eşyalar veya kıyafetlerin bir yandan hoşumuza gitmesi ama bir yandan da içimizi buruklaştırması kaçınılmazdır. Biz "şimdi olmayan" şeyleri özlüyoruzdur. Belki de arıyoruzdur. Zaten psikoterapi süreci de aslında neyi kaybetmişsek onu aramak değil midir? Fark etmeden bulduğumuz anı öbekleri çoğunlukla bir anımsatıcı ile tetiklenir. Bir koku, bir eşya veya bir isim bize hatırlatır. İstemezsek bakmayız ve görmeyiz ama nefes aldıkça istemeden daha çok havayı koklarız. Görsel hatırlatıcı ile emosyonel yaşantılardan çok, koku ile duygusal deneyimlerimiz olur. Çünkü koku tomurcukları uyarılınca sinirsel ileti talamusa gitmeden doğrudan hipokampusa gider. Koku bizim en ilkel(!) duyularımızdan da birisidir. Dokunmadan sonra gelişen yaşamsal bir duyumuz. Tehlikenin, yiyeceğin, çiftleşmenin ve benzerimizin kokusu vardır.

Koku ile iz süren hayvanlar gibi insanlar da koku ile geçmişe gider. Tıpkı "Kayıp Zamanın İzinde" Proust gibi ya da "Kızarmış Palamutun Kokusu" ile Engin Gençtan gibi arayış başlar. "Terk etmiş olduğum ya da terk etmek üzere olduğum insanlar beni terk etmişlerdi.. Burada ya da geldiğim yerde de olsam, geçmişi yeniden yakalama umudu boş bir beklenti, insan hiçbir şeyi bıraktığı yerde bulamıyor, kızarmış palamutun kokusunu bile... *İnsan hiçbir şeyi bıraktığı yerde bulamıyor...*" Bulamayınca da delirir. Yokluğuyla acı çeker, depresyona girer. Yaşamın sonlarına doğru ise yokluğu bile anlayamaz ve demans başlar.

Nostaljiklik yani geçmişseverlik... Bin dokuz yüz yetmişleri, seksenleri hatta iki binleri bile hep özlemle anmak çünkü iki bin yirmilerden umduğunu bulamamak demek. Bugünün tadı yok, bir kokusu yok. *Yiyeceği yemeğe dönüştüren şey bizim açlığımızdır.* Yaşamı anlamdıran şey de bizim isteğimizdir. Bana neler verilmiş olmasıyla değil, "ben bana verilenle neler yapıyorsam" hayatım keyifli ve değerlidir. Sonuçta ailemizi, bedenimizi ve mizacımızı belirleyen genetiğimizi ve küçük olduğumuz için zaten kontrolümüzde olamayacak olan geçmişimizi değiştiremeyiz. Bu nedenle neler verilmemişe saplanıp kayıplarımıza odaklanırsak yerimizde sayarız. *"Geçtiğimiz yollarda kaybettiklerimizin bize en büyük kötülüğü, kendilerini bize tekrar tekrar hatırlatmalarıdır. Bir kere kaybetmekle kurtulamadığımız şeylerdir, yoklukları hayatımızdaki varlıkları haline gelir. Hep ama hep hatırlarız. Ne biçim kaybetmektir bu?"* Her kaybediş bir travmadır.*"Travma insanı şaşırtıp afallatan bir küme bilinçdışı talimattır."* Nostalji ise geçmişin şimdide yarattığı sarsıntıdır. Bugünkü travma algımız kayıplarımızdır. "İnsanın özlemle bekleyeceği şeylerinin olması, özlemle bekleyeceği şeyler yaratması, kaybolup gitmiş bir sanat dalı olabilir." Eğer hâlâ umut edebiliyorsak ve bir şeyleri bekleyebiliyorsak şanslı ve canlı sayılırız. *"Hayatı hayal etmek, onu yaşamaktan katbekat daha iyidir."*

Şimdinin hayal kırıklığı bizim geçmişten bugün için umduklarımızdır. Ve kırgınlığımız hatırladıklarımızdandır. İyi bir bellek, insanın kendisi için en büyük düşmandır aslında. Örtük belleğimize gelen bir sabun kokusu ile yurttaki banyoyu, sıcak kek kokusu ile annemizi hatırlarız. Yanık kokusu ile geçirdiğimiz kazayı hatırlamamız da mümkün elbette. Asansörde kalmış bir parfüm kokusu çoktan yitirdiğimiz sevgilimizindir. Adını ağzımıza almasak da yüzünü görmemek için takipten çıkarsak da kokusu öylece asılı kalır havada ve burnumuzun direğinde.

Sahi gerçekten neyi unutabiliriz? Unutma hapı veya aşısı yok. Travma, yas veya depresyon terapisinde yapılan epizodik belleği harekete geçirmek ve işlemektir. Ne hissettiriyor değiştirilebilir. İçimizdeki bunaltıyla öylece durduğumuz için kayıp giden zamanı yakalayamadığımız bugünleri yıllar sonra bir kolonya kokusu veya maske kokusu ile hatırlayacağımız günler gelecek. Kalıcı koku kaybı uzun süreli korona yan etkisi mi diye tartışılan bu dönemde, kim bilir bu anosmi (koku duymama) tıpkı nostalji ilacıymış gibi faydalı olabilir.

Kaynakça

Adam Phillips, Kreşteki Yabani, Ayrıntı Yayınları.
Engin Gençtan, Kızarmış Palamutun Kokusu, Metis Edebiyat.
Marcel Proust, Kayıp Zamanın Peşinde, YKY.
Murathan Mungan, Yüksek Topuklar, Metis.

Sera YİĞİTER

Arkadaşlık belleği

Sizi en güzel, hafif ve doyurucu duyguya davet ediyorum; arkadaşlık. (...) Dosttu acı söyleyen değil mi? O halde acıyı bal eyleyen arkadaşlıklar, 2021 sizin şerefinize olsun!

Çoktan solan ama parıldamaya devam eden yıldızlar

Yüzyıllar boyunca süren ve giderek daha da kesinleşen ölçümler sonucunda, 1975'te ışığın hızının 299.792.458 m/sn olduğu 4 milyarda birlik bir belirsizlikle hesaplanmıştır. Ve onlardan gelen ışık kendilerini yıllar önce terk etmiş olduğundan, yıldızlar öldüğünde (ağlamayın) Dünya'dan bakınca hâlâ parladıklarını görürüz. Bu sayede uzaktaki nesnelere bakarak evrenin tarihini çalışma şansı da verir solan yıldızlar. İyi bir arkadaşlık da bir dönem hakkınca parladıysa, hatırasıyla ışımaya devam eder ve kişisel tarihimizi hem aydınlatır hem de astrosit nöronlarımız tarafından *hatırlanır da hatırlanır*..

Gelin şu bağlardan, bağımlılıktan biraz kurtulalım, işleri kendimiz için biraz hafifletelim. Sizi en güzel, hafif ve doyurucu duyguya davet ediyorum; *arkadaşlık*. Çok insan bunu kaçırıyor. İlle de ve her şeyimizle onların olacağız. Gerçekdışı bir sadakat beklentisi ile her şeyin ölüm kalım meselesi olduğu, tahakküm dolu bir dostluk. Of ne yorucu. Ve bebeksi bir tümgüçlülük özlemi de barındırıyor bu. Bizleri gerçek dünyanın hırpalayıcılığından koruyan annesel bir kapsayıcılık beklentisi... Göbek bağı boğazımıza dolanıyor bu tür ilişkilerde, ne boğucu. Oysa arkadaşlık köpüksü ve tazedir, kıkırdatır ve neşelendirir. Elverir ama aynı zamanda hafiftir. Tüm uzun süren ilişkilerin sırrıdır arkadaşlık. Anneyle, babayla, kardeşle, eşle, çocukla ve arkadaşla... Her tür ilişkide, her tür ilişkiyi şöyle kucağa alıp hırpalamadan zıplatır, şöyle insanın sırtını hafifçe bir sıvazlamak gibidir. Güven verir, destek verir ve insanın yakasından düşüverir.

Arkadaşlığın evrimsel kökenleri

Hayvanlarda arkadaşlık belleği

Arkadaşlık insanın sosyal manzarasında genişçe bir yer kaplarsa iyi olur. Bu bağlar o kadar önemlidir ki, onları bozmak sağlık sorunlarına yol açar ve arkadaşlık kurmada veya sürdürmede yaşanan zorluklar otizm ve depresyon gibi nöropsikiyatrik bozukluklarla ilgilidir. Diğer hayvanların da arkadaşları vardır, bu da arkadaşlığın yalnızca bir insan icadı olmadığını, bunun yerine evrimleşmiş bir özellik olduğunun kanıtıdır.[1]

Pek çok türe ait izlekler arkadaşlığın evrimsel kökenlerine dair fikirler sunar. Atlarda, fillerde, sırtlanlarda, yunuslarda, maymunlarda ve şempanzelerde bazı üyeler yıllarca süren arkadaşlıklar kurar. Bağlar dişiler ve erkeklerin kendi aralarında veya erkekler ve dişiler arasında meydana gelir. Bu türlerde genetik ilişki arkadaşlıkları etkiler ama tüm arkadaşlıklar akrabalıktan ibaret değildir. Arkadaşlıklar genellikle işbirliği için kurulur ve zaman içinde dağılır. Erkeklerde müttefiklik, üstün rekabet yetenekleri ve gelişmiş üreme başarılarıyla ilişkilidir. En güçlü, en kalıcı arkadaşlığa sahip dişilerse daha az stres, daha yüksek bebek hayatta tutma oranına sahiptirler ve daha uzun yaşarlar. Tüm bunlar geçmiş etkileşimlerle ilişkili *hafıza ve duygulara* bağlıdırlar.[2]

Süpernova patlamalarında belleğiniz yardımcı olacak

İşleyen bellek, amigdala ve diğerleri

Arkadaşlıklar sadece işbirliği sona erdiği için başlar/biter. Dostluk ya da daha yüklü ilişkilerse daha büyük şeyler için başlar ve bitişleri de patlama ile olabilir. Efendime söyleyeyim bir husumet doğar, bir tahakküm gelişir, ihanete uğranır, ihanet edilir falan filan her neyse... Ama süpernova patlamasının ne tür bir bulutsuya dönüşeceğinde, uzaya saçılan gazların bebek gezegen ya da yeni bebek yıldızlara dönüşüp dönüşmeyeceğinde geride kalanın (sağ kalanın) ruhsallığı rol oynayacaktır. Yani o yüzden iş buralara varmadan arkadaşlığın ılık sularında tatlı tatlı çimmeye ne dersiniz? Bellek insana çok yardımcı olacak. Beyninizin flashdisk'i *hipokampus* bir kütüphane gibi çalışarak size yardım edecek. Hatırlatıcı nesne önünüze düştüğünde o raftan o kitabı çekin. Bilgileri hooop frontal lob işleyen belleğe, arada

*amigdala*nıza uğrayın ki duygusal belleğinizdeki acı hatıralar da size yön verebilsin. Daha ağzınız yanmadı mı dostluklardan? Dikiş makinası gibi, sıcacık bir mutfakta tıkırında giden işler gibi. Frontal lob tencerenize bir tutam amigdala, bir tutam hipokampus yani bir tutam *duygusal hafıza*, bir tutam *epizodik hafıza* göz kararı atınız. Üst düzey kognitif işlevleriniz iyi ise, bazı doktora öğrencilerinde olduğu gibi daha anne karnındayken siz, embriyonel göç sırasında çift kortekse sahip oluverdiyseniz, e bir de psikanalize gidip duygusal hafızanızı, amigdalanızı, dürtülerinizi ya da idinizi diyelim, işleyiverdiyseniz ooooh her şey daha kolay olacak. Siz bu yemeği pişirirsiniz. Optimal derecede ısı ile de kendinize servis edersiniz. Bırakın psikanalitik çerçeveyi, hayatın çerçevesi bozuldu ya artık. Çocuklar evde, anneler evde, babalar evde. Kendimizi biraz fazlaca televizyona verdik sanırım, anladınız siz.

Arkadaşlık sağlığımızı, refahımızı ve mutluluğumuzu etkileyen en önemli faktörlerden. Ve o kadar da ucuz değil. Arkadaşlıklar oluşturmak ve sürdürmek, hem yatırılması gereken zaman hem de onları destekleyen bilişsel mekanizmalar açısından maliyetlidir. O yüzden yakalayınca heba da etmeyiniz. Ne olurdu arkadaş kalabilseniz. Elinizdekiyle yetinebilseniz. Ah siz her şeyi birden isterseniz. Sizleri psikanalitik çerçevenin babasal işlevine davet ediyorum. Kendinize geliniz. Çerçeve; sabit seans saatleri, ücretler, önceden belirli tatillller vs. psişik gerçekliğinizi sınırsızca -ama elbetteki sözel olarak- getirebileceğiniz, "delirebileceğiniz" bir alan sağlıyor tamam ama babasal işlev de sizi yetişkinlerin sözleşmeli ilişkiler doğasına davet ediyor değil mi? Büyüyünüz artık, gelişiniz.[3]

Eski yılbaşılar belleği

Yankı odalarımızdan çıkmak

İnsan sosyal ağları ezici bir şekilde homofildir; bireyler, bir dizi fiziksel özellik (örn. yaş, cinsiyet) açısından kendilerine benzeyenlerle arkadaş olma eğilimindedir. Arkadaşlar kendi aralarında dünyayı nasıl algıladıkları, yorumladıkları ve yanıtladıkları konusunda derin benzerlikler taşırlar. Arkadaşlığın ve daha genel olarak sosyal ağ yakınlığının deneklerin beyinlerini taramak için fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme kullanarak yapılan bir çalışma, nöronal homofili için kanıt sunar. Görsel-işitsel uyaranlar bulunan filmleri izlerken ortaya çıkan nöronal tepkiler, arkadaşlar arasında son derece benzerdir ve bu benzerlik, gerçek dünyadaki bir sosyal ağdaki mesafe arttıkça azalır. Bu sonuçlar, çevremizdeki dünyayı nasıl algıladığımız ve ona nasıl tepki verdiğimiz konusunda arkadaşlarımıza son derece benzediğimizi göstermektedir.[4] Bu da bir risk barındırıyor sanki. Yankı odalarımıza hapsolma riski.

Dosttu acı söyleyen değil mi? O halde acıyı bal eyleyen arkadaşlıklar, 2021 sizin şerefinize olsun!
Nerede benim yılbaşı kadehim? İç Anadolu'nun çorak köylerinde Şamanist geleneğin kalıntılarıyla kutlanır yılbaşı. Ağaçlar renkli kurdelelerle süslenir. Pişen arabaşı çorbasına ortak tepsiden aldığınız hamuru düşürürseniz seneye yeni yıl çorbası sizin evde kaşıklanacak, dikkat. Bu sene pandeminin gölgesinde neden köklerimize dönmeyelim? Koca bir tavuğu haşlayıp şöylece babaannelerimizin belleğinden bir tarifi neden yapmıyoruz ki biz? Çünkü belki küçük esnafızdır ve *dayanışmasız* karantina ve *sosyal desteksiz* tam kapanma yüzünden yoksul kalmışızdır bu sene... İyi yıllar.

© MELİS CANTÜRK

Kaynakça

The neuroethology of friendship, Lauren J. N. Brent, Steve W. C. Chang, Jean-François Gariépy, Michael L. Platt, Affiliations expand DOI: 10.1111/nyas.12315.

The evolutionary origins of friendship, Robert M. Seyfarth, Dorothy L. Cheney, Annual review of psychology 63, 153-177, 2012.

The anatomy of friendship, Robin I. M. Dunbar, Trends in cognitive sciences 22 (1), 32-51, 2018.

Carolyn Parkinson, Adam M. Kleinbaum and Thalia Wheatley (2018). "Similar Neural Responses Predict Friendship." Nature Communications 9(1): 332 (preprint).

Şehnaz TUNA

"Gördüğüme mi inanayım yoksa duyduğuma mı?" derken görmeyi gerçekten de inanmakla bir tutsak da işin aslı pek de böyle değil; nitekim bir olaya şahit olma anıyla onu başka birine aktarma anı arasında geçen zamanda olaya dair hatırlananlar ciddi anlamda değişiklik gösterebilir. Bizler bir anıyı hatırlarken hafızamızın tutarlı ve doğru olduğuna inanırız fakat hatırlamanın yeniden yaratım sürecinde genel kültür, bireysel algılar ve kişinin içinde bulunduğu sosyal ortamın etkileri gibi etmenler bazı hatalara sebep olabilmektedir. Hatırlama eyleminin çeşitli bilişsel süreçler (algı, anlamsal bellek, hayal gücü, inanç vb.) tarafından etkilendiğini savunan "yeniden kurgulayıcı bellek" teorisi Amerikan Psikologlar Birliği tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: "Geçmiş deneyimlerin hatırlandığı bilişsel sürecin hafızada sadece kısmi olarak tutulan bir deneyim ya da olayın yeniden yaratılması olarak düşünülmesidir. Bir anı hatırlandığında süreç geçmiş deneyim ya da olayı yeniden yaratmak için gerekli olan genel kültür ve şemaları kullanır." (www.dictionary.apa.org, erişim tarihi: 6 Aralık 2020)

Roediger, "Psychology of Reconstructive Memory" (2001) başlıklı çalışmasında geçmişi hatırlamanın geçmişi yeniden inşa etmek olarak görülmesi sonucuna varmıştır. Gerçekten de bir olay yaşadığımızda hafızamızın bu deneyimi bir video kayıt cihazı gibi kaydetmesi ve gerektiğinde baştan oynatması gibi bir mekanizması yoktur. Anının hatırlanmasında başa sarıp yeniden oynatma yerine yeniden yapılandırma mekanizması işler; bu süreç genelde oldukça doğru olsa da erişim esnasında bazı hatalara yol açabilir. Hatırlamanın yeniden yapılandırılma olduğunu destekleyen çalışmaların sayısı bir hayli fazladır. Bu çalışmaların öncüsü Frederic C. Bartlett'tir (1995). Bartlett olayları algılama ve anlamamızın otomatik gerçekleşmediğini, o olaya dair sahip olduğumuz anlayış doğrultusunda şekillendiğini savunur. Asıl çaba yeniden yapılandırılma yönündedir ve belleği şemalar yönetir. İnsanlar sıradan olayların tam detaylarını hatırlamak yerine şema geliştirirler. Şemalar zihinsel olarak oluşturulmuş genellemelerdir. Hatırlamayı "geçmişi anlamlandırma çabası" olarak anlamlandıran Bartlett, 1932 yılında yapmış olduğu deneyde katılımcıların "Hayaletlerin Savaşı" (War of the Ghosts) isimli bilmedikleri bir halk hikâyesini tekrar tekrar hatırlamalarını ister. Katılımcılar hikâyeyi hatırlamaya çalıştıkça hatırladıkları içeriğin sahip oldukları genel bilgi doğrultusunda sistematik bir şekilde çarpıtıldığı görülür. Tekrar arttıkça katılımcıların dünya görüşleri ile uyumlu olmayan detayların atlandığı, tersi olan durumda yani dünya görüşleri ile uyumlu olan detayların ise eklendiği görülür. Katılımcılar doğru bilgiyi hatırladıklarında bile, hikâyedeki boşlukları kendi deneyimlerine uygun bir şekilde doldurmuşlardır. Yine aynı çalışmada bilinmeyen kelimelerin tanıdık kelimelerle değiştirildiği görülür. Bartlett hafızanın pasif bir kayıt ve çağırmadan ibaret olmadığını, hafızanın gerçek ile yorumu -birbirinden ayırt edilmesi olanaksız bir hale gelene kadar- yeniden yapılandırarak birleştirdiği sonucuna varmıştır.

Sıradan bir hafıza hataya yatkındır. Bartlett'in çalışmasında da görüldüğü gibi hata "atlama" ve "atama" olmak üzere iki şekilde meydana gelebiliyor. Atlamada mevcut şemaya uygun bilgiler dahil edilmezken atamada sahte anı (false memory) ya da anı yanılsamasında (memory illusion) olduğu gibi yanlış bilgiler eklenebiliyor. Yeniden kurgulayıcı bellek teorisine göre atlama ve atama hataları birbiriyle alakalıdır çünkü atama hataları hafızadaki boşlukları doldurmak için kullanılmaktadır. Ulric

"Yeniden kurgulayıcı bellek" ve şahit ifadesi güvenilirliği

© MELİS CANTÜRK

Bir olay yaşadığımızda hafızamızın bu deneyimi bir video kayıt cihazı gibi kaydetmesi ve gerektiğinde baştan oynatması gibi bir mekanizması yoktur. Anının hatırlanmasında başa sarıp yeniden oynatma yerine yeniden yapılandırma mekanizması işler; bu süreç genelde oldukça doğru olsa da erişim esnasında bazı hatalara yol açabilir.

Neisser (www.psychology.iresearch.net, erişim tarihi: 6 Aralık 2020), 1967 tarihli "Bilişsel Psikoloji" kitabında yeniden yapılandırılan belleği tarif etmek için paleontolog analojisini kullanır. Bir paleontolog elde ettiği kemik kalıntılarını sahip olduğu bilgiler, diğer hayvanların fizyolojisi ve anatomisi gibi hususları da katarak bu kemiklerin ait olduğu hayvanın neye benziyor olabileceğini, nerede, nasıl yaşadığını, neler yediğini tahmin etmekte kullanabilir. Benzer bir şekilde insanlar da kısmi ve parçalar halindeki bilgileri, genel kültürlerini ve çıkarımsal metotları kullanarak geçmiş bir olayın anısını yeniden yapılandırabilirler.

Hafızanın farklı bilgilerden yola çıkarak yeniden yapılandırılmasında öncelikle olayın kendisi hakkında sahip olunan bilgiler önemlidir. Örneğin bir araba kazasına şahit olan kişi bu olaya ait detayları ilk önce epizodik hafızasına (anısal bellek) kaydeder. Zaman içerisinde bu detaylar erişilmesi daha zor bir hale gelir. Kişi sorulduğunda tüm detayları hatırlayamasa da üzerinde yoğun etkisi olan bilgileri anımsayabilecektir. Hafızada tutulan detaylar kısmi bir kanıt işlevi görür ve bu detaylar genelde tam değildir. Görgü tanığı kişi olaya dair hatırladıklarını yeniden yapılandırmak için araba kazaları hakkında daha önce sahip olduğu genel bilgilere başvuracaktır. Bunlar "şema" ve "senaryolar"dır. Bir araba kazası düşünüldüğünde söz konusu şema, hasar görmüş araç ya da araçlar, cam kırıkları, araçtan inmiş kişiler, yaralı varsa olay yerine gelen bir ambulans gibi detaylardır. Senaryoda ise kazanın oluş anı, kişilerin araçtan çıkması, belki bir münakaşa, polis ve ambulansın çağrılması, tutanak tutulması gibi aksiyonlardır. Şema ve senaryolar bizim olayları anlamamıza ve hatırlamamıza yardımcı olurlar. Şemalar çoğu zaman hatırlayamadığımız boşlukları doldurdukları için sahte anıların oluşmasına da yol açabilirler. Kişi olay esnasında olan biteni hatırlamadığında sahip olduğu şema(lar) varsayılan ya da beklenen bir detayı temin edebilir(ler). Bunun aksi yönde çalıştığı süreçte ise bir olayda yer alan detaylar sahip olunan şemalarla tutarsız olduğu zaman bu detayların hatırlanması daha kolay olur çünkü bu detayların sahip olunan şema ile uzlaştırılması için ekstra bir işleme tabi tutulmaları gerekmektedir. Konuyla ilgili yapılan bilimsel araştırmalar şemaların etkisini destekleyen yöndedir. Örneğin yapılan bir çalışmada katılımcılara bir banka soygunu videosu seyrettirilir. Bu videoda tutarlı ve tutarsız şema ve alakasız aksiyonlar yer almaktadır. Yeniden yapılandırılan bellek ile alakalı yapılan diğer çalışmaları destekleyecek şekilde bu deneyde de katılımcıların soygun şeması ile tutarlı olan birçok detayı yanlış hatırladıkları görülmüş, ayrıca katılımcıların videodaki muğlak bilgileri yorumlarken sahip oldukları banka soygunu şemasını kullandıkları sonucuna varılmıştır.

Hatırlama sürecinde olay ertesi bilgilerinin de katkısı vardır. Tanığın zihninin suç gerçekleştikten sonra duyduğu ve gördüğü şeylerden etkilenebilme özelliğinin devam etmesinden dolayı gerçekleşebilecek yanılsama "olay sonrası yanlış bilgi etkisi"dir. Örneğin araba kazasına şahit olan biri, sonrasında bu kazaya ait bir haber okuduğunda haberde yer alan detayları kendi hatırladıkları ile birleştirebilir. Yani kişi olaydan sonra edindiği bilgiyi kendi geçmişini yeniden yapılandırmak için kullanır. Olay sonrası bilgi birçok tartışmanın konusu olmuştur. Kimi öneriler olay sonrası bilginin hafızada sahip olunan asıl bilgiyi sildiğini öne sürerken bazı araştırmacılar bu tarz bir bilginin asıl bilgiyi silmediğini fakat olayın hatırlanmasına müdahale ettiğini savunmaktadırlar. Bir başka grup ise olay sonrası bilginin en baştan beri hiçbir detayı hatırlamayan kişilerin hafızasını etkilediğini savunmuşlardır. Olguyu anlamaya yönelik gerçekleştirilen diğer teşebbüsler olay sonrası bilginin hafızada hataya yol açtığını kavramsallaştırmışlardır. Buna göre kişiler bilgiyi hatırlamakta ama bu bilginin olaydan mı (kazanın kendisi) yoksa olay sonrası öğrenilenden (kaza ile ilgili gazete haberi) mi kaynaklandığını ayırt edememektedirler. Dolayısıyla gerçekleşen bir suçun ardından mümkün olan en kısa sürede en fazla bilgi toplama yanılsamayı en aza indirgeyecek bir yöntemdir.

Olayın kendisine dair sahip olunan kısmi bilgiler, şema ve senaryo şeklinde önceden sahip olunan bilgiler ve olay sonrası bilgilerin yanı sıra "benlik kavramı" da hafızanın yeniden yapılandırılmasında etkilidir. Kişinin benlik algısı olayların na hatırlandığını çarpıtabilir. Örneğin tanığ bahsi geçen konuyla ilişkili olması, olay hatırlarken anısını kendi lehine olacak şekilde çarpıtmaya yeltenmesine ve bu şekilde belleği yeniden yapılandırmasın yol açabilir. Ya da tanığın kurban olduğu durumlarda hatırlananlar failin talebi ve kurbanın kendisine yöneltilen tehdit doğrultusunda etkilenebilir.

1970 ve '80'lerde yapılan araştırmaların birçoğunda kısa süreli olayların hatırlanmasında oldukça fazla miktarda insan hatası tespit edilmiştir. Kısmi ve parçalar halindeki bilgilerin kullanıldığın savunan yeniden yapılandırılan bellek teorisi, görgü tanıklarının bir cinayeti nas hatırlayabildiği, sonradan hatırlanan tac anılarının ne kadar güvenilir olduğu gibi konuların daha net anlaşılmasına yardım olur. Özellikle görgü tanıklığı güvenilirliğ bilimsel araştırma ve ceza yargılama sisteminde uzun yıllardır tartışılan bir ko başlığıdır. Görgü tanıklığı konusundaki araştırmalar tanığı/şahidi gerçek zamanl gözlemek ya da araştırmacılar tarafından simüle edilen yapay suç mahalli ortamlarında gözlemek yoluyla yapılır. Gerçek suçlarda değişkenler kontrol edilemediğinden gerçeğin tespiti kontrol ortamlarda olduğu gibi kolay değildir. Görgü tanığının hatası suçsuz bir insanın özgürlüğünü elinden almaya yol açabilir, dolayısıyla birçok ülkede sahip olunan hukuki kanaat mahkûmiyet kararının sadece görgü tanığı ifadesine dayalı olarak verilmesinin tehlikesini vurgular. Hatalı hükümlerin birçoğunda fotoğraflar üzerinde yapılan basit manipülasyonların bile tanıkların kimlik saptamalarında büyük etkiye yol açtığı görülmüştür. Benzer bir şekilde talimatlarda kullanılan cümle yapısındaki ufak tefek değişimlerin de yanlış kişi seçimine yol açabildiğini göstermiştir. Örneğin verilen talimatlarda görgü tanıkları zanlı tespiti için kendilerine gösterilen fotoğraflarda suçlunun fotoğrafların içinde kesin var olduğu şeklinde yanlış olarak yönlendirildiklerinde tanıkların hepsi fotoğraflardan birini seçmişlerdir. Benzer şekilde otorite figüründen gelen sosyal baskı görgü tanığının zanlı teşhis odasındaki kararları üzerinde etkiye sahiptir. Müfettişlerin yöneltmiş oldukları sorular da tanığın

kararları üzerinde etkilidir (Read, 2001).

Görgü tanıklarını test etme konusunda en sık uygulanan metot bir olayı sahneleyip şahitleri sorgulamaktır. Bu tarz bir çalışma 1930 yılında Dartmouth'ta yürütülmüştür (Loftus, 1975). Deneyde katılımcı olduklarından habersiz olan öğrencilerin bulunduğu sınıfa bir kalorifer tamircisi gelir. Tamirci ısıtma ile ilgili birkaç yorum yapıp kaloriferi birkaç dakika inceledikten sonra sınıftan çıkar. Yaklaşık iki hafta sonra kendine benzeyen beş altı tamirci ile sınıfa geri gelir. Adamlar öğrencilerin önünde dizilirler. Asıl tamirciyi seçmeleri istenen öğrencilerden yüzde on yedisi yanlış adamı seçer. Diğer bir grup öğrenciye -olaya şahit olmasalar da- olayı gördükleri söylenir ve seçim yapmaları istenir. Bu grubun yüzde yetmişi doğru bir şekilde olayı hatırlamadıklarını paylaşırken yüzde yirmi dokuzu adamlardan birini işaret ederek hayatlarında hiç görmedikleri bir adamı tanımlamış olurlar. Bu tür hatalar gerçek hayatta meydana geldiğinde masum insanların yıllarca hapis yatmasına sebep olacak kadar felaket durumlara yol açabilir.

Görgü tanıklarının yanlış ifade verebilme sebebi insan hafızasının doğasından kaynaklanmaktadır. Bir olayın şahidi deneyimini sadece kaydedip o kaydı geri çağırmaz, anıyı hatırlama esnasında hafızasında sakladığını değil başka birçok kaynaktan edindiği bilgileri kullanarak yeniden yapılandırma yapar. Dolayısıyla tanık ifadelerinde kaynak tek bir yerden gelmeyip birçok bilginin birleşiminden ortaya çıkabilir. İnsanların olmayan şeyleri hatırlamaları yahut mevcut şeyleri yanlış bir şekilde hatırlamaları üzerine çalışan önemli isimlerden biri Psikolog Elizabeth Loftus'tur. Loftus, hafızanın güvenilir olmadığını ileri sürmüş ve iddialarını desteklemek için çok çaba sarf etmiştir. Çalışmalarında asıl anının yanlış bilgiyle birleşip yeni bir anı oluşturmasına odaklanmıştır.

Aktarımın doğruluğunu etkileyen faktörlerden biri sorulan sorulardır. Soruların ifade edilişlerinin yanı sıra yöneltilen tek bir soruda tek bir kelimeyi değiştirmek bile tanığın beyanını değiştirebilir. Loftus'un bu olguya dair yürüttüğü çalışmada yüz öğrenciye kısa bir trafik kazası filmi seyrettirilir. Daha sonra gruplara kırık far görüp görmediklerine dair yöneltilecek soru iki farklı şekilde sorulur:

- "***Kırılmış bir far*** gördün mü?" (Far olup olmadığı bilinmiyor anlamına gelen)
- "***Kırılmış farı*** gördün mü?" (Kesin kırık bir far olduğu anlamına gelen)

Bu çalışmanın sonucunda ortada kırık bir far olduğunu öneren "Kırılmış farı gördün mü?" sorusu yöneltilen gruptakiler, diğer gruba oranla aslında filmde olmayan kırık farı gördüklerine dair daha fazla yanlış olumlu cevap vermişlerdir. Soruda bu kadar göze çarpmayan bir değişim gerçek hayatta bir şahidin beyanını değiştirmede son derece etkili olabilmektedir. Sadece tek bir kelimeyi değiştirerek kişilerin hız algısının etkilenip etkilenmeyeceğinin görülmesi için tasarlanan başka bir çalışmada 45 deneğe yedi adet trafik kazası filmi izletilir. Kritik soru araçların birbirlerine vurma anında ne kadar hızlı gittikleri hakkındadır. Hız tahmini için yöneltilen sorularda kazanın tarifinde "vurma" kelimesi "şiddetle çarpma", "kafa kafaya çarpışma", "toslama" ve "temas etme" kelimeleriyle değiştirilmiştir. Bu değişimler doğrultusunda deneklerin hız tahminleri farklılık göstermiştir:

Şiddetle çarpma: 65.7 km/s

Kafa kafaya çarpışma: 63.2 km/s

Toslama: 61.3 km/s

Vurma: 54.7 km/s

Temas etme: 51.2 km/s

Bu araştırmanın farklı bir şeklinde, yine kaza filmi seyrettirilen gruplarda vurma yerine şiddetli çarpma kelimesi kullanıldığında denekler ifadelerinde filmde olmayan ama şiddetli çarpma ile ilişkilendirdikleri detayları (kırık cam gibi) ifadelerine dahil etmişlerdir.

Müfettişlerin ve avukatların sorgulama sırasında takındıkları yaklaşımın birçok kez görgü tanıklarının yanıtlarını etkilediğini göstermektedir. Polis sorgulamaları bilişsel ya da sosyal psikolojideki hatırlamayı destekleyen tekniklere dayalı değilken (Read, 2001) 1983 yılından itibaren bu tarz sorgulamalarda bilişsel kurallar uygulanmaya başlanmıştır. Bu tekniklerden biri, gerek çocuk (okul öncesi çocuklar bir olay üzerine odaklanmaktansa çevreden gelen yorumlardan daha çok etkilendikleri için çocuk tanıklarda telkine açıklık daha sık görülmektedir) gerekse yetişkinlerden en az hata ile doğru bilgi almaya yönelik geliştirilen "bilişsel görüşme" adı verilen özel mülakat protokolüdür. Bu yöntemde görüşmeci tanığa sorular yöneltmeden önce, onunla ilişki kurduktan sonra tanığın olay hakkında açıklama yapmasına izin verir. Sorgunun devamında tanığın ifadesini netleştirmek için takip soruları soran görüşmeci, tanığın emin olmamasının kabul edilebilir olduğunu ona hatırlatır. Doğru uygulandığında, tanığın sahte anı üretmeden ve detaylar icat etmeden suç sürecindeki tüm olayların farkına vardırılması üzerine odaklanan bilişsel görüşmenin, ek yanlış bilgiler olmaksızın daha net ve daha verimli bir sonuç ortaya koyduğu Geiselman ve aradaşlarının (1984) çalışması ile de doğrulanmıştır.

Şahit ifadelerinin zaman ve sorgulama türü dışında başka birçok etmene bağlı olarak değişim gösterebildiği gerçeği bugün halen göz önünde bulundurulmakta ve günümüzde başta emniyet yetkilileri olmak üzere hukuk, adalet ve psikoloji alanında uzmanlar görgü tanıklığının çok daha güvenilir ve net hale getirilmesi için ortaklaşa çalışmakta ve bu konuda üstün bir çaba göstermektedirler.

Kaynakça

APA Dictionary of Psychology. 6 Aralık 2020. https://dictionary.apa.org/reconstructive-memory

Bartlett, F. C. (1995). Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology. (2nd ed.). Cambridge University: Cambridge.

Geiselman, E., Fisher, R. P., Firstenberg, I., Hutton, L. A., Sullivan, S. J., Avetissian, I. V. & Prosk, A. L. (1984). Enhancement of Eyewitness Memory: An Empirical Evidence of the Cognitive Interview. *Journal of Police Science and Administration*, 12(1). 74-80.

Loftus, E. F. (1975). Reconstructing Memory: The Incredible Eyewitness. *Jurirnetrics Journal*, 15(3), 188–193. doi:10.2307/29761487

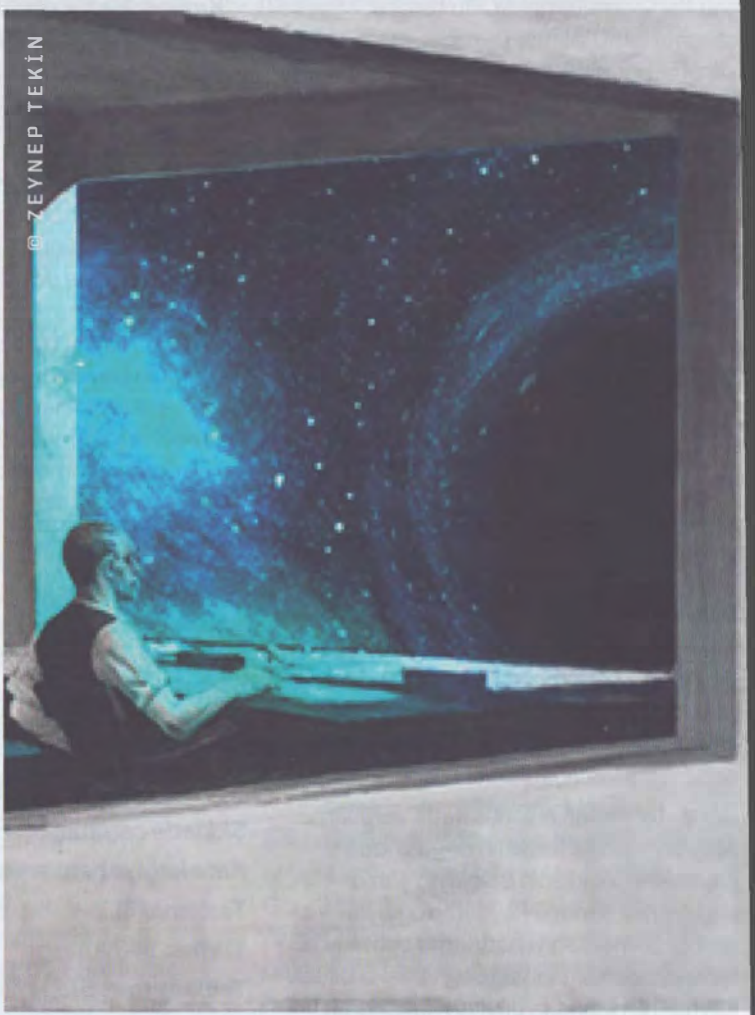
Read, J. D. (2001). Eyewitness Memory: Psychological Aspects. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 5217–5221. doi:10.1016/b0-08-043076-7/01502-3

Reconstructive Memory. 6 Aralık 2020. http://psychology.iresearchnet.com/forensic-psychology/eyewitness-memory/reconstructive-memory/

Roediger, H. L. (2001). Psychology of Reconstructive Memory. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 12844–12849. doi:10.1016/b0-08-043076-7/01521-7.

Fatmagül DİKYAR ALTUN

Anı silme makinesi ayağınıza geldi

Patron çıldırdı, iki anı sildirene, bir güzel anı bizden hediye...

Hanımların dikkatine.... Anı silme makinesi ayağınıza geldi. Her tür travma, kötü anı silinir, 40 dakikada tamamlanır, zihniniz hemen teslim edilir...

Prefrontal korteksiniz, hipokampusunuz, amigdalanız silinir, parlatılır, hemen teslim edilir.

Patron çıldırdı, iki anı sildirene, bir güzel anı bizden hediye...

Biraz mübalağa etsem de oldukça önemli ve etkin bir yöntem olan EMDR'nin halka/hastaya/müşteriye (!) tanıtımı bundan çok da farklı bir yerde değil günümüzde. Özellikle de böyle pazarlanıyor; "Anılarınızı silelim".

Hemen her şeye deva, ilk ve tek yöntemmiş gibi sunulur oldu. Uzun zamandır yapımı devam eden tüketim toplumunun beklentilerine uygun şekilde parlatılıyor, paketleniyor ve satılıyor. Korkarım ki yakında şu şekilde reklamlara rastlayabiliriz: "Siz yaşayın istediğiniz, dilediğiniz gibi... Anılar üretin. Baktınız hoşunuza gitmedi, memnun kalmadınız, gelin silelim. Denemesi sizden, silmesi bizden..."

İtiraf etmeliyim ki en şaşırdığım an, "karşılıksız aşk tedavisi" amaçlı önerildiğini duyduğum andı. Sahi bu anıyı da silebiliyor muyuz? "Zira nedir bu insanların derdi diye başlayıp, ruh sağlığı uzmanları camiasıyla ilgili epey karamsar düşüncelere dalmıştım. Bir yerde sanat icra ettiğimizi düşündüğüm mesleğimiz ve mesleki değerlerimle ilgili bir hayli travmatize olmuş olabilirim.

Pazarlama kısmında etik sınırların dışına çıkanların tamamen duygusal olan ihtiyaçları zaten belli de, buna sarılan insanların esas ihtiyaçları, beklentileri nedir? Aslınca önce bunu konuşmak lazım pek çok insanla. Ağır travmatik yaşantıları olanları ve buna gerçekten ihtiyacı olan vakaları kastımın dışında bırakarak yazıyorum.

Unutmak, tamamen silmek istedikleri tam olarak ne? Yaşarken çok zor gelen tüm o yaşantıların onlar için işlevi ne? Duyguların onlara söylemek istediği...

Öfke mesela; pek çok zaman kapıyı çalan duygudur. Kapının ardında kişinin ertelediği, ötelediği ihtiyaçlar vardır. Ben geldim der, artık aç kapıyı, gör beni.

Acı mesela; durdukça neye döner? Belki daha kendinden emin olmaya, belki hayata karşı biraz daha gardını almaya. Belki karşılaşacağın çok daha büyük acılar için seni hazırlamaya. Kim bilebilir ki o acıdan nasıl bir sen çıkacaksın. Hangi pencere aralanacak hayatında. Ve nasıl devam edecek hayat bundan sonrasında...

Bunu çok güzel bir öykü ile anlatır Yeşim Türköz, "Büyü Dükkânı" adlı kitabında.

Büyü Dükkânı sihirli bir yerdir, içerisinde çok sıkı pazarlıkların yapıldığı. Oradan istediğin her şeyi alıp çıkabilirsin, karşılığında bir bedel ödemeyi göze alabildiğin her şeyi.

55 yaşındaki bir adam çalar bir gün Büyü Dükkânı'nın kapısını. Yanlış kararlar verdiğini, boşa harcadığını düşündüğü ömrünü geri isteyecektir dükkân sahibinden.

***

"Lütfen 55 yılımı bana geri verin."

"Yani siz pişmanlık duyduğunuz hayatınızı yeniden yaşamak mı istiyorsunuz?

"Hayır, elbette hayır! Söylemek istediğim bu değil. Ben yalnızca kaybettiğim yıllarımı geri istiyorum. Eğer bir şansım daha olursa aynı hataları tekrarlamayacağım."

"Anlıyorum. Bunu çok istiyor olmalısınız."

"Evet, hem de her şeyimi verecek kadar."

"Pekâlâ, benim size vereceğim 55 yılın karşılığında siz bana ne verebilirsiniz?"

"Ne istersiniz..."

"Sanki bunun için her şeyden vazgeçmeye hazır gibisiniz."

"Hiç kuşkunuz olmasın. Şu anda sahip olduğum her şeyden vazgeçebilirim. Yeter ki geride bıraktığım yıllarımı bana geri verin."

...

"Beyefendi, siz her ne kadar 55 yıl karşılığında bana her şeyinizi vermeye hazır olsanız da ben sizden bir tek şey isteyeceğim."

Müşteri sevinç içinde atıldı:

"Dileyin benden ne dilerseniz!"

"Belleğinizi..."

"Anlayamadım?"

"Belleğinizi dedim. 55 yılın yaşantısını içinde barındıran belleğinizi istiyorum."

"Ah! Evet, anladım. İlginç bir bedel. Kabul ediyorum. Tamam alın belleğimi."

"Emin misiniz?"

"Neden olmayayım. 55 yıl kazanacağım."

"Belleğinizi içindeki her şeyle birlikte bu dükkânda bırakıp gideceksiniz. 55 yılın tek bir anını bile hatırlamayacaksınız. Buraya neden geldiğinizi bile..."

"Daha iyi ya! Her şeye yeniden başlayacağım. Zaten geçmişi hatırlamak istemiyorum ki!"

"O halde, korkarım 55 yıl sonra buraya tekrar gelirsiniz. Tabii o zaman benim yerime bir başkası size yardımcı olur."

"Hayır, hayır... Emin olun ki şu dakika belleğimi size bırakıp 55 yılımı geri alacağım ve dükkânınızı, bir daha dönmemek üzere terk edeceğim. Ve yine söz veriyorum ki şu ana kadar yaptığım hataların hiçbirini tekrar etmeyeceğim."

"İsterseniz başka sözler vermeyin. Çünkü az sonra belleğinizle birlikte bütün hepsini burada bırakıp gideceksiniz."

Yaşlı adamın son sözleri, müşterinin duraksamasına neden olmuştu. Bu sözlerin anlamını kavrayabilmek için birkaç saniye düşünmek zorunda kaldı.

"Nasıl yani? Buradan çıktığımda hiçbir şey hatırlamayacak mıyım? Sizinle konuştuklarımı bile mi?"

"..."

"Ne yazık ki!"

"Yani hiçbir şey mi? Buraya neden geldiğimi, sizin kim olduğunuzu ve hatta..."

Yaşlı adam, şu anda pazarlığın sonuna geldiklerini hissediyordu. Karşısında oturan müşterinin yüzünde gördüğü aydınlanma, pazarlık sahnelerinin en hoşlandığı görüntüsüydü...

...

"Sanırım ne demek istediğinizi şimdi anlıyorum. Eğer 55 yılın bedeli bu ise pes ediyorum. Belleğimden vazgeçemem. Bu neye benziyor biliyor musunuz? Bir kadının çok istediği bir tokayı, saçları karşılığında satın almasına. Çok ilginç bir insansınız. Bana Büyü Dükkânı'ndan almak istediğimden çok farklı bir şeyle çıkacağımı söylemişlerdi de inanmamıştım. Ben bugüne kadarki yaşamımı almak için gelmiştim ancak bugünden sonraki yaşamımı alıp gidiyorum. Size teşekkür ederim."

***

"Büyü Dükkânı" (Magic Shop), bir psikoterapi yaklaşımı olan psikodramanın tekniklerinden birisidir. Tekniğin kullanıldığı psikodrama oturumlarında "Büyü Dükkânı" olarak tanımlanan bir sahne hazırlanır. Burası alışverişlerin takas yoluyla yapıldığı, fantezide var olan bir yerdir. Sahnede, grubun yöneticisi ya da tecrübeli bir grup üyesi dükkân sahibi olarak, gönüllü bir diğer üye de müşteri olarak rollerini alırlar. Tüm grubun izlediği oyunda dükkân sahibi ile müşterisi arasında bir pazarlık başlar. *"Ustaca yapılan bir pazarlığın sonucunda müşterinin, Büyü Dükkânı'ndan alabileceği en iyi şeyi alarak çıkması beklenir. Ancak bu her zaman müşterinin en fazla istediği şey olmayabilir..."*

EMDR, geçmiş travmatik yaşantıların yeniden işlenmesine, olumsuz duygu, biliş, beden duyumu barındıran anıların silinmeden işlenip dönüştürülmesine olanak sağlayan bir psikoterapi yöntemidir. Psikoterapist dükkân sahibi değildir, hasta da müşteri. Arada yapılan bir nevi alışveriş olsa bile sanatla yapılmalıdır. Sanatla yapıldığında, hastanın geçmişi geçmişte bırakmasına yardımcı olarak bugüne gelebilmesine, bugünden sonraki yaşamına sahip çıkmasına olanak sağlar.

"Her birimizin travmalarımızın eseri olduğunu" unutmadan, sanatımızı icra edebilmek dileğiyle, yaşamın her alanında.

Hilal BEBEK

Doktor geçmişimi değiştir

© ZEYNEP TEKİN

Zaman birbiri içine kıvrılmış bir sarmal. Dün bugünü yaratıyor, bugün de dünü. Anılarımın toplamı "ben" dediğim şeyin açılımı. Aynı zamanda ben de anılarımı yeniden kurgulayan kişiyim. Bu durumda anılar beni, "ben" anıları yaratıyc Kendine çıkıp duran bir sarmalız. Hangimiz diğerinden doğuyor? Ne önemi var? Birbirimizi doğurmaktayız.

Mazi, donuk bir video kaydı değil. Anılar, eksiksiz bir şekilde geçmiyorlar belleğe. Dondurucuya atılmış ve aynı hallerini muhafaza eden yapılar değiller. İnsan bugünkü deneyimleri, duyguları, koşulları, muhakeme becerilerinin bağlamında yenic yapılandırıyor onları. Her hatırlama aynı zamanda bir yeniden oluşturma eylemi. Şimdi ve burada geçmişi hatırlarken onu yaratıyorum da aynı zamanda. Bugünkü anlamlandırma biçimlerim, kullandığım dil, seçtiğim kelimeler anının yeni bir görüntüsünü sunuyor bana. Manzara, onu h yeniden çizişimde değişiyor.

Bellek araştırmacıları, anıları hatırlama eylemini bir orkestranın canlı performansın benzetiyor. Her performansta müzik farklılaşabilir, notalar değişebilir, eksikler y da eklentiler olabilir. Aynı şarkıların cover'ı yapılabilir ya da yeni bir aranje ile sunulabili Bu durumda şarkı görüntüde "aynı" kalsa da türkü olmaktan çıkıp jazz'a evrilebilir.

Bir hikâye olarak "ben"

Hepimizin bir hikâyesi var, anılardan örülü bir hikâye. Benlik dediğimiz şey bu hikâyenir içinde ya da kendisi. Ben kimim, dünya nasıl

Psikoterapi, belleğin yeniden dokunduğu bir tezgâhtır. Geçmişi yeniden örmek, örülmüşleri çözmek, iplerin ucunu başka yerlere bağlamak mümkündür.

bir yer? Geçmiş yaşamım, bugün ve gelecek hakkında neler söylüyor? Bu durumda benliğim, kimliğim, duygu durumum geçmişin gölgesinde yeşermekte. Peki insan, geçmişin pasif bir alıcısı mı? Elbette hayır. İnsan her hatırlama eyleminde onu yeniden kendi zihinsel tezgâhında dokuyor. Bu durumda, evet, geçmiş üzerimde etkili ancak benim geçmiş üzerindeki etkim onu solluyor.

Belleğin kadrajı

Bir anıyı hatırlarken kadrajın başına geçen bir fotoğrafçı gibiyiz. Açıyı nasıl alacağımız, nereye zoom yapacağımız, neyi bulanıklaştıracağımız, hangi kısmı parlatıp hangi kısmı gölgede bırakacağımız değişebilir. Bu durumda fotoğraftaki mekân aynı mıdır? Evet. Resim aynı mıdır? Hayır. Resim artık değişmiştir.

Geçmiş olayları hatırlama ve anlatma biçimlerimiz de fotoğrafçının işlemleri gibi değişir. Bir olayın hangi parçasını elediğim, nereleri bulanıklaştırdığım, hangi detayları ön plana çıkardığım resmin görüntüsünü tamamen değiştirecektir. Olay aynı olay olsa da geri çağrılan anı, artık başka bir şeydir.

Olaylar aynı, anılar farklı

Aynı olayı yaşamış iki kişide depolanan anı birbirinin aynısı olmaz. Kimi için "kurban" olma başlığı ile hatırlanan bir hikâyede yaşantının anısal özellikleri farklıdır. Bir başkası tarafından ise "hayatta kalma" vurgusu ile anlatılabilir, aktarılabilir ve bu anının da kendine has özellikleri farklı olacaktır. Olay aynı olsa bile anılar başka anılardır.

Kimi insan önemli bir günün olumsuz detaylarını hatırlarken başkası tarafından yalnızca başarılı anların altı çizilir. Dün bir "ihanet" hikâyesi olarak kişinin kendisine anlattığı anı bugün bir "tecrübe" anlatısı olarak hatırlanabilir. Her anı, bugünkü değerlendirme biçimi ve bağlamına göre şekil alır. Olaylar sabittir, anılar ise oynak. Yaşantılar değiştirilemezdir. Anılar ise yeniden şekillendirilebilir. İnsanı, benliği, ruhsal yapıyı oluşturan olaylar değil anılardır.

Geçmiş donuk bir toprak parçası değil canlı bir organizma gibidir. Geçmiş ekilip biçilebilir, değişebilir, değiştirilebilir.

Manşetin ne?

Örneğin bir gazeteci olarak sanatçı bir dostumla 1 saatlik bir röportaj yapabilirim. Gazeteye ise yarım sayfa ile sınırlı olacak kadar bölümü almam gerekir. Bu durumda bir saatlik konuşmanın 5 dakikalık kısmı ancak aktarılabilir. Gazeteci olarak aklımda kalanlar, seçeceğim, eleyeceğim yerler ve atacağım manşet röportaj için sınırlayıcı bir görüntü verecektir. Başka bir manşet ve çekip çıkarılan başka bir kısımsa bambaşka bir izlenim bırakabilir. Öyle ki farklı bir özetleme ve manşet ile iki röportajın aynı olmadığını dahi düşünebiliriz. Anıların yapısı, manşet atma ve özet çıkarma işlemlerimizle de ilişkilidir. Röportajın içeriği önemlidir. Ancak en az röportajda konuşulanlar kadar önemli olan ve bugünü belirleyen manşetin ne olduğu ve özetin çıkarılma biçimidir.

Yaşam kontrolümüzde olmayan malzemeler sunar bize. Çevre, mizaç, anne baba özellikleri, erken yaşantılar vs. Bu malzeme ile nasıl bir kompozisyon çıkaracağımız malzemenin ne olduğu kadar önemlidir. Anılar, benim onları örme biçimimle şekillenecektir. Bu durumda ne hatırladığım kadar nasıl hatırladığım önemlidir.

Tuvaldeki boşluklar

Hatırlanan anılar kadar unutulanlar da şekillendirir hikâyemizi. Bir resmi resim yapan renkler kadar tuvaldeki boşluklardır. Hatırlamadıklarımız, elediklerimiz, bastırdıklarımız manzaraya şeklini verir. Hikâyemizin iyileştirici bir versiyonunu unutmanın ve hatırlamanın yeniden dengelenmesi ile yazabiliriz. Bizi etkileyen olaylardan çok anılarımızdır. Anılarımız ise bizim bugün yeniden ve yeniden çizdiğimiz desenlerdir.

Geçmiş, olup bitmiştir. Olaylar değişmez, zaman geri alınmaz. Ancak zihindeki geçmiş değiştirilebilir. Psikoterapi, belleğin yeniden dokunduğu bir tezgâhtır. Geçmişi yeniden örmek, örülmüşleri çözmek, iplerin ucunu başka yerlere bağlamak mümkündür. İnsan anıları tarafından yaratılmış bir bilinç değil, anılarını yaratan olarak kendi gerçekliğini yeniden inşa edebilir.

Gizem GERDAN

Belleğin çemberinden geçtik

Şölen ya da matem fark etmez; anılar, zihni uluorta dansa kaldırır.

Sahi neydi akla kazınan? Defterin orta yerinde mıh gibi duran? Unutulmayanı unutulandan yüce kılan? Oysa kodladık hepsini belleğe, geri getirme hevesiyle. Hepsi bilgi işlemlemenin kapısını çaldı. Bir şeyler var ki, o şeyler kaldı. Nasıl oldu da anıların kimi şöyle bir uğrarken, ötekiler belleğin çemberinde kaldı?

Kodladım, depoladım, geri geldi

Hatırlanan, "şimdiki zamanla ilişkisi olan geçmiş"tir. "Varlık"ın yakasında duran, zihnin infazından yırtan, bir şekilde hayatta kalan o "tarihsel" olaylar. Deva niyetiyle zihinden çıkamayanlar. Namı diğer "iz bırakanlar". Oysaki hatırlamak, insanın hem müşfik hem de gaflete uzanan tarafıdır. Hatırlarız, ben buna "anılamak" derim. Bugün, o gün olan kırılmışlığın onarılma ihtimaline karşı anımsarız.

Hatırlamak, psişik aksiyon alma şekillerinden biridir. Bazen düşünce, his ya da imge kılığına girebilirler. Anı işte, maksat hatırlamak olsun her şekle girer. Akla geldiklerinde şimdi ve buradayı öteleyip bizi "oraya-o ana" ötelerler. Hafıza bazen yaşanılan anı üç diyene kadar boğar. Nereden bilebiliriz ki kodlanan ve depolananın sonradan tebelleş olacağını? Bilemeyiz. Bu bilinmezliktir zaten anları

kucaklayan. Kodladım bir haber, geri geldi ansızın. Madem mesele hafıza, eskilerden seslenelim: "Namüsait bir mahiyette tezahür edebilirler." Tavrımıza uymayan bu ziyaret, alır gider bizi geçmiş zamanın meselesine. O vakit sanat galerisi olan ömrümüzün yırtıkları görünür. Anılar, anayoldan yaprak yırtarlar. Yara olsun diye uğrar gibi görünseler de yama bulunsun diye geri gelirler aslında. Anıların aklı, onarılma ihtimalindedir. Devayla kavuşan, doğrulayıcı duygusal deneyimden geçebilen anılardır.

Islak zihinsel notlar

Korteksten ayak uçlarına kadar gerilen bir ipe çamaşırlarını asar bellek. Siz idam sanırsınız bu ipli mecrayı. Yok, değil. Kurutmaktır niyeti üstü başı ıslak zihinsel notları. Nemleri tarihe ilişkin ağrıları azdırmasın diye kendiliğin ucuna asar yaşananları. Yani di'li geçmiş zaman değil, içli geçmiş zamandır mesele. Vaktiyle çok sıcak olanın, şimdi ılımış bir yerden bilince hazır olanıdır. Cevap ile işi yok, sorularla meşguldür. Cevap denilen şey öznenin icadı zaten.

Hatırlamanın öznel karakteri vardır. Anılar, evlerin odalarına yerleştirilmiş nesneler gibidir (Schacter, 2008). Yaşantıya hülya değeri katan anılar aslında bizi önce evimize sonra şiire götürür. Şiirle aramıza yaşantısal herhangi bir mecrada zaten mesafe konamaz. Poetikasız anı, derin okunmaktan mahrumdur. Hatırlamaya da epey alışkındır şiirler. Didem Madak olmadan yetim kalacak burası. "Hem sonra ben hatırlamaya alışkınım / Bir 'eşya toplayıcısıyım' bayım." İşte toplanan, biriktirilen bu otobiyografik mesele öznenin özünden, çözüme ulaşma ya da duruma bulaşma çabasıdır. Hatırlamak dediğin, hülyaya dönüş arzusudur. Mutlak denge arayışının kestirme yoludur. Kırpıp kırpıp fotoğrafları dökmek başından aşağıya. Anı dediğin, geçmişi bir yerde emzirmedir.

Anıların öksüz kalmasına engel olur bellek. Kâh buğular, kâh ağlatır, kâh kurular. Başı okşanmalı anıların çünkü yitimin soğukluğuna karşı diri tutarlar. "Anı işi" ile köklere virajdan dönülürken, tarihin kodları ile uzlaşılır. El sıkışma değildir sadece bu. Bir nebze sarkastiktir. Yaşantının önce söze, sonra dolanarak dize gelişidir. Bellekten dışlanmayan zaten uzlaşmaya el uzatandır. Şölen ya da matem fark etmez; anılar, zihni uluorta dansa kaldırır.

Yaşantıyla ilişkili olarak; dilsel, zihinsel ve biçimsel dönüşümün çıktısıdır hafızanın örgütlenmesi. Sistem açısından legal olan bu "bellek denen örgüt", çevrimiçi öznel düzeyde bir ayaklanma başlatır. Kodese atılmayan bu örgüt zaten içeridedir. Bu başkaldırının sloganı nettir: "Unutma". Ekmeğini tabağının dibine sıyırırken ya da aklını kelebeğin üç günlük ömrüne dolarken hiç fark etmez. Nostaljik tasavvurdan fazlasıdır. Kanıksama der, üzerine düşün der. Zincirleme geçmiş ya da yitim tamlamasına kafa tutar, sorgulamaya heves eder. Dolayısıyla şöyle de seslenebilir: "UnutMADIMAKlımda."

Tüylü anılara

Bu paragraf öykümün tüylü kalemi Sophie'nin. Sahiplendiğim günden bugüne her tarafı "bellek izi"dir kendisinin. Anılarımın en sağlam kolonu, ışıklarımdan ıslık çalarak geçenimdir o. Hafızamın musluğu çocuk! Aktıkça geliyorsun. Meğer seni sevmek ne kudretliymiş. Sanma sana veda ediyorum. Sadece buraya da fotoğrafını bırakıyorum. Sensiz albümler tüysüz ve renksiz. Bu arada ben köpeğimin alışkanlığıyımdır, o da benim. Alışan tarafımızla diri kalırız anılar mevzusunda. İçimin kırılgan gücü, sayende büyümüş bir çocuğum. Sophie, anneliğimi sen doğurdun. Dolayısıyla yetişkinlik telaşımı emzirdin. Anılarımı diri tutanım. Benimle kal!

Kaynakça

Akdik, H., & Aydoğan, M. (2014). Unutma-Hatırlama: Didem Madak Şiirlerinde Bellek İnşası. *Didem Madak'ı Okumak*, 259-268.

Schacter, D. L. (2008). *Searching for memory: The brain, the mind, and the past*. Basic Books.

Söyleşi: Alena SAR

Tıp doktoru, şair ve yazar Hasan Hüsrev Hatemi, Psikeart'ın anılar ve bellekle ilgili sorularını cevapladı...

Kara tavuk tepeli, kulakları küpeli

"Mutlulukları hatırlamak çok güzel. Kötü anları ise unutmuyoruz. Bilincimizin sümen altına itiliyor ve ara sıra ortaya çıkarak içimizi burkuyor. Ben son yıllarda sümeni kaldırıp attım."

İnsanlar, hayatlarının ilk birkaç yılına ait hiçbir şeyi hatırlamamakla malul. Bu maluliyeti ilk 1875'te Freud tespit etmiş ve bebeklik amnezisi demiştir. Aradan yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen bu fenomeni açıklayan birçok varsayım geliştirdik ama hâlâ bilimsel bilgisine vardığımız şüpheli... Sizin hayata dair ilk anınız nedir? Bu konudaki düşüncelerinizi paylaşır mısınız?

Kurtuluş Tramvay Caddesi'nde hâlâ aynı adla duran Modern Apartmanı'nda doğdum. İlk anılarımdan biri 4 yaşıma ait. Kapı görevlisi Mıgırdıç Ağa servis kapısı önünde çöp bidonunun getirilmesini bekliyor. Ben ve ikiz kardeşim ona merakla bakıyoruz. Annem bir ara bizi onunla yalnız bırakınca, Mıgırdıç Ağa "Kara tavuk tepeli, kulakları küpeli" diye bir oyun havası ile kısa bir dans gösterisi yapıp annem gelince çöp bidonunu alarak hızla aşağı iniyor.

İkinci anı: Yine aynı yaştayız. Ablam ortaokula başlamış ve anneme sınıf arkadaşı Cevza'nın o gün geleceğini ve ders çalışacaklarını söylüyor. Biz "Ceviz abla mı gelecek" diyoruz. Ablam gözlerini açarak "Cevza Cevza" diye bizi hafifçe haşlıyor. 5 yaşımızda iken apartman hayatı bitti. Feriköy Çobanoğlu Sokak'ta iki katlı bir eve taşındık. Hem bahçe hem komşular hem sokak kapısı önünden bakış anıları başladı. Anılar artık onları örten loşluktan sıyrılarak güneş ışığında fotoğraflandılar. İkinci Dünya Savaşı sokakta daha fazla hissediliyordu. Apartman hayatında sokağa yüksekten bakmıştık. Feriköy'de hayatın içine girdik.

Biliyorsunuz, insanların hafızalarındaki bazı anılar, duyularımız sayesinde tekrar canlanıyor. Proust'un çocukluk çağlarında geçirdiği astım nedeniyle gönderildiği Combray'da halasının madlen kekini çaya batırarak ona yedirmesi, onun her böyle bir anla karşı karşıya geldiğinde çocukluğunu hatırlamasına neden oluyor. Bu durumu meşhur eserinde sayfalarca anlatıyor. Psikoloji literatüründe ise yazara ithafen bu duruma Proust fenomeni ismini veriyoruz. Sizin örneğin eğitim hayatınızda böyle bir hatıranız bulunmakta mı: örneğin okula götürdüğünüz anne kurabiyesi, anatomi laboratuvarında başınıza gelen bir hadise veya çok klasik formaldehit kokusu?

Kurtuluş Tramvay Caddesi'nde hayat renk ve kokulardan uzaktı. Feriköy'de renk ve kokular başladı.

Hasan Hüsrev Hatemi

Babamın çok küçük bahçede yetiştirdiği akşamsefası denen çiçeklerin yaydığı koku, hanımelinin çok sevdiğimiz kokusu. Sokakta ayrı kokular vardı. Karşımızdaki Mürüvvet Hanım'ın evinin önündeki yuvadan gri renkli ve büyük karıncalar çıkardı, bütün karıncalarda olan formikasit kokusu bunlarda çok belirgindi. Bu antipatik kokuyu başka bir yerde duyunca "Mürüvvet Hanım Teyze karıncaları kokusu" derdik. Kardeşimle konuşurken bir gün ağabeyimiz Nadir bu koku tarifini duyunca, "Normal konuşun, bunları nerden çıkarıyorsunuz?" diyerek sinirlenmişti.

Bildiğimiz kadarıyla yaşantınıza daim ortak bir ikiziniz var. Farklı kariyerler ama aynı şekilde bir başarı... Seçimleriniz nasıl farklılaştı? Nispeten ayrılan çevreler, özellikle sizin ruhunuzda ne gibi tesirler icra etti? Düşündüğümde her ikinizin ortak bir sürü anısı olması icap eder; aynı ana ortak olmanıza rağmen, çok farklı olarak algıladığınız bir yaşam parçası olduğu oldu mu kardeşinizle? İkizler arasındaki bu içrek bağın varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Evet, hayatımız Lise 2'ye kadar şikâyetsiz olarak fotokopisiyle yan yana yaşanan bir hayat gibi geçti, ben olmayı hissedememiştik. Bize "sizler" muamelesi yapılırdı. Biz de kendimizi "biz" diyerek daima iki kişi hissederdik. Lise 2 ve 3 hep ayrı fakültelere gideceğiz ve artık her birimiz kendi hayatımızı yaşayacağız demeye başladık. Lise bitişini iple çektik.

İnsanın "şimdiki zamanı" çocukluğundan uzaklaştıkça, hatıra ve belleği nasıl bir dönüşüm geçiriyor? Çocukluğunuzdaki zaman yavaş mı akıyordu sizce bugünden bakınca? Yani uzun mu geliyordu size? Yoksa aslında çok aktif olarak çalıştığınız yılları mı daha uzun görürsünüz? İnsan hayatının dönemlerinde "zaman"ın hızı değişmekte midir?

Bence gençlikte zaman daha yavaş geçiyor. Mesela tıp fakültesi ilk sınıftayken, ilkokul hayatım masal gibi uzak gelirdi (6-11 yıl gerideydi). Şimdi ise 1980 yılı çok yakın görünüyor.

Tıp doktorluğu, hocalık, şairlik... Guyau ismindeki bir mütefekkir, geçmişe baktığımızda içinde bulunduğumuz hadiselerin farklılıklarında hissedilen derinliğin tahattur ettirmede etkisi olduğu kanaatindedir. Sizin yaşamınıza yön vermiş bu işlerde diyelim, tenakuzlarla veya kesafetiyle neler canlanmaktadır? Bizlere verebileceğiniz öğütler nelerdir?

Erişkin hayatında insan sorumluluklar aldığı için bazen kesin ve sert eylemler yapıyor. Bende bu gibi eylemler az. Fakat kendini yargılayan bir ruh yapım olduğu için bana verdikleri azap fazla. "Bunları yapmasaydım sorumsuz biri olarak kendimi yargılayarak yine azap duyardım" diyorum.

Unutma ve hatırlama iki önemli fenomen belleğimiz açısından; unutmayı istediğiniz bir şey oldu mu hayatınızda ya da tersi, daim olarak hatırınızda kalmasını istediğiniz bir olay var mı? Unutma ile hatırlamak arasındaki ilişkiyi nasıl görürsünüz?

Mutlulukları hatırlamak çok güzel. Kötü anları ise unutmuyoruz. Bilincimizin sümen (sous-main) altına itiliyor ve ara sıra ortaya çıkarak içimizi burkuyor. Ben son yıllarda sümeni kaldırıp attım. Masa üstünde açıkta duran kötü anıların etkisi azalmış oluyor böylece. Her gün ortada olurlarsa etkinlikleri azalıyor.

Alena Sar

Ahmet İNAM

Bellek-şimdi-gellek kardeşliği

Gellek belleğin simetriğidir. Şimdi kendini bellek ve gellekle kurduğu ilişkiyle var eder. (...) Arşive girer gibi belleğe girilmez.

İnsan zamanı farklı boyutlarıyla yaşar. Bu yazıda belleğimizle kurduğumuz ilişkide gelecekle olan bağlantılarımızı bedenimizde taşıyan bir olanağı kavramlaştırıp, onu gelmek sözcüğünden çıkarak "gellek" olarak adlandırdım. Türkçe sözlüklerde yok ama olsun diye böyle bir sözcük önerdim. Gellek belleğin simetriğidir. Yaşadığımız şu anı, şimdi ile yaşarız. Şimdi kendini bellek ve gellekle kurduğu ilişkiyle var eder. Bu kavramlara dokunmalarla sürecek bu yazı.

Belleği anlayabilmek, bir can olarak insanın bütünlüğünü anlamayı gerektirir. Bunun için belleğimizle ilişkinin biraz dışına çıkarak sorgulanması gerekir: Yaşamış olduklarım nasıl etkiliyor şu anımı ve gelecek ilgili duygularımı, düşüncelerimi?

Yaşamış olduklarıma belleğimle ulaşabiliyorum. Yaşamış olduklarım belleğime kaydedilenlerden fazladır. Çünkü başka biri yaşadıklarıma tanıklık etseydi, onları başka türlü kaydedecekti. Bir kamera olsaydı onun kaydı, büyük olasılıkla bir başka birinin tanıklığın da, belleğimin kaydından da farklı olacaktı.

© METİN ARAS

Ayrıca belleğimde kayıtlı olanlar anımsadıklarımdan daha fazla, daha farklı. Öyleyse yaşamış olmakla anımsamak arasında boşluklar, geçmi olan ilişkimdeki boşluklardır. Gerçeğin belleğe, belleğin anımsamaya, y şimdiye ulaşması boşluklarla oluşur. Unutmayalım: *Yaşanmışlıklarımızı aramızda boşluklar vardır. Geçmişi yorumlama. anımsama bu boşluklar biçimde atlanarak gerçekleşir.*

Belleğimizle ilişkimiz bir arşivle ilişkimizden farklıdır. Belleğimize bir arşive girer gibi girip istediğimizi alabileceğimiz düşüncesi çok safça bir düşüncedir. Belleğimizi kucağımıza alıp ona bir albüme bakar gibi bakabileceğimizi sanmak belleği hiç tanımadığımızın işaretidir. Belleğin bir dinamizmi vardır. Belleğin kayıtları durdukları yerde durmazlar. Kayıtlar birbirini etkiler. Olup bitenlerden, yaşananlardan etkilenir. Kayıtl çeşitli etkilerle dönüşürler, oluşurlar. Silinirler, yeniden yazılırlar. Bellek anımsadıklarımızdan hem farklı hem fazladır.

Belleği güçlü insanların, en küçük ayrıntıları bile anımsayabildiklerinden yola çıkarak belleğin "içindeki" anılara ulaşmanın arşivdeki düzenli kayıtlara ulaşmak gibi bir şey olduğu sanılabilir. Bir anımsama biçimi vardır ki kayıtlar belleğin hep *aydınlık yüzünden* devşirilir. Oysa belleğin bütün yüzleri "aydınlık" değildir. Bize oyun oynayabilir, yarı yolda bırakabilir. Yanlış yaptırabilir.

Belleğimizle olan ilişkimiz tavırsız, kaygısız, sevinçsiz. soğuk, yansız bir ilişki değildir. Geçmişte yaşadıklarımız bir parçamızdır, onlara "şimdimizin içinde bulunduğu çevre ve ortam içinde yaklaşabiliriz. Yaşamış olduklarımız onlara nasıl yaklaştığımıza bağlı olarak kendilerini şimdiye sunarlar. Belleğin ulaşılan aydınlık yüzünde anımsamak istemediğimiz, acı, utanç duyduğumuz geçmiş yaşantılar yüklü olabilir. Belleğin aydınlık yüzü sözünden hep sevinçli, huzur verici, gurur duyduğumuz yaşantılar alanı anlaşılmasın. Yaşanmışlıklarımızı anımsamak istediğimiz gibi eğip bükmeye kalktığımızda onlar belleğin *karanlık yüzüne* kaçabilirler. Oradan nasıl, ne zaman çıkacakları belli olmayabilir. Yineleyeyim: Arşive girer gibi belleğe girilmez. Bellekteki kayıtlarda "tahrifat" yapıldığında onların başımıza ne işler açabileceğini kestirmek zor olabilir.

Belleğe girişimizdeki niyet, kayıtların kendilerini bize açmasını etkileyebilir. Kayıtlar bizi sevindirebilir ya da üzebilirler. Düş kırıklığına uğratabilirler. Belleğe gidildiği gibi onun bize gelmesi de beklenebilir. Bellek çağrılabilir.

Belleğe çağrı, kurmak istediğimiz, kurmayı düşündüğümüz ya da kendiliğinden kendimizi bulduğumuz dünyayı bütünlemek için yapılabilir. Hem birey olarak hem de kültür olarak yaşanmışlıklarımıza çağrı, onlara yeniden bakıp, onları yeniden yorumlayarak geleceğe daha güçlü, daha zengin yürümek amacını taşıyabilir. Şimdinin geçmişle kendini tanıması, kendini oluşturması için geçmişe, belleğe çağrısı, bir canlanmanın, arayışın, bütün insan olmanın işareti olabilir.

Bellek saldırabilir de: Ummadığımız anda "aklımıza", "şimdimize" geliveren anılar bizi sarsabilir. Bellek patlamaları, belleğin "karanlık yüzünde" oluşur, yaydığı lavları yaşadığımız anı, gelecekte yaşayacaklarımızı kaplarlar. Başımızdan bir türlü atamadığımız anılar büyük bir sıkıntı yaratabilirler. Belki bu açıdan belleğimizin değişik görünümlerine farklı sıfatlar yükleyebiliriz. *Yük olan bellek* örneğin. Geçmiş bütün ağırlığı ile "şimdinin" üstüne çöker. Anı yaşayamazsınız, gelecek beklentiniz yitebilir. "Mazi" sizi ezer, ortadan kaldırmaya çalışır. *Gerekli olan bellek*, işimizi görmek için gerekli olan bellektir. Gerekli olan belleğin yitimi yaşamımızı sürdürmemizi zorlaştırır. *Düşman olan bellek* üstümüze öyle gelir ki olumsuz yaşantılarımız, şimdiyi yaşamamızı felç eder. Buna benzer farklı bellek yapılarından, *bela olan bellek*ten, *dost olan bellek*ten. bizi içine alıp şimdiyi, geleceği, farklıyı, ötekini, yeniyi yaşamamıza izin vermeyen *kıskanç bellek*ten söz edebiliriz.

Belleğin fiziksel araçları var, yardımcıları; tutulan notlar, görüntüler, sesler, *tutulu* geçmişi oluşturuyorlar. Bellek tutulu olanın alımlanmasıyla oluşuyor. Tutulu olanlar bellek değildir. İnsanın belleğini insanın şimdisi belirler. O tutulu belgelerin şimdi tarafından yorumuyla bellek işlevsellik kazanır.

Soralım yeniden: Belleğimle nasıl yaşayacağım? Olanaklarımı gerçekleştirip hakça bir dünyada insana yakışan bir biçimde yaşayabilmek için belleğimle nasıl bir ilişkiye geçeceğim? Bir yük mü olacak bana? Pişmanlıklarım, utançlarım, "vicdan azabımla" belleğimin yükü altında ezilecek miyim?

Belleğim şimdi ve gelleğimle var oluyor. Geçmişte yaşamışlıklarım, şu anda yaşamakta olduklarım ve gelecekle ilgili düşlerim, tasarılarım, tasarımlarım, beklentilerim *zamansal bütünlüğümü* oluşturuyor.

Bu bütünlükte gellek, yaşadıklarımızı anlamlandırıp iç dünyamızı kurmamızı sağlayan gücün kaynaklarından biridir. Gellek şimdiyi harekete geçirip belleği bütünler, onu bir "kozmos", manalı bir dünya haline getiren olanağı taşır. Şimdinin devinimini sağlar, geleceğe doğru harekete geçirir. Merakı, araştırmayı sağlar. Gellek zayıflığı umutsuzluğa, çöküntüye yol açar. İnsan geçmişin istilasına uğrar. Geçmişte takılır kalır. Yorumlayamaz. Yeniye, farklıya, şenliğe, mizaha kapalı kalır. Tatsız, monoton, kokuşan bir şimdi yaşanır. Gellek yokluğu bedensel olmasa bile tinsel açıdan uyuşukluk halidir. Gelleği yok olmakta olan insan katı görüşlüdür, yobazdır. Farklıya, başka olana yaklaşamaz. Geçmişi, şimdiyi besleyemediği için onların da zayıflamasına yol açar. Bellek ve şimdinin sağlıklı çalışması gelleğin güçlü olmasına bağlıdır. Elbette gelleğin güçlü olması da belleğin ve şimdinin desteği ile gerçekleşir.

Gelleğin gücü insanı yarına hazırlar, yarının yaşanmasının anlamlı olduğunu söyler. Merakımızı körükler. Beklentilerle yeni arayışları, yapılacak işleri hazırlar.

Zaman bütünlüğündeki şimdiye gelince: Şimdinin bir kıyısında belleğin bir parçası, karşı kıyısında ise gelleğin bir parçası bulunur. Şimdi, kendi devingenliği içinde kısa erimli geçmişi ve geleceği taşır. Bellekle gellek arasındaki akışı düzenler. Şimdi sürekli olarak yaşadığımız alandır. Yaşanan "oradadır", yaşantı "orada". Şimdi "kıyılarıyla" birlikte alışkanlıkları, öğretilmiş becerileri, kısa erimli beklentilerimizi taşır. Biz insanlar sürekli olarak şimdiyi yaşarız, geçmişi şimdiye çeker, anımsarız; geleceği şimdiye çeker, umut ederiz, düşleriz, tasarlarız. Şimdimizle belleği çağırır, belleği ziyaret eder ya da gelleğe uzanırız.

Şimdi, gücü ile alanı içindeki bellek-gellek köprüsünü kurar. Belleği de gelleği de besler. Onlarla devinir. Geçmişle bağ kurar, anımsar. Gelecekle bağlantısı umuttur, plandır, beklentidir, düştür, tutkudur.

Şimdi güçsüzse, belleğin ya da gelleğin ya da her ikisinin de istilasına uğrar. Bağımsız şimdi, geçmişi ve geleceği yönetebilir; belleğe ve gelleğe yön verebilir. Şimdinin güçlü olmasının belirtisi, geçmişi ve geleceği unutup "gününü gün etmek" değildir. Şimdinin gücü onlarla kurabildiği bağdadır. Uyanıklığı, farkındalığı, diriliği, canlılığı yaşar, sağlıklı şimdi. Zamanı yaşama ustalığı, şimdinin bellek ve gellekle kurduğu ilişkiye bağlıdır.

Çağımızda şimdimiz çok "meşguldür". Ellerinde telefonlarla evlerde, sokaklarda insanlar kulaklarındaki seslerin duvarları arasında kendilerini sanal bir uzam içine tutsak ediyorlar. Zaman sanal ortamlarda yaşanıyor daha çok: İnsanlar birbirlerinin görüntüleriyle konuşuyorlar. Uzam sanallaşıyor. Fiziksel uzaklıklar küçülüyor, dünyanın uzak köşelerindeki insanlar, görüntüleriyle bir sanal ortamda buluşuyorlar. Anılar sanallaşıyor. Dokunma, kucaklaşma, sarılma, öpüşme, insan ilişkilerinden giderek çekiliyor.

İşte tam bu noktada dünyayı saran salgın dokunma yoksunu dünyayı giderek daha da yoksunlaştırıyor. Şimdimiz eve, ekrana sıkışıyor. İletiler yolluyor, iletiler alıyor; tuşlara dokunarak haberlere ulaşıyor, haberler yolluyor. Şimdisi yoğun meşguliyet içinde olduğundan belleği ve gelleği ile haberleşemiyor. Geçmişin izleri siliniyor, geleceğin çağrısı duyulmuyor. Gücü ellerinde tutanlar kolayca yönettikleri insanlar için ortak bellek oluşturmaya çalışıyorlar. "Senin tarihin budur", "geleceğin de budur" diyorlar. Şimdimiz kendimize özgü belleğimiz ve gelleğimizle ilişkiye geçip "özgürleşmede", "özerk gücünü elde etmede" zorlanıyor.

Zaman yaşama ustalığı, şimdinin gereksiz ıvır zıvırından kurtulmakla başlayabilir. Çağımızın zaman mühendisleri bize zaman kullanma tekniklerini öğretse de unutmayalım ki böylesi düzenlemeler çoğunlukla "şimdi yoğun" düzenlemelerdir. Belleğimiz ve gelleğimizle dostluk kurup muhabbet edebileceğimiz şimdiyi kendi şimdi gücümüzle bulabiliriz. Yaşamak, uzamla yoğrulmuş zamanı yaşamaktır. Burada bellek ve gellek bağlantılarını, onlar arasındaki "akışı", bu akışın zenginleştirici gücünü unutmamak gerekir. Şimdimizin toprağını bellek ve gellekten gelen yağmurlarla besleyebildiğimizde şimdimizin toprağında bereketli ürünler ortaya çıkabilir, şimdi bahçemizde çiçekler açabilir.

Mehmet OKYAYUZ

Belleğin sınırlarından hatırlama kültürüne

Salt bizim ülkemizde değil, dünyanın birçok yerinde "hatırlama kültürü"nün yerine bir "hatırlatma politikası"nın inşası söz konusu. Yapılmak istenen, belli tarihsel süreçleri kolektif bellekten silmek.

Belleğin sınırları

Yaşamımız süresince algıladığımız ve deneyimlediğimiz olaylar sürekli ve kesiksiz olarak belleğimize kaydedilir. Kaydedilenlerin aktarımı bireysel düzeyde, yani birey-birey ilişkisi çerçevesinde kaldığı müddetçe olsa olsa ya sohbetlerin ya da bireysel psikoloji seanslarının konusu olmaktadır. Anıların bu düzeydeki dışa vurumu, tıpkı "nostalji yapma" meselesinde olduğu gibi, kendimizi "unut(tur)mamak" ve aynı zamanda kalan yaşamımızda artık daha fazla yara almamak amacıyla çoğu kez o anılardaki rolümüzü yücelterek yaptığımız bir şeydir. Birey, bu aktarım eylemiyle, geçmiş yaşamının bir nevi muhasebesini yapmakla birlikte kendini ve etrafında olup bitenleri tanımlar ve yaşama dair temel duruşlarını keşfedip şekillendirir; özetle toplum içindeki yerini kavrar ve kendisini bu dünyada birey olmanın ötesinde özne olarak konumlandırmaya çalışır.

Ne var ki, bu konumlandırma çabasının bütünlükçü bir hal alabilmesi için, kendimize ilişkin anılarımızın "toplanması", belleğimize kaydı ve dışa vurumu, toplumsal-tarihsel yapılarca desteklenmeye muhtaçtır. Demek istediğim şu ki, belleğimize bir şekilde kaydedilen anılarımız; yürüdüğümüz sokaklarda, toplandığımız meydanlarda, girdiğimiz binalarda, özetle: inşa edilen tüm yapılarda, yani görülen, hissedilen, duyulan ve kokusu alınabilen maddi dünyada karşılığını bulmalıdır. Burada maddi dünyayla kastedilen,

©METİN ARAS

bizim de özünde parçası olduğumuz, ancak aynı zamanda dıştan -bizden bağımsızmışçasına- gözlemleyebildiğimizi, tanımlayabildiğimizi ve anlamlandırabildiğimizi düşündüğümüz dünyanın bütünlüğü: İnşa edilen, bir yandan az önce bahsedilen gerçekten dünyanın somut maddi yapıları, öte yandan ise bilgi üretimi ve dağıtımı, ek olarak da söylem ve pratik düzeyinde üretilen politikalar.

...Nasıl aşılabilir? Kolektif bellek ve "yapan insan"

Belleğimizin bu iki düzlemdeki gerçeklikle "karşılaşması", son kertede, belleğimizi bireysel düzeyden toplumsal, tarihsel ya da kolektif gibi sıfatlarla adlandırılan düzeye çıkarır. Başka bir deyişle, belleğimizi edilgen halden çıkarıp aktif bir konuma getirir. Böylece aklımızda tutup en iyi ihtimal "serbest yorumlarımızla" şekil ve içerik değiştirme eğilimi içinde olan ve en kötü ihtimal kaybolan anılarımız, kolektif belleğe dönüşebilmektedir. Böyle bir bellek ise bireysel anıların içerikleriyle sınırlı kalmaz. Dolayısıyla üstüne bundan böyle sistematik bir şekilde düşünülebilir, bellek araştırma ve bilimin konusu olur. Sosyal bilimsel anlamda birey-toplum, daha geniş felsefi-teorik anlamda özne-nesne ilişkisinin bütünlükçü inşası ancak bu şekilde mümkündür.

Az önce ideal ve normatif bir çerçeve içinde tarif edilen kolektif belleğin dünyanın inşasına katkısının ağırlığı olmalıdır ki, son yıllarda siyasi aktörlerce pratik ve teorik müdahaleye açık, ideolojik bir araç haline getirmek istenmektedir. Mesele bu bağlamda ele alındığında bireyin iç dünyasından -bireyi elbette "terk etmeden", tam tersine onu bir sonraki adımda yeniden daha sağlam inşa ederek bularak- bir müddet ayrılalım. Ve meseleyi ilk adım olarak kentsel belleğe yönlendirelim.

Kentlerimiz siyasi-bürokratik aktörlerin pratik müdahalesine belki de en açık olan yaşam alanlarıdır. Bizler o alanlarda gezerek belleğimize kaydettiklerimizi bir anlamda doğrularız/yanlışlarız. Nereden geldiğimizi, nereye gideceğimizi ve daha önemlisi kentin gelişimi konusunda neler yapabileceğimizi ve sonuçta -her şeyin ötesinde- kendi önemimizi algılarız. Erken Rönesans hümanizması ve Rönesans dönemleriyle birlikte siyasi, toplumsal, ekonomik, hukuki ve kültürel dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkan "Yapan İnsan" -Homo faber-, bahsedilen bu kolektif bellekle birlikte ancak "yapmaya" devam edebilir.*

Kolektif belleğin ürünü olarak toplumsal "hatırlama kültürü" (Erinnerungskultur)

Esasen kültür denilen olgu da bu yazının sınırlılığı içinden bakıldığında kolektif belleğin ürünüdür ya da en azından onun önemli bir veçhesidir. Kültürü bu bağlamda "hatırlama kültürü" ifadesiyle tanımlamak mümkün. Kent yapılarına müdahale bu süreçselliği sekteye uğratmıştır ve uğratmaktadır. Belli bir oturmuşluğa sahip olan, dolayısıyla bizlere yaşamımız boyunca yoldaşlık eden meydanların dönüştürülüp yok edilmesi ve/veya yapıların yıkımı bu müdahalenin en bariz örnekleridir. Siyasi alanın aktörleri böyle hareket ederek bu kültürün karşısına "hatırlatma politikası" enstrümanını konumlandırmaktadırlar. Bu politikanın alışık olduğumuz yanı, medya ve haber aracılığıyla ve siyasi söylem ve pratiklerle belli bakış açılarının empoze edilmesinden ibarettir. Böylece "hatırlatma politikası" bahsedilen pratik müdahalelerle, hatırlama kültürümüze darbeler vurmaktadır. Bunun sonunda birey-toplum/özne-nesne bütünlüğü bağlamında bireysel belleğin, esasen daha "özlü" bir bireysel bellek olan toplumsal-kültürel belleğe dönüşmesi engellenmeye çalışılmaktadır. Bahsedilenlerin bir başka sonucu da, tarihin anlamlandırılmasının toplumsal süreçsellikten koparılıp toplumsal aktörlerin dünyanın gidişatına dair yapabileceklerinin engellendiği siyasi bir yönlendirmeyle yapılma eğilimidir.

Birey-toplum/özne-nesne ilişkisini inşa eden ve şekillendiren "hatırlama kültürü"ne karşı egemen politik aktörlerin inşa etmeye çalıştıkları "hatırlatma politikası" meselesine somut örnekler üzerinden girmeye devam etmeden önce, "hatırlama kültürü"nün Almanya örneğindeki tarihsel seyrine ilişkin birkaç önemli bulduğum noktaya değinmek istiyorum. "Hatırlama kültürü" -Erinnerungskultur- faşizmin yenilgisinden sonra Alman toplumunun faşist terörün yirminci yüzyılda ortaya çıkış nedenlerini, burjuva toplumuyla olan bağlarını ve nihayet bu terörün işleyiş şeklini ve boyutunu analitik bir şekilde aktarmasını amaçlayan bir süreçle başlar. Bu sürecin iki temel safhasından bahsetmek mümkündür: İlkinde faşist Almanya'nın en tepedeki politikacı, bürokrat ve ekonomik aktörleri 1946 ve sonrasında Nürnberg davaları sürecinde İkinci Dünya Savaşı'nın galip ülkelerince savaş suçları -Kriegsverbrechen- başlığıyla yargılanmışlardır. Soğuk Savaş dönemi ile birlikte, 1940'lı yılların sonunda/1950'li yılların başında bu süreç sona ermiş olup "hatırlama kültürü" 1960'lı yılların başından itibaren Frankfurt'ta görülen Auschwitz davalarıyla birlikte ikinci safhasına girmiştir. Daha toplumsal olan bu safha kabaca 1980'li yılların ortasına kadar devam etmiştir. Faşizmin kurbanları olup hayatta kalabilen insanlar okullara, üniversitelere ve toplumun farklı platformlarına yani ağırlıklı olarak politik alanın "toplumsal birimleri"ne davet edilip deneyimlerini anlatarak kolektif belleği ayakta tutmaya çalışmışlardır.** Buna ek olarak faşizm vahşeti bir daha belleklerden silinmemek ve tekrarlanmamak üzere, inşa edilen anıtlarla, müzelerle ayrıca belgelerle ve akademik çalışmalarla tüm boyutlarıyla topluma tanıtılmaya çalışılmıştır. Bahsedilen bu iki safha süresince devlet ve kurumları -günümüzde gittikçe otoriterleşen dünyadan farklı olarak- bu "hatırlama kültürü"ne az çok destek vermeye çalışmıştır. Az önce bahsedildiği üzere kolektif bellek, böylece, aktif-belirleyici bir hal alıp araştırmaların

* "Homo faber" diye adlandırılan insan, elle çalışmayı, düşünmeyi (tefekkür etmeyi) ve siyaset yapmayı (yönetmeyi) bünyesinde birleştiren insandır. Buna karşın Avrupa ortaçağının topluma ilişkin tahayyülünde köylü çalışır, ruhban sınıfı mensubu tefekkür eder ve aristokrasi yönetir. "Yapan insan", varlığına dair tüm olasılıkları bünyesinde barındıran evrensel insandır.

** Kendi yaşamımda bunun karşılığı var: Ben geçen yüzyılın yetmişli yıllarında Almanya'da lisede iken tarih dersinde zaman zaman tarihin bu canlı şahitleri biz öğrencilere faşizm döneminde yaşadıklarını anlatırlardı.

nesnesi haline geldiği kadar bunların öznesi de olabilmiş, siyasi-toplumsal tarihsel süreçlere ve dolayısıyla toplumun geleceğine ışık tutabilmiş ve onları yönlendirebilmiştir.

...Ve ona karşı inşa edilen siyasi "hatırlatma politikası"

"Hatırlama kültürü"ne ilişkin bu kısa ve elbette en genel hatlarıyla ifade edilenlerden sonra, az önce değindiğim -kolektif belleğin parçası ve ürünü olarak- bu kültürün siyasi müdahaleler yoluyla nasıl yok edilmeye çalışıldığına ilişkin konuya yeniden girelim. Bu noktada, kolektif belleği dikkate alınmaksızın kentin dönüştürülmesinin tarihsel-toplumsal süreçleri ne denli etkilediğini düşünmek zor olmasa gerek. Anılarımızın belleğimizden adeta uçup gitmemesi, buharlaşmaması için "nesneler"e gereksinimimiz vardır.* Biz olayları ve olup bitenleri ve esasen "her şeyi" belleğimize -elbette ama o zaman bir yere kadar- "soyut" anlamda "işleriz" ama öte yandan nesneler bizden hatırlamamızı adeta talep eder. İsteklerimizi ve hedeflerimizi belirlerken maddi dünyanın "talepleri" önemsiz değil. Özetle, az önce bahsedilen bütünlük bağlamında anılarımızın nesnelerce desteklenmesine ihtiyaç vardır kanımca. Bu "hatırlama" işlevinin yok edildiği bir dünya düşünün... Şehirlerin belleği artık yeşeremediği çöllere, meydanların kurumuş çeşmelere dönüşmüş bir anti-ütopyadan başka bir şey olmazdı herhalde. Salt bizim ülkemizde değil, dünyanın birçok yerinde benzer müdahaleler, yani "hatırlama kültürü"nün yerine bir "hatırlatma politikası"nın inşası söz konusu. Yapılmak istenen, belli tarihsel süreçleri kolektif bellekten silmek, belleğin dışavurumunun salt birey-birey ilişkisi bağlamında yer almasıdır. Postmodern zamanların "orijinal" gibi gelen "ezberi bozmak" gibi sözlerle süslenerek bir politik proje olarak esasen tarihin "yeniden yazılması" söz konusu. Gelişmiş ya da gelişmekte olan diye tanımlanan ülkelerde eğitimli ve profesyonel-teknokrat siyasi aktörlerin yaklaşımı -baskı ve uzlaşı iç içeliği çerçevesinde ve iletişim teknolojileri de kullanarak- hegemonik şekilde yer alırken, Afganistan gibi ülkelerde ise bu -Talibanların İslam öncesi inşa edilen yapıları havaya uçurmaları örneğinde görüldüğü üzere- daha açık ve üstünü örtmeye ihtiyaç duyulmayan güç politikalarıyla yapılmaktadır. Kolektif belleği "hatırlatma politikası" yoluyla yok etmenin yollarının somut biçimi, toplumsal-siyasi yapıların gelişmişlik düzeyine bağlıdır.

"Hatırlama kültürü"nün bir zamanlar güçlü olduğu (diye düşünülen) Almanya'da, o kültürün temelinde yatan kolektif belleğe, maddi dünyanın bilgi üretimi ve dağıtımı yöntemleriyle, siyasi aktörlerce müdahaleler yapılmaktadır, tarihten "ders alma" isteği gittikçe ve bilinçli olarak azal(tıl)maktadır. Bu süreçte kolektif belleğin aktarılmasının yolları gitgide kapanmaktadır. Geçmiş artık somut bilgi temelinde değil, bir anlamda geçmişi yücelten "nostalji yapma" yoluyla anlamlandırılmaktadır. Bunun sonucunda, uzun yıllardan beri hem toplumun çeşitli kesimlerince benimsenen hem de akademik camiada teorik paradigmalarla savunuculuğu yapılan kimlik politikaları** aşırı sağın yükselmesine yol açmıştır. Geçmiş artık hatırlanmak istenmeyip tam tersine hatırlanmak istenmeyen tarih yücelttiği için "hatırlama kültürü" süreci büyük ölçüde başarısız olmuştur. Sonuçta tarih, müdahale eden siyasi aktörlerce yeniden yazılıyor. Buna kısaca "tarihin revizyonu" demenin abartılı olup olmadığına ilişkin kararı bu kısa ve sınırlı yazı bağlamında şimdilik -yeni bir yazı ele alınana kadar- okurlara bırakalım.

Bellek kolektif belleğe dönüşemediği takdirde ise birey kendi iç dünyasına bakarak ancak dünyayı anlamaya çalışır ve bunu yaparken kendi iç dünyasının "hapsinden" çıkması zorlaşır. Ernst Bloch, toplumsal veçhelerden beslendiği yani "daha olmamış olanın" peşine gittiğimiz müddetçe ancak iç dünyamızın "derinliklerimizin", yani belleğimizin de soyut ve anlaşılmaz olmaktan kurtulup somut bir yön verici unsura dönüşebileceğinden bahseder.***

Eve kapandığımız ve "dış dünyadan" fiilen her zamankinden daha çok kopmuş olduğumuz bu COVID-19 sürecinde kolektif belleğin önemi daha da yaşamsal bir boyuta sahiptir. Evden iş yapabilenler ve "sokağa çıkmak" zorunda olanlar arasındaki zaten eskiden beri mevcut olan ayrım daha da derinleşmektedir. Belleğimiz mevcut koşullarda "nesneler"den iyice koparıldığından, dünyayla ve yaşamla ilgili algımız bizim iç dünyamızın sınırları içinde, toplumla ilgili ütopyalarımız ise "kendi üzerine düşünme" -self reflection- düzeyinde kalıyor. Ve bizler kendimize bakarak "derinleştiğimiz" algısına kapılabiliyoruz. Lakin insanoğlu, kendi başına kaldığı zaman ancak ve ancak yalnızlaşır.

Okuma önerileri

Ernst Bloch, Das Prinzip Hoffnung (somut olarak ilk iki bölüm). Türkçesi: Umut İlkesi. Cilt 1 (çev. Tanıl Bora), İletişim Yayınları.

Skowronski/Betz/Thompson/Shannon: Social Memory in Everyday Life...

SkowronskiEtAl1991.pdf (niu.edu)

M. Emir İlhan, Gelenek ve Hatırlama... Turkish Studies dergisi, 2015.

---

* "Nesneler" ifadesinin bu bağlamda salt somut maddi yapılar için kullanmadığımı belirtmek isterim (bkz. maddi dünyaya ilişkin yukarıda yazdıklarım; M. O.).

** Kimlik politikaları, en genel haliyle, ahlaki evrensellik diye adlandırabileceğimiz (cinsiyet eşitliği, ekonomik eşitlik gibi) birtakım temel ilkelerin yerine, kısmi çıkarları konumlandırır. Bu çıkarlar, daha ileri bir aşamada, insan hakları düzeyine "yüceltilir" ve temel ilkelerin tasfiyesine yol açabilir.

*** Ernst Bloch, bellek, anı, ayrıca genel psikoloji veçhelerine "Umut İlkesi" (Das Prinzip Hoffnung) adlı eserinin ilk iki bölümünde değinir. (Birinci Bölüm: Kleine Tagträume- Küçük Gündüz Düşleri / İkinci Bölüm: Das Antizipierende Bewusstsein – Bir Adım Sonrasını Gören Bilinç

Pınar K. ÜRETMEN

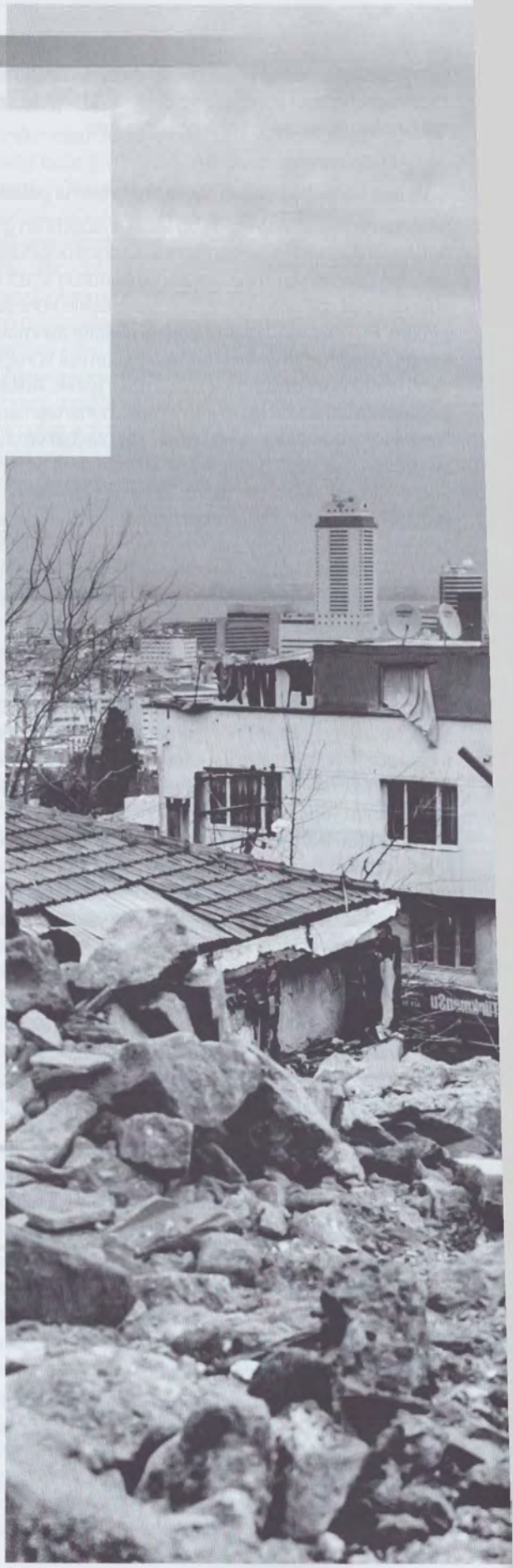
Otobiyografik ve toplumsal bellek

Kayıp belleğin izinde

Ders almamız gereken ama acı ve gözyaşıyla dolu olduğu için unutmaya çalıştığımız anıları kim, nasıl saklayacak? Kim anlatacak gerçeği bize? Kişisel ya da toplumsal belleği yok olmaktan kurtaracak olan ne? Tarih kitapları mı yoksa sanat eserleri mi şahitlik edecek tarih bilincine?

İster bilimsel ister sanatsal açıdan ele alalım, bellek ve anılar mutlak surette zamana bağımlıdır; zaman yoksa bellek de yoktur. Ben dediğimiz varlığımızı tanımlarken bile geçmişten referans alır, kendimizi ararken kayıp zamanın izinde yolculuk yaparız. Aynı şekilde biz olarak adlandırdığımız toplumsal yapının devamlılığı da ortak geçmişe ve ortak belleğe sahip olmakla mümkündür. İşte bu nedenle, insanı ve toplumu odağa alan edebiyat, geçmişe ve belleğe bağımlıdır.

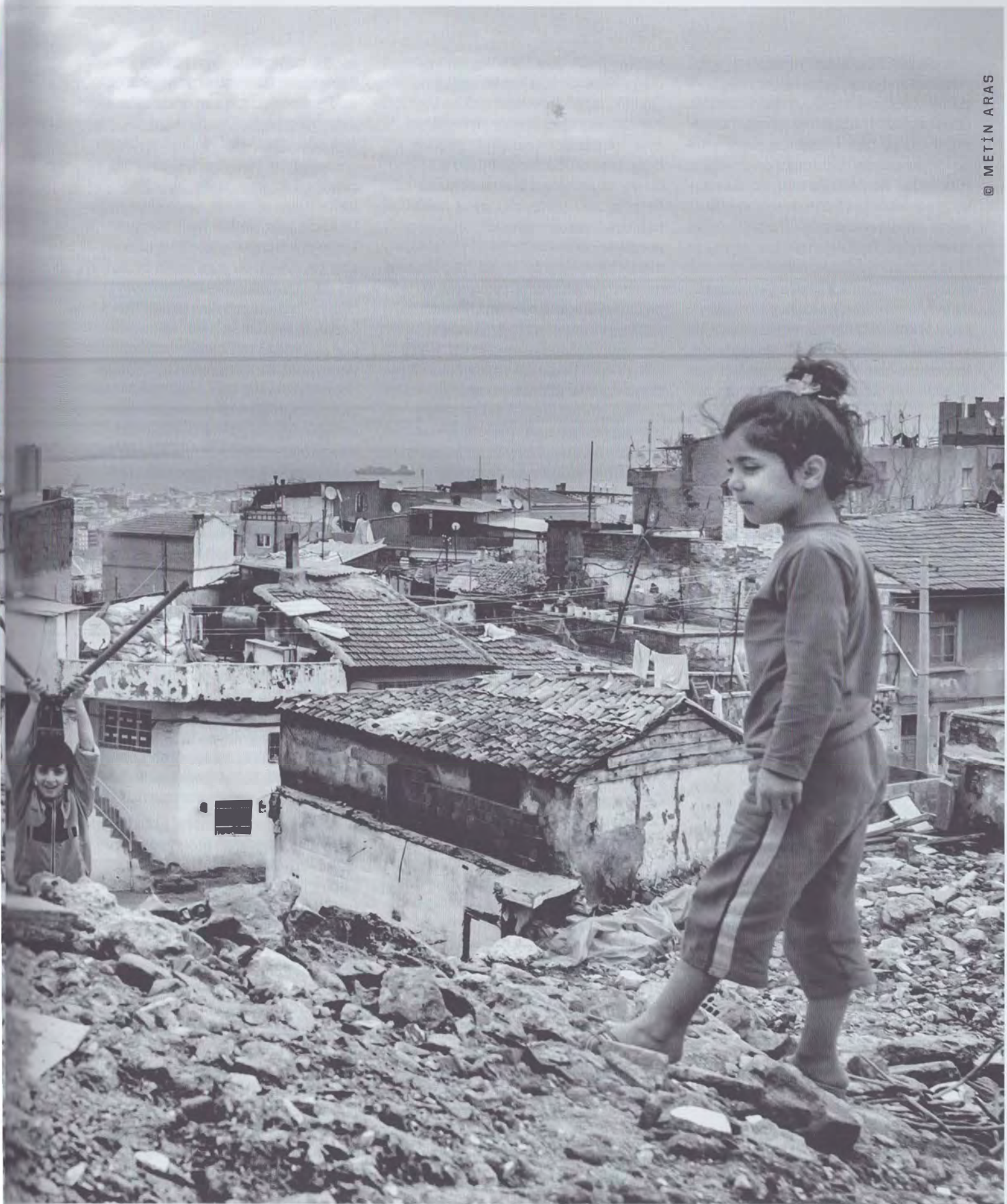
Anı arayışı, her bakımdan av peşinde koşmaktır, der Ricoeur. Bellek, canı nereye isterse oraya giden bir köpek gibidir,* sahibinin isteklerine, arzularına ve yalvarmalarına ancak kendi hür iradesiyle karşılık verir. Evet, belleğin kendi iradesi vardır, bir şeyi unutmak istediğimizde ricamıza pek kulak asmaz. Keşke unutabils em dediğimiz pek çok anı -en azından geceleri uykumuz kaçtığında ya da rüyalarda- bizi ziyarete gelen hortlaklara benzer. Acı olayları muhafaza etme konusunda da -ironik şekilde- bellek bir köpek gibidir, ama bu kez sadık bir köpek. Zira fırlatıp attığımız anıyı kuyruk sallayarak geri getirir.

Otobiyografik bellek

Belleğin çok farklı türleri vardır. Yakın döneme ait ve uzak bellek aynı değildir. Aynı şekilde bir matematik teoremini hatırladığımız gibi hatırlamayız geçmiş hatıralarımızı. Belleğimizin kişisel deneyimleri depoladığımız kısmı 1980'lerden beri "otobiyografik bellek" olarak anılmaktadır. Burası kişisel hayat varlığımızı, bir anlamda geçmiş yaşam envanterimizi saklı tuttuğumuz yerdir. Ailemizle yaşadığımız

*Cees Nooteboom, "Ritüeller".

© METİN ARAS

eve, okulun ilk gününe ya da arkadaşlarımızla yaptığımız sohbete dair anıların saklandığı yer burasıdır. Otobiyografik belleğin şahsına münhasır bir tarzı vardır. Nostaljiyi sever, en çok da çocukluğa ait anlara tutkundur. Acıya bağımlıdır, acı veren ve gurur kırıcı hatıraları özenle saklar ve sık sık kutusundan çıkararak havalandırır. Otobiyografik belleğin olup olmadık yerlerde, hatta bazen münasebetsizce karşımıza çıkıvermek ve olaylara müdahil olmak gibi de bir huyu vardır, zira her adımımız geçmişte yaşanan bir deneyimin gölgesinde kalacaktır. Her söze karışmaya, her eylemimize ortak olmaya meraklı bir ikiz kişilik gibi gezer yanımızda ve bazen bir kelimeyle, bir nesneyle ya da bir kokuyla bizi geçmiş zamandaki farklı bir dünyaya taşıyıverir. Marcel Proust, yazılması otuz yılı alan yedi ciltlik ve yaklaşık üç bin sayfalık otobiyografik romanı "Kayıp Zamanın İzinde"de ne muhteşem anlatır bu yolculuğu. Daha romanın ilk sayfalarına, uykuya dalan bir kişinin kâh çocukluğuna kâh gençlik yıllarına yaptığı -ve o zamanki hisleriyle tekrar deneyimlediği- ziyaretlerin ardından gözlerini gerçek zamana açtığı anda, nasıl da birkaç saniye nerede ve hangi zamanda olduğunu kestiremeyen bir zihin bulanıklığı yaşadığını anlatarak başlar. Bellekte yapılan gezinti, gerçeklik algımızın yerini almıştır. Ve ardından otobiyografik belleğin edebi anlatımının muhteşem satırlarıyla karşılaşırız. *"Geçmişi hatırlama gayretimiz nafile, zihnimizin bütün çabaları boşunadır. Geçmiş zihnin hâkimiyet alanının, kavrayış gücünün dışında bir yerde, hiç ihtimal vermediğimiz bir nesnenin (bu nesnenin bize yaşatacağı duygunun) içinde gizlidir. Bu nesneye ölmeden önce rastlayıp rastlamamamız ise tesadüfe bağlıdır."* Proust, ne şanslı ki, ölmeden önce rastlar o nesneye; bir madlen bisküvidir o. Bir akşam eve gelip annesiyle çay içerken hiç düşünmeden masada duran madlen bisküviyi çaya batırarak ağzına atar. Yumuşamış bisküvi damağına değer değmez, aniden irkilir, tarifsiz bir duygunun etkisi altına girer ve olağanüstü bir haz kaplar benliğini. Günlük dertleri, çevresindekileri, hatta hayatın kısalığını unutur ve benliğini aynı aşk gibi doldurarak ele geçiren hisse teslim olur. Nedir bütün olanlar, bu ani ve anlamsız mutluluk hissi nereden gelmektedir? Çay ve kekle bağlantısı olduğu kesindir, ama nedir gerçekte? İkinci ve üçüncü yudumları alarak bu duygunun anlamını çözmeye çalışsa da tekrarlanan yudumlar hiçbir şey ifade etmez ona, ilk anı gittikçe silikleşmektedir. Aradığı gerçek çayda değil kendisinde, kendi zihnindedir. Dikkatini çaydan alarak zihnine yönlendirir ve çevredeki seslere, görüntülere, kokulara karşı algı kapılarını kapatır. Tekrar tekrar -adeta olta atarak büyük bir balığı yakalamak isteyen balıkçı misali- zihnindeki o bölgeye, o anı kırıntısına olta atar. *"Sonra bir daha önünü tamamen boşaltıyor, karşısına o ilk yudumun henüz tazeliğini koruyan tadını koyuyorum tekrar ve içimde, çok derinlerde bir şeyin, zincirlerinden kurtulurcasına yerinden oynadığını, yukarı çıkmak istediğini seziyorum; ne olduğunu bilmiyorum ama yavaş yavaş yükseliyor; aştığı mesafelerin mukavemetini hissediyor, uğultusunu işitiyorum."* Balık yakalanmıştır. Çaya batırılan bir madlenle yeniden yakalanan, belleğin yaratıcı gücüyle yeniden canlandırılan bir geçmiş. O yakaladığı duygudan başlayarak halasının evine, çocukluğunun yaz günlerine, Combray'deki sayfiye evinde geçirdikleri günlere giden Proust kişisel belleğinin sokaklarında, kıyılarında, kimi zamansa dehlizlerinde gezerek bize "kayıp zamanın izi"ni bırakır. Otobiyografik belleğin tanımına ve onu kavramsallaştırmak üzere yapılan çalışmalara biraz daha yakından bakarsak, Proust'un bu anlatımının tam da kavramsal tanımın edebi ifadesi olduğunu görürüz.

Günümüzde otobiyografik bellek olarak bilinen bellekle ilgili ilk çalışmalar yaklaşık 1879 yılında İngiliz biliminsanı Francis Galton tarafından yapılmıştır. Galton dikkatini nesnelere yoğunlaştırmış ve bunların zihninde yaptığı çağrışımları not etmeyi denemiştir. Bu sırada nesnelerin çok eski anılarını, uzun zamandır aklına gelmeyen şeyleri harekete geçirdiğini fark eder. Nesnelere ait kelimeler seçerek bunların zihninde yarattığı çağrışımları, yani anısal belleğini kaydetmeyi amaçlar. Ancak kesintisiz biçimde çağrışımları takip etmenin ne kadar zor olduğunu görür ve bunun üzerine zihnini bir süre sakin bırakmayı, dış dünyaya dikkatini kapatmayı ve zihnini yoğunlaştırmayı dener. Ne kadar da Proust'un edebi deneyine benziyor değil mi? Galton yaptığı deneylerle, bazı çağrışımların dönüp dolaşıp sahneye tekrar geldiğini ve çoğunun gençlik dönemine dair olduğunu, yakın dönem anılarınsa çok daha düşük oranda çağrışımlara neden olduğunu fark eder. Bunun dışında tekrarlara neden olan çağrışımların, eski anılar olduğunu kaydeder. Seyahat etmeyi çok seven ve bu nedenle kâşif olarak tanınan Galton'un çağrışımlarının hemen hepsinin çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği İngiltere'ye dair olması ve yabancı ülkelerdeki anılarının neredeyse hiç çağrışıma neden olmaması ilginç başka bir ayrıntı olarak durur notlarında. Bu deneyleri yaparken elli yedi yaşında olan Galton, hatıra efektini ilk tanımlayan biliminsanıdır ancak ne yazık ki -gelecek vadeden- otobiyografik bellek psikolojisinin kurucusu olamaz.

Alman felsefeci Hermann Ebbinghaus da aynı dönemlerde otobiyografik bellek üzerinde çalışmaktadır. Ebbinghaus daha çok anlamsız heceleri ezberlemek ve yeniden hatırlamak üzerine yoğunlaşmıştır ve asıl ilgi alanı unutma-hatırlama dinamikleridir. Galton ve Ebbinghaus'un ortak yönleri deneyleri kendi üzerlerinde yapmış olmaları ve belleğin araştırılabilir bir alan olduğu tezine inanmalarıdır. Her ne kadar iki çalışma da yetersiz ve sınırlı olsa da bu alanda kapıyı aralayan ilk hareketler olarak ele alınabilirler. Daha sonra Crovitz ve Schiffman yayımladıkları bir makalede Galton'un tekniğini kullandıklarını belirtmişler ve bellek

çalışmalarında sıkça kullanılacak bu yönteme "Galton'un ipucu tekniği" adı verilmiştir.

"Zaman tomarından boyuna bir yaprak çözülür, düşer, uçar gider -birden yeniden insanın kucağına geri döner. İşte o zaman insan 'anımsıyorum' der." (Friedrich Nietzsche)

Toplumsal bellek

Tüm temsil biçimleri belleğe dayanır, der Asuman Susam. Hem bireysel hem toplumsal kimliğin inşasında, belleğin önemi büyüktür. Ancak hatırlama söz konusu olduğunda anlatının ilk ve el değmemiş haline ulaşmak oldukça zordur. Kültürel yapı, gelenekler, töreler, kutlamalar, bayramlar, örf ve âdetlerle aktarılır, bunların seçimiyse politik bir tercihtir. Toplumsal kimliğin hangi yönünün vurgulanacağı ve gelecek kuşaklara ne şekilde taşınacağı bilinçli bir tercih, egemen aklın belirlediği bir yol olarak çıkar karşımıza. Bunun karşıtı ve dengeleyicisi ise, evin asi, bildiğinden şaşmaz, dürüst, adil çocuğu olan sanattır. Sanat, büyük ölçüde egemen bakışı değil insani duygu ve düşünceleri dillendirir. Olaylara öteki olanın, zayıfın, mağlubun gözünden bakar. Bu nedenle egemen aklın yok saymaya çalıştığı kültürel belleği doğru şekilde aktaracak olan, gene sanattır. Bellek zamanın mekânıdır, bir ses, bir koku, bir nesne uyanış için yeterli olabilir.

Tarkovski, zaman kaybolmaz, ruhlarımıza deneyimler olarak yerleşir ve içimizde durur, der. Ahlaksal olarak neden-sonuç soruları sorarak bağ kurar, geçmişimize geri döneriz. Tarkovski için nostalji, geçmişte yapabileceğimiz halde yapamadıklarımız yüzünden yaşadığımız keder ve suçluluk duygusudur. Romain Gary de "Uçurtmalar" adlı romanında tarihle hesaplaşma adına sorular sorar, geçmişle bağ kurar ve anılarını tarihsel belleğe emanet eder. Kitap, yazarın içinde duran, kaybolmayan zamanın ve vicdanın anlatısı olarak da okunabilir.

Hikâye en yalın haliyle büyük bir aşkı anlatır, zamansal dönemi insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri, belki de en önemlisi olan İkinci Dünya Savaşı yılları oluşturmakta, zeminindeyse savaşın en önemli mekânlarından Normandiya oturmaktadır. İşte dar anlamıyla Ludo'nun, geniş bakış açısıyla da Fransa'nın hayatından bir kesit olarak okunabilecek "Uçurtmalar"da tarih bilincini bize, okura emanet eder Romain Gary. Nedir hatırlanması istenen tarih? İnsan, iyi ve mutluluk verici anıları kaydetmek ister belleğine. Doğaldır bu, acı verenden, üzücü olandan kurtulma isteği bir hayat refleksidir aynı zamanda. Bilinçdışına iterek yok saymaya çalışırız kötülükleri, mutsuzlukları. O zaman ders almamız gereken ama acı ve gözyaşıyla dolu olduğu için unutmaya çalıştığımız anıları kim, nasıl saklayacak? Kim anlatacak gerçeği bize? Kişisel ya da toplumsal belleği yok olmaktan kurtaracak olan ne? Tarih kitapları mı yoksa sanat eserleri mi şahitlik edecek tarih bilincine?

Bellek, anlatı boyunca önemli bir imge olarak çıkar karşımıza. Yazarın bellek sözcüğüyle tanımlamak istediği, tarih kitaplarından ezberlenerek öğrenilen bilgiden çok daha ötesini ifade etmektedir. Gary içselleştirilen, deneyimle kazanılan, ders alınan ve geleceğe dair atılan adımlara yön veren bir tarih bilincinden ve bu bilgiyi içeren bellekten bahsetmektedir. Ona göre bellek insan olmanın, vatan ve insan sevgisinin, savaşların olmadığı bir dünya yaratmanın, özgür ve eşit olabilmenin ilk düğümü, başlangıç noktasıdır. Bu nedenle yazdığı kitapta sevgili Ludo'suna ezbere dayanan bellek ile sağduyu ve düşünmeyi içeren bellek arasındaki farkı gösterir.

Bellek metaforlarla hayat bulur. Her anı bir renk, bir koku, bir ezgi ya da bir isim olarak saklanır. Romain Gary de romanda imgelere ve metaforlara yer verir. Anlatının olay örgüsü içinde İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki savaş döneminin yanı sıra öncesiyle-sonrasıyla, nedenleriyle-sonuçlarıyla bir süreci anlatır. Bu döneme ait gerçekleri, kurmaca içine ustalıkla yerleştirir: Münih Antlaşması, Polonya'nın işgali, Fransız direnişi, Hitler'e suikast girişimi, Auschwitz kampı ve Normandiya Çıkarması. Anlatının insanı en çok etkileyen ve derin düşüncelere, iç hesaplaşmalara sürükleyen kısmı, bunca acının ortasında Almanlara kızmanın ya da Fransızları yüceltmenin doğru olup olmaması ile ilgili yazarın yaptığı iç hesaplaşmadır. *"Almanlardan artık nefret etmiyordum. Yenilginin üzerinden geçen bu dört yılda çevremde gördüklerim alışılageldiği gibi Almanya'yı yalnızca suçlarına indirgeyerek, Fransa'yıysa kahramanlıklarına bakarak değerlendirmemi güçleştiriyordu."*

Romain Gary, belleğe ithaf ettiği romanı "Uçurtmalar"da geçmiş bilincine sahip toplumla belleksiz toplum arasındaki uçurumu işaret eder. Yazarın *"Fransızların hatırlamayı değil unutmayı yeğlediği bir çağda yaşıyoruz"* dediği gibi, tüm dünyanın unutmaya meylettiği bu çağda, en çok tarihsel belleğimize sahip çıkmalıyız. İyilerin değerini bilelim diye ve kötülüklerin tekrarlanmaması adına. Arkamızda bunca acı ve utanç dururken daha, aynı savaş oyunlarının piyonu olmamızın belleksizlikten hariç bir açıklaması olabilir mi yoksa.

"Kültür alanında hiçbir belge yoktur ki aynı zamanda bir barbarlık belgesi niteliği taşımasın. Böyle bir belge nasıl barbarlıktan arınmış değilse, belgenin kuşaktan kuşağa geçmesini sağlayan gelenek süreci de barbarlıktan uzak sayılmaz." (Walter Benjamin)

Kaynakça

Kayıp Zamanın İzinde, Marcel Proust

Uçurtmalar, Romain Gary

Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer, Douwe Draaisma

Hafıza, Tarih, Unutuş, Paul Ricoeur

Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema, Asuman Susam

Umur TALU

© METİN ARAS

Şetaret Sokak'ta, bir balkonda...

Birinden birinin ölümüyle, yüreğin belleğin, belleğin yüreğin oluyor, birlikte ölmeye yatıyorlar; bir parça çocukluğundan, bir parça gençliğinden kopuyor...

Balkondan sarkmışım, başım aşağıda. Hafif karanlıkta dünyayı ters görüyorum.

Belli ki sarkıtılmışım. Loşlukta, kim tutuyor, kim sallıyor, göremiyorum.

Ağlar başım Bağlarbaşı'mda yeri gök, göğü yer gibi görüyor. Bağlarbaşı'mda, bilmiyorum, kaç yaşımda.

Belleğimde böyle bir iz. Ne travması var, ne de hakikat mi diye bir sağlaması.

6 yaşımdan küçük olmalı bu iz. Bir rüya, bir kâbus muhtemelen. Yatılı okulda yeniden yeniden üreterek kadim bir miras gibi zihnimde taşımış olmalıyım, hiç düşürmeden düşümden.

Kentimin ve bizzat kendimin ilk hafıza kayıtlarını Bağlarbaşı'nda yapmıştım. Zeynep Kamil'de doğup az ilerideki Şetaret Sokak'ta bir daireye yerleşen bebek, Rum ev sahiplerimizin, Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi komşularımızın, Bakkal Yani'nin, yoğurtçu faninin paylaştığı havayla büyüdü.

Altunizade çayırındaki pazaryerinden alınan tuzlu tereyağı da adeta hafızasına hep sürerek, Çiftlik Sineması'nda ilk hayal yolculuklarına çıkarak.

Büyük bir deprem olduğunda, Çiftlik'te değil, Zeynep Kamil tarafındaki yazlık sinemadaydık. Bak şimdi, yazarken aklıma geldi: Babam ölmüştü, değil mi? Ve biz annem, teyzem, evde yalnız kalmaya korkmakla kalmayıp asla yalnız bırakılmayarak, karşı apartmanda Safet yoksa Savet ya da Servet miydi, teyzelerde kalmamış mıydık? Depremin kim bilir nerede hangi canları yaktığını bilmeden, öyle anında haber filan almadan, kahkahalarla dolu bir geceye dalmamış mıydık?

Ah Bağlarbaşı! Bunda da mı yanıltıyordun yoksa beni? Bunlar hafızamda kalanlar değil de hafızam boş kalmasın diye sonradan karalayıp ona yazıverdiklerim miydi?

Sonradan, çok sonradan yeniden yeniden gittim Şetaret Sokak'a.

O küçük çocuk için Şetaret bütün dünyaydı ve paralel sokaklar, Altunizade, 1 numaralı tramvayla gidilen Kısıklı, Çamlıca, Fıstıkağacı, Doğancılar, Üsküdar komşu gezegenlerdi. Kadıköy; daha mesafeli, daha zengin, daha mağrur... Caddebostan yazlık Nişantaşı, Avrupa yakası bildiğin Avrupa, Şişli hakikaten "Lüküs Hayat"tı.

Büyümüş adam anılarını karıştırmak istedi; büyümüş, şişmiş kentin yol geçen hanı olmuş Bağlarbaşı'nda.

Altunizade betondu; Karacaahmet yine ölüm, Zeynep Kamil yine doğumdu. Rum, Ermeni, Musevi mezarlıkları, tek tük kalmış hayatlardan tek tük gelmiş ölümleri bekliyor ve kapanmış hüzün, ayrılık ve acı dolu sayfaları muhtemelen sadece gece sessizliğinde açıyordu.

Kiliseler duruyordu; duvarların, tel örgülerin arkasına saklanmıştı.

Balkonda baş aşağı kâbusum, 5-6 yaşında bir çocuğa bile ulaşan ve bulaşan tuhaf etnik nefretle elimde buluverdiğim çivili tahtayla arkadaşım Artin'e vuruşum olabilir miydi?

Böyle bir şey de olmuş muydu yoksa 1963'te "Kıbrıs vakası" sebebiyle Bağlarbaşı'ndan da kazınan ve malını mülkünü bırakan Rum komşuların, ev sahibimizin, "öteki herkes"in de "Rum" sayılışının, o sıra idrakten uzak küçük kafama vura vura çivilenerek ruhumda bıraktığı "masum suçluluk" kalıntıları mıydı?

Şöyle bir şey var:

"Kent", yani bazı kentler, bizimki gibiler "hafızayı" o kadar hızla yok ediyor ki, bir köşenin bir olayı, bir insanı, bir anıyı hatırlatması ve bu hatıranın kendini saldırılardan koruyup anıtlaşması mümkün olmuyor.

Bu sadece "etnik" değil, "estetik" bir mesele. Sadece nefretlerin eseri değil, daha ziyade ihtirasın, hızın, iştahın, yıkıcı inşaatın hafızayla pek işinin olmamasının bellek enkazı.

"Öteki" gibi, "önceki" de mühim değil! Tarih hayattan ziyade ölüm üzerinden mühim olunca, insanların ve mekânların hatırasının yaşaması da mühim bir şey değil.

Şetaret'te, belleğimden kalan kırıntıları bir araya getirmeye çalışıyorum:

Macit, arkadaşım. Metin ile Oya, dedemin hediyesi iki keçim. O yaştan sıkı Beşiktaşlı olduğum halde, sarı kırmızı bir aşkın fotoromanını keçilerime isim vermişim. Fındık, mahallenin beni severken ısıran köpeği. Cağaloğlu'nda devasa iğneyle kuduz aşıları. Sonra sonra, "Çocuk bu aşılar yüzünden aşırı zayıfladı" sesleri.

Tel dolap. Sandalye koyup üstünden aşırdıklarım. Babamın 1960 Roma Olimpiyatları'nı izleyip her gün gazeteye, hem de manzum olarak yazdıktan sonra, Almanya'da aldığı minicik Bosch buzdolabının eve gelişi; altına tahta konup adeta topuklu ayakkabı üzerinde daha çekici hale getirilişi.

Sahi balkondaki küpün içine baş aşağı girmiş miydim?

Neden belleğimde hep baş aşağı sahnelervar? Küpü anlattılar da ben onu balkondan baş aşağı sarkıtılmam olarak mı yazdım hafızamın karalama defterine?

Hangisi ölüme daha yakın diye mi korkularımda yarıştırdım?

Tam paraleldeki Selamet Sokak'ın müstakil evleri duruyordu. O renkli, güzel evler küçüklüğümün arka sokak hayalleriydi. Sınırı gizlice geçip kapı zillerini çalarak kaçtığımız yabancı bir ülkeydi arka sokak.

Adı üstünde o Selamet Sokak'ın yanında Şetaret adı daha gizemliydi. Bir çırpıda bilemezdin, manası nedir, diye.

Sadece Kanlı Nigar'daki kalfanın adı değil, Yakup Kadri'nin Melek Hanım Konağı'ndaki "çocukça neşe"ydi: "Bedbahtlığın yerini bıraktığı çocukça neşe."

Cemal Süreya'nın "Şetaret"i ise,Ankara'da dizilen, "Oteller Hanlar Hamamlar İçin Sürekli Şiir"di:

"İşe bak, dün humour sözcüğü için Fransevi'yi açtıydım,

'Şetaret' diyordu, yanlış okumadıysam."

Şetaret'ten çıkar çıkmaz zaten, Reşat Nuri'nin "Yaprak Dökümü"ndeki Bağlarbaşı Erkekler Kahvesi'nde oturanlarla selamlaşıyor, Abdülhak Şinasi'nin "Çamlıca'daki Eniştemiz"e rastlama ihtimaline yaklaşıyor, Recaizade Ekrem'in "Araba Sevdası"nda Bihruz "Üsküdar'dan Bağlarbaşı tarikiyle Çamlıca'ya giderken" yanınızdan geçiveriyor, Halide Edip Sultantepesi'ni "Sinekli Bakkal"a nakşediyor, Cemil Meriç iki çocuğunun doğum sevincini Zeynep Kamil'de yaşıyor, Cevat Şakir henüz Bodrum'u bilmeden İhsaniye'de dolaşıyor, Selahattin Taşpınar bir güfteye şarkı canı veriyor, Salih Bozok "Paşası"nın Anadolu'da üniformasını bırakmasıyla işgal İstanbul'unun Bağlarbaşı'sında bir odun deposunda bekliyor, Sevim Burak kalpleri titretiyor, annesi Piraye Hanım'la sığındığı teyze köşkünün yanı başında Memet Fuat evini yapıyor...

Bu şehrin bir kısım belleğini imar eden Balyanlar, kuşak kuşak, Bağlarbaşı mezarlığının gecelerinden bakıyordu.

Ömer Erdem, "Bağlarbaşı'nda şiir vardır... Bağlarbaşı'nın kendi kendisine Bağlarbaşı mıyım? diye gece yarısında sessizce soruşunda da..." diyor ya...

Yüzyıllar ötesinden Üsküdarlı Kıymat Ağa, ardından Vank Efendi, yine gece sessizliğinde fısıldıyorlar: "Evet, hemi uçsuz bucaksız bir Bağ idin. Bizim idin. Üzüm idin. İki gözüm idin. Sözüm idin."

Yıllar sonra, bir mücadelenin orta yerinde, Selim'i bulmuştum. Milli formayla sert smaçların, dost maçların, devrimci amaçların yoldaşı Selim. Bağlarbaşı'ndaki çocukluğumun içinden gelmiş, biz yeniden tanışmıştık.

Sonra, birinden birinin ölümüyle, yüreğin belleğin, belleğin yüreğin oluyor, birlikte ölmeye yatıyorlar; bir parça çocukluğundan, bir parça gençliğinden kopuyor... Misal, Şetaret Sokak'ta bir balkon kenarına, paramparça, düştü düşecek bırakıyorsun.

Babam artık Avrupa yakasında yatıyordu. Bir yıl sonra, 7 yaşımda Şetaret'ten ayrıldık, "Karşı"ya geçtik. "Karşı" bundan böyle Anadolu yakası olacaktı.

Çocukluğum İstanbul'un uzak bir köşesine, Florya-Menekşe ile Küçükçekmece arasına, mütevazı bir gazeteci kooperatifinin hatıra ve dostluk cennetine taşındı. Kederimi alıp kaderime gitmişim meğerse.

Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Doğan ve Orhan Koloğlu, Çetin Altan, İslam Çupi, Mahmut Küçük, İsmet Gümüşdere, Mıstık, Doğan Katırcıoğlu, Leyla Soykut, Sezgin Burak, Faruk Geç, Cafer Zorlu, Abdullah Turan, Vasfiye Özkoçak, Mim Uykusuz, Cemal Dündar, Tahir Kutsi Makal, Celallettin Çetin, Necla Berkan, Azize Bergin aynı anda komşun oluyor. Abin, ablan, amcan, teyzen oluyor. Çocukları arkadaşın, kardeşin oluyor.

Karaoğlan, Resimli Roman, Tarkan mahallelin oluyor.

Namık Kemal bizim apartmanın adı, Şemsettin Sami, Ebuziya Tevfik ve daha nicesi komşu adresin oluyor.

Biz de top oynadık, acıktık.

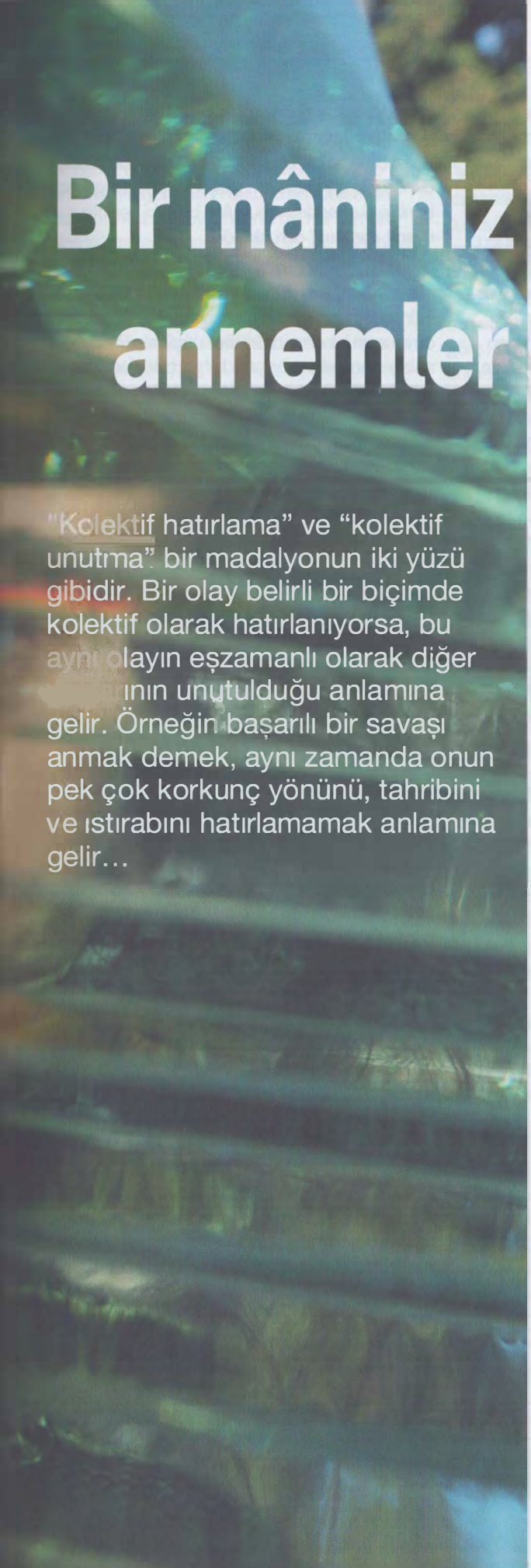
Kentten uzakta bir mahallede kentin ve ülkenin belleğine, yüreğine, onu yazanlara, çizenlere, mapuslara taşıyanlara kavuşmuştum.

Sonra başka şeyler de oldu!

Kimini hatırlarım, kimi kayboldu.

© GÖNÜL OCAK

Bir mâniniz yoksa annemler size gelecek

"Kolektif hatırlama" ve "kolektif unutma" bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bir olay belirli bir biçimde kolektif olarak hatırlanıyorsa, bu aynı olayın eşzamanlı olarak diğer ının unutulduğu anlamına gelir. Örneğin başarılı bir savaşı anmak demek, aynı zamanda onun pek çok korkunç yönünü, tahribini ve ıstırabını hatırlamamak anlamına gelir...

Bu ifadeyi çocukluğundan hatırlamayan yoktur, sanırım. Uluslararası ödül de alan Ayfer Tunç'un 2001'de yayımlanan aynı başlıklı kitabı '70'ler Türkiye'sine bakar. Bu ifade, yaşı yeten herkesin iyi bildiği, komşuya gönderilen ve annesinin nazikçe komşusunun misafir kabul edip etmeyeceğini soran bir çocuğu hatırlatır. Tunç, İstanbul'da okuldan eve dönerken trenden gördüğü kabartma bir duvar resmine ilişkin anısıyla kitabına başlar. Onun hep orada duracağını düşünürken, bir gün o duvar yıkılır, demiryolu ile plajın arasına bugünkü Göztepe, Caddebostan gibi orta-üst sınıf yerleşim yerlerine ait apartmanlar yapılır. "Hayatımızı renklendirmiş küçük şeylerin yok olacağını, olabileceğini, ilk kez o duvarların boşluğunu hissedince anladım" diyerek, modernleşme ve kentleşmenin kentsel mekânları ve toplumu değiştirince kaybolan, hafızasında anılarla daha iyi, daha samimi olarak yer etmiş, geçmişindeki "mahalle" yaşam biçimini hatırlıyor.

"Hatıra" sözcüğü bir acı, bir pişmanlık, bir üzüntü; kaçırılmışın, yitirilmişin bir aramasını içerir. Oysa "anı" yaşanmış bir zaman parçasıdır; güçlü ve derinden duygulanımla geçmiş zaman parçasını içerir, sizin bir yerinizde yaşar, etkisini duyurur. Hafıza ya da bellek, ayırt eden, seçen, tasnif eden, kaydeden, kaydettiğini kullanan, yetenekle birleştirerek insan yaratıcılığına katkıda bulunan bir alandır, ancak izlenimleri aynen tutup biriktiren pasif değil, onlara anlam verip kendi işine yarayacak şekilde tutan aktif, dinamik bir zihin fonksiyonudur.

"Madde ve Bellek"te, zaman-mekân ve tin-madde düalizmi inşa eden Henri Bergson'a göre varlık, zamansal olan tin ile mekânsal olan maddeden oluşur. Ona göre bilinç hafızadır, anıların korunması ve hatırlanması tinin işi, varlığın bir özelliğidir. "Sürem" olarak isimlendirdiği içsel zaman, bilinçteki her "an"ın onun ardından gelen "an"la bütünleştiği bir süreçtir ve süremdeki bir "an" yok olmaz, onu takip eden "an"da erir. Dolayısıyla geçmiş geçip gitmez, varlıkta baki kalır fakat bu baki kalış devingendir, şu anki şimdi, geçmiş şimdilere eklenir eklenmez "an"ların hareketli bütünü de değişir, işte böylece bellek geçmişin şimdi içerisine uzamasıdır. James Joyce'un karakteri Stephan Dedalus, "o halde geçmişin kız kardeşi olan gelecekte, ben kendimi şimdi burada otururken, ama o zaman olmuş olacağım durumda düşünerek görebileceğim" derken buna işaret etmektedir.

Hatırlama, Bergson'a göre, istemli veya istemsiz bir şekilde, artık geçmiş dediğimiz bir zaman diliminde varolmuş bir durumun, şimdiki bilinç durumuna gelmesidir. "Geçmişin şimdisinde" varolmuş bir olayın "şu andaki şimdiye" sızmasında çağrışımsal bir mekanizma çalışır. Bir anı, bilgi, duygulanım veya bilinç durumunun geçmişteki belirli bir zaman diliminden şu andaki bilince getirilmesi, bireyin iradesine bağlı olarak gerçekleşiyorsa bu "istemli bellek" vasıtasıyla olmaktadır. Bilinçli bir şekilde geçmişte yaşanan bir

şeyleri hatırlamaya çalışan kişi, bir fotoğrafa bakmak, geçmiş zamanda yazılmış bir notu okumak, uzun zamandır görülmeyen mekânları ziyaret etmek gibi çeşitli hatırlama yöntemleri kullanabilir. Bu bellek durumunda iki zaman birliktedir; "geçmişteki şimdi" ile onu hatırladığımız "şimdideki şimdi". Bu da belleğin geçmişi doğrudan kavramadığını, onu şimdide yeniden oluşturduğunu düşündürür. Böylece "hatırlama" bir yeniden tanımlama sürecidir, dolayısıyla onun geçmişteki haliyle olduğu gibi kavranması mümkün değildir, zira bellek anıyı tekrar kurmaktadır, ancak bu yeni kurguda, hatırladığı şeyler "şimdiki anlayışına" uygun olarak "seçtiği" şeylerdir. İstemli bellekle seçilen bu imgeler keyfi ve gerçeklikten uzak olup, kişi varlığını, kültürünü, değerlerini, yaşam biçimini kendi bakış açısını yansıtacak şekilde hatırlar ve anlatır, böylece bilinmesi kendi kimliğine uymayan hususları gizleyip, bazı noktaları vurgulayarak nesnellikten uzak bir kişisel tarih yaratır. Marcel Proust'un, yedi ciltlik "Kayıp Zamanın İzinde" adlı eserinin ilk bölümü olan "Swann'ların Tarafı"nda, anlatıcı-özne "Geçmişi hatırlama gayretimiz nafile, zihnimizin bütün çabaları boşunadır" derken işte bu istemli belleğe gönderme yapmaktadır. Gilles Deleuze, "Proust ve Göstergeler" adlı eserinde, istemli belleğin deşifre edilecek göstergeye her zaman gecikmiş olarak geldiği için ikincil rolü olduğunu söyler. Ona göre, Proust'un bu romanında sık sık, daha sonra öyle olduğunu ya da olmadığını öğreneceği şeyler görülür. Romanda, kıskanç erkeğin kadının her türlü göstergesini "yalan göstergesi" olarak kaydetmesi, ancak daha sonra ortaya çıkacak sözü kaçırması, örneğini verir.

Orhan Pamuk'un "Masumiyet Müzesi" romanında kahramanına nihayetinde bir müze kurduracak olan hatırlama yöntemini, istemli belleğe gönderme yapan şu alıntıda görmekteyiz: "... sofralarına oturduğum sekiz yılda, Füsun'un 4213 adet sigara izmaritini saklayıp biriktirdim. Bir ucu Füsun'un gül dudaklarına değen, ağzının içine giren, kimi zaman filtresine dokunarak anladığım gibi diline değen, ıslanan ve çoğu zaman da dudaklarına sürdüğü ruj ile hoş bir kırmızıya boyanan bu izmaritlerin her biri; derin acıların, mutlu anların hatıralarını taşıyan çok özel, mahrem eşyalardır. (...) Bazı geceler yalnız birini, bazı geceler birkaç tanesini alıp Merhamet Apartmanı'na götürdüğüm ezik sigara izmaritlerini daha sonra tek tek elime alınca, geçmişte kalmış bazı 'an'ları hatırlardım. (...) Merhamet Apartmanı'nda biriken eşyalara, tıpkı izmaritler gibi baktıkça Füsunların evinde sofrada otururken yaptıklarımızı tek tek hatırlardım."

Bergson felsefesinin merkezine, bir şeyi bilmenin birbirinden farklı iki yolu bulunduğu görüşünü yerleştirir; birincisinde insan, nesnenin etrafında dönerek onu dışarıdan ve durağan olarak bilmeye çalışır, ikinci yolda ise nesne hareket halindeyken onu içeriden kavrama durumuna gelir. Birinci yoldan elde edilen bilgi nesneyi gözlemlediğimiz bakış açısına, durulan yere bağlıdır. Oysa diğerinde bilgi mutlaktır, çünkü burada bilen özne kendisini herhangi bir perspektif ya da bakış açısının getirdiği sınırlamalardan kurtararak nesneyi gerçekte olduğu gibi kavrar. Bergson'dan etkilenen bilinç-akışı tekniğiyle yazılan eserlerde, yazarın yapmak istediği de tam anlamıyla budur; okuyucunun anlatıcı-özne'nin zihnine nüfuz edip onu "içeriden kavraması". Örneğin, Joyce'un "Ulysses"inin, okuması da en zor kısmı olan son bölümünde, okuyucu, bin sekiz yüz elli satır ve yirmi dört bin kelime boyunca, Molly'nin zihninde dolaşır.

Bellek sadece bir kaydetme yolu olsaydı gerçek bir anı mümkün olabilirdi, oysa bellek bir bilgi kodlama, depolama ve stratejik bir biçimde geri getirme sürecidir. Bu süreçte sadece bireyin planlayıp sakladığı kodlar değil, onun farkında olmadan zihnine kaydedilenler de ortaya çıkar ki bu da "istemsiz bellektir". Proust'un anlatıcı-öznesi, "...Combray'e ait her şey benim için yok olmuşken, bir kış günü eve döndüğümde, üşümüş olduğumu gören annem, alışkın olmadığım halde, biraz çay içmemi önerdi. (...) ...bunalmış halde, yaptığım şeye dikkat etmeden, yumuşasın diye içine bir parça madlen attığım çaydan bir kaşık alıp ağzıma götürdüm. Ama içinde kek kırıntıları bulunan çay damağıma değdiği anda irkilerek içimde olup biten olağanüstü şeye dikkat kesildim. Sebebi hakkında en ufak bir fikre bile sahip olmadığım, harikulade bir haz benliğimi sarıp soyutlamıştı. (...) Sonra ansızın o hatıra karşımda beliriverdi. Bu tat, Combray'de pazar sabahları, Léonie Hala'mın günaydın demeye odasına gittiğimde çayına ya da ıhlamuruna batırıp bana verdiği bir parça madlenin tadıydı" diye düşünürken, tamı tamına istem dışı belleğe gönderme yapmaktadır. Aynı eserin son cildi "Yakalanan Zaman"da anlatıcı-özne, "... ama eskiden işitilmiş bir ses veya eskiden solunmuş bir koku, bir kez daha, hem şimdiki anda hem de geçmişte işitildiği veya koklandığı an, fiili olmadığı halde gerçek, soyut olmadığı halde zihinsel olan bu algılar sayesinde nesnelerin kalıcı ve genelde gizli olan özü derhal açığa çıkar ve bazen çok uzun müddet boyunca ölmüş gibi görünen, ama aslında yaşayan gerçek benliğimiz, kendisine sunulan bu ilahi besinle uyanır, canlanır" demektedir.

"Swann'ların Tarafında", "geçmiş, zihnin hâkimiyet alanının, kavrayış gücünün dışında bir yerde, hiç ihtimal vermediğimiz bir nesnenin bize yaşatacağı duygunun içinde gizlidir" diye düşünen Proust'un anlatıcı-öznesine göre, tek bir gerçek izlenim ve tek bir yeterli canlandırma tarzı vardır, o da bizim denetimimiz dışında olup, kendi içinde varlığını sürdürdüğü biçimiyle geçmişi kurtaran, 'zamanı yakalayan' ve mucizevi biçimde 'mutlu anı' bilince taşıyan, istem dışı bellektir. Bu "mutlu an" durumu tüm roman boyunca on iki kez gerçekleşir ve tüm hikâye bu an'lar üzerine kurgulanmıştır. Bir fotoğraf albümünde bakılan bir fotoğraf size o anı hatırlatıyorsa, bu "istemli belleğin" bir ürünüdür ve o fotoğrafın çekildiği anı sadece hatırlarsınız, ama "mutlu an" durumunda bir an'lığına, Bergson'un "içeriden kavramak" dediği, o fotoğrafın içinde olduğunuzu hissedersiniz, işte o an'ın içinde olmak mutlak bir mutluluk kaynağıdır, romanda. Deleuze'e göre madlenin tadı kendinde Combray'i hapsetmiş, kuşatmıştır. Oysa istemli bellekle Combray'deki geziler, kahvaltılar, günbatımı hatırlanabilir, ancak bu, bugünkü haliyledir ve bir rüyayı anımsamaktan ya da bir müzeyi gezmekten pek de farkı yoktur. Bugünkü zihinle, bilinçli algıyla hatırlamaya çalışıldığında Combray aslında dışarıda bırakılmış olur, oysa istem dışı bellekte temel olan şey benzerlik ya da özdeşlik değil, Combray'i içinden hissetmeyi sağlayan içselleştirilmiş "yakalanan zaman"dır.

Hafızanın, her algılama eyleminde, her düşünsel eylemde, dile dair her eylemde işlevi olmasının yanında, fenomenolojik bakış açısına göre, her toplumsal eylemin de hafızaya nüfuzu söz konusudur. Hafıza, geçmiş ve şimdiki zamanla ilişki kurarak insanın "bireysel ve toplumsal benliğini" oluşturan önemli bir güçtür. Bu anlamda Joyce'un Stephan Dedalus karakteri haklı olarak "ben özüm, biçimlerin biçimiyim, hafıza tarafından oluşturulanım" diye düşünür. Sadece hafızanın her an her yerde bulunması değil ama onun eşzamanlı olarak aile, ulus gibi sosyal çerçevelerde konumlandırılması, değişen medya teknolojileri ile bunun olanaklı kılınması, muhatabının anıtlar, müzeler gibi kültürel kurumlar olması ve savaşlar, felaketler, kalkışmalar gibi politik koşullar tarafından şekillendirilmesi önem kazanmaktadır, diye yazmaktadır, Olick, "Toplumsal Hafıza Kitabı"nın uzun giriş bölümünde.

Az önce de görüldüğü gibi, hiçbir nesne ya da gerçeklik aslında "olduğu gibi" hatırlanmıyor, bir nesneyi algılayış ve sonradan hatırlama arasındaki uyaranların bulunulan "bağlamı" değiştirmesi suretiyle hatırlama, her zaman şimdiki zamanın perspektifinde bir eylem olarak işliyor. Yani bellekte kalan geçmişin kendisi değil, aslında onun şimdinin gözünden bir sunumu, imgesidir. Michel Foucault'nun da belirttiği gibi, geçmişin temsil edilme biçimi, neyin, nasıl hatırlanacağını belirler. Ona göre anı, geçmişin zihinsel temsilidir, her temsil gibi gerçeğin duygusal etkileşimlerle yoğrulmuş bir yansıması, yani yorumudur. "Kolektif bellek" kavramını geliştiren Maurice Halbwachs, "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi" kitabında, kolektif ya da toplumsal belleğin 19. yüzyıldan bu yana, politik ve ideolojik mücadelede kilit bir kavram olarak algılanmaya başladığını yazmaktadır. Ona göre toplumsal bellek sosyal olarak kurgulanmış bir yapıdır, çünkü gerçekliğin bize temsil ediliş biçimi, içinde bulunduğumuz toplumun onu kavrayış biçimi ve diliyle sınırlıdır. Dolayısıyla toplumsal bellek, bireyin içinde bulunduğu grubun geçmişine ve değerler sistemine göndermeyle, her üyenin belleğinin benzer biçimde yapılanarak, toplumsal bir "kimlik" kazandığı süreçtir. Burada sıklıkla, zamanında Carl Schmitt'in "Siyasi İlahiyat" kitabında toplumun birliği için kuvvetle vurgulamış olduğu, grubu diğerlerinden ayırarak kimliğini betimleyici bir "biz/onlar" veya "dost/düşman" argümanı söylemsel olarak öne çıkarılır. Bir diğer nokta, sosyal bağlam değiştikçe, onu olumlayacak şekilde geçmişin de yeniden yapılandırılıyor olmasıdır, yani hatırlama aslında geçmiş üzerinde işlenen bir yeniden kurgulandırma sürecidir. Bu süreç Halbwachs tarafından "geleneğin icadı" olarak tanımlanır.

Grup, her dönemde kendi bağlamına göre geçmişle farklı bir ilişki kurar ve bu ilişkinin sonucu "hatırlanacak" ve "unutulacak" öğelerin yeniden kurgulanmasıyla farklı bir "toplumsal bellek" oluşturur. "Kolektif hatırlama" ve "kolektif unutma" bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bir olay belirli bir biçimde kolektif olarak hatırlanıyorsa, bu aynı olayın eşzamanlı olarak diğer yanlarının unutulduğu anlamına gelir. Örneğin başarılı bir savaşı anmak demek, aynı zamanda onun pek çok korkunç yönünü, tahribini ve ıstırabını hatırlamamak anlamına gelir, bu anlamda zaferler ve kahramanlıklar söylemle, anıt veya müze gibi kültürel ögelerle öne çıkarılarak, olumsuz duygular kolektif bir biçimde unutulur. Ernest Renan ulusal kimliğin kurucu unsurları olarak paylaşılan hatırlamanın yanında paylaşılan unutmanın da önemli olduğunu vurgular.

Pierre Nora'nın dikkat çekip kavramsallaştırdığı "hafıza mekânları"nın coğrafi yeri belli en maddi ve somut nesnelerden en soyut ve fikri şekilde inşa edilmiş nesneye kadar uzanabilen bir kapsamı vardır ve kelimeler ile yazı da doğal olarak bu yelpazenin içindedir. Jacques Derrida'ya göre kelimeler manaları sabitleyip birbirimizi anlamamıza yardımcı olan, böylece ilk hafıza mekânı diyebileceğimiz unsurlardır. Hafızanın asıl mekânı günlük yaşamın kendisidir; hafıza günlük yaşamın mekanlarına, geleneğine, diline, kelimelerine kaydolmuştur. Tarihsel anlamı olan yerler, anıtlar, kentin mimarisi, sözlükler, müzik, kutlamalar, törenler bir yandan hafızaya ev sahipliği yaparken, bir yandan da doğal olarak hafızayı dönüştürür, yeniden kurgular. Renan'a göre bu hatırlama şekilleri ulusal mirasın inşası için önemlidir.

Halbwachs'ın da belirttiği gibi, ulus-devlet siyasi varlığını sürdürmek için bir ulus-yapılandırma sürecine girer; geçmişi seçici olarak kurgularken bir yandan da kendi değerlerini yeniden üretecek olan toplumsal belleğin egemen olduğu süre içinde, öngördüğü pratiklerle etkin tutulmasını sağlar. Bunu başarmak için önce kendi değerler sistemini tanımlaması gerekir. Kamusal alanda ifadesini bularak toplumun yaşayışına yansıması istenen kavramlar, önce toplumun da benimseyeceği sembollere dönüştürülerek algılanabilir hale getirilir. Daha sonra bu imgeler mekânsal pratikler yoluyla somutlaşır ve kamusal alanda yoğunlaşır. Hatırlatma yoluyla sunulan değerlerle özdeşleşmesi gerektiğini ulusa aktarır, bir temsil biçimi olan imge somut bir forma dönüşür.

İnci Yalım, Cumhuriyet'le birlikte ulus devletin mekân üzerinden kurgulanması üzerine olan makalesinde, bu sosyal değişimin yeni bir kimlik, yani farklı bir bilinç biçimi önerirken, geçmişten tamamen kopmuş olmak iddiasında olsa da, aslında yeni kimlik geçmişin reddedilmesinden değil, onunla kurulacak farklı bir ilişki biçiminden, yani benimseme yerine "karşı durma" tavrından üretildiğini yazar. Çünkü gelecek bilinci, yani ortak amaç, hedef ve ufuklar toplumsal kimliğin üzerinde geçmişin meşruluğu kadar önemli yer tutar. Dolayıyla birbirinden ayrılamayan toplumsal bellek ve kimlik oluşumları sosyal değişimin temelini örgütler. Henri Lefebvre ideolojiler kalıcılık amaçlıyorlarsa, bu ancak ideolojinin kendi hâkimiyetindeki bölgenin sınırlarını belirleyerek sürekliliğini istediği toplumsal düzenin mekânını üretmesiyle mümkündür, der. Süreklilik teması devamlı bir akıcılık ve değişkenlik içinde bulunan toplumsal süreçlerin belirli bir süre için bir mekânı işgal etmesidir. Böylece mekân üretme ve yerleşme toplumsal kimlik/belleğin üretiminde temel bir pratik haline gelir, zira toplumlar ürettikleri mekânı bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi imgeleri olarak algılarlar, diye devam eder. Yalım, Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehrin merkezi olan Ankara Ulus Meydanı, hem Kurtuluş Savaşı'nın yönetildiği, hem de Cumhuriyet'in yönetim merkezinin kurulacağı kamusal alan olarak evrilecek, meşruiyetinin ve devamlılığının temel bileşeni olan kimlik/bellek üretiminin somut imgelerini çeşitli mekânsal pratikler yoluyla barındıracaktır, diye yazmaktadır. Böylece yeni kurulan ulus-devlet, yaratılacak resmi/sivil kamusal alanda resmi bir belleğin tanımlanmasına çalışırken, eşzamanlı olarak, meydanda bir araya gelen kentlinin, bu pratikler aracılığıyla toplumsal belleğini ulus-devletin belleği ile özdeşleştirerek, geçmiş yüzyıldan kopuk bir sosyal çerçevede kimlik geliştirmesinde rol oynayacaktır, diye devam etmektedir. Günümüzde ise farklı bir bakış açısıyla, hafıza mekânları değişime uğramakta ya da yeniden üretilmektedir ki, bu da Halbwachs, Foucault ve Lefebvre'in tezleriyle uyumlu gözükmektedir.

Bireysel bellekten yola çıkarak toplumsal hafızaya varılan bu makalede, hatıra ve anıların bireysel olduğu kadar toplumsal kimlik oluşumu üzerine etkileri incelenerek, hafızanın değişken ve yönlendirilebilir özelliğiyle bunun toplumsal örgütlenme biçimi bağlamında araçsallaştırılması, sosyal bağlamın değişmesiyle göstergelere atfedilen bazı anlamların kaybolup, yeni anlamların öne çıkması olguları irdelenmeye çalışılmıştır.

Kaynakça

Amy Mills. Hafızanın Sokakları. 2014, Koç Ü.Y.

Yalçın Çetinkaya. In: Sanatta Hafızanın Biçimleri. 2017, Küre Y.

Feyza Ş. Güngör. Kayıp Zamanın İzinde romanında belleğin kurgulayıcı rolü üzerine bir değerlendirme. AÜ DTCF Dergisi. 2015, 55:59-74.

Jeffrey A. Barash. In: Bellek: Öncesiz, Sonrasız. 2007, YKY.

Jeffrey K. Olicks. Toplumsal Hafıza Kitabı.2019, Dipnot Y.

Henri Lefebvre. Mekânın Üretimi. 2014. Sel Y.

Gökçen B. İnce. Medya ve Toplumsal hafıza. Kültür ve İletişim. 2010, 13:9-29.

İnci Yalım. In: Ankara'nın Kamusal Yüzleri. 2012, İletişim Y.

Tufan GÖBEKÇİN

Mitoloji ve bellek

Mitler toplumsal belleğin bir ürünüdür. (...) Mitlerden edinilebilecek psikolojik anlayışlar, insanın geçmişte yaptığı tercihleri daha iyi anlamasına ve daha önce anlam veremediği ve belki de yanlış anlamlar yüklediği anılarını yeniden yorumlamasına kapı aralar.

© MÜJGAN DURSUN

© MÜJGAN DURSUN

İnsan, kendini geçmişiyle açıklamaya çalışır. Kim olduğu sorulduğunda çoğunlukla geçmişini anlatarak söze başlar. Ancak insanı kâğıt üzerindeki bir geçmişten ibaret olarak görmek yanıltıcıdır. İnsanın anlattığı geçmiş, aslında geçmişe ilişkin anılarıdır. Hayatın çeşitli aşamalarında insanın bu anılara verdiği anlamlar da değişir.

İlk olarak milattan önce 6. yüzyılın sonlarında Herakleitos'un söylediği gibi: "Her şey oluş sürecindedir, hiçbir şey olduğu gibi kalmaz." İnsan kendi yolculuğunda ilerledikçe anılar ve bellek de olduğu gibi kalmaz. Zenginleşen yaşam deneyimleri, anılara başka anlamlar yükler ve bir bütün olarak belleği şekillendirir. Böylece insanın kim olduğu sorusuna verdiği yanıt da farklılaşır; hem anlattığı anılar hem de o anılara yaklaşımı değişir, dönüşür. İnsanın belleği ve anıları, bilgisayarlar veya veri bankalarındaki veriler ve bellekleriyle bir tutulamaz.

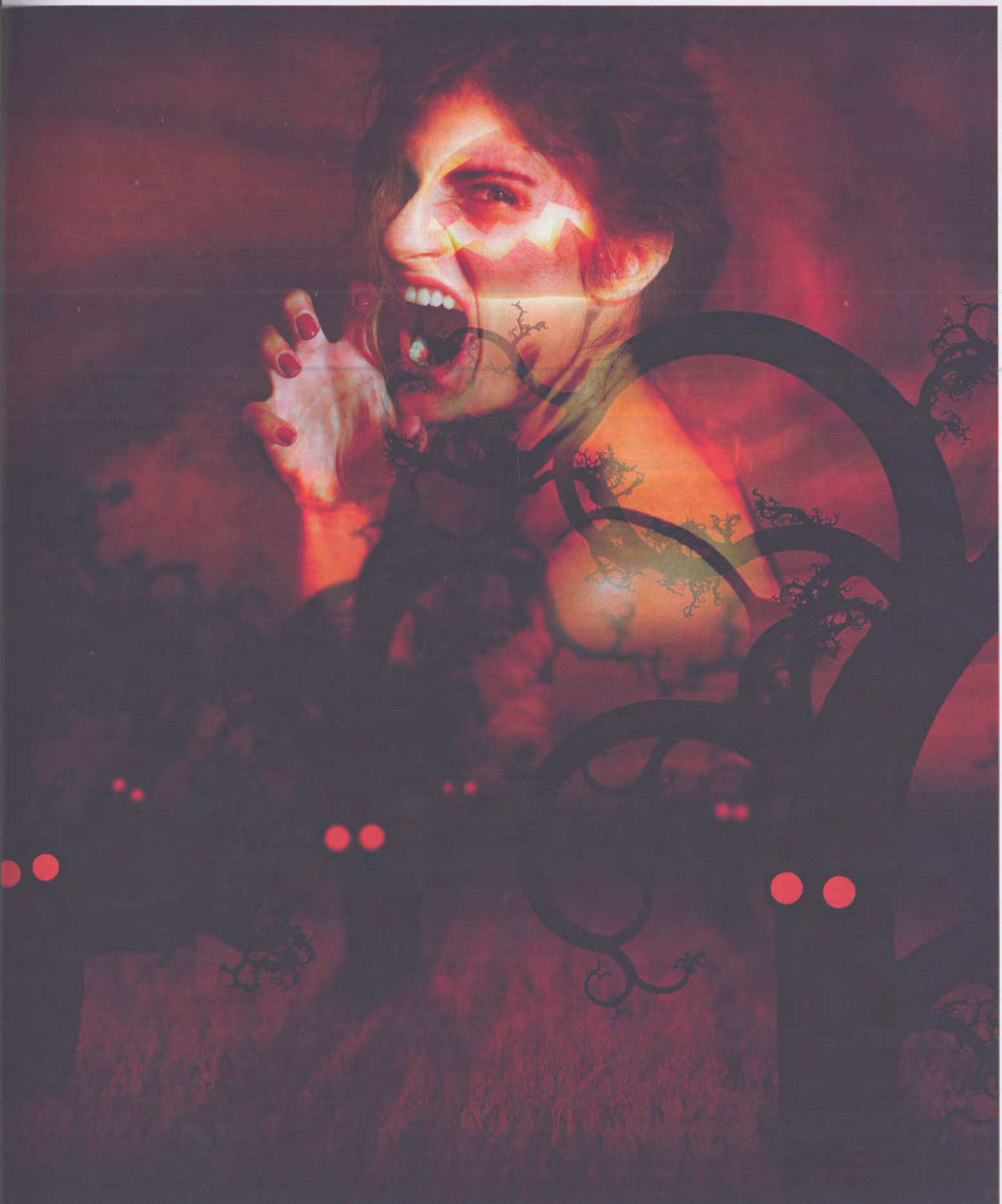
İnsanın doğasını anlamaya çalışmadan anılar ve belleği doğru bir yere yerleştirmek de olası değildir.

Mitler, Jung'un ifadesiyle "insan doğasının en temel açıklanma biçimleridir". Jung mitleri birer kayığa benzetir; mitlerin "içine bindiğinizde sizi bilmediğiniz coğrafyalara taşıdığını" söyler. Mitler aracılığıyla genel anlamda insanlığın ortak mirasını, özel olarak da insanın bireyleşme sürecini keşfe çıkabiliriz.

***

Edebiyatın en eski formu olarak görülebilecek mitolojik öyküler çoğunlukla yazının olmadığı çağlara aittir ve bu nedenle de insanın zihninde, aktif bellekte korunup yaşatılmak dışında bir şansları olmamıştır. Ama bu onların ait oldukları toplumun geçmişine ve kimliğine tuttukları ışığa gölge düşürmez. Bilakis sözlü geleneğin bir parçası olan mitlerde sıkça tekrarlara başvurulması, anlatıcının kendi ustalığını sergilemek için kullandığı bir yöntem olmasının dışında, anlatının ve anlatıdaki motiflerin bellekte daha sağlam yer edinmesini de beraberinde getirmiştir.

Mitler toplumların geçmişine ışık tutar. Geçmişe ışık

© MÜJGAN DURSUN

tuttuğu ölçüde bugünü ve geleceği de etkiler. Mitlerin tarihsel boyutlarına baktığımızda bunun çok somut örnekleriyle karşılaşırız. Yakın geçmişte Kanada'da Gitxsan kabilesi, British Columbia'da yaklaşık 57 bin kilometrekare genişliğinde bir bölge üzerinde hak talep etti ve Kanada Yargıtayı kabilenin yüzlerce yıldır orada yaşadığını anlatan bir öyküyü kanıt kabul ederek talebi haklı buldu. Öyküde Kızılderililerin "nehrin her yıl somonu çağırdığı yerde" yaşadığı söyleniyordu. Bu ifade, her yıl somon akını olan Kispiox bölgesinin o zamandan beri Gitxsan halkının yurdu olduğuna dair bir kanıt olarak kabul edildi. (Antony DePalma, "Kanada Kızılderilileri Sözlü Tarihlerini Kanıt Göstererek Davayı Kazandı," *New York Times*, 9 Şubat 1998.) Mitler diğer birçok şeyin yanı sıra toplumların geçmişleriyle ilgili doğrulanabilir işaretler sunar. Yaşadığımız topraklarda Troia antik şehrinin gün yüzüne çıkarılmasında Homeros'un anlatısının oynadığı rol bunun bir başka örneğidir.

Mitler, toplumların değer ve ilkelerini de yansıtmaları açısından daha da önemli bir işlev üstlenir. Anlatılan öyküler, model alınan kahramanlar, sürdürülen gelenekler ve gerçekleştirilen ritüeller incelenerek toplumlar hakkında daha bütünlüklü bir anlayış edinmek mümkündür. Mitlerden edinebileceğimiz tarihsel, antropolojik, sosyolojik ve psikolojik anlayışlar, mitolojinin belleğin aracısı olarak nasıl bir işlev üstlendiğini de daha net görmemizi sağlar.

Mitler ait oldukları toplumların kuşaklar boyunca benimseyip koruduğu değer ve ilkelerin ifadeleridir ve bu anlamda *toplumsal belleğin bir ürünüdür*. Ancak aynı zamanda dilden dile dolaşarak ve kuşaktan kuşağa aktarılarak belleklere kazınır ve beslendiği değer ve ilkelerin yaşatılmasına aracılık eder; bu anlamıyla mitler *toplumsal belleğin bir aracıdır*. Mitsel motifler, hem geçmişle bugün arasında hem de kuşaklar arasında bir köprü kurar.

Mitlerin toplumsal belleğin aracılığını üstlenmesine ilişkin belki de en güzel örnekler Afrika mitolojisinde karşımıza çıkar. Zira Afrika mitleri, insanın doğadaki konumunun ne olduğu ve insanların bir arada nasıl yaşaması gerektiği hakkında çok net mesajlar içerir. Ama asıl önemlisi, bunların "etkin" mitolojik öyküler olmasıdır. Bu kategorideki mitler, belli bir topluluğun yaşayan ritüelleridir ve genellikle anlatıcının yanı sıra dinleyicilerin de aktif katılımına açıktır yani komünal bir pratiktir. Antik Yunan-Roma geleneğindeki birçok mitolojik öykünün aksine, "etkin" mitler edebi bir metinden çok daha fazlasıdır. Antropologlar tarafından derlenen bu mitolojik öyküler, onları anlatanların ortak değerlerini yansıtır.

Örneğin Afrika'daki Nyanga halkına ait Mwindo destanında aile hayatı, evlilik, topluluk hayatı, iyi bir şefin sorumlulukları ve büyümenin ne anlama geldiği hakkında çeşitli modeller sunulduğunu görürüz. Hatta öykünün sonunda "Mwindo'nun Yasaları" aşağıdaki gibi madde madde sıralanır:

"Ekininiz, yiyecekleriniz bol olsun.
Güzel evlerde yaşayın.
Ekininiz, yiyecekleriniz bol olsun.
Güzel evlerde yaşayın.
Güzel bir köyde uzun bir hayat sürün.
Birbirinizle kavga etmeyin.
Başkasının eşinin peşine düşmeyin.
Kendiniz gibi olmayanla alay etmeyin.
Başkasının karısını baştan çıkaran öldürülsün!
Şefinizi kabul edin. Ondan korkun. O da sizden korksun.
Birbirinizle uzlaşın, hep bir arada olun,
Ülkede düşmanlık, nefret barınmasın..."
(Daniel Biebuyck, *The Mwindo Epic: From the Banyanga [Congo Republic]*)

Nyanga halkının değer ve ilkeleri bu sözlerle özetlenirken bu değerler sistemi kuşaktan kuşağa aktarılır. Öykünün kahramanı Mwindo'nun doğa karşısında fazla böbürlendiği için hayvanları öldürmesinin yasaklanması ve Nyanga şeflerinin bugüne dek avlanmasının ve tuzak kurmasının yasak olması, bu aktarımların toplumsal ilişkilerdeki karşılığının somut bir örneğidir. Öte yandan mitolojik öykülerin, özellikle de "etkin" kategoridekilerin ideolojik birer perspektif sunduğunu da unutmamak gerekir. Mitlerin geneline hâkim olan ataerkil ideoloji ve toplumsal cinsiyet anlayışı, bu öykülerin ortaya çıkışında belirleyici bir rol oynamıştır ve aynı zamanda öykülerin kuşaktan kuşağa aktarılmasından da beslenir. Bu nedenle mitolojik öyküler ve masalların bu gözle yeniden okunup yorumlanması ve uyarlanması değerli ve bir o kadar da etkilidir.

***

Jung'un ifadesiyle "içsel deneyim haritası" olan mitlerin psikolojik boyutuna ayrı bir başlık açmak gerekir. Mitoloji ve özellikle de mitolojik öykülerdeki kahramanın yolculuğu, Sigmund Freud'dan Otto Rank'a kadar birçok öncünün başlıca araştırma konularından olmuştur. Freud'un Oidipus kompleksi de öğrencisi Rank'ın aile romansı kavramı da mitolojiden beslenir. Her iki örnekte de psikoloji, aile fertleri arasındaki ilişkileri mitlerin büyütecinden inceler.

Rüyalarla mitleri ilişkilendiren Carl G. Jung bunu bir adım ileri taşır. İnsan arketipik imgeler oluşturma yeteneğine sahip olduğunu ve bunun rüyalar ve mitlerde ifadesini bulduğunu söyler. Çocukların belli bir dili konuşma yeteneğiyle değil, çevrelerindeki dili öğrenip geliştirebilme yeteneğiyle doğması gibi insanın öykülerle değil öyküler geliştirebilme yeteneğiyle doğduğu söylenebilir. Jung, bu yeteneğin "kolektif bilinçdışından" beslendiğini söyler. Mitolojik öykülerde anlatıcı kolektif bilinçdışından kendi varlık seviyesi imkân tanıdığı ölçüde yararlanabilir ve kendi ruhsal gelişim aşamasına uygun öğeler ve imgeler kullanır. İnsanın öyküler geliştirebilme yeteneği,

geçmişten günümüze "arketipler" adı verilen çok zengin bir semboller dilini ortaya çıkarmıştır. Hepimizde ortak olan bu yetenek, bizi diğer canlılardan farklı olarak insan kılar. Rüyalar ve mitlerdeki arketipik imgelem aracılığıyla geçmişle -anılar ve bellekle- bağlantı kurmamıza imkân tanır.

Jung'un arketiplerinin mitsel figürleri temsil etmesi rastlantı değildir. Kahraman figürünün Gölge, Animus veya Anima gibi temel arketiplerle yaşadığı karşılaşmalarla şekillenen yolculuğu, bizim tarafımızdan anlamlandırılmayı bekleyen anılara ve geçmişe farklı bir gözle bakmamızı sağlar. Hakikatin insan doğasının dişi yönünde yattığını savunan Jung, kahramanın yolculuğunda karşılaştığı kadınların önemini vurgular: Anima figürü, tam ve olgun bir kişiliğin gelişimi için gerekli karşı-cins arketipidir. Kahramanın arayışı, büyük ölçüde "anima" adını verdiği dişi kuvvetle yaşanan karşılaşmaya göre şekillenir. Örneğin Gılgamış'ın yolculuğuna şekil veren temel faktörlerden biri İştar'la ilişkisidir. Gılgamış'ın yol arkadaşı Enkidu'yu da bu yolculuğa hazırlayan Şamhat olur. Enkidu bu karşılaşma sayesinde uygarlığa doğru adım atar. Ölmek üzereyken kendisini doğadan kopardığı için Şamhat'a lanetler savururken, Gılgamış ona Şamhat'ın kazandırdıklarını hatırlatır. Ama kendisi de dostu Enkidu'nun ölümü karşısında o kadar büyük bir üzüntü duyar ki kültürü tamamen reddederek bir aslan postuna bürünür ve doğada dolaşır. Uruk şehrine dönüşü ölümü kabullenmesi ve kültüre geri dönmesi anlamına gelir. Gerek kahramanın yolculuğu ve "anima" figürünün bu yolculuktaki yeri, gerekse de doğa-kültür karşıtlığı ve insanın tarih boyunca yüzleşmeye çalıştığı ölüm kavramı, birçok mitte incelikle işlenir. Mitlerden edinilebilecek psikolojik anlayışlar, insanın geçmişte yaptığı tercihleri daha iyi anlamasına ve daha önce anlam veremediği ve belki de yanlış anlamlar yüklediği anılarını yeniden yorumlamasına kapı aralar. Burada bir parantez açmak gerekirse, Antik Yakındoğu mitlerinde kadının rolü diğer kültürlere kıyasla daha ağırlıklıdır ve bu da kadınların toplumda daha aktif rol oynamasının bir sonucudur. Ancak yine de kadının erkek kahramanın yolculuğundaki aktif rolünün ötesinde mitolojik öykülerde daha az rastlanan kadın kahramanın kendi yolculuğu da ayrı bir inceleme konusudur.

© MÜJGAN DURSUN

Jung'a göre mitler, bireysel hayatı -dolayısıyla kim olduğumuz sorulduğunda anlattığımız anıları ve daha genel anlamda belleği de- bilimden daha eksiksiz bir biçimde açıklar. Bilim hayata ilişkin genel açıklamalar getirirken, insanın bireyleşme yolculuğunu açıklamak için fazla genel kalır. İnsanın içsel yolculuğu mitler aracılığıyla açıklanabilir; mitlerdeki semboller ona bu yolculuğunda yol gösteren birer yön levhasıdır. Kahramanın yolculuğu sonsuzdur. Jung'un söylediği gibi hepimiz kendi kişisel mitimizi anlatırız. Onu keşfetmeye, aydınlatmaya ve geliştirmeye çalışırız. Önemli olan anlattıklarımızın doğru veya yanlış olması değil, kendi öykümüz olmasıdır.

Kaynakça

Introduction to Mythology: Contemporary Approaches to Classical and World Myths, Eva M. Thury ve Margaret K. Devinney, Oxford University Press.

Memories, Dreams, Reflections, Carl G. Jung, Ukemi Auidobook.

The Archetypes and The Collective Unconscious (C.G. Jung Toplu Eserleri, 9. Cilt, Bölüm 1), Carl G. Jung, Princeton University Press.

Man and His Symbols, Carl G. Jung, Dell Publishing Co., Inc.

Hande ÖĞÜT

Kadınların ortak belleği

Özyaşam öyküleri, anılar, mektuplar, deneyim aktarımları; bilgi, tanıklık, cesaret ve ilham kaynağı...

Kadınlar, erkek egemen olagelen edebiyata ezilmişlik ve dışlanmışlık konumunun getirdiği dezavantajlarla ve hayli geç girdiler; yazabilmek, yazdıklarını yayımlatabilmek için çeşitli zorluklar çektiler, stratejiler geliştirdiler. Erkek egemen kültür, dil ve kurallarla sıkışmışken kadın olarak yazmak, itiraf ile özel yaşamın sırlarını ifşa etmenin geleneksel tuzaklarına düşmeden yazmak, kendi adına çırılçıplak konuşmak hiçbir zaman kolay ve sorunsuz olmadı.

Bir roman yazıyorum; içinde olmak, doğrusu tüm gerçekliğim ile olmak istemiyorum ama başka türlü işin içinden çıkamıyorum. Yazılanın ben olduğu bilgisine sadık kalmak adına, bilincimi şaşırtıp hayallere dalamıyorum. Hatıratı biraz değiştirip, anımsamadığım yönlerini kurcalayıp biraz da kurmacalayayım desem, kendi gerçeğime daha da bağlandığımı duyumsuyorum. Peki, geçmişi ne kadar -doğru- hatırlıyorum?

Geçmişi anımsamak, tüm bunları notlar halinde sıralamak, o zamanki aklım ve şimdiyle bütünleştirmek, bir sistematik içinde yazıya dökmek için başvurduklarım; mekânlar, tanıklıklar, tanıdıklar, deneyimler ile birlikte şüphesiz ki hafıza. Anıları, görüntüleri, sesleri, tatları, kokuları, korkuları, ilk görülüp hissedildikleri andaki gibi saklayan, yeniden üreten ardiye...

Psikologlar, belleğimizin kişisel deneyimlerimizi depoladığımız bölümünü 1980'li yıllardan beri "otobiyografik bellek" adıyla anıyorlar. Burası hayatımızın vakayinamesidir, birileri bize hatırladığımız en eski anılarımızı, çocukken yaşadığımız evin neye benzediğini veya en son okuduğumuz kitabı sorduğunda başvurduğumuz uzun dönemli bir kayıttır. Otobiyografik bellek, aynı anda hem hatırlar, hem unutur. Belleğimizle yaşadığımız şeylerin çoğu deneysel araştırma kabul etmeyen bir zaman diliminde gerçekleşir. Bazı fenomenler kayıt edilemeyecek kadar uçucudur. Yalnızca anılarımız değil, unuttuklarımız da içimizde barındırılmıştır. Bilinçsizliğimiz barındırılmıştır.

Hafıza yanılabilir, unutabilir, peki hafızada kalanı, olduğu gibi, sadakatle, samimiyetle yazmak mümkün mü? Bir anı, bir olay, bir izlenim, bir duygu kâğıda dökülürken yazının kuralları işlemeye, gerçeklik metinleşmeye başlar ama işin bir de psikolojik yönü var.

İnsan kendi kimliğini destekleyebilmek için hafızasındakileri değiştirebilir, çarpıtabilir, sansürleyebilir hatta hiç olmayan şeyler bile uydurabilir. Hele bir de kadınsa...

Yaşantımı gözden geçirdiğim, olan biteni hatırlamaya çalıştığım, belki yeniden şekillendirip dönüştürdüğüm bu metinde, bir anlatılan ben, bir de anlatan ben var. Bugünden geriye dönüp bakan, bir anıdan, bir kokudan, bir çağrışımdan, kavramdan yola çıkarak hatıratın bir dönemini anımsayan ben ile bu beni yazan ben var. Geçmişe şimdinin içinden bakarak, dünü bugünün bakış açısından anlamlandıran, belki yeniden kurgulayan bir gerçeklik var.

Metni yazan ben ile feminist bir özne olan ben var; bir kadın, kadınlar içinde bir kadın! Farklı kılıklara bürünecek, farklı isimler alacak, kâh kahraman kâh karakter olacak ama ortak ezilmişliklere sahip kadınlardan biri olarak "ben", dolayısıyla ben üzerinden kadınlığın pek çok deneyimi, tarifi, tarihi, yaşanmışlığı, kadınların belleği anlatıda olacaktır.

Özyaşamöyküsü, deneyim aktarımı ve anılardan yola çıkarak kendini temsil

etmek ve imgenin yaratıcısı olmak, kadınlara verili kimlik ve yaşantıların ötesinde silinmeyi ve sessizleştirilmeyi kabul etmeyerek kendini kurgulamayı sağlar. Böylece kadın yazar, klasik ve ana akım edebiyattaki temsiliyetin nesnesinden yapıtın öznesine dönüşerek, yapıttaki mevcudiyetiyle hem kadın hem de sanatçı olarak failliğini ortaya koyabilir.

Özyaşam öyküleri, anılar ve deneyim aktarımları, feminist kuramda, politikada, edebiyat ve sanatta önemli bir bilgi, tanıklık ve ilham kaynağı olarak görülür. Feminist yaklaşımda bu tür metinler, kadınların toplumsal cinsiyet kimlikleri ve bunu oluşturan siyasi, kültürel yapılarla ilişkilidir. Bundan dolayı feminist bilinçle yazan kadınlar, otobiyografik unsurları, normatif cinsiyet kimliklerinin ortaya çıkarılması, sorgulanması, farklı cinsiyet kimliklerinin görünürlüğü açılarından önemli bulurlar. Yanı sıra bu tür anlatı ve kurmacalar, kadınları kendi hikâyelerini anlatma ve yazma konusunda cesaretlendirir.

***

18. yüzyıldan bu yana otobiyografi ve roman iç içe ve birlikte anılmıştır. Yazarların ilk eserlerinin otobiyografik oluşu, romanların yazarların dönemlerini yansıtması bilinen gerçeklerdir. Ancak ne var ki gerçek hayatta olduğu gibi edebiyatta da yüzyıllardır erkek ve erkek deneyimi norm olarak ele alınıp kadın varlığı ve deneyimi göz ardı edilmiş, ikincilleştirilmiş ve erkek yazarların eserlerinde, ataerkil bakış içinden alımlanmıştır.

Kadınlar, erkek egemen olagelen edebiyata ezilmişlik ve dışlanmışlık konumunun getirdiği dezavantajlarla ve hayli geç girdiler; yazabilmek, yazdıklarını yayımlatabilmek için çeşitli zorluklar çektiler, stratejiler geliştirdiler. Erkek egemen kültür, dil ve kurallarla sıkışmışken, kadın olarak yazmak, deneyimi bilinçle yoğurup kendilik anlatısı kurmak, itiraf ile özel yaşamın sırlarını ifşa etmenin geleneksel tuzaklarına düşmeden yazmak, kendi adına çırılçıplak konuşmak hiçbir zaman kolay ve sorunsuz olmadı.

Kültürden ve dilden dışlanarak ikinci cins olarak konumlanan kadının kendi hikâyesi, ataerkil edebi gelenek içinde ciddiye alınmamakla birlikte teşhir etme, günah çıkarma, narsisizm, bireycilik olarak algılanmış ve kadın varlığı, deneyimi, bilinçlenme hikâyesi göz ardı edilmiş, ikincilleştirilmiştir.

19. yüzyılda altın çağını yaşayan, kişisel yaşam ve kurmacayı iç içe ve birlikte ele alan bildungsromanın (büyüme-bilinçlenme romanları) ana konusu olan gelişim ve olgunluk, "erkek olmak"la ölçülür. Kadınların aydınlanması ve kendini bulmaları ise öncelikle üzerlerindeki kısıtlamaları fark etme öyküleridir; çünkü erkek kahramanlar gibi, baskılardan kurtulup bildunga erişmeleri kolay ve de "gerçekçi" değildir. Dolayısıyla kadınlar için bildungsromandaki büyümek, ileriye doğru olumlu bir gelişimden ziyade, büyüdükçe daha çok baskı altına alınmanın, kapana kısılmanın, çelişkilere düşmenin tarihidir.

18. yüzyıldaki kadın özyaşamöyküleri üzerine yazan Patricia Spacks bu riski ve çelişkiyi çok güzel açıklar: "Güçlü kadın düşü, gerçekleşse bile kendini anlaşılmaz bir biçimde yine yetersizliğin itirafına dönüştürür. Genel ve özel benliklerin doğası kadınlar için, bir bakıma, erkekler için söz konusu olan benliklerin tersidir. Bir erkeğin dünyaya çevirdiği yüz, tipik olarak onun gücünü de kapsar. Oysa kadınlar için kabul edilebilecek tek model kendini kandırmayı ve boyun eğmeyi içerir."[1]

Kadının toplumsal ve kültürel alandan dışlanması, ataerkinin ürettiği bir tür kadınlık özünün içine sıkıştırılması, cinsiyet ayrımcılığı ve bir birey olarak kendi tarihinin önemsizleştirilmesi nedeniyle kadın yazarlar uzun süre kendi deneyimleri hakkında hiçbir şey söylemediler. Bu yaklaşımların tümü onların bir kadın olarak, kendi duygularını ve tutkularını açıkça konuşup yazmaktan alıkoyduğu gibi kendilerini de içten içe suçlamalarına neden oldu.

Kadını beden, erkeği akıl olarak tanımlayan edebi/felsefi gelenekte kadınlar bu varsayımı kırmak ve sadece bedene indirgenmemek için, çoğunlukla da geleneksel baskılar ve çekinceler yüzünden bedensel ve cinsel yaşantılarına hiç yer vermemiş ya da kendi arzularını romandaki erkek kahraman aracılığıyla yansıtmışlar, çeşitli otosansürler uygulamışlar, kimi zaman erkek isimleri kullanmayı, gizlenmeyi tercih etmişlerdir.

İngiliz edebiyatı tarihindeki ilk profesyonel kadın yazar olan ve roman biçimine önemli yenilikler getiren Aphra Behn'in eserleri bu bağlamda önemlidir. Behn, kadın cinselliğini analiz ediyor, kadının cinsel istekleri, tutkuları olduğunu ifade ediyor, kendi hayatından da örnekler veriyordu. Böyle bir tutum o dönem için sıra dışı ve çığır açıcı olduğu kadar kabul edilemezdi de. Dolayısıyla döneminin erkek yazar ve eleştirmenleri onun bir "erkek gibi" yazdığı konusunda ısrarcıydılar. Ne de olsa bir kadın, kadın olarak kendi cinselliği hakkında yazamazdı.

Amerikalı eleştirmen Sidonie Smith'in de belirttiği gibi, kadınların bedensel olmayan bir yaşantıyı arayarak kendi öznel kimliklerini pekiştirmeleri gerekliydi; çünkü bedenleri kaçınılmaz bir biçimde "cinsiyetlendirilerek" üretilmişti. Bu yüzden okur kazanmak için ya bedenin dışındakini anlatmaları ya da bedenlerinden vazgeçerek yazmaları gerekiyordu. Üstelik beyaz erkek bedeninin, cinsel bilginin ve cinsel anlamın belirleyici kaynağı olarak evrenselleştirilmesi kadın bedenini nesneleştirdi, susturdu. Dolayısıyla kadınların toplumsal belleğini de dondurarak ortak kadın deneyimlerini kıyıya itti.

19. yüzyılda feminist bilinçle yazan ilk Amerikalı kadın yazar Charlotte P. Gilman'ın eserleriyle kadınların deneyimleri ön plana çıkmaya başladı. Kadın tarihinin, sosyolojisinin ve politik ekonomisinin önemli ve köklü bir çözümlemesini yapan Gilman'ın edebi eserleri ve feminist anlayışı, mutsuz bir çocukluğun ve korkunç bir evliliğin sonunda ortaya çıkmıştır. Çocuk doğurduktan sonra ümitsizliğe kapılan, normlar ve öğretilenler ile gerçekte ne istediğine dair kararsızlıklar yaşayan Gilman, kocası tarafından histeri hastalarının tedavi edildiği bir kliniğe gönderilir. Tedavisi, ev hapsi ve entelektüel aktivitelerinin kısıtlanmasıdır. Ne yazmasına ne okumasına izin verilen Gilman aylar sonra çıldırmanın eşiğine gelir. Güçlü ve cesurdur ki evden kaçar, boşanır ve "Sarı Duvar Kâğıdı"nda (1892) yaşadıklarını anlatarak hem kocasından

[1] Heilbrun, C. Kadının Özyaşamını Yazarken, çev. Yurdanur Salman-Gülşat Aymen, YKY, 1992, s. 16.

hem kadınları histerikleştiren Freudyen psikanalizden ve erkek egemen edebiyattan intikam alır. O kapalı odada esir tutulurkenki anıları, düşünceleri ve hayalleri benzer deneyimleri yaşayan kadınlar için de itici güç olur.

Nitekim Adelheid Popp, "Die Jugendgeschichte einer Arbeiterin" (1909) adlı otobiyografisinin girişinde, yaşamöyküsünün, bireysel yaşamı anlatan bir belge olarak değil, kendi hemcinslerinin bir kaderi olarak algılanmasını özellikle ister:

"Ben, 'Gençlik Öyküsü' adlı otobiyografimi, bireysel olana önem verdiğim için yazmadım, aksine kendi yaşamımda binlerce kadının-kızın kaderini gördüğüm için yazdım. Beni çevreleyen, sıkıntılara sokan şeyde büyük toplumsal olguların etkili olduğunu gördüm. Kitabımda ne yazık ki, kısa süren evliliğimi de anlattım. Bunu da yine şahsımdan söz etmek için değil, kendi kaderimde şunu göstermek istedim: Bir kadının dışarıdaki aktiviteleri, anneliği, kadınlığı tarafından engellenmemeli."

Bu bağlamda Kate Chopin'in eserleri önemlidir. 19. yüzyıl kadınının karşılaştığı sorunlarla birlikte kendi kadınlık hallerini, deneyim ve arzularını eserlerine yansıtan Chopin, cinsel tutkuyu konu eden ilk Amerikalı kadın yazar olarak bilinir. Bir kadının tinsel ve cinsel uyanışını dile getiren "Uyanış" (1899) ilk yayımlandığında sarsıntı yaratır. Viktorya dönemi romanının değer yargılarına alışmış sıradan okur, Chopin'in sunduğu cüretkâr kadın portresiyle adeta şaşkına döner. Gilman gibi Chopin'in yazarlığında da kendi yaşadıkları ve mutsuz evliliği etkili olmuştur. Katolik eğitimi alan ve on dokuz yaşında evlenerek altı çocuk doğuran Chopin, yazmaya kocasının ölümünden sonra başlamıştır. Chopin'in içinde doğup büyüdüğü, bir ömür boyu ayrılmadığı yer içsavaş sonrasının güneyi olduğu için edebiyatında önemli olan bir unsur da "Güneyli kadın"ı bilinçlendiren, yüreklendiren kavrayışıdır. Katı toplumsal gelenekler karşısında kendi sesini duymanın bedeli son derece ağırdır. Kocasının ölümünden sonra kendi olma özgürlüğüne ilk kez kavuşan ve hiç bilmediği bu hal karşısında bocalayan "Uyanış"*ın* kahramanı Edna, romanın sonunda kendini denizin sularına bırakarak intihar eder.

Bu türden eserler, Elaine Showalter'ın "Feminist Dönem" (1880-1920) dediği döneme tekabül etmektedir. Kadın yazarlar, kendilerine biçilen rollere ve erkek değerlerine başkaldırmışlardır ancak kendi hayatlarını özerkçe kurdukları, alternatif bir yaşam sundukları ve cinsellikleri hakkında özgürce yazabildikleri söylenemez.

Showalter'ın daha sonraki dönem olarak işaret ettiği "Female/Kadın Dönemi", 1920 sonrası başlar ve bu dönemde kadınlar, açıkça tecrübelerini yazarlar; kendilerini keşfederler ve böylelikle erkek edebiyatından ayrı bir "kadın edebiyatı" ortaya çıkar, kadına dönük ve kadınlar için yeni ve özgün bir dil oluşmaya başlar. Feminist edebiyatın şekillenmeye başladığı bu dönemde edebiyat, feminist kuram için bir araç görevi üstlenir.

Anılarla, kişisel notlarla, rüyalarla, hayallerle, kâbuslarla örülmüş bu eserler sayesinde, 20. yüzyılda feminist bir edebiyat kanonu oluşurken, öznel bir anlatı türü olan otobiyografi, kadınlara; nesnel olduğu kabul edilen biyografi ise erkeklere ait bir tür haline gelmiştir. Erkeklerce yazılan otobiyografik kitap ve romanlar, erkekliğin oluşumuyla, fiziksel ve maddi başarılarla ilgili lineer anlatılardır, kadınlar ise sezgileriyle ve bedenleriyle yazarlar; genellikle daha parça-bölük, epizodik anlatılar, anekdotlarla, mektuplarla, gündelik notlarla örülü metinler ortaya koyarlar.

En önemli eserlerini 1920-50 arası yazan Virginia Woolf'un, hayatının aşkı olduğu bilinen Vita Sackville-West'e dair anıları, duygu ve düşünceleri, yazarın hayal dünyasıyla birleştiğinde ortaya "Orlando" gibi bir şaheser çıkmıştır. Vita Sackville-West'in kurgusal biyografisi de diyebileceğimiz bu roman, Woolf'un yaratıcılık sürecinin niteliklerini, bireyin ve aşkın karmaşıklığını, gerçek yaşam ve yazın ikilemini, tarihsel bellek duygusunu, kadının konumunu ve erdişilik üzerindeki düşüncelerini yansıtan çok katmanlı muhteşem bir romandır.

Yeğeni Quentin Bell tarafından hazırlanan biyografisi ve sonradan kitaplaşan mektup ve günlükleri de döneme dair önemli belgeler olmakla birlikte, romanlarında pek dile getiremediği cinselliğe dair fikirlerini, travma ve seçimlerini de cesaretle ifade ettiği kaynaklardır.[2]

Mektuplarında ve günlüklerinde, bir erkeğin kendisinde ufak da olsa bir cinsel heyecan uyandırdığına dair hiçbir cümle yoktur. Bu eserlerinde itiraf edeceği gibi her zaman cinsel bakımdan korkak biri olmuştur ve erkek şehvetiyle ilgili tek tecrübesi ise korkutucu ve iğrençtir. Annesinin ölümünden kısa süre sonra, yani daha on üç yaşındayken ağabeyi Gerald'ın tacizine uğramasının önemli rolü vardır, erkeklere karşı soğukkanlı nefretinde. Leonard Woolf ve Dr. Noel Richards'ın ifadelerine göre, tacizler Virginia'nın annesi öldüğünde, yani on üç yaşında başlamıştır. Ancak Virginia'nın yayımlanan hatıralarına göre bu tarih çok daha eskidir:

"Üvey ağabeyimin altı yaşımdayken beni bir pencere pervazına koyarak mahrem yerlerime dokunduğunu hatırladıkça hâlâ utançtan titriyorum."

Eserlerinde ve eleştirisinde tek bir cinsiyete bağlı kalmanın yetersizliklerinden söz ederek androjeni fikrini öneren Virginia Woolf örneğinde de gördüğümüz gibi, "Female/Kadın Dönemi"ni, Showalter'ın görmezden geldiği biseksüel ve lezbiyen feministler başlatmıştır.

Özyaşamsal deneyimlerini kurmacalara yansıtarak kendilerini kahramanlarına aktaran bu yazarlar, ilk dönemler koşulların gücü nedeniyle aşklarını, tutkularını kodladılar, simgeleştirdiler, açıkça ifade edemediler, kelimelerin ardına sakladılar belki ama tam da böylelikle modernizmin en yaratıcı, en deneysel ve sıra dışı metinlerini oluşturdular.

Lezbiyen aşkı araştırdığı şiir ve romanlarıyla deneysel lezbiyen edebiyatın öncüsü H.D. (Hilda Doolittle) neredeyse tümü otobiyografik olan eserlerinde, kendi lezbiyenlik hikâyesini farklı kadın kahramanlara paylaştırmış, böylelikle 20. yüzyıl erken dönem lezbiyen öznelliğinin karmaşıklıklarını temsil etmeyi amaçlamıştır.[3] H.D.'nin sevgilisi, otobiyografik kurmaca, tarihi roman,

[2] Virginia Woolf, "Yaşam Bir Rüyadır, Uyanmak Öldürür", Quentin Bell, çev. Zehra Savan, Everest, 2007; Virginia Woolf, Vita Sackville-West Mektuplaşmaları, Der: Louise DeSalvo, Mitchell Leaska, çev. Mefkure Bayatlı, Agora Kitaplığı, 2007.

[3] Winning, Joanne, "Lezbiyen Modernizmi: Dolabın İçinde ve Ötesinde Yazmak", Geyve Lezbiyen Yazını, Der. H. Setevens, çev. Kıvanç Tanrıyar, Sel Yayıncılık, 2011.

şiir olmak üzere geniş bir yelpazede eserler veren Annie Winifred Ellerman ve çağdaşları Gertrude Stein, Djuna Barnes, Anais Nin, Colette, Natalie Barney, Radclyffe Hall gibi önde gelen lezbiyen yazarların romanlarında, bir kadın ve lezbiyen olarak kendileri ve deneyimleri mutlaka yer alır. Lezbiyen modernist otobiyografik kurmacalarda yazmak ve tutku özgürlüğü arasında bir eşitlik vardır. Bu kurmacaların kadın kahramanları kendi cinsel arzuları ve kimliklerini anlamaya başladıkları ve bunlar hakkında kararlılık gösterdikleri an yazmaya başlarlar.[4]

Ancak her kadın için hayatını, deneyimlerini, anılarını açıkça yazmak çok da sorunsuz ve kolay olmamıştır. Toplumsal ve kişisel sansürün ötesinde, sözlü yaşamdan yazılı kaynaklara dek kadın kültürü unutturulduğu için kadınlar kendi soyağaçlarına, köklerine ulaşmakta da sıkıntı çekerler. Cinsel özgürlüğü ve eşcinselliği savunan ilk anarşist feminist olan Emma Goldman'ın "Hayatımı Yaşarken" (1931) adlı iki ciltlik yaşamöyküsünü yazması, türlü acı ve yasaklamalar sonucu gerçekleşebilmiştir ki deneyimleri, tüm işçi, emekçi ve anarşist kadınlar gibi benim için de birer kılavuz, terapist, yoldaş olmuştur.[5]

On üç yaşında bir fabrikada işçi olarak çalışmaya başladığında, devrimci kadınların mücadelesinden etkilenen Emma'yı babası on beşinde evlendirmeye kalktı. Kitaplarını yırttı, okumasını, düşünmesini istemiyordu. Bu baskıdan kurtulmak için Amerika'ya gittiğinde hem kadın, hem işçi, hem Yahudi, hem de göçmen olarak dört kez ezilmeye maruz kaldı. Önce devrimciydi Emma, sonra anarşist oldu; kadınların cins olarak ezilme ve sömürülmelerinin sınıfsal ezilmişliklerinden de önce geldiğini saptayarak, anarşist feminizme en büyük katkıyı yaptı. Sadece kapitalizme, militarizme ve milliyetçiliğe değil, anarşist ve devrimci hareket içindeki cins ayrımcılığına ve kadın düşmanlığına da karşıydı. Yaratıcı esininden ve yazma kabiliyetinden duyduğu kuşkuları, geçmişi kazımanın zorluklarını, bunalımlarını ve hayal kırıklıklarını samimiyetle itiraf eden Goldman için bu otobiyografiyi yazmak hayli zordu, hem edebi bir geçmişi yoktu, hem de ihtiyaç duyduğu tarihi ve kişisel bilgilerden, kendi yayınlarından bile devletler tarafından yok edildiği için mahrum bırakılmıştı.

Tarihsel sıralamayla gidersek, Goldman'ın otobiyografisinden sonra bana göre en önemli hayat öyküsü yine tek cilde sığmayan deneyimleriyle Simon de Beauvoir'nınkidir. Varoluşçulukta kadın sorunu tartışmasını ilk kez feminist eleştiriye sokan Beauvoir'nın üç ciltlik otobiyografisi, edebi lezzetiyle birlikte, kadın özgürleşmesi sorununun, ne denli farkında ve entelektüel de olsalar aslında tüm kadınların ortak sorunu olduğunu ortaya koyduğu için son derece öğretici ve değerlidir.

Otobiyografisinin ilk bölümü olan "Bir Genç Kızın Anıları"nda (1958), bir ev kadını olan annesinin sıradan ve boğucu yaşantısını hiçlikten öteye ulaşmayan bir boşluk olarak tanımlayan Beauvoir, kendi yaşantısının mutlaka bir yerlere ulaşacağı konusunda karar alır. Otobiyografinin ikinci kitabı "Kadınlığımın Hikâyesi"nde ise kadınlığının genç kızlığındaki umudunu yiyip bitirdiğinden dem vurur, genç kızlığa hüzünlü bir veda yaşayan Beauvoir, kadınlığına dair tedirgindir. Umutsuz bir kadınlık tasavvuru ile başlayan "Kadınlığımın Hikâyesi", aynı umutsuzlukla biter. Soykırım, Cezayir bağımsızlık mücadelesi, entelektüel kesimin direnişi gibi politik meselelerin yanı sıra kadınlığın çeşitli sorunlarını, Sartre ile kurdukları ortak yaşantıyı, mutlu ve acılı günlerini, tutkularını, cinselliğini, yazarlığını en küçük ayrıntılarına dek anlattığı kitabını bitirirken şöyle yazmış:

"Siyasal ve felsefi açıdan başardığım bütün işlerin kaynağında Sartre vardır. Bu gerçek sanıyorum bazı genç hanımları üzdü... Ben yaratıcı değilim, onun üstünlüğünü kabul etmesem, kendi bağımsızlığıma ihanet etmiş olurum."

Yaşantısının mutlaka bir yerlere gideceğini düşünen bir genç kızken, yaşantısı önünde sonunda bir erkeğe giden, bir erkek tarafından yaratıldığını itiraf eden bir kadına dönüşen Simone de Beauvoir, tüm eleştiriler bir yana, çelişkilerini ve feminizm alanındaki eksikliklerini de ifade ettiği eserleriyle kadın özyaşam öykülerinin yazılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

En mükemmel eserinin kendi hayatı olduğunu belirten Beauvoir, otobiyografik üçlemesinin yanı sıra Rouen okulundaki öğrencisi Olga Kosakiewicz ile yaşadığı ilişkiyi ilk romanı "Konuk Kız"da (1943) metafizik bir kurmaca içinde anlatmış; "Mandarinler"de Arthur Koestler, Jean Paul Sartre, Albert Camus ve kendisi kahramanlar olarak kurmacada yer almıştır.

"Aşk Mektupları", Nelson Algren ile dört yıllık fırtınalı ilişkisini yansıtmış; ölümcül hasta annesinin başında ölümü bambaşka bir gözle görmeye başladığı, başkalarının ölümüne bir seyircinin usçul davranışı içerisinde bakmaktan vazgeçtiği için "Sessiz Bir Ölüm"ü yazmış;

"Memoirs of a Dutiful Daughter"da, "kadınca anıları görmezden gelerek, kendini bir erkek gibi düşünmeye alıştırdığını" itiraf etmiş; "The Woman Destroyed"de, yanlış seçimler yapan kadınların, erkeklerin cinsel politikasından yara alabileceklerini kendi deneyimleri üzerinden anlatmıştır. Heteroseksizmi reddederek biseksüel aşka yönelen Beauvoir'ya göre, "Lezbiyen ilişki, bir genç kız için en ideal sevişme yoludur".

İkinci dalganın önemli kuramcı, eleştirmen ve yazarı Adrienne Rich'e göreyse lezbiyenlik sadece cinsel bir ilişki değil, kadınlararası bir süreklilik, kız kardeşlik bağı ve ataerki karşısında devrimci bir politika idi. Radikal bir edebiyat eleştirisi için ana kaynak olarak kadınların yazdıkları metinlere odaklanmayı öneren Rich'in feminist edebiyat eleştirisine en büyük katkısı, kadının özyaşamöykülerinde bir devrim yaratmasıydı. Özyaşamöyküsel öğeler katmadan, sık sık "ben" demeden kadınlığa dair kitap yazmanın kendisine imkânsız geldiğini söyleyen Rich'in tüm yazılarında, şiirlerinde hayatından kesitler bulunur.

Ona göre kadınların ideolojik baskıları kırabilmeleri, dünyayı doğru betimlemeleri, birbirlerini özgür kılmaları ve yüreklendirmeleri için gerekli olan en önemli şey, kendi özel -çoğu zaman acı dolu- deneyimlerini paylaşmayı ve

[4] A.g.m.

[5] Emma Goldman, Hayatımı Yaşarken, çev. Beril Eyüboğlu & Emine Özkaya, Metis, 2018.

kendi haklarında doğruyu söylemeyi öğrenmelerinin zorunluluğudur. Rich, "When We Dead Awaken: Writing as Revision" (1972) başlıklı makalesinde öznel/fiziksel deneyimle sıkıca örülü yeni bir edebi gelenekten söz eder. Rich'in tanımladığı şekli ile "vücut dilinin kâğıda aktarılması"dır otobiyografi.

Rich'in söz ettiği öznel/fiziksel deneyimle sıkıca örülü bu yeni edebi geleneği, siyah feminist eleştiri içinde sentezleyen Audre Lorde ise edebiyat eleştirisine "biyomitografi" denilen bir yazım türü kazandırmıştır. Biyomitografi, çeşitli anne-kız ilişkilerini ve mitleri ele alan, gerçek ile kurmaca arasındaki ikiliği bulanıklaştıran fantezilerdir. Kendi biyomitografisi olan Zami, siyah kadın yazarların "eleştirel öykülerini" nasıl adlandırıp kontrol edebileceklerine dair önemli bir örnektir.

Yine Afroamerika geleneği içinden gelen şair, yazar, yönetmen ve aktivist Maya Angelou'nun on yedi yaşındayken kaleme aldığı "I Know Why the Caged Bird Sings"den (1969) başlayarak ölene dek yazdığı yedi otobiyografik romanı, bir kadın ve feminist olarak kendi gelişimiyle ilgiliydi. Sekiz yaşında annesinin erkek arkadaşının cinsel tacizine maruz kalışı, evlilik ve aşk hayatı, siyah mücadele içindeki konumlanışlarıyla daima kendisi olarak okurun karşısına geçti.

'70'lerde Marksist ve sosyalist feministlerin öncülüğünde kurulan ve en önemli misyonu, tarih boyunca susturulmuş kadınları dillendirmek olan bilinç yükseltme gruplarının da etkisiyle kadınlarca yazılan otobiyografik, biyografik ve bildungsromanlarda ciddi bir artış görüldü. Sosyalist feministler de Marksistler gibi kadınların hayatlarının ayrıntılarına ve kadınların alternatif değerlerine odaklandılar. Günlük olaydan tarihsel önem çıkararak eleştirel düşünceye "yaşanmış deneyim" fikrini nakşettiler.

Böylelikle kadınlar, otobiyografilerinde uyguladıkları otosansür stratejilerini aşabildiler.

'70'lerin önemli otobiyografi yazarlarından Verena Stefan'ın "Hâutungen" (1975) adlı eseri döneme damgasını vurdu. Feminist bir kadın olarak kendi cinsel kimliğini bulma sürecinden, cinsel yaşamından, bedensel deneyimlerinden söz eden Stefan'ın eseri, pek çok kadın için cesaretlendirici bir esin kaynağı oldu.

'80'lerde lezbiyen kadınlar arasında güçlü bir yakınlığı anlatan bildungsromanlar ile bibliyografiler, otobiyografiler, günlükler alternatif bir kanon yaratmak isteyen yazarlar için metinsel bir imkândı. Lezbiyen bildungsromanlarını inceleyen Bonnie Zimmerman'a göre, bu tür romanlarda lezbiyen, kendi cinselliğine doğru çıktığı simgesel yolculuğun sonunda kendi kimliğini kurmaktaydı.

Pek sevdiğim Anja Meulenbelt'in neredeyse tüm eserleri, yaşanmış deneyim fikrinden çıkmıştır. "Utanç Bitti", "Gündelik Mutluluğa Alışma", "Hayranlık" ve "Kayıp Zaman" adlı romanlarında kendi hayatını -lezbiyenliğini, anneliğini, sosyalist feministliğini, erkeklerle ilişkilerini- anlatmıştır. Meulenbelt, gerçeği anlatmaya en yakın edebiyat türü olan otobiyografik romanların yazılması gereğine inanır ve kadınları bu konuda teşvik eder. Meulenbelt'in yanı sıra, çağdaşları Irme Hildebrant ve Jutta Kolkenbrock da kadınları yaşamlarını yazmak için cesaretlendirir, motive ederler: Kendimizi onlarla özdeşleştirmek için güçlü kadınlara ihtiyacımız vardır!

Her bir otobiyografik roman, birer bildungsroman gibi, bu genç kızların nasıl kadın ve feminist olduğunu, yaşadıkları baskıyı, kendi kimliklerini nasıl oluşturduklarını anlatırken, bir yandan da pek çok kadının deneyimini kapsadığı için kadınlar arası bilgi aktarım süreçlerinin verimli alanları olmaya, kadınların tarihi ve belleği kütüphanesini oluşturmaya başlar.

Otobiyografik ve biyografik anlatımı kadınların anlatısına dahil etme girişimi '80'lerde feminist akademik yazın tarafından da keşfedilir ve feminist tarih yazımı, daha önce tarihsel veri olarak kabul görmeyen birçok kaynağa ulaşır; bir nevi gizli tarih kabul edeceğimiz mektuplar, anılar, günceler, objeler, fotoğraflar, kartpostallar ve yazılı olmayan kaynaklar...

Bu kaynaklar, feminist tarih yazımının yanı sıra feminist eleştiriyi de çeşitlendirip zenginleştirmiştir. Elaine Showalter tarafından ortaya konan "gynocriticism", kadınların görünmezliklerini, kadın yazarlar tarafından yazılmış eserleri ele alır; yok sayılmış dişil altkültürü ve onun ürettiği temaları ortaya çıkarmayı hedefler.

Ellen Moers, Susan Gubar, Sandra Gilbert, Adrienne Rich gibi bu akımın temsilcileri, unutulmuş kadın metinlerini ortaya çıkararak ve bilinenlerin yeniden yayımlanmasına girişerek işe başlamış, yazan kadınların ortak temalarını, sözcük dizilişlerini ve olay örgülerini çözümlemiş ve kadınların sözlü geleneğini de katarak yeni bir edebiyat tarihi oluşturmuşlardır.

Ellen Moers ile Susan Gubar ve Sandra Gilbert kadınsal imgeleri sorgulamak için psikanalizden yararlanmışlar ve kadınların yazılarının, kadın kimliğinin bastırılmış ve bilinçdışına atılmış özelliklerinin kesin bilgisini taşıdığına işaret etmişlerdir.

Anılarla, kişisel notlarla, rüyalarla, hayallerle, şiirlerle örülmüş yazılardır kadınların kaleminden çıkanlar. Kadının kendi iç evreni, enerjisi, bedenselliği, tinselliği, cinselliği, düşsel dünyası ve mahremiyetinin izleri görülür bu yazılarda.

'80'lerden günümüze süregelen postmodern çağda da kadınlar için önemli bir bilgi kaynağı olmaya devam ediyor özyaşamöyküleri, anılar, deneyimler. Feminist edebiyatta, merkezsiz metinler, açık ve süreksiz yapılar, türlerin karışımı görülmekle birlikte kadının günlük yaşamının etnografisi, günlükler, özgeçmişler yani kadının öznelliği yine ön planda. Özgeçmiş ve deneyim, sadece hayalle değil, kuramla da iç içe örülmeye başlandı.

Egemen bir yazar olmak yerine, kitaplarını öğrencileriyle birlikte yazan postfeminist Rachel Blau DuPlesis, edebiyat eleştirisi, tarih ve psikanalizle birlikte kendi şiiri ve günlüğünden alıntılarla cüretkâr kombinasyonlar yapmaktadır. Dağınık bir üslup kullanmakta; eğitimden ayrımcılığa dek feminist kuramdaki tüm tartışmaları kendi hikâyesi ve deneyimleriyle bütünleştirerek yansıtmaktadır. Eleştirmen ve romancı Jane Rule ilk kitabı "Lesbian Images"da kendi otobiyografisini, dinsel homofobi, tıp ve psikiyatri ekseninde aktarmıştır.

Tüm edebi kuralları yıkarak bir karşı dil geliştiren Kathy Acker, ilk romanı "Childlike Life of - The Black Tarantula - by The Black Tarantula"da çok fazla otobiyografik malzeme kullanmış, ancak onu öyle bir yerleştirmiştir ki anlatı, otobiyografik olmaktan çıkmıştır; sürekli değişen, başkalaşan, istikrarsız bir "ben" yazmaktadır olup biteni... Lezbiyen ve queer postmodern kurmacasının öncüsü Jeanette Winterson da köktenci dini cemaatinden sürülmesiyle sonuçlanan yarı otobiyografik bir dolaptan

çıkma hikâyesi olan ilk romanı "Tek Meyve Portakal Değildir"de alternatif bir kurgu ve dil kullanırken "Dizüstü"nde hem kurmacanın anlatıcısı kimliğindedir, hem de "lezbiyen kadın yazar Jeanette Winterson" olarak okurun karşısına geçer.

***

Türkiye'de politik ve kültürel anlamda feminizm ancak '80'lerden sonra yaşanmaya ve etkisini göstermeye başladığı için Türk kadın yazarların eserleri ilk dönemlerde, kendi bireyselleşmelerinden çok Türk modernleşme ve Cumhuriyet tarihine ışık tutmaktadır.

Fatma Aliye ve Halide Edib'in otobiyografik kitapları ve romanları bilinen ilk örneklerdir.

Çocukluk yıllarını anlattığı "Mor Salkımlı Ev", Edib'in iki anı romanından ilkidir. İkinci kitap, Milli Mücadele yıllarını içeren "Türk'ün Ateşle İmtihanı"dır. İlk roman, üçüncü tekil kişi anlatımı ile kaleme alınmış, Halide Edib kendini vatanına adadığı andan itibaren hayatını "ben" diyerek yazabilmiştir. "Türkün Ateşle İmtihanı"nda ne sürgünden söz eder ne kadın olarak çektiği zorluklardan; kendini cinsiyetsiz bir kadın ama "kahraman bir kadın" olarak tanımlarken, erkeğin bakışıyla şekillenen imgeyi kabullenmekte ve hatta Cumhuriyet Türkiye'sinde kadınların kamusal hayata hangi koşullarla kabul edilebileceklerini de anlatmaktadır: Cinsiyetsiz ve erkeksi!

Bu eserleriyle Halide Edib, Nazan Aksoy'un belirttiği gibi, bir yandan ulus-devletin kuruluşunda yer alan bir kadının bu süreci içselleştirmesini dile getirirken, bir yandan da aynı kadının iç çatışmalarını, erkek dünyasında var olurken geride bıraktıklarını ortaya döker.[6]

Hülya Adak, "Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Halide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet" başlıklı makalesinde, Halide Edib'in romanlarındaki otobiyografik öğeleri gizlemek adına erkek anlatıcıdan yararlanmasına ilave olarak ideal kadının erkek benliği üzerindeki tahrip edici gücünden söz eder. Anlatıcı erkektir ama altmetinde kadının sesi, hasletleri, korkuları, endişeleri, duyarlığı sezdirilir.[7]

Sabiha Sertel'in "Roman Gibi"si de hayatını siyasi mücadeleye adayan sosyalist bir yazarın yaşamını anlatır, kadınlığını değil. Halide Nusret Zorlutuna, "Bir Devrin Romanı" adlı otobiyografisinde, döneminin tüm diğer kadın otobiyografi yazarları gibi kendi dünyasını yazmaya çalışırken aslında erkek egemen dünyayı yazmıştır, çünkü ona başka bir dünyada yaşama fırsatı verilmemiştir. İsmet Kür'ün "Yarısı Roman" adlı otobiyografisi ise Türk edebiyatındaki ilk aykırı örnektir. Kür ilk kez gerçek anlamda özel hayata girmiş, hatta cinsellikle ilgili görüşlerini açıkça dile getirmiştir.

Kadın yazar sayısında büyük artışın olduğu '70'lerde özgürleşme sürecindeki kadını kavrayan, kadınlık bilincini ve dişil öznelliği yansıtan çok değerli romanlar yazıldı. 1930-1980 arası Türk kadın roman ve hikâyecileri, ideoloji ve tarihle hesaplaşırken Adalet Ağaoğlu, Peride Celal, Leyla Erbil, Sevgi Soysal, Oya Baydar, Latife Tekin, Tezer Özlü, Pınar Kür, İnci Aral, Erendiz Atasü gibi yazarların anlatılarında tarihsel bellek, darbelerden ve erkek egemen kurumlardan kurtulamadıkları bir kâbus olarak belirir.

Kişisel tarihler ya da büyüme-bilinçlenme anlatıları, aile, baba/koca evi, tutsaklık, yersizlik, yetimlik, ana-kız ilişkisi, intihar, delilik, parçalanma ve tüm bunlara rağmen yazma/yaratıcılık temalarıyla edebileşir. Jale Parla'ya göre, "*Ölmeye Yatmak*"ta Ağaoğlu'nun "tarihi yapan el seni de yaptı" önermesi, aslında toplumsal tarihle kişisel tarihin nasıl iç içe geçtiğinin bir roman stratejisi haline getirildiğinin de ilanıdır.[8]

Öykülerinde, romanlarında aile kurumuna, toplumda kadın ve erkek için ayrı kurgulanan namus anlayışına, eril düzenin kadınlık algısına yönelik ağır eleştiriler dile getiren Leyla Erbil'in de yapıtlarındaki baş kadın karakterlerin hemen tümü otobiyografik öğeler içerir.

Kadın kimliğini belirleyen toplumsal koşullara, kamusal alan ayrımına ve edebiyattaki cinsiyetçiliğe direnen kadın kahramanların her birinde Erbil'i görmek

Yine Sevgi Soysal, temsil, yaşanmış deneyim ve edebiyatta kendiliğin kurulması arasındaki ilişkileri sorgulamakla birlikte, kadınların toplumsallaşma sürecinden geçerken egemen ataerkil ideolojiyi nasıl içselleştirmeyi öğrendiklerini ve işbirliği yapmaya koşullandıklarını gösterir. Aile içinin, kutsal evliliklerin, özel olanın ne kadar politik olduğunu kendi pratiklerinden, deneyimlerinden yararlanarak anlatır. "Tante Rosa"dan itibaren "Yürümek"ten "*Şafak*"a, "Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu"ndan "Barış Adlı Çocuk"a kadar Soysal'ın eserlerine özyaşamsal kurgu ve deneyim aktarımı hâkimdir.

Gerek Batı'da gerek Türkiye'de, egemen edebiyat ve klasik eleştiri içinde, kadın romanlarının otobiyografik öğeler içermesi, anıların aktarımı, yazarın yaşamsal dönemlerini yansıtması, bireycilikle, edebi olmamakla, kadınsı hasletleri kutsamakla vb. eleştirilmişse de bu eserler, kadının bir özne olarak failliğini ortaya koymasını, kadın gerçekliğinin bilgisine ve kadın deneyiminin özerkliğine içeriden bakma imkânını ve kadınlara dair yazılı ortak bir belleğin oluşmasını sağlarken, kadınları ezen, ötekileştiren mekanizmaları ve kadınların nasıl direndiklerini de gözler önüne sermektedir.

Feminist tarihin ve bilimin merkezinde kadın deneyimlerinin olması gerektiğini ısrarla vurgulayan feminist yazar Ronit Lentin, özellikle de çağımızda giderek yükselen felaket olaylarında (savaş, soykırımı, sel, deprem, katliam gibi) ve kadına yönelik her türlü şiddette, kadın deneyimlerinin paylaşılmasının, hafıza açığını kapatmakta önemli bir rol oynadığını belirtiyor. Çünkü büyük felaketler genellikle erkek bakış açısıyla kaydedilir. Lentin'e göre kadınların yaşam deneyimlerine temel bir kaynak olarak ayrıcalık vermek "kadınlık" evrenselleştirmelerine engel olur ve felaketlere ilişkin anlayışımızı derinleştirir. İşte bu yüzden felaket olaylarının sözlü tarihlerini kaydetmeye yönelik feminist projeler, kadınları sessizlikten kurtarmak ve etnik ve ulusal travmaların dişil imajlarını yapısöküme uğratmak için de oldukça önemlidir.[9]

[6] Nazan Aksoy, Kurgulanmış Benlikler / Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet, İletişim, 2009.

[7] Hülya Adak, "Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliliği: Halide Edib'in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet," Kadınlar Dile Düşünce içinde, haz. Jale Parla, Sibel Irzık, İletişim, 2014.

[8] A.g.m. s. 192.

[9] Ronit Lentin, "The Feminisation of Catastrophe", Global Feminist Politics içinde, der: S. Ali, K. Coate, W. Wogora, Routledge, London & New York, 2000.

Hasan REYHANOĞLU

Hayat biz ne yaşarsak, ömür biz ne hatırlarsak

"Bana dede diyebilirsiniz. Hayattaysa dedeniz, onlar da dede desinler hatta."

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837), Rus şiirinin başat temsilcisi olmasının yanı sıra yazarlığıyla da modern Rus edebiyatının kurucusu kabul edilir. 1833 yılında kaleme aldığı "Maça Kızı" adlı eserinde kapitalist sistemin en önemli metaı olan paraya dair eleştirisini detaylara girmeden, kestirmeden yapar.

"Maça Kızı"nın kahramanlarından Alman subay Hermann'ın gözü paradan başka bir şey görmüyordur. Bir gün başka subay arkadaşlarıyla yemek masasında oyunlardan söz ederlerken Tomski adında genç bir subay büyükannesinin bir sırrından söz eder. Büyükannesi gençliğinde herkesin etrafında pervane olduğu zengin ve güzel bir hanımdır, ancak kumar nedeniyle büyük sıkıntıya girer. Üstelik kocası parayı ödemeyi reddetmektedir. Kendisine saygılı davranan centilmen ve zengin bir beyefendiye durumunu açar. Beyefendi bu güzel hanıma, bir daha kartlara el sürmemesi şartıyla olağanüstü bir sır verir. Bu sırla birlikte Kraliçe'nin kumar gününde tüm borçlarını ödeyecek parayı kazanabilecektir.

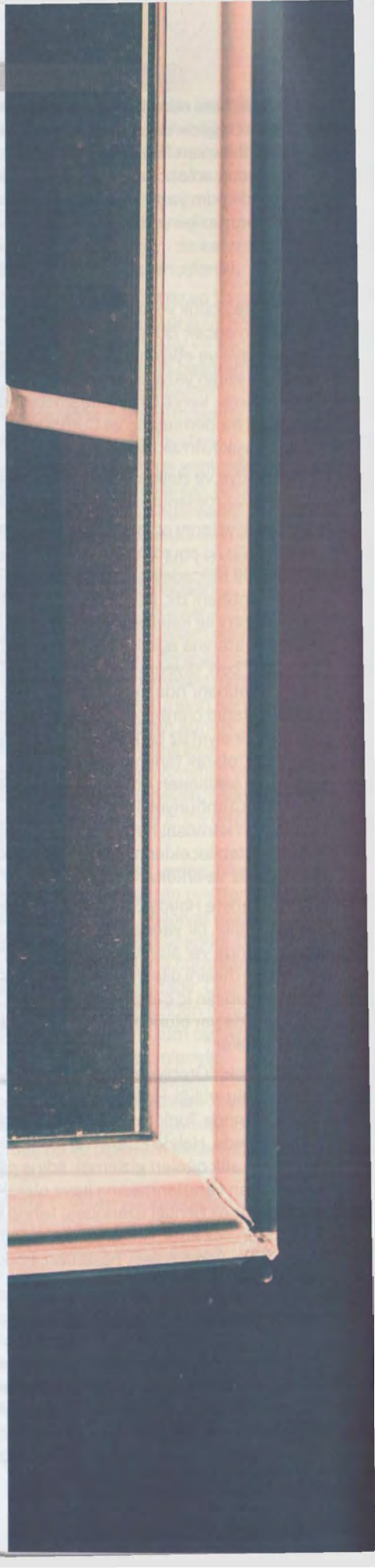
Tomski, büyükannesinin bu parayı kazandığını, borcunu ödediğini ve sözünü tutarak bir daha kâğıtlara el sürmediğini ekler. Masadaki subaylar bunun uydurma bir hikâye olduğunu söylerler. Oysa Hermann'ın içine kurt düşmüştür. Ne yapıp edip yaşlı kadının sırrını öğrenmelidir. Bunun için büyükannenin hizmetinde olan evlatlığı Lizavetta ile ilişki kurar, uzun uğraşlar sonucu bir gece kendisini eve davet ettirir. Ama Lizavetta ile buluşmak yerine anneannenin karşısına çıkar; önce dil dökerek, sonra silahıyla tehdit ederek sırrını öğrenmeye çalışır. Zavallı kadın korkudan oracıkta ölür. Hermann ise büyükannenin sırrını öğrenemeden onu kaybetmenin üzüntüsü içindedir.

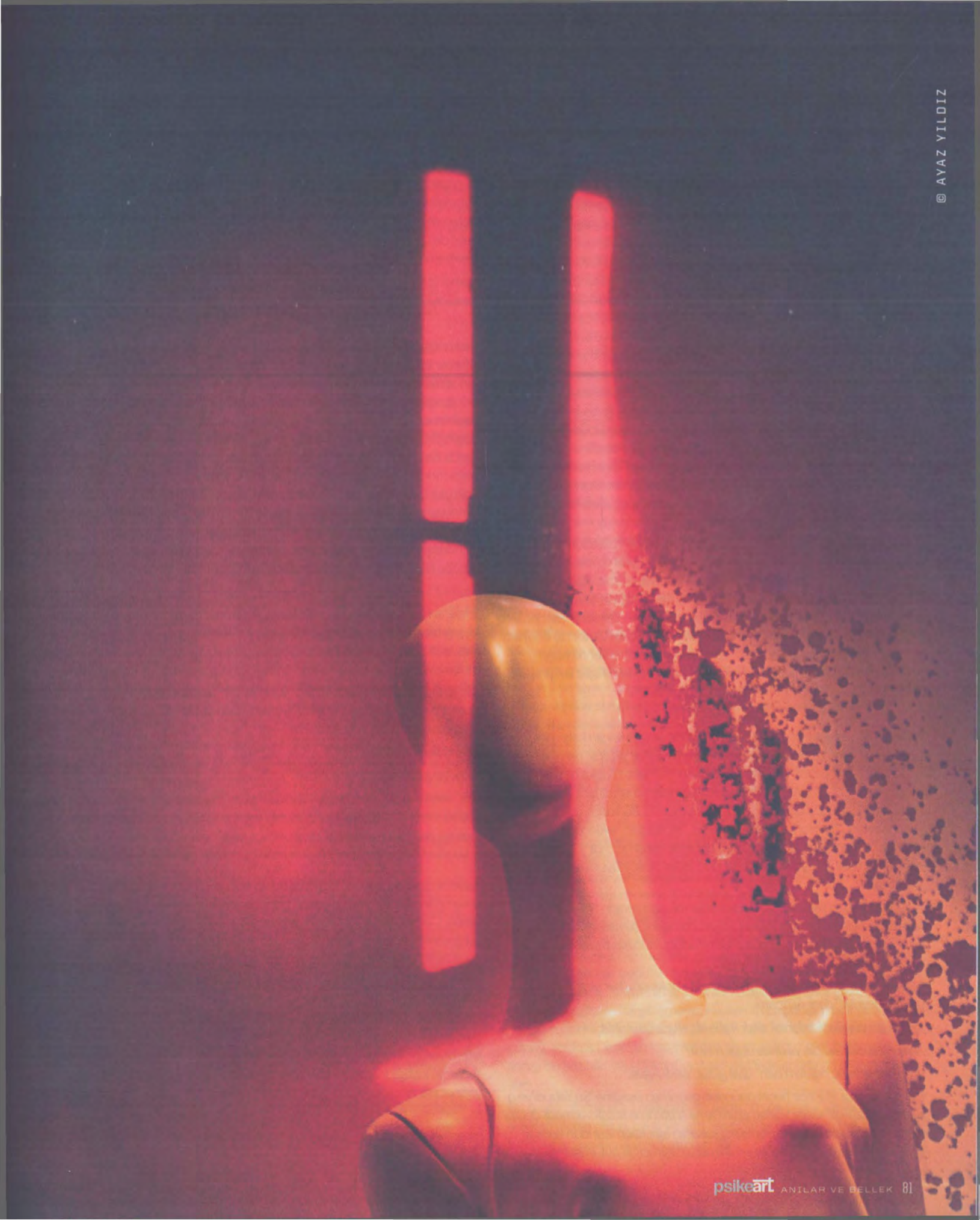
Yaşlı kadın o gece Hermann'ın rüyasına misafir olur. Sırrı karşılığında Hermann evlatlığıyla evlenecek ve bir daha kâğıtlara el sürmeyecektir. Her gün birini seçmek ve tek el oynamak kaydıyla seçeceği kartları söyler: üçlü, yedili ve papaz. Hermann oyuna gider. Kendi destesinden bir kart seçer, kapalı olarak önüne koyar. Kasa kartları dağıtmaya başlar. Üçlü Hermann'ın önüne düşünce Hermann kendi kapalı kartını açar ve koyduğu parayı ikiye katlar. Başka el oynamaz.

Ertesi gün aynı sahne yedili için tekrarlanır.

Üçüncü gün Hermann destesinden papaz seçer ve kapalı olarak önünde tutar. Kasa kartları açarken, kasaya isabet eden kart maça kızı, Hermann'a isabet eden kart papazdır. Hermann heyecanla "papaz kazandı" der ve kartını açar. Kasa, "kızınız kaybetti" der. Hermann'ın açtığı kart papaz değil maça kızıdır. O esnada Hermann'ın elindeki maça kızı Hermann'a göz kırpar.

Bu öyküde büyükannenin yardım istediği centilmen beyefendi St. Germain Kontu'ndan başkası

© AYAZ YILDIZ

değildir. Öyküye göre St. Germain Kontu, hakkında bir sürü inanılmaz şey anlatılan ilginç bir adamdır. Kendisini yaşam iksiri, kimya taşı gibi şeylerin bulucusu olarak gösterir. Şarlatan olarak alaya alınsa da saygıdeğer görünüşe sahip bir centilmendir. Esrarengiz geçmişine muazzam bir servet eşlik eder. Kendisine "Gezgin Yahudi" süsü vermektedir. Casanova, anılarında bu adamın casus olduğu iddiasındadır.

Gerçekten de St. Germain Kontu Avrupa'nın birçok şehrinde üç yüz yıl boyunca adından farklı biçimlerde söz ettiren, tarihin esrarengiz şahsiyetlerinden biridir. Hakkındaki tarihi bilgi ve belgeler çelişkili olsa da belli başlı noktalarda birleşirler. Birçok dili anadili gibi konuşmaktadır. İngilizce, İtalyanca, Fransızca, Latince, İspanyolca, Portekizce, Almanca, Rusça, Arapça, Çince ve Sanskritçe iyi konuştuğu dillerden bazılarıdır. Avrupa'nın tüm saraylarında bulunmuştur, geçmişi okumuş değil, yaşamış gibi anlatmaktadır. Müthiş bir belleğe sahiptir ve anlattığı hikâyeler arasında Asya, Afrika, Türkiye hatta Avustralya'dan olaylar, hikâyeler vardır. Sürekli 45 yaşında görünmekte, yaşlanmamakta, bunu bir gençlik iksirine borçlu olduğunu söylemektedir. Kimsenin bilmediği sırlara vâkıf bir okültisttir. Farklı zamanlarda farklı ülkelerde bulunduğuna dair kanıtlar vardır, bu kanıtların bir kısmı tarihi belgelerdir. Önemli kişilere danışmanlık yapar. Nereden edindiği bilinmeyen bir serveti vardır. Müthiş piyano çalar, yağlıboya resimleri hayranlık uyandırır. Tüm bu özellikleri nedeniyle elbette hakkında kitaplar yazılmıştır. Voltaire onun için "Her şeyi bilen ve yaşlanmayan biri" der. Elbette tüm yeraltı örgütleriyle, ezoterik her türlü ilim ve cemaatle özdeşleştirilmiştir.

St. Germain Kontu, hakkında anlatılan bu fevkalade hasletleri nedeniyle Puşkin'in "Maça Kızı" eserinde olduğu gibi birçok öykü ve romanda kendine yer bulmuş, varlığıyla bu eserlere gizemli, mistik, olağanüstü bir hava katmıştır. Çözülemeyen sorunlar onun varlığıyla çözülür, bilinemeyen şeyler bilinir, tarihsel bilgiler açığa çıkar. Yer aldığı eserlerden biri de adeta *irrasyonel dinler tarihinin resmi geçidi* olan Umberto Eco'nun müthiş romanı "Foucault Sarkacı"dır. Romanın anlatıcı kahramanı Casaubon, Brezilya'da sevgilisi Amparo'yla beraberken Aglie ile tanıştığı sahneyi anlatır.

*

Bay Aglie ile tanışmamız böyle oldu. Üstünde sıcağa karşın kalıp gibi, kusursuz bir takım elbise, gözünde altın çerçeveli bir gözlük, pembe bir yüz, kırlaşmış saçlar. Bir hanımefendiyi selamlamanın başka bir yolunu bilmiyormuş gibi Amparo'nun elini öptü, şampanya ısmarladı. Portekizceyi doğru, ama Lizbon'da öğrenmiş gibi konuşuyordu. Bu vurgu, eski zaman soylusu havasını belirgin kılıyordu... Kökenleri hakkında belirsiz konuştu. "... Genlerimde sayısız ırklar birbirine karışmış. Adım İtalyanca, atalarımdan birinin eski malikânesinden. Belki de soyluyum ama kimin umurunda."

Milano'da din bilimlerine ilişkin kitaplardan oluşan zengin bir kitaplığı olduğunu söyledi. "Dönünce beni arayın, çok ilginç şeylerim var. Afro Brezilya ayinlerinden geç Roma İmparatorluğu'nun Isis tapınçlarına varıncaya dek."

"Isis tapınçlarına bayılıyorum. Isis tapınçları hakkında her şeyi biliyorsunuzdur" dedi Amparo.

"Ancak gördüğüm kadarını" dedi Aglie alçakgönüllülükle.

"Ama nasıl olur. İki bin yıl önce değil miydi?"

"Sizin kadar genç değilim ben" diye gülümsedi Aglie.

"Cagliostro gibi. Hani bir haçın önünden geçerken uşağına 'Şu Yahudi'ye o akşam dikkatli olmasını söylemiştim ama sözlerime kulak vermedi' dediği işitilen..." diye şaka yaptım. Yaptığım şakanın ağır kaçmasından korkup özür dilemeye çalıştım ama ev sahibimiz uzlaşımcı bir gülümsemeyle sözümü kesti. "Cagliostro dalaverecinin biriydi, çünkü ne zaman, nerede doğduğu iyi biliniyor; üstelik uzun yaşamayı bile başaramadı. Palavra atıyordu. Cagliostro dalavereciydi ama bu geçmişte olsun, günümüzde olsun birçok yaşamlar yaşayan ayrıcalıklı kişilerin var olmadığı anlamına gelmez. Modern bilim yaşlanma süreçleri hakkında öyle az şey biliyor ki, ölümlülüğün kötü bir öğretimin basit bir sonucu olduğu pekâlâ düşünülebilir. Cagliostro dalaverecinin biriydi ama Saint Germain Kontu öyle değildi. Simyasal gizlerinin bazılarını Eski Mısırlılardan öğrendiğini söylerken övünmüyordu belki de. Ama anlattıklarına kimse inanmıyordu. O da dinleyicilerine nazik davranmak için şaka yapıyormuş gibi görünüyordu."

"Şimdi siz de bize doğru söylediğinizi kanıtlamak için şaka yapıyormuş gibi davranıyorsunuz" dedi Amparo.

*

Bu konuşma böyle sürer. "Foucault Sarkacı", az bulunan eski ve gizemli kitaplar basan bir yayınevinde çalışan üç editörün, okudukları kitaplarda fark ettikleri kimi tuhaf olayların, kocaman ve uzun süreli bir planın parçaları olduğu düşüncesiyle, Avrupa'yı ve dünyayı şekillendiren bu altı yüzyıllık planı keşfetme çabasının romanıdır. Bu çabaları esnasında takıldıkları noktaları Bay Aglie'ye danışmaktan çekinmezler, elbette plandan söz etmeden. Arada Bay Aglie'nin bilgisini de sınamak isterler. Bir noktada buldukları, çoğu farklı Mason localarıyla ilişkili birçok gizemli kişi ve örgütü listeleyip, doğruluklarından emin olmak için Aglie'nin önüne koyarlar. Listeye bir de kendi uydurdukları, ismi gene bir akrostiş olan TRES diye bir örgüt eklerler. Aglie, listedeki isimlere göz gezdirir. Kişilere ve örgütlere dair anımsadıklarını birinci kişi ağzıyla anlatmaktadır. Listenin tümünü gözden geçirir ve her örgütle ilgili bildiklerini, deneyimlerini anlatır. Arada TRES'e gözü kayar.

*

"Helena Petrovna. Aslında akıllı bir kadın, ama daha önce yazılmamış tek bir şey bile söylemedi... De Guaita, uyuşturucu bağımlısı bir kitap hastası. Papus: bu iyi işte." Sonra birden durdu. "TRES, bunu nereden buldunuz? Hangi metinde?"

Aferin diye düşündüm. Belirsizce yanıtladım. "Şey, listeyi çeşitli metinlerden oluşturduk. Çoğunu geri verdik. Saçma sapan şeylerdi. Bu TRES'in nereden çıktığını anımsıyor musun Belbo?"

"Hayır, sen Diotallevi?"

"Aradan günler geçti. Önemli mi?"

"Hiç önemli değil" diye güvence verdi Aglie. "Hiç adını işitmedim. Gerçekten, ondan kimin söz ettiğini söyleyemez misiniz bana?"

Çok üzgündük, anımsamıyorduk.

*

Aglie'nin merakı boşuna değildir. Bu üç editörün bir şey bulduklarını anlamıştır. Her yerde kulağı olan örgütler de anlamıştır tabii. Dahası, Belbo, Casaubon ve Diotallevi, öyle eksiksiz, öyle mükemmel bir plan kurgulamışlardır ki, buldukları her detay planı doğrulamaktadır. Başta oyun olarak gördükleri bu planın esiri olmuşlardır. Artık aradıkları her yerde, buldukları her belgede planın başka bir parçası ortaya çıkmaktadır. Dikkat çekmeleri gecikmez.

Her ne kadar romanın asıl konusu detaylar ve koskoca bir Avrupa tarihi olsa da heves bozucu olmamak adına kurguya ilişkin ilave bilgi vermek istemiyorum. Planın varlığından haberdar olan örgütlerin toplantısında Aglie'nin kişiliğini ve romana kattığı derinliği ortaya koyan şu konuşmasıyla yetineceğim.

*

"Kardeşler, şövalyeler. Son günlerde gizemli elçiler size haber verdikleri için

buradasınız; bu nedenle burada toplanmamızın nedenini biliyorsunuz. Aslında 23 Haziran 1945 gecesi toplanmamız gerekiyordu; bazılarınız o zaman daha doğmamışlardı bile, en azından şimdiki biçimleriyle. Altı yüzyıllık acılı bir yalnızlıktan sonra, bilen birini bulduğumuz için buradayız. Nereden bildiği -üstelik bizim bildiğimizden daha çoğunu- kaygı verici bir gizem..."

"Görüyorsunuz kardeşler, tutuklu hiçbirimizin bilmediği şeyler biliyor. Bizim kim olduğumuzu bile biliyor; kim olduğumuzu biz de ondan öğrendik. Acele etmeliyiz, az sonra tan sökecek. Siz burada kalıp düşünürken, ben de ondan açıklamayı koparabilmek için bir kez daha çekileceğim."

*

Saint Germain Kontu'nun "Maça Kızı" öyküsündeki varlığı, kendi halinde bir öyküyü bir anda gizemli ve gerçeküstü bir havaya büründürürken, "Foucault Sarkacı"ndaki varlığının çok daha büyük bir rol oynadığını belirtmek gerek. Meslekleri gereği gizemli tarihi belgelerle haşır neşir olan üç yayınevi çalışanı, tarih incelemelerinde bulamayacakları, bulsalar da önemsemeyecekleri gizemleri birinci ağızdan duyarak, deneyimleyerek çok daha fazla ciddiye aldılar. Aglie'nin varlığı, onun belleği ve anlattıkları tek başına romana bir anda altı yüz yıllık bir derinlik katmış, bu esnada olan biten her türlü olağanüstü olayın kanıtı ve habercisi olmuştu. Roman, diğer karakterlerden herhangi biri olmadan ya da farklı işlenerek olurdu ama Aglie olmadan eksik kalırdı.

Saint Germain Kontu, daha birçok roman ve öyküde kendine yer bulmuştur ancak uzun yaşam ve bellek konusundaki tek kahraman o değildir. Bu amaçla birçok farklı karakter kullanılmıştır. Sinemada gördüğüm en iyi örneklerinden biri Türkçeye "Dünyalı" adıyla çevrilen, Jerome Bixby tarafından yazılıp Richard Schenkman tarafından yönetilen, 2007 yapımı "The Man from The Earth" filmindeki manidar isimli Profesör John Oldman karakteridir.

Kısaca konusuna değinmek gerekirse, üniversitedeki görevini tamamladığını düşünen Prof. Oldman biraz da sürpriz bir kararla taşınma ve şehri terk etme kararı alır. Her an taşınmaya hazırmış gibi duran mütevazı evini toplarken üniversiteden arkadaşları vedalaşmak üzere evine gelirler. Beraber geçirilen zaman, sonraki planlar üzerine yüzeysel sohbetlerle hoşbeş edilirken misafirlerden biri rafta bir fosil bulur ve bunun nereden geldiğini sorar. Sonrası profesörün, tamamını yaşadığını iddia ettiği 14 bin yıllık dünya tarihine dair deneyimleyip anlattıklarıyla arkadaşlarının bir yandan bu tuhaf hikâyeyi ilgiyle dinlerken diğer yandan "yok artık" ile "acaba mı?" şüpheleri arasındaki sorgulamalarıyla geçer. Dinleyiciler inanmayla şüphe etme arasında gezinir durur. Prof. Oldman'in ilahiyatla ilgilenen arkadaşları İsa'ya dair anlatımlardaki basit ve anlaşılır açıklamaları reddedince sohbet zaman zaman gerilir de. Ancak film konuşmaların sahiciliğine meyleden, biraz da klişe denebilecek bir sürprizle biter.

Filmin tamamı, "12 Angry Men"de olduğu gibi bir odada, çoğu pozitivist sekiz bilim insanının diyaloglarından ibarettir. Ancak işte "uzun yaşam ve bellek" bir başına sadece seyirlik bir film yaratmamış, düşünsel bir şölen de çıkarmıştır ortaya. 14 bin yıllık dünya tarihini birinci ağızdan, dahası bu devri yaşamış, yaşadıklarını anımsayan ve sansürsüz anlatan bir profesörün ağzından dinlemekten âlâ ne olabilir? Ya böyle birine hangi soruları sorardınız?

Son değineceğim kahraman kendi romanım "Mürşid"den, romanın anlatıcısı Vakanüvis Vakkas Dede. Elbette bunu, böyle bir kahramana oluşan ihtiyaç ve romanı neden 1200 yaşını devirmiş bir insana anlattırdığım noktasından değerlendireceğim.

"Mürşid" sekizinci yüzyılın sonlarında geçen, tarihe kaydı düşülmüş kişiler ve olaylar üzerine kurulu, kurgusal bir roman. Bağdat'ta geçtiği ve hem tarihsel dönemden hem de irrasyonel İslam tarihinden beslendiği ve ana konuları dönemin yaşamı, inanışları, meseleleri ve adalet anlayışı olduğu için, arka planın doğru yansıtılabilmesi maksadıyla, anlaşılır olmaktan hiç ödün vermeden biraz eskitilmiş bir dil kullanmak gerektiğini düşündüm. Bu dil, doğrudan bugünden yazan bir yazarın dilinden çıkarsa romanda yapay durabilecekti, böylesi tutarsız bir tercih olurdu. Bunun yerine halihazırda böyle yazıp konuşan, vaktin diline hâkim ve bunu kullanması bir sakillik olarak görülmeyecek bir kahraman yaratmayı tercih ettim. Bu tercih bambaşka kapılar açtı, zira anlatımı bütünüyle sekizinci yüzyıla sıkıştırmak, sonrasında bilinen, öğrenilen bilgi, söyleniş, ifade ve edebiyat külliyatını bir kenara atıp hiçbirinden faydalanmamak manasına gelecekti. Oysa anlatıcıyı sonraki dönemi yaşayıp bilen ve hatırlayan biri olarak kurmakla birlikte ihtiyaç mahiyetinde dönem sonrası öğrenilen tüm bilgilerden yararlanmak, anlatımı o dönem sonrasında gelişen türler, anlatım yolları ve ifadelerle zenginleştirmek, gerektiğinde daha yeni tarihli referansları verebilmek noktalarında eşsiz bir fırsat sağlıyordu.

Romanda Vakkas Dede kendi varlığını gizemli, gerçeküstü bir halde anlatmaz; varlığıyla bir gerilim ya da düğüm oluşturmaz. Henüz romanın başlarında kurduğu ilk cümlede *"Bana dede diyebilirsiniz. Hayattaysa dedeniz, onlar da dede desinler hatta"* diyerek sırrını ortaya döker. Hemen peşinden, üzerindeki esrar perdesini, *"Ben içmedim ölümsüzlük iksirini, bilmem de daimî diriliğin çaresini"* diyerek savuşturur. Bu nokta esasen mühimdir zira romanın ilerleyen safhalarında hayal meyal görülür ki Vakkas Dede romanın esas kahramanı, olağanüstü şahsiyet Behlül'den el almış, okçu anlamına gelen Vakkas adı için Behlül *"o el kalem tutsun oktan evvel"* diyerek kaderini çizmiştir. Bu dilek dönmüş dolaşmış, Vakkas Dede'ye vakanüvis payesiyle bu hikâyeyi, bildiklerini, hatırladıklarını anlatmaya kadar uzanmıştır. Nitekim Vakkas Dede gene romanın başında *"Hayata dair tüm sualler, esrarına dair bütün merak bir vehimden ibaretmiş. Hayat biz ne yaşarsak, ömür biz ne hatırlarsak oymuş meğer"* derken yaşanana ve hatırlanana vurgu yapar, odağının kendi şahsiyeti değil anlatacağı hikâye olduğunu şu sözlerle vurgular: *"Hikâye anlatmak niyetiyle geldim. Hikâyemi anlatır giderim."* Bununla beraber varlığının ve şahsiyetinin, hikâyesinin temel dayanaklarından olduğunu şu sözlerle anlatır: *"Kendime vakanüvis demem dimağıma kaydettiğim vakaların kendilerinin, hatta bizzat dimağımın tarih olmasından..."*

Hikâyede bir başka mesele de tarihte yer aldığı haliyle anlatılanların çeşitliliği ve çelişkilerdi. Vakanüvis Vakkas Dede bu durumdan yakınırken şunları söyler: *"Gördüklerimi, yaşadıklarımı, işittiklerimi anlatsam bazı tarih kitaplarını yeniden yazmak şart olur. Zira ne vakanüvislerin tanıdım nefesi üfürükçüden kuvvetli, hayal dünyası müneccimden âlâ, lisanı meddahtan tatlı ama mübalağası da. Bazen kendi yaşadıklarıma rasgelip de okuyunca -böyle nice kalem erbabının satırlarında- şüpheye düştüm hafızamdan, yazılanda mı hata var hatıramda mı diye. Hakikatin kaydını en tarafsızca en âlâsından tutan da var ama. Mukayese şart!"*

Bu haliyle Vakanüvis Vakkas Dede karakteri önceden sözünü ettiğim diğer karakterlerden ayrılır. Diğer kahramanlar hikâyelerinin düğüm noktasındaki karakterler olurken ve mutlaka düğümün çözülmesine katkı sağlarken Vakanüvis Vakkas Dede'nin böyle bir misyonu yoktur. Sadece romanın başında görürüz, hikâyenin anlatımını kolaylaştırır, arka planı destekler ve bir daha kendisiyle karşılaşmayız. Hikâyenin başındaki hafif çetrefilli dil ise hikâye ilerledikçe daha akıcı bir dile terk eder kendini. Anlaşılmak mühimdir çünkü. Vakkas Dede'nin kaleminden okuduğumuz giriş bölümlerinden sonra bu kez hikâyeyi Vakanüvis Vakkas Dede anlatır ama başkaları kaleme alır.

Bu başlık altında sözü edilebilecek daha ne çok örnek var kim bilir. Her ne şekliyle olursa olsun, uzun yaşam ve güçlü bellek, bu roman ve öykülerin tümüne apayrı bir derinlik katmıştır.

Temmuz KORKMAZGİL

Vasati 40 çöp

Bellek beyni zorluyor, oysa beyin basit bir metabolik yapı, dalak gibi! Bellek zorladıkça beyin değişiyor, bir kazan gibi doldurulmaktan bıkıyor, çekmeceler üretiyor...

Bu yazıyı yazmaya oturduğum sıralarda çarpıcı bir film izledim: Caner Alpay ve Mehmet Binay'ın yönettiği "Çekmeceler". "Ağır" bir film; akışı değil, konusu...

Anılar deyince, çekmeceler, dolaplar, sandıklar, masa üstleri, kutular ve hatta yüklükler çağrışım yapar bana... Ne çok yaşanmışlıkları ve yaşanamamışlıkları oralara koyarız, sanki ortalığa saçılmasınlar diye... Boş bulduğumuza tıkarız, bir kısmı masa üstünde dağınık vaziyette kalır hatta... Kafamız ne kadar karışıksa, o kadar düzensiz olur bu *anılar* denen geçmiş. Hele bir de travmalar varsa bir yerlerde...

Beynimiz, nöronlar denen mucizevi hücrelerin varlığı ve birbirleriyle iletişimi sayesinde iki temel işlev sürdürür: düşünme ve hareket etme. Düşünme işlevi, beynin edindiği bilgileri öğrenme, yani saklama ve anımsamadır ki buna da bellek deniyor ve sünger gibi, gerekli gereksiz topluyor her şeyi, emiyor. Kocaman bir toplayıcı, hayatımız boyunca kafamızın içinde taşıyoruz o süngeri. Bazen nasıl da ağır geliyor!

İlk insanlarda, okuryazarlık yokken yani, bellek denen "güç" etkinmiş, hem de sınırlarını her kuşakta daha da zorlayarak. Çünkü malum, her an, her kıpırtı, her sıçrama, her ses, her kıvılcım beyinde bir yerlere saplanıyor, zamanla onları kullanmaya gerek duyulursa saplandığı yerden çıkarmak gerekiyor. Bunların hepsi birer bilgi ama ilk insan farkında değil, çünkü içgüdü ile karışıyor her şey. İçgüdü, hayvanlarda da var ve bu sayede yaşamda kalıyorlar, bilgi de onun sistemli hali ve bunun için bellek gerek. Bellek beyni zorluyor, oysa beyin basit bir metabolik yapı, dalak gibi! Benim biçimsel yorumuma göre: bellek zorladıkça beyin değişiyor, bir kazan gibi doldurulmaktan bıkıyor, çekmeceler üretiyor: kutular, dolaplar, sandıklar filan... Yoksa bilgilerin bir anlamı olmayacak, neyi, ne zaman, nerede kullanmak gerektiğini düzenlemek gerek, hangi anıdan ne kaldı, hangi bilgi sentezlendi, yararlılık nedir..! Günlük yaşamdaki ivmeyi kullanışlı hale getirmek gerek!

Yetkinleşmek denen aşama... Eli kullanmak gibi; hem

© LARA KAMHİ

© LARA KAMHİ

demiri dövmek için, hem dokuma yapmak için, hem keçiyi sağmak için, hem keman çalmak için... Belleğin hayvanlarda olup olmadığını bilmiyorum, gerçi olmamasını dilerim zira anılar insanı geçmişe bağlayan ağır ve bazen de gereksiz zincirlerdir... Ama elbette beri taraftan kültür de böyle oluştu, yani bellek kayıtlarının aktarımı kültürel altyapıyı sağladı. Kültür, bir neden-sonuç ilişkisi ile ortaya çıkan kaçınılmaz durum. İnsan türü ilk alet hamlelerini geliştirdikçe, bunu yazılı olmayan dönemde dilden dile hatta elden ele aktardı. Zanaatçılar, sanatçılar, bilimle uğraşanlar ve daha niceleri hep bellek gücüne güvendiler, eskiden alıp bugüne getirdiler ki gelecekte de yararlanmak için...

Anılar, bizim gelişmemiz ve yaşamda kalmamız için kesinlikle gerekli olan birikimlerdir. Dahası, geçmişte bize acı veren, sıkıntı yaratan durumları anımsatarak olası risk hakkında bizi uyarır. Bu bir anlamlandırma sürecidir ve dolayısıyla anılar bilgidir; deneyimler, duyumlar, izlenimler, algılardır; kişinin belleğinde sakladığı izlerdir ve ileriye bakmamızı sağlar. Bellek olmadan varlık olmaz, örneğin sanat gibi insan yaratısı birçok şey de olmaz. Beynin ilgili parçası onları masa üstü dağınıklığından kurtarıp çekmecelere koymayı, hele hele tasnif ederek koymayı öğrenirse, gündelik yaşantımız ve geleceğimizde hangisinde ne var biliriz ve elimizi attığımızda işe yarar olanı bulup çıkarırız. Bellek, kendimizi keşfetmemizi, yenilememizi, aşmamızı kolaylaştırır, öznel düşünceler üretmemizi sağlar. Ve duygularımızla o düşünceleri ateşleriz, doğru hedefe, doğru zamanlamayla... Birey ve toplum olarak geçmişin, bugünün ve geleceğin bir toplamıyız. Ama geçmişi bir yük gibi sırtımızda, yani beynimizde taşırsak yoruluruz, gereksiz enerji tüketiriz. Bilinç burada devreye giriyor işte, anıları, bilgiyi ve deneyimleri sistematik biçimde kullanmamızı sağlıyor. Gereksiz ayrıntılar dediğimiz malzemeden bilinçle kurtulabiliriz, sağlıklı yüzleşmelerle... Böylece kalabalık çekmeceleri boşaltabilir, yer açabiliriz. Kalanları da her anlamda sağlıklı olmak için düzenleriz. Bunun teknolojik karşılığı da bilgisayarlardaki durumdur; sistemin sorunsuz çalışması için bellek sisteminin düzenli ve karmaşadan, bozuk unsurlardan uzak olması gerekir. İşler yolunda gitmeyince belleğindeki bilgileri başka yere kopyalayıp elektrobeyne format atmak kolaydır ama insanda ne yazık ki bu olası değil!

Beynimizin çalışma mekanizması hakkında bilimsel olarak oldukça yol alınmıştır. Ben basitçe anıların çekmecelerde tutulması açıklamasını pratik buluyorum. Yaşam koşulları; coğrafya, kültür ve ekonomi anlamında kolayca kategorize edilebilir ama her birey tamamen kendine özgüdür ve dünyadaki insan sayısı kadar çekmece sistemleri vardır. Anılar, deneyimler ve travmalar her bireyi farklı etkiler, stres ölçekleri değişkendir. Kimimiz kolayca unuturuz, kimimiz takılır kalırız. Mutlu olabilme ölçülerimiz farklıdır. Çok fazla bileşen vardır duygu durumlarımızı etkileyen. Bu bileşenler, imgeler halinde çekmecelerde durur, bazıları da kilitli kalır. Anahtarı bulamamak kimi riskleri beraberinde getirir. Arada durup bu kapalı mekânlara yolculuk yapmak gerekir, bunlar da örneğin bir müziğin teması, bir koku, bir bakışın bıraktığı iz, bir ses olabilir... Saniyeler içinde bizi alıp götürür o noktaya. İşte bunlar çok da özeldir, tamamen bireye özgüdür. Ancak ve ancak yaşadığımız durumlar belleğimizde yer alabilir, böylece anılar çekmeceleri, bilgi ve öykü çekmeceleri oluşur. Bir de elbette en ürkütücüsü olan *travma* çekmeceleri...

Kilitli bazı çekmeceleri anahtarı bulamaz da açamazsak, hoyrat davranırsak, kırarız. O kapak hep kırık kalabilir, içinde anılar vardır ama onları koruyacak bir kapak arkasında değillerdir, her an dökülüp saçılabilirler. Bunu engellemek için aşırı bir duyarlılık geliştirebiliriz, başkalarını da kırıp dökme pahasına! Çünkü oralarda tanıdık tanımadık insanlar, ihtiraslar, umutsuzluklar, pişmanlıklar, kederler, erişilmezlikler vardır. Yaşamın korktuğumuz diğer yarısı vardır yani... Böyle zamanlarda başkalarını çekilmez

© LARA KAMHİ

© LARA KAMHİ

© SALVADOR DALI

bulduğumuz gibi kendimizi de öyle görebiliriz, özellikle yorulduğumuzda, mutsuz, başarısız olduğumuzda. Gücümüze bağlı olarak ya düze çıkarız, enginliklere bakarız ya da her şeyi -en iyisi- zamana bırakırız.

Zorunlu olan toplumsallaşma süreciyle birlikte kişisel belleklerimiz bizi toplumsal yani kolektif belleklerimiz gerçeğine götürür. Az önce değindiğim gibi kültürel aktarımı sağlayan bu bellektir, insanın biyolojik evrimi dışında kalan çok önemli bir kavramdır toplumsal/kolektif bellek. Her ne kadar devletler, yönetim sistemleri buralara bolca müdahale etseler de kalanlarla yürür düzen, doğadaki seçilim gibi insanlık için gerekli olanlar kalır geriye. Ya da bir başka deyişle, kolektif bellek, bu ortamlarda yerini *denetlenmiş anılar toplamı*na bırakmaya başlar. Tıpkı kimi toplumların unutmak istediği acılı geçmişleri olduğu gibi biz de bireysel olarak unutmak isteriz bazen, bazı olayları silmek isteriz kayıtlardan; acı verir, üzüntü yaratır, yük olur. Sırtımıza yara yapar, o semeri taşımak zordur. Kanıksanır bazen de, zaman her şeyin ilacıdır der geçeriz. *Bencillik* tarafımız güzel olanları taşımayı yeğler, ayakta durabilmek için belki bu şarttır da...

Dünyada milyarlarca insan ve en az bir o kadar anı dolanıyor beyinlerde... Anılar bizi geçmişe bağlar elbette, zaten yaşanmışlıklardan gelir hepsi ama yaşam gerçeği önümüze bakmayı şart koşar, ileriye dönüktür tüm planlar. Burada büyük bir çelişki yaşarız; geriden getirdiğimiz yükle ileriye gitmek yokuş yukarı yük çekmek gibidir! Mutlu anılar bize güç verirken diğerleri yorar, ayak bağı olur, yükü zorlaştırır. Zamanla belki bu noktada bir tercih yapar ve geriye hiç dönmemeyi seçeriz. Ama beynimizden silip atmamız kolay değildir çünkü çağrışımlar yoluyla yeniden yeniden önümüze düşebilir o sahneler. Bazen de bir romanın özetini çıkarmak gibi yaşananlardan dersler çıkarır, dosyalarız, olayı daha arkalardaki çekmecelere tıkarız. Önümüzde artık o özet dosya vardır, oradan anlamlar çıkarmak kolaylaşır. Bunu yapamayanlar sürekli geriye dönüp yaşamlarını zorlaştırırlar!

İnsanın geleceğe dönük olarak belleğinde bir kayıt olabilir mi? Çelişki gibi görünse de bilgi dediğimiz şey budur bence. Bir de buna benzer hayaller vardır, fazla kaptırınca gerçeklik algımızı yanıltan... Hayaller bize öyle bir oyun yapar ki, olmadığımız halde öyleymiş gibi bir dünya kurarız, zira olmasını çok isteriz... Bu bazen mutlu eder, sakıncası yoktur, birileriyle paylaşılmıyorsa, iç dünyamızda bir fantezi olarak kalır.

Bellek, temel olarak, anısal, yani yaşanmış olayların yer-zaman bilgisiyle saklandığı çekmeceler ile simgesel, yani dünya hakkındaki bilgilerin saklandığı kocaman sandıktır. Doğumdan itibaren ilk yıllara ait bellek kayıtları bende bulunmuyor. İlk kırık kopuk anılarım ilkokul yaşlarımda başlıyor. Herkeste durum aynı mıdır bilemiyorum. Bunu çok da sorgulamadım, o başlangıç bana yeterli gelmiş... Ama o yaşlardaki anılar da çok sınırlı; ilk öğretmenimle ve birkaç arkadaşımla genellikle derste geçen bazı sahneleri taşıyıp duruyorum. Elbette buna benzer biçimde mahalle arkadaşlarım, oyunlarımız, ilgilerimiz, heyecanlarımız... En çok da aşk heyecanları ön planda kalıyor, zira orada tek kişiye olan ilgi en üst düzeyde seyrettiği için sanırım...

Sonra lise yılları, daha toplumsal, daha politik geçen zamanlar... Artık formal eğitimi eleştirdiğim, yolunda gitmeyen şeylerin arttığı dönemler. Bir an önce büyüme

heveslerı, üniversite hedefleri, meslek seçme karmaşası... Sonra zaten büyümek ve büyümek...

Çocukluk anılarımda en dikkatimi çeken kokuların varlığı; Ankara'da başlayan ve geçen çocuklukla birlikte yazları gidilen köy ortamlarındaki beni büyüleyen kokular; örneğin babaannemin sıcak yaz günlerinde damda kuruttuğu dut ve kayısının o eşsiz, yoğun tatlımsı kokuları, sonradan pestil olarak yenen o tat ya da annemizin yıkayıp hazırladığı o bir tepsi çileğin yaydığı büyülü koku... Yaylada güzün hasat sonrası kuruması için bezlere serilen benekli, renkli kuru fasulyeler, börülcelerle büyük hayal gücü içinde oynadığımız oyunlar... Beynimiz bunları nasıl oluyor da belleğinde tutuyor hiç aklım almıyor!

Tüm bu koku ve görsel anılar birçok farklı çekmecelere konuyor, farkında olmadan. "Çekmeceler" çok sonra edindiğim bir kavram, müthiş kolaylık sağlamıştır bana. Sanki somut çekmeceler varmış gibi birini çekip içine baktığımı düşündürür bana. Birbirine karışmamasını sağlayan bir düzenleme! Sayısız, sonsuz çekmeceler. Bazıları kilitlidir, sanki başkası açabilirmiş gibi kilitlemişimdir, oysa her şey bendedir ama çok gizli birtakım anılar işte o kilitli çekmecelerdedir. Bazen kilitleyip anahtarını yitirdiklerim bile vardır, açamam, bilirim orada olduklarını ama ulaşamam bu nedenle. Çok özel durumlardır bunlar, paylaşılması sakıncalı ya da aşırı kişisel... Aradan onca yıl geçmesine karşın bu özelliklerini korurlar... Elbette, geçmiş zaman dilimi, bizim bildiğimiz zaman kavramı olarak geçmiştir ama beynimiz ölçeğinde durum farklıdır... Bellek, gereksinimler ve bakış açılarımız tarafından biçimlendirilen ama duyguların da katkı sunduğu, kişisel öyküleme potansiyelimizin var ettiği dinamik bir ortam. Anılar, geçmişle şimdi arasında köprüdür ama bugünün biz'i ile değer, anlam bulur. Ve biz onları öykü kurma yeteneğimizle yeniden var ederiz, yorumlarız. Toplumsal bağlamda da bunu diğerlerine aktarırsak tarih ve kültür kavramlarını inşa etmiş, dış dünyayı algılamış oluruz. Aslında bellek şu an'ı yaşar ama bugünü görmek için anıların geri çağrılmasını sağlar.

Çocukluğum, oyuncak olabilecek diğer birçok materyal gibi, mutfaktaki biten kibrit kutularını biriktirmek gibi bir meşguliyeti de içerirdi. Tüm kutuların üzerinde şu ibare vardı: "Vasati 40 çöp". Bu ibareyi bir emir gibi ezberlemiş ve kanıksamıştım... Hiçbir zaman oturup sayma gereği duymadım, çünkü içi değil dışı beni ilgilendiriyordu! Zira onlardan mesela on beş tanesini üçe beş birleştirip kartonla kaplayınca otobüs, dördüyle taksi, hatta burunlu kamyon vs. yapıyor ve ev içindeki oyunlarımızı kendi yaptığım araçlarla çeşitlendiriyordum...

Elbette çocukluk bitip de ilerleyen yaşlarla birlikte ilgiler değişti ve kibrit kutuları eski önemini yitirdi gitti. Ama aradan epey zaman geçtikten sonra "vasat" sözcüğü yakamı bırakmadı ve yanlış kullandığımı fark ettim... Yanlışlık, sözcüğün gerçek anlamıyla değil de kutuda yazan ibareyi benim "en az" anlamında bellememden kaynaklanıyordu. Bir süre sonra sanırım bir yazıda bu durumla "yüzleştim"! Tümcede, benim bildiğimden farklı bir anlam çıkıyordu ve ben yazılanı anlamakta zorlanıyordum.

Peki, bende yerleşmiş olan bu hatalı bilgi nereden geliyordu? Gerilere gittim, artık neredeyse unuttuğum o klişe gerilerden çıktı geldi. "Vasati 40 çöp". Ne demekti bu? O çocukluk aklımla bu ibarenin "En az 40 çöp" olduğunu varsaymamla başlıyordu iş! Ve hatta belki kim bilir nerelerde sözcüğü kullandığımda ya yanlış anlaşıldım ya da hiç!

Bu sözcükle "yüzleştiğim" dönem artık benim gençlik yıllarım filan olmuştu. Günlük kullanımda sıklıkla duyduğum (ve hatta kullandığım!) beğenilmeyen bir durum karşısında "çok vasat" nitelemesi de benim yanlışı sürdürmeme neden olmuştur. Üstelik "çok vasat!". Örneğin "çok vasat öğrenci" denmiştir, "çok ortalama" gibi! Böylece kutuda yazan ibarenin aslında en az değil, ortalama olduğunu kavramış oldum, yıllar yıllar sonra... Bu aydınlanma, bende, kullandığım/ız birçok sözcüğün, kavramın aslında hatalı bilindiği gerçeğini kurcalamama yol açtı. Aynı dönemde bir arkadaşımla derin bir sohbet sırasında bir ara durdu ve bana "Umar ne demek?" diye sordu. Sözcüğü -ne yalan söyleyeyim!- ilk kez duymuştum. Tahmin yürüttüm, ummak'tan geldiğini söyledim, sanırım bilmiyor görünmemek için. Üzerine biraz konuştuk; "umulan şey", "ileriye dönük iyimser bakış" filan gibi anlamlarda hemfikir olduk. Aradan epey bir zaman geçti ve ben "umar" sözcüğünün "çare" anlamına geldiğini talihsiz bir biçimde öğrendim ve şaşırdığımı dün gibi anımsıyorum (ve hatta utandığımı!).

Hepimizin beyni çöp kutusu gibi sayısız anıyla dolu... Belleğin yanılma payı herkes için geçerli olsa da artık yaşlı diyebileceğimiz bazı insanların kimi olayları tarihine varana dek -uydurmadan- anlatabiliyor olmaları beni hep şaşırtmıştır. Benim bellekle ilgili sorunum genelde olmuştur çünkü. Eğitim yaşantımın her döneminde "vasat" bir öğrenci olarak kaldığım için kendime bu konuda hiç güvenemem, ezberim zayıftır mesela. Bellek, belki sürekli tekrar edilen anılardan dolayı güçlenen bir beceridir, oysa ben bulunulan anı ve geleceği yaşamayı geçmişe yeğlerim. Bunu, son yıllarda kendimle yaptığım "hesaplaşmalarla" ortaya çıkardığımı düşünüyorum. Kimi insanlar anılarla yaşar, sıklıkla geriye giderler, geçmişten bir dolu iyi-kötü malzeme çıkarırlar, onları yoğurur, mıncıklarlar... İnsani ilişkilerini, öfkelerini, kinlerini bunlar üzerine yeniden yeniden inşa ederler... Geriye dönüp, anılara dalıp ağlarlar mesela... Hep acıyı kanatacak bir şey bulurlar... Oysa ben çok net ve katı olarak geriye dönük yaşamayı düşünmem, sıklıkla bir tür temizlik ya da seyreltme yaparım, bana üzüntü veren noktaları bulanıklaştırırım ya da çekmecelere koyar, kilitlerim. İleriye dönük yaşamayı yeğlerim, bana hep hüzün, üzüntü bırakacak anılarla ayaklarımı sürümek istemem. Geriye dönüp bakmak yorucu, yıpratıcı gelmiştir...

Ama elbette geçmiş, şimdi ve gelecek ayrılmaz bir bütündür, kaçınılmaz.

Oğuz HAŞLAKOĞLU

© UĞUR HALICI

Neden durmaksızın yâd edilir geçmiş ve neden her bir an, konusundan bağımsız, o benzersiz bütünlük hissini kuşanır her geri çağrılışında hafızadan? Bu sorunun, geride bırakılan anların giderek bir anılar manzumesine, bir tür psikografiye dönüşerek kişiyi tanımlar hale gelmesi ve bunun yaşla birlikte neredeyse kaçınılmaz hale gelen ritüeli bir yana, basit olmasına karşın epistemik açıdan Gordion düğümüne benzetilebilecek oldukça zor ve çetrefilli bir cevabı bulunur: Kendini hatırlamak için. "Anı" olarak hafızadan geri çağrılan "geçmiş an", yâd edildiği şu ya da bu yaşantı içeriğinde aslında içsel zaman bilincinden ayrı olarak düşünülmesi mümkün olmayan anın kendini yakalamasıdır. Bu anlamda "anı olarak an" ya da an/ı, içselleştirildiği "kendilik bilinci" (self-consciousness) itibarıyla "an"ın hafızadan kendisini "anı" olarak seyridir. Bu açıdan bakıldığında, zamansallık da (temporality) önceden sonraya devreden her anın birer anıya dönüşmesi ile mümkün, bilincin kendisine tutunarak akışıdır. Bu durum ise öncelikle çok temel bir ontolojik muammanın parçasıdır: Değişimde aynı kalma. Bunun anlamı, bilincin kendisini özdeşleştirdiği kimliğin sürekli değişim içinde, aslında tümüyle geçmişin üzerine kurulu olmasıdır. Dahası, kişisel kimliği bir özdeşlik olarak tanımlayan bağlam da tam olarak buradan geçer; anların birbirine bağlanarak oluşturduğu zamansal akış zincirinden. Tam da bu anlamda, "nedensellik", Hume'un "çimento"su gibi sadece evreni değil, insan olarak her birimizi de anlar itibarıyla birbirine bağlayarak "zamansal akış" (temporality) içinde aynı kalmayı, olgusal gerçekliğin anlaşılması oldukça zor meselelerinden biri olarak karşımıza çıkarır. Nedenselliğin bilinç bağlamında ele alınması ise ister istemez diğer bir önemli bilinç olgusunu belirgin kılar: Bellek. Öznellik, ilginç bir biçimde bellekle olan bağında bilinç etkinliğinin bir tür vazgeçilmez arka planını oluşturur; çünkü bilincinde olunan her bir şey için, onun bilinci olmayı sağlayan ilke, doğrudan bilincin öncelikle kendisinin farkında olabilme imkânından geçer. Bu ise, "kendilik bilinci"nin, Gestalt psikolojisindeki "şekil ve zemin" ilişkisinde olduğu gibi, bir tür zemin işlevi üstlendiğini gösterir.

I.

Bu oldukça ilginç durumu, özellikle bellek yitimi vakalarında daha iyi görebilmek mümkün olabilir. Örneğin, bütünsel bir bellek yitiminde, bir kimse, algı işlevinde hiçbir fiziksel sorunu bulunmaksızın, nesnelerle olan ilişkisinde yine de tümüyle bir karmaşa ve kopuşun içinde bulabilir kendisini. Bu durumu, babasının bir yaya olarak geçirmiş olduğu ağır bir trafik kazası nedeniyle bizzat deneyimlemiş küçük bir çocuk olarak, özellikle hatırladığım annemin tanımladığı bir sahne, belki bu çok boyutlu ilginç duruma belli ölçüde ışık tutabilir. Buna göre, bir gün o dönem kaldığımız evimizin odasından dışarıya bakan babam, anneme "Biz bir çölde miyiz?" diye sorar. Annemin, sanrı gördüğünü düşünerek tekrar tekrar pencereden dışarıdaki manzarayı gösterip ikna etme çabaları sonuç vermez; babam bir çölde olunduğundan emindir. Oysa odanın penceresi tümüyle yandaki evin arka tarafındaki meyve bahçesine bakmaktadır. Dolayısıyla da doğrudan sanrısal bir görüntü olmaktansa, edindiği kuşatıcı anlamında "çöl" artık dünyanın yeni adıdır. Dünya, nasıl görünürse görünsün, yitirdiği anlamında bundan böyle "çöl" isminde seyre gelir. Bu da dünyanın bir "çöl" olarak yaşanması demektir.

Burada öncelikle Husserl'den esinle, bilinç etkinliklerini aynı zamanda "anlam veren" (sinngebenden Akte) özelliğinde anmak gerekecek. Bir bilinç etkinliği olarak, örneğin, algılama basit anlamda bir kamera kaydı benzeri görüntü almaz; oluşan görüntü aynı zamanda donandığı anlam esasında kavranır. Dolayısıyla da her algı nesnesi kavramsal yönden zaten bir anlam bağlamına sahip olarak bize görünür. Burada anlam, örneğin, mutluluk arayışında olduğu türden "hayatın anlamı" gibi göreceli bir etik değer içeriğinden ziyade, özne ve nesne arasında kurulu ontolojik bir bağa işaret eder. Böylece, her nesne algılandığı biçimine has edindiği işlevsel tanım çerçevesine uygun "pragma" (kullanım nesnesi) bağlamıyla anlamlandırılarak "tanıdık kılınır". Bu açıdan, nesnenin yapay ya da doğal olması fark etmez; çünkü anlamlandırma olarak "tanıdık kılma" başlı başına bir "dünya görüşü"dür (Weltanschauung). Ne var ki bu sözcük, içinde olduğumuz bağlamda Almanca orijinalindeki Anschauung'un Kant'ın kastettiği "görü" şeklinde alındığında gerçek anlamına bürünür; söz konusu olan dünyayı şu ya da bu biçimde anlama keyfiyeti olarak "görüş" (Worldview) değil, dünyanın algıya da temel oluşturan apansız "görü"südür (Welt-anscahuung). Bir "masa" örneğin "pragma"dır ancak "ağaç" da öyledir; birincisi gerçekleşmiş, ikincisi ise potansiyel bakımdan. Bu açıdan tüm bir yeryüzü hatta gökyüzü dahi "pragmata" (kullanım nesneleri) kapsamına girer. Tüm bir "evren" tanıdıktır: Güneş, ısı ve ışık kaynağı olarak her şeye hayat verir; ay, gece gökyüzünde bir ışık kaynağı olarak ortaya çıkar ve her türlü düşünce ve duyguya esin kaynağı olur; yıldızlar ise uzaklıklarıyla bizi evren içindeki yerimiz üzerine düşündürürler. Dahası, yıldızları kendi bakış açımızı merkez alarak (antropik, insan merkezci ilke) sanki hep birlikte bir yüzeyde yan yana bulunuyorlarmış gibi takımyıldızlar olarak sınıflandırır, isimler koyar, kutsal anlamlar yükleyerek insan bedeninde tanrılar ve yarı tanrılar olarak hayal ederiz. Böylece, yeryüzü, bir düzlem olarak, gündüz bir mavilik olarak üstüne kapanan, gece ise uzak yıldızlara açılan bir gök kubbeyle bütünleşerek, tüm bir evreni bizim için barınılan bir yurt ve yaşanan ev haline getirir. Tüm bunlar, her şeyden önce, bizatihi anlamın içkin olduğu algımız yoluyla yeryüzünün, doğanın, evrenin bir "dünya" haline getirilerek tanıdık kılınmasıyla ilgilidir ve dil bu konuda esastan işin içindedir. İsim yoluyla nesneler ister fiziksel isterse de ruhsal, zihinsel olsun, kuşaktan kuşağa aktarılan bir tür kullanım, ilişkisellik ve etkileşim bağlamına kavuşurlar. Bu açıdan bakıldığında "insan olmak" da esasen biyolojik doğumuyla birlikte bir bebeğin dil üzerinden algıyı

da içerecek biçimde kökensel bir bilişsel (cognitive) eğitime tabi olarak "dünyaya geldiği" önceden kurulu bir "toplumsal kimliği" tanımlar. Ne var ki sayesinde varoluşsal travmanın kesif tekinsizliğinin örtbas edildiği bu anlam atfetme yoluyla "tanıdık kılma", söylence (mythos) özü itibarıyla gerçekte her türlü temelden yoksundur; çünkü ne güneş ve ay ya da yıldızlar ne de ağaç ve benzeri doğal şeyler esasen tanıdıktır. Aksine evren, doğa, yeryüzü ya da adına ne dersek diyelim var olan her şey, insanın kendisi dahil, tümüyle "anlam dışı" ("anlamsız"dan farklı olarak) ve yabancıdır. "Dünya", uçsuz bucaksız bir uzay boşluğunda asılı toz zerresi büyüklüğündeki bir gezegenken, yine ondan türemiş bir canlı türü olarak, taş alet teknolojisiyle başladığı evrim serüveni içerisinde tıpkı bir işlik gibi çalışan *Homo sapiens*'in beyin ön lobunda icat edilen, son derece kırılgan bir bilişsel sırça fanustur.

İşte, bütünsel bellek yitiminde az önceki yaşanmış hikâyede söz konusu olan belki de bir bilinç edimi olarak algının donandığı anlam bağlamının, travmaya bağlı olarak çözülmesiyle ortaya çıkan bir tür ruhsal yarılmadır. Ne var ki öznellik bu yarılmada bilincin içsel olarak yansıtmasız bilinçteki Husserl'in "noematik" olana karşı "noetik" adını verdiği "ben kutbu" değil, yansıtmalı bilinçte bilincin kendisini nesneleştirmek yoluyla dilde işaret ettiği "ben" (ego) referansıdır. Yarılma ya da ayrışma tam olarak bilincin algı nesneleriyle ilişkisinde bu en temel sosyokültürel referans kodunun silinmiş olmasıdır. Bu seviyede bilinç, doğum anındaki sıfır noktasına dönmüş sayılabilir; beyindeki tüm o karakteri veren kendine özgü "bağlantı ağ haritası" (connectome), bilincin kendine işaret edebilme erişiminin kesilmesi nedeniyle işlevini yitirmiş gibidir. İlginç olan, adeta orada bir yerde olduğu halde bu erişimin mümkün olmayışı anlamında bellek yitiminin nasıl anlaşılabileceğidir; çünkü "benlik" de ne kadar merkezi (ya da belki kavramların kavramı) olsa da tıpkı tüm diğer kavramlar gibi bizatihi beyinde bulunmaz. Kavramlar beyinde düşünce olarak yalnızca kimyasal ve fiziksel süreçler üzerinden "niceliksel verilere çevrilerek" (quantification) izlenir; buna karşın bir bilinç edimi olarak düşüncenin kendisi ise nitel (qualia) esas taşır. "Bilincin çetin sorunu" (hard problem of consciousness) olarak anılan bu durum esasen öznellik bağlamının sosyokültürel benliğe indirgenemez oluşu ile de yakından ilgilidir. Yapısal açıdan, yansıtılmalı bilinç ürünü olan sosyokültürel dışsal benlikle, yansıtmasız bilinçte içkin olarak mevcut içsel (içte değil; bilincin bir içi bulunmaz) öznellik kutbu birbirinden ayırt edildiğinde, bütünsel bellek yitiminde yitirilenin de aslen dışsal benlik olduğu görülür. Bunun dışsal bir gözlemciden yansıyabilecek muhtemel etkisi ise, örneğin benim bir çocuk olarak kendi tecrübemdeki karşılığı olan, babamı yitirmeme rağmen karşımdaki kimsenin yine de babam oluşundan kaynaklanan çözümsüz çelişkiye ruhsal anlamda maruz kalmadır.

"Çöl" betimlemesi tam olarak burada, bilinç düzeyinde "toplumsal benlik" (kişi, oğul, eş, baba vs.) erişiminin yitirildiğini gösteren merkezi bir gösterge olarak devreye girer. Hasta gördüğü bir meyve bahçesi olduğu halde ona anlamını veren öylesine temel bir referans kaynağından yoksundur ki meyve bahçesinin görünüşü değil, ancak anlamı bir çöle dönüşür. Bu, ironik biçimde meyve bahçesinin altta yatan, örtülmüş asıl anlamıdır; ilişkisellik b/ağı olarak "tanıdık" dünya, -arka planda ona anlamını veren- kişide teşkil edilmiş sureti olarak toplumsal benlik referansının yokluğunda, gerçekte olduğu gibi tümüyle "yaban" görünür. "Çöl", işte bu ortak benliğin kişiye has suretinin yitiminin dünyanın hakiki anlamı olarak ifşasıdır. Tıpkı rüyada olduğu gibi, görünmeyen anlamın duyusal bir biçime bürünerek görünmesi olarak "çöl", bilincin bellek yitimi içinde kendisini anlama çabasının da sembolik ifadesidir. Bu anlamında dünya, çölde (anlam dışılık) bir vaha (anlam içilik) olarak aslında bizatihi çölün örtük göstergesidir. Ne var ki böylelikle gördüğünü (meyve bahçesi) inkâr, yaşadığını (sembolik olarak çöl) ikrarla hastanın içinde bulunduğu durumunu fark edebilmesine, bu sayede de tedavisine en iyi şekilde cevap vermek yoluyla giderek kendisini hatırlamasına imkân

Hafızanın çölünde bir doğum sancısı: *An-a-mnesis*

Ne güneş ve ay ya da yıldızlar ne de ağaç ve benzeri doğal şeyler esasen tanıdıktır. Aksine evren, doğa, yeryüzü ya da adına ne dersek diyelim var olan her şey, insanın kendisi dahil, tümüyle "anlam dışı" ve yabancıdır. "Dünya", uçsuz bucaksız bir uzay boşluğunda asılı toz zerresi büyüklüğündeki bir gezegenken, Homo sapiens'in beyin ön lobunda icat edilen, son derece kırılgan bir bilişsel sırça fanustur.

sağlayabilir. Gel gelelim bu bir Pyrus zaferi olacaktır; çünkü parçaların toplamından elde edilmesi imkânsız bütünün (önceki kendisi) peşine düşülerek yapılan, tümüyle sembolik bir "kendini kırık parçalarından yapıştırma" öykünmesi öyküsüdür.

II.

Bu durum, yapısal kurgu bakımından, felsefenin kurucusu Platon'un düşüncesinin belki de en merkezi kavramı olan ve her türlü bilginin esasen doğum öncesine kadar giden bir bellek tasavvuruna dayalı yeniden geri çağırma olduğu *anamnesis* öğretisini akla getirir. Bu sözcük yan yana iki değilleme (an-a) barındıran özelliğinde *mneme*'nin (hafıza) sanıldığı gibi kendiliğinden "açık" olmadığını gösterme amacı taşır. "Saklı olanın açılması" olarak hakikat (*alêtheia*) Platon'da *philosophia*'nın nihai amacı olarak sadece *anamnesis* yoluyla mümkündür; çünkü yalnızca "*an-a-mnesis*" sayesindedir ki *psukhê*'nin Platon'a göre doğumla içine düştüğü "amnezi" (*a-mnesis*: unutuluş, bellek yitimi) değillenerek *mneme*, *psukhê*'de (nefs; soul) hıfz edilmiş halde bulunan hakikatin hafızası olarak açılır. Hafızanın açılması bu bakımdan felsefenin asli meselesidir; çünkü bilgi her şeyden önce hakikat esasında "kendini tanıma" (*gnothi seauton*) olarak gerçekleşir.

Burada modern düşünce tarihi açısından oldukça ilginç bir sonuç ortaya çıkar: Hakikat (*alêtheia*), "saklı olma" (*lethe*; unutuluş) cihetinden *doksa*'ya (kanaat ya da sanının ötesinde "karşı hakikat" olarak "derin aldanış") düşme itibarıyla bilincinde olunan (Bewusstsein) değil, olunmayan (un) olarak Freud'un "Unbewusstsein" terimiyle ifade ettiği psikanalizin en merkezi kavramına karşılık gelir. Bu açıdan bakıldığında, tüm bir felsefe tarihi, Platon'dan sonra ve hemen ardından gelen öğrencisi Aristoteles'ten itibaren "saklı oluş" (*lethê*) esası itibarıyla hakikatin (*alethêia*) "asal bastırılmış düşünce" (Urverdrängung; primary repression) olarak dönüştüğü belirtileri (symptom) üzerinden mümkün spekülatif sayıklamaları olarak yorumlanabilir. "Saklı olanın açılması" olarak hakikatin (*alethêia*) psikanaliz bağlamına taşınması ise gerekçesini düşünce tarihi geleneğinde tümüyle gözden kaçırılan Platon düşüncesinde *philosophia*'nın bir *tekhnê* (en geniş anlamıyla sanat; meydana getirme faaliyeti) olarak kendisinden alır: *Philosophia* metin üzerinden muhakemeyle yapılan zihinsel değil, *topos*'u (yer, mekân) *psukhê* ile mümkün bir "sahne değiştirme" (*periakteon*) yoluyla, hakikatin "sureti"nden (*eikon*) bizzat kendisine, "ne olduğuna" (*eidos, idea*; quidditas, mahiyet, nelik) yönelen (*tropos*) dönme (*periagogia*) ve görme (*noesis, theoria*; manzara seyri, *theomene*; temaşa) faaliyetidir. Bu faaliyetin bize Phaidon'da Sokrates'in ağzından ifadesini bulan en ilginç özelliği ise karşıtlıktan (*enantia*) kurtulma anlamında *katharsis* (arınma) içermesi bakımından aslında bir sağaltım oluşudur. Bu açıdan bakıldığında, sahih anlamında felsefe, kurucusuna göre: Doğarak düşülen ontolojik kökenli bir patoloji olarak *doksa*'dan arınma (*katharsis*) yoluyla kurtulma faaliyetidir. O halde epistemolojik bakımdan aldanmakla (*doksa*; hakiki olanı sahte olandan ayırt edememek) psikolojik anlamda hasta olmak bu bağlam içerisinde bir ve aynı şeydir. Bilgi ve erdemin Sokratçı düşüncedeki birliği, gerekçesini doğrudan bu zeminden alır. Erdem (*arete*) Aristoteles'te olduğu gibi *ethikê* ile arzunun ehlileştirilmesine hizmet etmez. Böyle bir ahlak anlayışı, örneğin, en bilinen erdem olan *sophrosune*'yi genel geçer anlamındaki arzunun kontrol ve denetim altına alınması olarak anlar. Buna karşın *sophrosune* Platoncu sahih anlamında *eros*'un (sevgi) *epithumai* (türlü içgüdüsel istekler; şehvet, iştah vs.) cinsinden tezahuru olarak arzunun bastırılması değil, hakiki erdemine yönlendirilerek baskının ortadan kaldırılması olarak hürleşmesi anlamında saffet ve iffettir. Doğru yönlendirme yoluyla erdemin hakikati, saklandığı ve bu sebeple de esasen bastırıldığı yerden çıkarılarak oluşan gerilimin ortadan kaldırılması için doğrudan bilgiye ihtiyaç duyar ya da başka bir deyişle; hakikat iyileştirir.

Bu durumu daha iyi görebilmemize vesile olması bakımından, Platon'un Mağara İstiaresi iyi bir örnek oluşturabilir. Mağara metaforundan anlaşılması gereken ilk şey mağaranın neyin sembolü olduğudur. Mağara, Politeia da Sokrates'in de betimlemelerinden anlaşılacağı üzere *doksa*'yla ifadesini bulan, hakikatin kalp, sahte (*pseudos*) türevinin bir temsili olarak "karşı hakikat"tir. Burada "karşı hakikat" ifadesi, Platoncu bağlamda, duyusal nesnelere olan ontolojik temelden yoksun itimadın bir itikada (*pistis*) dönüşerek hakikatin suretinin bizatihi hakikat yerine konulmasını tanımlar. Bu durum, metafizik içeriği olmasa da yapısal kurgu açısından, ilginç bir biçimde, Marx'ın ideoloji tartışmalarında ortaya koymaya çalıştığı bağlamı çağrıştır. "Camera obscura" benzetmesi üzerinden Marx, kapitalizmin insanlarda yarattığı aldatıcı görünüşü dünyayı "altüst görme" olarak nitelendirir. Bunun için verdiği kral ve tebaası örneği oldukça aydınlatıcıdır: İnsanlar bir kralları olduğu için kendilerinin tebaa olduğunu düşünürler, oysa kendilerini tebaa yerine koydukları için bir kralları vardır. Aynı biçimde, ekonomik ilişkiler de aslında tümüyle sosyal kökenli olduğu halde, ekonomi adı altında kendi içinde kuralları olan, kendi başına bir sahneye dönüştürülür ve ücret üzerinden hür iradeye dayalı nesnel bir anlaşma izlenimi verilmek suretiyle sömürünün meşruiyetine yol açarlar. Böylece, kapitalizmin üretim araçlarının belli bir sınıfın elinde bulunması nedeniyle esasen sömürüye dayalı oluşunun kaçınılmaz içsel çelişkisinin örtülmesi amaçlanır. Ne var ki çelişki kendisini kapitalizmin yarattığı toplumsal adaletsizlikle ortaya çıkan çeşitli sorunlarla (açlık, eşitsizlik, sosyal güvence yoksunluğu, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı vb.) kaçınılmaz olarak ifşa eder. Bu sorunlar tıpkı psikanalizdeki "bastırılmış düşünce"de olduğu gibi hastalığın asıl nedeni olmayan dönüşmüş belirtilerdir; asıl hastalık elbette eşitsizliğin ve buna bağlı sömürünün meşru kılınmasıdır. Burada çelişkinin gizlenmesi için bir

sahneye dönüştürülen ekonomik ilişkilerin, sömürülen kitlelerde oluşturduğu yabancılaşmanın esasen "bastırma" görevi gördüğü anlaşıldığında, söz konusu olanın doğrudan toplumsal bir ruh sağlığı sorunu olduğu da ortaya çıkar. Bu nedenle de çelişki içeren epistemik/zihinsel bağlam, patoloji içeren psikolojik/ruhsal olanla iç içe geçer.

Mağara İstiaresi bu çerçevede farklı bir bakış açısına kavuşur. Hakikatin suretine maruz bırakılarak durumları kendilerinden gizlenen kitleler, mağara duvarında kendilerine seyrettirilen gölgelerini, arkalarından yansıyan mağaradaki ışık kaynağına (yanan büyükçe ateş) bağlı ortak bir müteşekkil suret olarak hakiki sandıklarında, gölge oyunun işlevi de ortaya çıkar; zincirlenmek suretiyle tutsak düştükleri yeraltı mağarasının varlığından habersiz, kendilerini zaten dışarıda ve hür zannetmeleri. *Camera obscura* (kitabi anlamda "karanlık oda"), dış bir nesnenin imgesini karanlık kutuda açılan küçük bir delikten sızan ışık sayesinde içte bir yüzeyde altüst gösterilmesi olarak mağaranın yalnızca portatif bir yeniden üretimidir ve Platon'un da Marx'ın da esasen esir düşmüş insanlığının, cehaletin ve sömürünün simgesi zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyleri yoktur.

III.

O halde, şimdi, bütünsel bellek yitimi örneğiyle yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız tekil durumu, belki bu söylenenler ışığında daha bütünsel bir bağlama oturtmaya çalışarak, çok kısa da olsa son bir değerlendirme yapma imkânına sahip olabiliriz. İdeoloji kuramlarının genel sorunu, kitlesel yalanın *modus operandi*'si üzerine düşünürken, bir yandan epistemik açıdan konuyu zihinsel/epistemolojik esastan alarak ruhsal/psikolojik bağlamı ayrı ve en fazla ilinek gibi görmeye çalışmaları, diğer yandan da bireysel olanı yeterince dikkate almadan tümüyle toplumsal olandan yola çıkmalarıdır. Platon'un mağarası ve Marks'ın *camera obscura*'sı bu açıdan bireysel ve toplumsal esaret bağlamının ortak bütünsel ifadeleri olarak Freud'un "bilinçdışı" kuramıyla bir araya getirilmesi gereken felsefî, siyasî, tarihî, iktisadî, psikolojik ve elbette sosyolojik bir disiplinler üstü çerçeve ortaya koyar. Kişisel/tekil vaka örneğinde yer alan "çöl" metaforu ise bu disiplinler üstü yaklaşım için oldukça temel bir işlev üstlenerek; ontolojik bir sembol olan mağarayı, ideolojik bir sembol olan *camera obscura*'ya bağlayarak ideolojinin ontolojik kökenini bilinçdışı bağlamında aydınlatılmasına imkân tanır. "Çöl", bir yandan taş alet teknolojisiyle bir *hominin* olarak başladığı evrimsel serüveninde *homo sapiens*'in yeryüzünden kendisi için yarattığı dünyanın (ya da ikinci doğa olarak kentler) onu gerçekten bir "yaban" olmaktan koparmayıp sadece yapay olarak yalıttığını; diğer yandan da bu yalıtılmış bilişsel fanusun giderek kararıp bir mağaraya ve sonunda da bir *camera obscura*'ya dönüşerek bilgiyle olan esastan bağını yok sayıp bastırdığı arzularının güç ve iktidar adı altında yıkıcı cihetten geri gelişinin bir metaforu olarak okunabilir. Tüm bilimsel ve teknolojik gelişime rağmen; eşitsizliğin, sömürünün, çevre felaketlerinin ve her türlü istismar ve şiddetin varlığı, insanın bilişsel gelişimiyle kendisini yalıttığı "yaban hayatı"nı, bir hayvan olarak çok önceden içselleştirdiği besin zinciri hiyerarşisinde, kendi elleriyle kurduğu ikinci ya da Kant'ın deyimiyle "diğer" doğada aslında tekrar ettiğini ortaya çıkarır.

Böyle bakınca, bir kazanın yarattığı aile dramı birdenbire buna maruz kalan en küçük çocuk için tekil yazgısı üzerine düşünme fırsatı vererek, bunun aslında insan için geçerli tümel bir yazgı olabileceğini fark ettiğinde, yazının en başında sorulan soru da başka bir açıdan anlam kazanır. Geçmişi anarak yapılan, zamanın geriye dönülemeyecek biçimde geçip gidişinden duyulan pişmanlığın ötesinde, yaşanmış o anının nezdinde, zamansal akışa meydan okuyan, anın bütünsel tecrübesine geri dönme isteğidir. Başka bir deyişle, özlem, geçmişe değil; anın -konusunun yalnızca vesile olduğu- o eksiksiz yaşantı içeriğine yöneliktir. Bu içerik, zamansal akışta sürüklenerek dünya sahnesinde yalnızca bir seyirci olmanın edilginliğinden, "bütün dünyanın bir sahne" oluşunun farkındalığında etkin bir aktöre dönüşmedir. Değilse, "böyle gelmiş böyle gider" teranesine meşruiyet sağlayan edilgen ruh hali hem bireysel hem de toplumsal anlamda insanın kendi kendisine reva gördüğü bütünsel bir bellek yitimidir. O halde insan olmak, içine doğduğu kurulu düzenin bir parçasına dönüşerek kendisi için önceden hazırlanmış bir yazgıya teslim olmak değil, anın bütünsel yaşantısına eşlik eden o benzersiz hür olma duygusunun, her türlü belirlenmişliğin ötesinde hem bireysel hem de toplumsal anlamda kendi kendisini belirleme hakkının hakiki kaynağı ve kökeni oluşunun hatırlanmasıdır. Bu nedenle de anın bütünsel tecrübesi, sonlu bir varlığın kendisini sonlu olmayandan ayıran sınırın aynı zamanda da birleştirdiğini fark ettiğinde iliklerine kadar hissettiği sonsuzluktan başka bir şey değildir. Öyle ise insanın hem bireysel hem de toplumsal açıdan içinde olduğu durumu anlama çabası da belki sisler içinde bir aynadan yansıyan süretinde, *anamnesis* olarak yankılanan kendisini sayıklamasıdır:

Ey, iç ağrısı doğum! Titrer toprak ayaklarım
Düşlerimin aynasında kendimi sayıklarım
Ne vakit kalksa da başım, baksam yüzüne göğün
İrkilen şu benliğimde nükseder sancılarım:

Gördüm gök sırça duvardı ancak cam simsiyahtı
Anladım maviliğin esasında rengi aktı
Ben bir ana rahmindeydim annem bana tuzaktı
Her gün gördüğüm gökyüzü aslında çok uzaktı

Bülent KAYHAN

Anılar ve HÜTF '82 belleği

Şimdiki zamanı iyice kavra. Kavra ki ondan mümkün olduğunca hatırlanmaya değer anı çıkar, çünkü geri dönüp baktığında hayatının bu anılardan müteşekkil olduğunu göreceksin. Benlik dediğin şey, belleğinde kalmış bu anılar olacak.

© AYŞE RABO

Çocuklarıma, dostlarıma tekrar edip durduğum iki cümle vardır: "Yaşam anılardır" ve "Carpe diem". Malumunuz ünlü Romalı şair Horatius'un bir dizesinden alınmadır "Carpe diem", "Anı yakala" anlamına gelir. Slogan edindiğim bu iki cümle de benzer bir felsefeyi dile getirir aslında: Şimdiki zamanı iyice kavra. Kavra ki ondan mümkün olduğunca hatırlanmaya değer anı çıkar, çünkü geri dönüp baktığında hayatının bu anılardan müteşekkil olduğunu göreceksin. Benlik dediğin şey, belleğinde kalmış bu anılar olacak.

O kadar sıklıkla tekrar ederim ki bu cümleleri, çocuklar şefkatlice bana takılmak istediklerinde taklidimi yaparlar bu iki cümleyi söyleyerek. Bazen de benim bu cümleleri yapıştıracağım anı önceden sezip benden önce davranırlar birbirlerine gülümseyerek. Ben de onlara takılırım hep. Ellerinde telefon, gözleri bir görselden diğerine akarken, dışarıda akıp giden hayatı kaçırıyorlar diye. "Yeni bir maymun türü çıkmış haberin var mı? Görmeyen, işitmeyen, konuşmayan, elinde telefon veya tablet olan. Dördüncü maymun diyorlarmış, duydunuz mu?"

Pandemi ve sokağa çıkma yasaklarıyla beraber işler biraz değişti. 2020'nin dördüncü maymunu ben oldum. Şimdi çocuklar benimle dalga geçiyor. Bunun da sebebi seneler sonra bir sosyal medya platformu üzerinden yeniden bir araya geldiğim üniversite arkadaşlarım, Hacettepe Tıp 1982 mezunları ile gün boyu yaptığımız, durmaksızın süren bilgi ve fikir paylaşımları. Pandemi sebebiyle de konuşacak çok mevzumuz, öğrenecek çok şeyimiz olduğundan, olan biteni görmek, işitmek, konuşmak ve çocuklarıma da aktarabilmek için mecburen elimde telefonla yakaladım bu sene anı. Ama bu sosyal medya üzerinden yürüyen muhabbetimizin evveliyatı da var. Dört senedir, mezun olduklarından bu yana yalnızca ülkemize doktor olarak hizmet etmekle kalmayıp, tüm yoğunluklarının arasında farklı farklı konularda da kendilerini fevkalade geliştirmiş meslektaşlarım ile her konuda içerik paylaşır, tartışır, kimi zaman da vurdulu kırdılı siyasi tartışmalara girer olduk. Geri gelmeyecek gençliğimizin ve şimdi masallaşmış gençlik anılarımızın, hatırladığımda içimi ısıtan kahramanları oldular.

Ben de bu sene minnetimi kendimce bu yılın -mutlaka eksik kalmış olacak- özetini çıkararak ifade edeyim dedim, buna da "2020'nin atıf listesi" adını koydum. Liste başlıkları ve bu başlıkların kahramanları şöyle:

COVID-19 ve Şennur

Hepimiz için öyle ama, pandemiyle ilgili yapılması gerekip de yapılmayanlar en çok onu huzursuz ediyor, kayıplar en çok onu yaralıyor gibi. Atıfta şampiyon. Hususi ve umumi, aynı zamanda en çok müteşekkir kalınan şahıs olan, değerli danışmanımız Şennurumuzun emeklerine ve yürekten yardımlarına çoğumuz teşekkür ettik. Bu arada sempatik cadımızın çok boyutluluğuna da vakıf olduk (köşe yazarı, bahçıvan, şarkıcı, marangoz, sosyal yardım dernekçisi, teknik uçakçı vb. imiş kendisi).

Yayın yayımlayıcılar: Giray Ramazan ve Şennur
Bir diğer deyişle atıfla atıflananlar. Bilimsel katkıcılar. Giyaplarında olacak, zira bizi takip etmiyorlar sanırım, ancak bilimsel başarı atıfları Lale ve Seza'ya da gidiyor. Analım onları da...

Genel kültürde Gökhan Toktaş
Bu arkadaş acayip, kütüphane gibi, index medicus gibi, sıfırcı, asla kopya çektirmez hoca gibi. Hızlıca okuyup, anında imla ve anlam yanlışlarımızı ve dersi takip etmeyen pişticileri yakalamakta üstüne yok. Sabahın körü yürüyüşçüsü. Kısa kış günlerini, karanlığı bahane edip "yan cebe" yapıyor gibi olsa da. Espri yapıştırmayı da kaçırmıyor. Siyasete de bulaşıyor. Her cepheden bolca atıf alıyor.

Psikoyazarlıkta Zihni
Güzel, romantik ve veciz laflarına aldığı atıf, gözümden kaçmamakta.

Stockholm sendromlu şehir insanı Cem Tüz
Kendisi renk. Şehir insanı olma hususiyeti ile ömrü trafikte geçtiğinden vakit bulamadığı, ancak bu arada sosyal medya trafiğini de ihmal etmek istemeyip ara ara katıldığı için en çok "pişti oldun" atıfı alandır muhtemelen.

Naziklikte Ergün
Hassas, duygusal, efendi karakterini kullanıp, bir de özenle, üşenmeden herkese cevap yazdığı için, en çok teşekkür atfı alandır muhtemelen o da.

Felsefe
Emin'ler (Ceylan, Yıldırım, Önder). Onların yazılarıyla ilgili, şahsen benim fikir çalma, intihal yapıp muhabbetlerde satma gibi masumane düşüncelerim olsa da, böyle beklentileri olmayanlardan da epey atıf aldıklarını hatırlıyorum.

Top filozofumsular: Halil, Necdet, İmdat, Ramazan ve Emin
Ermiş bunlar. Bunlara hitap edebilip sataşabilmek için, açıktan edebiyat ve felsefe fakültelerine girme projem var. Yeni yılda yapılacaklar listeme ekledim.

Müzikte Yasemen, Sezai ve Ergün başta
Ferahlatan esinti üfleyiciler, "nesim-i nevbahar"la hislenenler, basıyorlar beğeniyi. Aynur, Düriye, Zülfiye, Kadircan ve İlknur zaman zaman attıkları şarkılarla neden oldukları çağrışımların, "lab" sonuçlarıma bakarken gördüğüm koyu renkli zıplamış GGT değerlerimin kısmi nedeni olduğunu öngöremiyorlar tabii ki. Mey İçki A.Ş.'nin reprezantı gibiler yani bazen.

Siyaset, en kalabalık atıf başlığı
Serdar. Atıf almada tartışılmaz birinci. Bu şahsın cevap yetiştirme, kibar ve zekice laf sokuşturma ve takılmalarını çok tutmaktayım. Sinirlenmeden, sakin bir üslupla ideolojisini, damlamalı Çin işkencesi misali, sürekli ve tavizsiz pompalamada üstüne yok, yarışın kaplumbağası gibi VP ama Serdar sayesinde bana sempatik gelmeye başladı. Bir dahaki seçimde oy vermeyi bile düşünebilirim. (Önceki seçimlerde oy verecek parti bulamadığımdan amblemine bakıp beğendiysem basıyordum mührü, ne partisi olduğuna da sonra bakıyordum, neredeyse, yavrulayan TKP dahil, bütün bindecilere katkım vardır).

Ayrıca Çağlar, Adnan, İlter ve Levent'in sinir uçlarını kurcalayıp durmasına rağmen mRna'sını bünyelerine soktuğundan, onlar da kendisine bulaşmadan duramıyorlar. Antijen görmüş immün hücre gibi oluyorlar.

Mahmut. Adamın ağzı bozuk ama bilgi küpü ve dedektifi, hard disk bellek kutusu gibi, kozmik oda ve arşiv görevlisi sanki. Kısmen paranoidimsi olsa da objektifimsi bakış açısı olduğunu düşündüğümden, onun oy verdiği partiye de verebilirim oyumu. Bin yıllık taze dost. Rektörü, "En muhalif ama en tuttuğum adam, mert biridir" demişti onun için. Atıf çokluğu hakkıdır.

Adnan, akut, subakut ve kronik muhalif. Ama arada makul ve mantıklı muhalifliğini görmekteyim. Tanju'ya nal toplatabilir. Bu ikisi mevcut iktidar gittiğindeki habitatta, yaşayacakları abstinens durumuna şimdiden önlem almalılar. Sudan çıkmış balık gibi olacaklar maazallah!

İmdat. Bu adam anlatılmaz, beyni bir sürü şey dolu, "ganglion"ları farklı, "synaps"ları hızlı çalışanlardan. Durum anlatma terminolojisi eşsiz, spesifik. Ara ara çorbasal yazılar çıkarıyor ama bunun sebebinin, okurun puzzle çözme zekâsını kontrol etme isteği ya da beynindeki elektriksel aktivitenin, Rize'den mamul tellerin fazlalığı nedeniyle yumaklaşıp karışması olduğunu düşünüyorum. Serbest çağrışımlarının elektronlar gibi uçuştuğu, atoma benzer zihniyatındaki çekirdek de "çelik çekirdek" oluyor. O manada yani, onu da izah etmiş olayım. Partiler üstü makro siyasetçi. Elinde çalı, atının izlerini silip duran Laz kovboyu.

Hüseyin. Bu sene ya COVID meşguliyeti mantık yürütme merkezini dumura uğrattığından ya da muhalif akıncılardan tırstığından atıf sayısı az. Siyasi siyasiler; Servet, Arslan'dan çok atıf alıyor. Partidaş averajı var. İkisinin de partisiyle halen ilgilenemiyorum, izlemekteyim.

Ekonomi
Kozanoğlu. Ekonomi İngilizcesi çalışacağım işim yokmuş gibi, onun yüzünden. Sonra da borsaya gireceğim.

Enis. Konuşlandığı mevzi, gruptaki kadim ve acar okçulara karşı elini zayıflatsa da kalkanı hazır ve iyi kullanıyor. Kalbini burada bırakmış ama damarlarını uzatmış oralara. İzzettin hocamızın emaneti, kıymetli arkadaşımız.

Gastronomi
Kozanoğlu, tabii ki ilk akla gelen. Adam iştahlı maşallah, hasret ettiği yiyecek burnunda tütmesin, azimle en ekstrem şeyleri yapıyor ta oralarda. Tarif atıflarını da alıyor.

Müfit. Şarap, pastırma, çiğköfte imrendiricisi. Bir de haince yemek öncesi saatlerde "Ay pardon, yanlış göndermişim" fotoğraflarıyla reytingini artırıyor.

Hikâyelerde; Mahmut'un Antep, Gökhan Aktan'ın emekliliğe terfi methiyesi, Şennur'un özgeçmiş ve insan hikâyeleri, Parıldar'ın Hacettepe geçmişi öyküsü, çok güldüğüm Müjdat'ın botoks güncesi ve üzüldüğüm Lakme'nin Hacettepe yazısı ilk aklıma gelenlerden. Kedi ve köpek müptelalarını da unutmayayım atıf işinde. Onlar kendilerini ve herkes de onları biliyor zaten. Gün batım-doğumcuları, manzaracıları, deniz âşıklarını, çiçekçileri, kahvecileri, günaydıncıları ve eski tüfekleri de unutmayalım. Yukarılardaki arkadaşlarımızı da rahmetle ve sevgiyle analım.

Kaybettiğimiz sevdiklerimiz biz yaşadıkça hatıralarımızda yaşar. 2020 bizden çok meslektaşımızı aldı. Onları anmayı da unutmayalım.

Unutmayalım çünkü yaşam anılardır. Hacettepe'nin belki de güzel olmayan ama yaşanmışlıklarıyla hafızamıza kazınmış beyaz binalarını bizim yapan belleğimizdeki bu anılar. Duyarlılığı ve değerbilirliği olan meslektaşlarımla aynı ortamlarda yaşamış olmanın gururuyla bezeli anılar.

Bu atıf derlemesini yazarken, arkadaşlarıma takılırken, çoğunlukla gözümün önünde gençlik görüntüleri oluyor; varsa son yıllardaki resimlerine baktığımda kerli ferli adamlar, oturaklı, olgun hanımefendiler görüyorum. Bazen içime bir tereddüt ve çekinme duygusu geliyor. Sonra "boş ver" diyorum, onların da coşkuları, duygulanımları ve dünyaya en temeldeki bakışları değişmemiştir, içimizdeki büyümeyen çocuk duruyordur onlarda da benim gibi, deyip hayalimdeki eski görünüm ve halleriyle yazmaya, sataşmaya devam etmek bana daha sıcak geliyor. Bu hissiyatımı belirtip, eksik bıraktığım şeyler ve kusurlarım için özür diliyorum. Yazarken aklıma gelmeyenler bağışlasın, hatırlatsınlar kendilerini; hatıraları yâd etmek güzel oluyor.

İlhan Sami ÇOMAK

Hatırlama cezası

Bîr

Pepûk Efsanesi'nde hatırlamak ebedi bir cezaya dönüşür. O büyük suçtan doğan trajediyi durmadan kendisine hatırlatır:
Pepo Kardeş!
Kim öldürdü? Ben öldürdüm.
Kim yıkadı? Ben yıkadım.
Kim gömdü? Ben gömdüm.

Türkçeye Arapçadan geçmiş olan hafıza, öğrenilen ve algılananı, idrak edilen şeyleri zihinde tutma ve hatırlama yeteneğidir. Kelime, "hâfız" kökünden gelmektedir.

Hafız, koruyan yani muhafaza edendir. Daha özel olarak Kur'an-ı Kerim'i ezberden okuyan kişidir.

Türkçe karşılığı bellek olup yeni türetilmiştir.

Hatıra tıpkı hafıza gibi Arapçadan devşirilmiş bir kelimedir.

Hatır yani akla gelmekten Türkçede türetilmiş olup yaşadıklarından kişinin zihninde kalan iz, hafızada sürüp giden, hatırda kalan gibi anlamları içerir.

Anı, yenilerde türetilmiş olup hatırayı karşılar. Daha açık bir alana ulaşmak açısından Kürtçeye bakmak yararlı olacaktır sanırım.

Kürtçede hafıza ve hatıra aynı kelime ile karşılanır: Bîr.

Bîr: a- Kuyu, b- Hafıza yani bellek, c- Hatır yani akılda tutma, d- Fikir.

Bîrani: Hatıra.

Yine hafıza ve hatırayla bağlantılı olarak "bir" kökünden gelen "ji bîr kirin" yani unutmak kelimesine de dikkat çekmek isterim. Bu dizin çoğaltılabilir aslında.

Hafıza ve hatıranın birbirleriyle kesin bağı bilinen bir şey. Kürtçede aynı kelime ile karşılanmaları bu açıdan kolaylaştırıyor olsa gerek.

Hafızanın iki yönüne dikkat çekmek gerek. Zihinde tutma ve hatırlama yeteneği. Bu durum bize yeni bir kapı açıyor belli ki. Şayet zihinde tutma ve hatırlama yeteneği gündemdeyse hafızanın bir kapasiteyi, iyi kötü muhakeme gücünü, dolayısıyla kendisine akan verileri işleyen sağlıklı yapıya sahip olmayı gerektirdiğini kabul etmeye götürür. Biz bir hafızaya sahip olmakla aslında görünür veya görünmez pek çok bağla örülmüş bir ağın içinde olmuş oluyoruz. Doğayla, diğer insanlarla, geçmiş ve gelecekte, tüm bunların ortasında kendimizle dengeli, sürdürülebilir bir yakınlığı ancak sağlıklı bir hafızaya sahip olmakla kurabiliriz.

Öyleyse şunu söylemek mümkün: Hafıza inşa edilebilir bir şeydir! Tek tek bireylerin çabasının ötesine taşarak toplumun devreye girip işlediği hem insan olmamızdan gelen hem de insan olmaya götüren derin, karmaşık bir inşa alanı.

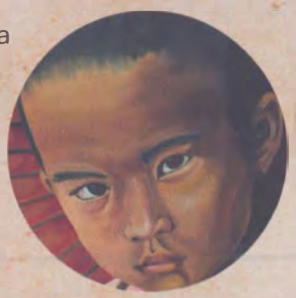
İnşa edilebilirlik, bir başka yönüne, hafızanın insanın bilinçli eylemlerinin sonucu oluştuğu gerçeğine götürür bizi. İnsan hudayinabit değildir şüphesiz, kendiliğinden bitmez! Hem algılama gücüne hem de bu gücü deneyip geliştirebileceği toplumsal bir zemine gereksinim duyar.

Buradan daha keskin bir yargıya gitmek olası görünüyor. Hafıza ve hatıra kültürün vazgeçilmez unsurlarıdır! Maddi ve manevi kültürel değerler, yani insana ait, insanın doğadan ayrı olarak yarattığı soyut ve somut tüm birikimler hafıza gibi kurucu bir yapıtaşını dayanak yaparak var olmuştur.

Birey olarak bir kimliğe kavuşup bize özgünlük kazandırma bakımından da vazgeçilmez olan bu iki kavram, aynı şekilde geçmiş, bizden çok uzak zamanların sesinin kuşak kuşak duyulmasını, insanın insan olma macerasının uzun ve zorlu kültürel birikimlerinin aktarılmasını ifade eder.

Hatıra hafızaya tabidir ama o kadar da stabil bir ilişki yoktur aralarında. Zira bu tabiliğin bir yörüngesi olmadığı gibi parçanın bütünü baskıladığı, onu deforme edip kendi kurgusuna göre yönlendirebildiği bilinen bir şey.

Hayat ve kim olduğumuz hakkında kalıcı bilgi sunar bize hatıra. Kendimize sunduğumuz açıklamalardır. Ne ki bu açıklamalar pekâlâ masum veya objektif olmayabilir. Her şey insanın faydacılığına kurban edilebilir. Hatıra ve hafıza güvenilmezdir ama elimizde olanlar da bunlar.

Bana kalırsa tümden hükmedemesek de bazı hatıraları unutmayı seçiyor, bazısını sahipleniyor ve daha çok da anın duygusuyla kurguluyor, bir yönünü öne çıkarıyor olabiliriz.

"Ji bîr kirin" yani unutmak, Kürtçede dışa dönük bir hareketi işaret eder. Bîr'den yani hafızadan bir şey unutmaya atılır. Bir itme edimi ve sahip çıkmama söz konusudur. Bîr ve bîrani, hatır ve hatıra ise içe doğru hareketle akla bir şeyi getirmek, onu içermeye meyyal bir sahiplenme ile belirginlik kazanır. Dolayısıyla hatırlamak ve unutmak pozitif birer zihinsel süreç olarak adlandırılmaz Kürtçede. Hafızanın bir müdahalesi sezilir, belli belirsiz iradi yönlendirme vardır.

Gerçekte unutmak ve hatırlamak ne kadar seçilebilir şeylerdir, tartışılabilir. Evet, bazı şeyleri unutmak, bazısını hatırlamak isteriz. Oysa hafızanın mantığı çoğu zaman isteklerimizi karşılamaz. Yine de bir hatırlamayı tercih edebildiğimizi söylemek aşırı yorum olmasa gerek.

Hangi mevsimde olduğumuzu çıkaramıyorum. Bahar veya yazın sonu olmalı. Güneşli bir sabahtı. Toprak damlı evimizin arkasındayız, bundan eminim. 4 yaşında olmalıyım, fazla değil. Konu nasıl açıldı, amcam anlatmaya başladı, bilmiyorum. Ama birden kendimi Pepük Efsanesi'nin içinde buldum.

Erkek kardeşini yanına katarak kenger toplamaya giden abla, epey zaman sonra dinlenmeye oturunca, kardeşinin taşıdığı torbadan yemek için bir kenger almaya davranır. Oysa torba boştur. Hepsini sen yedin, diyerek kardeşini suçlar. Hayır der, verdiğin bir kenger dışında hiç yemedim! Abla ısrarcıdır ve kanıtlamasını ister. En nihayet çocuk, karnımı yar, sadece bir tane yediğimi göreceksin diye emin şekilde atılır. Abla öfkesine yenilir, hançerle kardeşinin karnını yarar. Sadece bir kenger vardır! Torba deliktir, bunu hiç hesaba katmamıştır abla.

Yaptığı büyük ve affedilmez suçu fark eder. Tarifsiz bir acıyla Tanrı'ya yalvarır: Konacak bir dalım olmasın! Beni dağlara sal, orda Pepük (guguk kuşu) olup durmadan öteyim! Dediği gibi olur, kuş olup ötmeye başlar:

Pepo Bira!

Kê kuşt? Min kuşt.

Kê şûşt? Min şûşt...

Efsane ile gerçeği birbirinden ayıramayacak kadar küçüktüm. Dehşeti, katıksız dehşet duygusunu ilk kez orda, o güneşli günde, evimizin arkasında tattım. Ağladım mı, soru mu sordum emin değilim ama amcam gözlerime yansıyan korkuyu seçmiş olmalı ki eğilip beni kucağına aldı ve öptü. "Yok kadan alayım, masaldır masal, korkma" dedi.

Bu yolda biraz yürüyelim istiyorum. Pepük Efsanesi'nde konumuzla ilgili güçlü vurgu vardır: Hatırlama cezası!

Hatırlamak ebedi bir cezaya dönüşür. O büyük suçtan doğan trajediyi durmadan kendisine hatırlatır:

Pepo Kardeş!

Kim öldürdü? Ben öldürdüm.

Kim yıkadı? Ben yıkadım.

Kim gömdü? Ben gömdüm.

Ötmek, varlığının vazgeçilmezidir Pepük'un. Ama bu her seferinde beyindeki kıymığın derine batmasına dönüşür.

Tanrılar tarafından cezalandırılan Sisyphos, o büyük döngüye bilinç katarak katlanır. Bitmeyen ağır sınama, bile isteye kabul edilir. Pepük Efsanesi'nde de bir ceza görülüyor. Oysa temel bir fark vardır. Tanrı'dan, yüklediği ceza veya ödenmesi gereken kefaret bizzat niyaz edilir. Bir tercih vardır. Varoluşunun kesin ufkunu çizen, kendisini adlandırıp tarif ettiği, sınırları dıştan bir iradenin müdahilliğine azami düzeyde kapalı, içeriden, o kavurucu acı ve suçla belirlenen kalıcı bir durum söz konusudur: Kardeşin hatırası ve ebedi tekrar bir hafızaya dönüşür! Kardeşi hatıra getirmenin ötesine taşan yeni bir sınıra geliriz nihayet. Kefareti ödeyip yaşadığı acıyı duyururken her öttüğünde varlığını tahkim edip kimliğini sabitler. Öyle ki o karanlık ötüşler artık suçun önüne geçer.

Her ötüş trajediyi sıcak tutar, bu bir.

İkincisi, kardeşin varlığını, ölmüş olsa bile korur. Bu anlamıyla hatıraya acı bir saygı vardır. Kendini lanetleyerek hatırlar. Tercih edilmiş bir yoldur bu.

Üçüncüsü, tekrar ede ede bir kimliğe kavuşup varlığını kalıcılaştırır. Suçtan doğan bu kendilik, hatırlama cezasının inşa ile biten son durağıdır.

Başa döneyim. Ben büyüyüp biraz idrak edene kadar Pepük'u affedemedim bir türlü.

İnsan kardeşini öldürür mü hiç, hele de kenger yüzünden! Kırılan tırpanın ucundan alınan büyükçe parçadan yapılmış bir hançer vardı evimizde. İşte kızın elinde bu hançer olurdu hep, kardeşinin karnını yararken. Aptal, diyordum bir de guguk kuşunun sesini her duyduğumda, torbanın dibine niye iyi bakmadın, delik olduğunu kesin görürdün!

© MELOA KAMHİ

H. Baha COŞKUN

Evrenin, toplumun, kişinin kuruluşu üzerine notlar

Belleğimiz ve anılarımız yeniden ve yeniden ürettiğimiz ve halen üretmekte olduğumuz şeylerdir. Güzel mitler, güzel efsaneler ve güzel masallarımız olmalıdır.

Malum, "Mit evreni, efsane toplumu, masal kişiyi kurar". Evrenin, toplumun ve kişinin toplumsal üretimi bu şekilde gerçekleşir. Tabii bir de evrenin, toplumun ve kişinin 'kişisel" üretimi vardır. Ailemiz içerisine doğduğumuz mikro evren; öğrencilik, meslek, iş, sosyo-politik/ekonomik varlığımız kişisel efsanemiz, özel anılarımız ise kişisel masallarımızdır.

Evet, evren bizim annemizdir. Bir sürü çocuğa annelik vazifelerini yerine getirmekten perişan olmuş, şefkate vakit bulamamış evrenler vardır. Her şeyi çekip çevireceğine güvenimiz tamdır. Son tahlilde temel ihtiyaçlarımız mutlaka karşılanacaktır. Bu evren mucizelerle doludur. Aslında her şeyimizi en temelde bu evrene borçluyuzdur; ama bu evren biraz soğuk, biraz serttir.

Bu evren modeli yerini, annelik görevlerini büyükannelere, uzmanlara, profesyonellere terk eden, şefkat zamanına sahip olmadığı için (buradaki zamansızlık birçok çocuğa annelik yapmak, aileyi çekip çevirmek vs.den kaynaklanmaz, annenin emek gücü piyasalarına dahil olmasıyla alakalıdır), oyuncak ve giysi yığınları, beslenme takıntıları üzerinden kendini affetmeye ve affettirmeye çalışan anne modeline terk etmiştir. İlkindeki doğrudanlık, yüz yüzelik, çırpınış, ikincisinde nesne dolayımına, anneliğin işten artakalan zamanlarda icra edilen bir tür yarı zamanlı ikinci bir işe dönüşmesine sebep olmuştur. Evren sonsuza kadar bizimledir. İçine doğduğumuz evreni değiştiremeyiz, o bizim sonsuza kadar zeminimiz olacaktır. Ratio'nun bu evrene bakışı zordur, zahmetlidir, kimi zaman yaralayıcıdır. Çoğumuz bu bakışı gerçekleştiremeyiz.

Toplum "babamızın adıdır". Otoriter ve totaliterdir çoğu zaman. Esas olarak şiddet tehdidi ile işleri yürütür. Aramızda Çin Seddi vardır. O da geçim gailesi altında ezilmiştir. Bu model de yerini ikinci bir anne taklidine bırakmıştır. Zamane çocuklarının çoğunun iki yarım annesi vardır. Ama ne bir tam annesi ne de "baba"sı vardır. Bu çocuklar nasıl toplumsal varlıklar olacaklar yaşayıp göreceğiz.

Masallarımız ise benimizi parlatma üzerine kuruludur. Kendim de kendim, ben, kendim, kendime yatırım yapmak, zaman ayırmak, bir sürü narsisist modern hurafe vs. vs. vs. Oysa kendimizi ne kadar parlatırsak parlatalım, yeteri kadar parlatamayız. Çünkü çelişik bir şekilde ruh sadece "bir şey için ya da birisi için var olma" ediminde çakan bir şimşek olarak parlayabilir. Ruh çiçeği bizim bahçemizde açmaz, onu ancak -moda terimle- ötekinin bahçesinde açtırabiliriz. Ruh ya bizim dışımızda inşa edilmiştir ya da yoktur.

Hayatımızın her önemli sapağında kişisel evrenimiz, efsanemiz ve masallarımız, aynen toplumsal olanları gibi, Penelophe'nin örgüsü misali yeniden, yeniden sökülüp yeniden örülürler. Bedenli zihinler ya da zihinli bedenler olarak bizler acıdan hazza uzanan bir tayfta şiddetli karşılaşmalar, maruz kalmalar, maruz bırakmalar yaşadıkça her şeyi yeniden kurarız.

Bedenin, etin hafızası yokmuş gibi görünür, geçen sene çektiğiniz şiddetli diş ağrısını hatırlayamazsınız bile, hatırladığınızda da aynı acıyı tekrar yaşayamazsınız, bedensel acı çekildiği an dışında yok gibidir, tasavvur dahi edilemez. Ama yıllar öncesindeki kalp kırıklığı bugün de gönlünüzü kanatır.

Oysa etin, bedenin de bir hafızası vardır ama zihne, bilince gelmez sadece, karanlık bir yerde muhafaza edilir. O kendi diliyle konuşur. Haz da acının yasalarına tabidir, yaşandığı an dışında yoktur.

Biz insanlar rasyonel varlıklar değilizdir; kişisel evrenlerimizin, efsanelerimizin, masallarımızın yeniden üretiminin kaynağı ratio dışındadır. Zihinli bir beden ya da bedenli bir zihin olduğumuzu bize hatırlatmayan hiçbir deneyim yeniden üretime vesile olamaz.

Şiddet, acı ve haz; bunlar İskender'in kılıcı gibi tüm meselelerimizi yerle yeksan eder, yeniden başlamaya mecburuzdur. Etimizle, bedenimizle her karşılaşmamız, ister acılı bir karşılaşma ister hazla dolu karşılaşma olsun varlığımızı titretir. Bizi yeni bir hikâyemiz olmadan nefes alamayacak hale getirir.

Anne, baba, kardeşler, bunların manası her şiddetli karşılaşmadan sonra değişir, yeniden inşa edilirler. Sosyo-politik/kültürel kimliğimiz rasyonel maceralarla değil, şiddetli karşılaşmalardan sonra yeni veçheler kazanırlar. Yüzüne uzun uzun baktığımız ve beden bedene ilişki kurduğumuz her insan masallarımızı değiştirir.

Kaç defa yıkarız kendimizi, kaç defa yeniden inşa ederiz? İnsan olmanın başka bir yolu yoktur. Ortada hayıflanacak bir şey yoktur. Yaşam böyle olmak zorundadır.

Tüm bu hercümerç safahatında özgür "ruhlar" olarak davranabilirsek, karşılaşmalarımızdan güzel mitler, efsaneler, masallar yaratabiliriz. Tabii özgürlüğü dış mânialarn olmaması ya da zihinsel bir performans meselesi olarak değerlendirmememiz gerekir. Hollandalı gözlükçünün dediği gibi, "bedensel ve zihinsel bir muktedir olma" meselesidir özgürlük. Solmaz Zelyut'un deyimiyle, özü-gürlüktür. Bu anlamıyla özgürlük, ratio'nun hikâyemize dahil olmasını sağlayabilecek tek kapıdır.

Belleğimiz ve anılarımız yeniden ve yeniden ürettiğimiz ve halen üretmekte olduğumuz şeylerdir. Güzel mitler, güzel efsaneler ve güzel masallarımız olmalıdır. Doğru ya da yanlışın anlamsız olduğu bir âlemdir burası. Güzel içinde iyiyi barındırır ama iyiden dile gelmez bir fazlalık taşır. Evet Kendi dışına çıkma, "bir şey ya da birisi için var olma" insani güzelliğin başlangıç adımıdır.

© LARA KAMHİ

Murat PARILDAR

Bir acı anının kırk yıllık hatırası

Üzerinden 40 sene geçmiş olmasına rağmen resmi kıyafetli bir emniyet görevlisiyle karşılaşınca bakışlarımı nereye çevireceğimi, ellerimi nereye koyacağımı bilememem sanırım benim eksikliğim, aşabilirim diye düşünüyorum.

Koronavirüs nedeniyle evlere kapandığımız ve bir süre daha dışarı rahatça çıkamayacağımız bugünlerde, evlerimizin sıcak ortamında önerebileceğim bir film: "La Trinchera Infinita/Sonsuz Siper" (2019, İspanya). Filmde baş karakter, İspanya İçsavaşı sırasında faşist Franco güçlerinin işgali altındaki bir köyde 30 yıl saklanmak zorunda kalıyor.

Herkeste başka "uyandırma"lar yaratabilecek bir film. Bendeki "uyandırma"yı anlatayım:

1981 yılı, "yeni tip" zor yılların başlarına denk düşüyordu. Başarıyla gerçekleştirilmiş darbe sonrası askeri cunta ülkede "istikrarı" sağlamış, ipleri eline almış, hayatın her alanına yeni şekiller veriyordu.

Ben bir garip tıp fakültesi öğrencisiyken, "sosyal bir sınıfın başka bir sosyal sınıf üzerine tahakkümünü kurmaya" teşebbüsten 36 ay kesinleşen mahkûmiyet almış, yakalanamadığım için vareste tutulduğum bir başka ve daha önemli "ana örgüt" davasından da aranmaktayım.

Eski bir asker olan avukat yakınımın, "Bunların hemen gitmeye hiç niyeti yok. Kaç oğlum, sakın yakalanma. Yakalanırsan çok eziyet edecekler" tavsiyesi üzerine, ailem dahil herkesle ilişkimi kesip "kaçak yaşamaya" başladım.

İzmir ideal bir şehirdi. Hem büyük bir şehir hem de yapı itibarıyla büyük bir sayfiye yeri gibiydi. Bir apartmanın teras katında bir ofis tuttum. Hem ofis hem ev olarak kullanıyordum. O zamanlar internet vs. yok. Kurumların birbiriyle bilgi ve koordinasyonu yok denecek kadar az. Vergi mükellefi oldum, hatta İzmir Trafik Şube Müdürlüğü'nün işlerini yapıp fatura kesip emniyet müdürlüğünden kendim tahsilatını yaptım. Trafik şubede görevli emniyet amirleri resmi kıyafetleriyle iş icabı ofisime geliyorlardı. 10 yıl boyunca pazar günleri dahil her gün takım elbise giymiş, kravat takmıştım.

Örgüt ana davası ağır kararlar sonrası Yargıtay'da beraatle bozuldu. 141-142 ise 1991 yılında kaldırıldı.

Artık ayağımdaki prangalar çözülmüş, normal biri gibi yaşamanın önündeki yasal engeller kalkmıştı.

Gerçi çözemediğim durumlar hâlâ var...

Üzerinden 40 sene geçmiş olmasına rağmen resmi kıyafetli bir emniyet görevlisiyle karşılaşınca bakışlarımı nereye çevireceğimi, ellerimi nereye koyacağımı bilememem sanırım benim eksikliğim, aşabilirim diye düşünüyorum. Bir tek, bir polis gördüğümde şu sırtımdaki, boynumdan belime kadar uzayan yanma ve ardından boşalan ter sorunu çözülebilirse, gerisi iyilik sağlık.

Elif Beyza AKKANAT ÖZTÜRK

Farz et hiç yaşamadım

İnternetin ve akıllı aygıtların (telefon, bilgisayar, saat vb.) kullanımının bu kadar yaygın olduğu günümüzde bir olayın yaşanmamış gibi izlerinin, kayıtlarının silinmesi neredeyse imkânsız. Bu durum insana büyük bir psikolojik yük oluşturduğu gibi, kişinin anayasal bir hakkı olan kendisini geliştirme hakkına da adeta ket vuruyor.

"Hume rasyonalistlerin ben dedikleri şeyin dünyada gerçek olmadığını, bir algı demetinden ibaret olan benliğin zamanla değişmeden kalan ve hep kendisiyle aynı olan şey olmadığını düşünür. Benlik kavramı bu algılardan oluşturduğumuz psikolojik bir inşadır; herhangi bir ontolojik karşılığı yoktur."[1]
"Değişkenlik ile varoluş özdeştir ve evren sürekli yenilenen bir bütündür. Bazen insan aynı hayatın farklı safhalarını incelediğinde kişinin o safhalar boyunca aynı ismi taşımış olmasına bile şaşırır. Hayat sekmeler ve sıçramalar ile doludur. Bu yüzden yeni hikâyemiz eski hikâyemizin devamı olmayabilir. Hatta tutarlı bir hikâye olabildiğince az otantiktir."[2]

"The International" filminde ihtiyar albayın sorgu sahnesinde anlattıklarının (hikâyesinin) mantıksız olduğu, makul olmadığı ima edildiğinde, "Gerçek ile kurgu arasındaki fark da budur işte: Kurgu mantıklı olmak zorundadır" cevabını verir. İnsan bu değişken ve tutarsız yapısının aksine tutarlı ve sabit görünmek ister. Herkesin zihninin bir köşesinde "olması gereken kişi, yapması gerekenler ve bunlara mesafesi" düşünceleri döner dolaşır. Şüphesiz olmak istenen kişi ve olunan kişi arasında bir fark vardır ki bunun sebebi kişinin eylemleridir. Eylediği yüzünden olduğu ile olmak istediği arasında ister istemez bir mesafe algılar insan. Sanki *özünde ideal bir ben vardır ve yaptıkları bazen hatta genelde oradaki benin karakterine aykırıdır.*[3]
Bu tutarsızlıkları, geriye baktığında "mesafenin kaynağı teşkil eden ilişkileri, resimleri, anıları" unutmak kişinin kendisi için kolay olsa da unutturmak yahut yok etmek artık eskisi gibi kolay değildir. Zira artık her şeyi kişinin kendisi için yahut başkaları için kaydeden büyük bir arşiv ve bilgi toplama imkânı ile insan büyük bir hafıza mücadelesi içerisindedir.

İnsan zihni geçmişi güzel ve olumlu düşüncelerle hatırlama eğilimindedir. Benjamin Storm ve Tara Jobe tarafından Psychology Science dergisinde yayımlanan bir makalede ortaya konulduğu üzere, "insanların sahip olduğu imajı olumlu *şekilde* ayakta tutabilmek için hayatına ilişkin olumlu anılara" odaklanır.[4] Bu sebepledir ki geçmişe döndüğünde o günler hep güzel hatırlanır, güzel anılır. Çünkü insan, mevcut olumlu imajını desteklemek için pozitif hatıralara odaklanır; pozitif bilgi edindiği bu yöntemle aynı zamanda negatif anıları azaltma veya engelleme yeteneğini geliştirir. Hafıza üzerine yapılan bu araştırma, bilginin hafızadan alınmasının hem elde etmek istediği (olumlu) bilgileri hem de rakip anıları engelleme süreçlerini aynı anda yürüttüğünü göstermiştir. Çalışmada, insanların kötü anıları engelleme konusunda ne kadar etkili oldukları, geçmişin olumlu hatıralarına karşı olumsuz hatıralardan uzaklaştıkları iddia edilir. Şu halde bu araştırma, geçmişin olumlu hatıralarına odaklanmaya çalışarak olumlu benlik kavramını sürdürdüğünü gösterir.[5]

Buna ek olarak insan hafızasına bakıldığında kronolojik çalışmadığı görülür. Geçmişte bir anı düşünüldüğünde öncesi ve sonrası şeklinde zamansal sıraya sokularak değil, o anın bölümleri hatırlanıp akabinde gerisini ve ilerisini zihinde canlandırma söz konusu olur. Nitekim Marcel Proust insan hafızasının genellikle hatıraları tarih sırasına göre

[1] Şehabettin Yalçın, Modern Felsefe Benlik, İstanbul 2009, s. 71.
[2] Abdulhamit Kırmızı, Otur Baştan Yaz Beni, İstanbul 2013, s. 19.
[3] Yine "The Internetional" filminde Stasi albayı kahramana söyle der: "Hayatın bize yaptıklarını kontrol edemeyiz. Bunlar sen bilmeden önce yapılmış oluyor ve bir kere yapıldığında seni başka şeyler yapmaya sevk ediyorlar. Nihayetinde her şey seninle olmak istediğin adam arasına girmiş oluyor." Kırmızı, s. 16.
[4] Benjamin C. Storm/Tara A. Jobe, Retrieval-Induced Forgetting Predicts Failure to Recall Negative Autobiographical Memories. Psychological Science. 2012; 23/11, s. 1356-1363.

değil, bölümlerin sıralanışının ters çevrildiği bir akis gibi sunduğunu ifade eder.[6] Hiçbir hayatın kesin tek bir hikâyesi yoksa da insanın kesinliğe olan psikolojik bir ihtiyacı vardır. Kişinin "kahramanlara, idollere, azizlere, hazretlere" olan ihtiyacı görmezden gelinemez. "Kimliği kesin ve bağlantılı olarak tanımlamaya ve bir hayatı oluşturan olaylara tutarlı bir anlam ve şekil vermeye ihtiyaç"[7] duyulur.

İnsan zihni, kendisini sürekli olması gerekene yakın konumlandırma ve geçmişinden buna dayanak bulmada zihni yöntemler geliştirme eğilimindeyse de teknolojik imkânlar adeta bu benliği yıkmaktadır. Herkesin arşivci ve haberci olduğu bugünlerde kişilerin bilgi depolaması ve bunları umuma yayması umulmayacak kadar kolay ve maliyetsizdir. Buna ek olarak kimin, kimde (yahut hangi firmada) hangi bilgilerinin-verilerinin olduğunu önceden tahmin edebilmesi dahi mümkün değildir. Bu da insanın kendisini, hayatını, yaptıklarını yeniden inşa yahut olmak istediği kişiye ulaşmak için yeninden başlama imkân ve arzusunu adeta söndürür. Çünkü artık bilginin-verinin niteliği fark etmeksizin bir değer-para teşkil ettiği bir dönem yaşanmaktadır. Her olayın eksiksiz bir şekilde kaydedildiği, kişinin kendisine dair bıraktığı hiçbir izin yok olmadığı ve bu kaydedilen verilerin paraya dönüştürüldüğü "gözetim kapitalizmi" (*surveillance capitalism*) çağı[8], bilgi-veri kaydetme imkânlarına her gün bir yenisini daha ekleyerek hayat pratiklerini sarsmaktadır. Bunun yanında insan zihninin çalışma şeklinden oldukça farklı bir depolama sistemine kavuşulmuştur. Böylece toplanan veriler, kronolojik olarak depo edildiği içindir ki kişinin hayatındaki tüm "tutarsızlıkları" gözler önüne serer. İnternetin ve akıllı aygıtların (telefon, bilgisayar, saat vb.) kullanımının bu kadar yaygın olduğu günümüzde bir olayın yaşanmamış gibi izlerinin, kayıtlarının silinmesi ise neredeyse imkânsızdır. Bu durum insana büyük bir psikolojik yük oluşturduğu gibi, kişinin anayasal bir hakkı olan kendisini geliştirme hakkına da adeta ket vurmaktadır. Hukukun buna bir çözüm getirmesi gerektiği ise izahtan varestedir. Nitekim hukuk da buna önceleri kişilik hakkı vesilesiyle şimdilerde ise *(özellikle 2014 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği karar ile de inşa hakları hukukundaki yerini pekiştiren)*[9] unutulma hakkı (*right to be forgotten*) kapsamında bir çözüm getirme gayreti içerisindedir.[10] Şu halde kişinin kendisini geliştirmek, geçmişini iyi hatırlamak yahut hiç hatırlamamak için hayata sıfırdan başlama arzusu devlet himayesine kavuşmuş kabul edilebilir. Kişi internet platformlarına karşı devletin koruması altındadır. Kişi kendisiyle ilgili internet ortamında yer almasını istemediği, görünür ve ulaşılabilir olmasından rahatsızlık duyduğu haberlerin kaldırılmasını talep edebilir.[11]

Şüphesiz unutulma hakkı başka bir temel hak olan ifade özgürlüğünün sınırlarıyla çakışır. Unutulması istenen bilgiler, hukuka uygun olarak yapılan bir haberin ya da elde edilen bir bilginin kaldırılması anlamını taşır ki bu ihtimalde ifade hürriyeti kapsamında, bilgi alma hakkına, bilgiyi kamuyla paylaşma hakkına, düşüncelerini ifade imkânına sınırlama getirir. Bu sebeplerdir ki ifade hürriyeti ile kişinin kendisini geliştirme hakkının (*unutulma hakkı-bir yönüyle özel hayatın gizliliği*) karşı karşıya gelmesi oldukça sık rastlanacak bir ihtimaldir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi başta olmak üzere mahkemeler de bu ihtimalde, (1) bilginin güncelliği, (2) bilginin kiminle ilgili olduğu, bu haberin internet ortamından kaldırılmasının baskın bir toplumsal ihtiyacı karşılayıp karşılamadığı gibi kıstasları esas alarak her somut olay özelinde değerlendirme yapar.[12]

Sonuç yerine

Unutulma hakkının insan hakları hukukunda yer edinmiş olması kişilere dair bu kadar çok veriye-bilgiye sahip internet ortamlarının gücünü sınırlamak için varsa da esasen bir yönüyle verilere sahip olanların insanların hayatlarına yön verme iddiasını teyit eder.[13] Özellikle sosyal medya platformlarının ilgili platformda geçirilen 20 dakikadan sonra kişiyi en yakın tanıyan kişiden bile daha iyi tanıyacağı iddiaları, veri işleme şekil, hız ve dayanışmaları dikkate alındığında bu gücün var olmadığını iddia etmek de pek makul gözükmemektedir. Buna ek olarak sosyal medya platformlarının haricinden kişisel arşivlerin kontrol edilebilmesi ise mümkün değildir. "1984" romanında olduğunun aksine, tutulan arşivlerin (romandaki haliyle günlüklerin) devlet tarafından imha edilebilmesi ve böylece tarihe (kişisel yahut kamusal) yön verilmesi imkân dahilinde olmaktan uzaktır. Herşeyi unutma potansiyelini isminin kökeninde barındıran ve ancak böyle var olan insan zihni ise bununla yaşamaya mahkûm edilmiştir.

[5] Bunun yanında Tory Higgins ve Charles Stangor'un 1988'de Kişilik ve Sosyal Psikoloji dergisinde yaptığı bir araştırmaya göre, insanlar yaşadıklarını değerlendirirken genellikle bir şeyle bağlantılı olarak duygu ve düşüncelerini tanımlamaktadır. Örneğin bir sinema filmine giden kişinin bu filmin ve o günün harika geçtiğini düşünüp buna kendilerini inandırdıklarında, o gün ve film harika olarak zihninde kodlanır. Esasında insanlar geçmişteki olaylara geri döndüğünde, olaya ilişkin değerlendirmeleri hatırlayıp bu değerlendirmenin nedenini çoğu zaman hatırlamaz (Tory E. Higgins/Charles Stangor, [1988]. Context-driven social judgment and memory: When "behavior engulfs the field" in reconstructive memory. In D. Bar-Tal & A. W. Kruglanski [Eds.], The social psychology of knowledge [p. 262–298]. Cambridge University Press; Editions de la Maison des Sciences de l'Homme).

[6] Marcel Proust, Kayıp Zamanın İzinde, Cilt 1, s. 588.

[7] Kırmızı, s. 26.

[8] Shoshana Zuboff, The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power; Gözetim Kapitalizmi teriminin ilk kullanımı için bkz. Eyüp Kun, Modern Bir Tövbe Olarak Unutulma Hakkı, çevrimiçi, https://www.mesail.org/ikinci-sayi/modern-bir-tovbe- olarak-unutulma-hakki/ 02.10.2020.

[9] Bu karara konu olayda 1990'ların sonunda Gonzalez'in (davacı) taşınmazlarının sosyal güvenlik borçları nedeniyle cebri icra ile satılması için yerel gazeteye ilan verilmiş ve seneler sonra bu ilanın internette bulunması ve arama motorunda davacının ismi arandığında bu haberin çıkmasının kendisi için çeşitli zorluklar meydana getirdiği iddiasıyla dava açmıştır. Davada davacı; haberin güncelliğini yitirdiğini, ekonomik olarak kendisini olumsuz etkilediğini ve bu ilanın internet ortamından kaldırılması gerektiğini iddia etmiştir. Avrupa Adalet Divanı, davacıyı haklı bulmuş ve arama motoru sonuçlarından ilanın kaldırılmasının gerekliliğine hükmetmiştir. Adalet Divanı bu kararıyla bireylerin kendileri hakkında yayılan haberler üzerinde söz sahibi olabileceği tasdik edilmiştir.

[10] Unutulma hakkının tanımı, kapsamı ve tarihçesi için bkz. Eren Sözüer, Unutulma Hakkı: İnsan Hakları Hukuku Perspektifinden Bir İnceleme, İstanbul 2017, s. 7 vd.

[11] Keza Melvin v. Reid (1931) davasına konu olan uyuşmazlıkta, adam öldürme suçundan sabıkalı olan bir fahişe, sakin ve herkesten uzakta bir yaşam sürmek istemesine karşılık 1925 yılında hayatının bir filme konu olmasıyla ilgilidir. Davada mahkeme kadını haklı bulmuş ve her insanın eski yaşadıklarından ve tecrübelerinden azade bir şekilde mutlu hayat sürme hakkına sahip olduğunu ifade etmiştir.

[12] Hakkın varlığına ilişkin yürütülen bir diğer tartışma ise unutulma hakkını icra edecek olan arama motorlarına "yargısal" nitelikte bir yetki verilmesiyle alakalıdır. Bir diğer ifadeyle, unutulma hakkına ilişkin arama motoruna başvuru yapıldığında yukarıda belirtilen güncellik ve kamu yararının olup olmadığı hususunda karar verme yetkisi öncelikle arama motorlarına aittir. "Arama motorlarına hangi bilgi ya da haberin kaldırılacağını belirleme yetkisini vermek, internet platformlarının insanlar üzerindeki otoritesini tahkim edecektir (bkz. Kun, çevrimiçi, https://www.mesail.org/ikinci-sayi/modern-bir-tovbe-olarak-unutulma-hakki/ 02.10.2020)."

[13] Kun, çevrimiçi, https://www.mesail.org/ikinci-sayi/modern-bir-tovbe-olarak-unutulma-hakki / 02. 10. 2020).

Pınar AYDIN O'DWYER

© UĞUR HALICI

Belleğin belleği

Aşk duygusu âşık olunanla çekip gitmez, olanın belleğinde kalır, belleğe aittir aşk!

"Bellek, canı nereye isterse oraya oturan bir köpek gibidir. İstediği zaman istediği anıyı, onu da o anda ve istediği şekilde hatırlar. Bu durumda geçmiş kayıt edilendir, her zaman gerçekten yaşanan değil..."
C. Nooteboom

Size iki öykü anlatacağım. Birincisi Ayşe'ninki. Ayşe gençken yabancı bir şarkıcıyı çok sever, geceleri odasında yalnızken onun şarkılarını dinlermiş. Işığı söndürüp bir mum yakarak alevin ışığında her biri birbirinden duygulu bu şarkıları adeta içine çekermiş. Kendisi de romantiklik yaşında olduğu için mum dibine damladıkça onun da gözyaşları usul usul yanağına damlarmış,

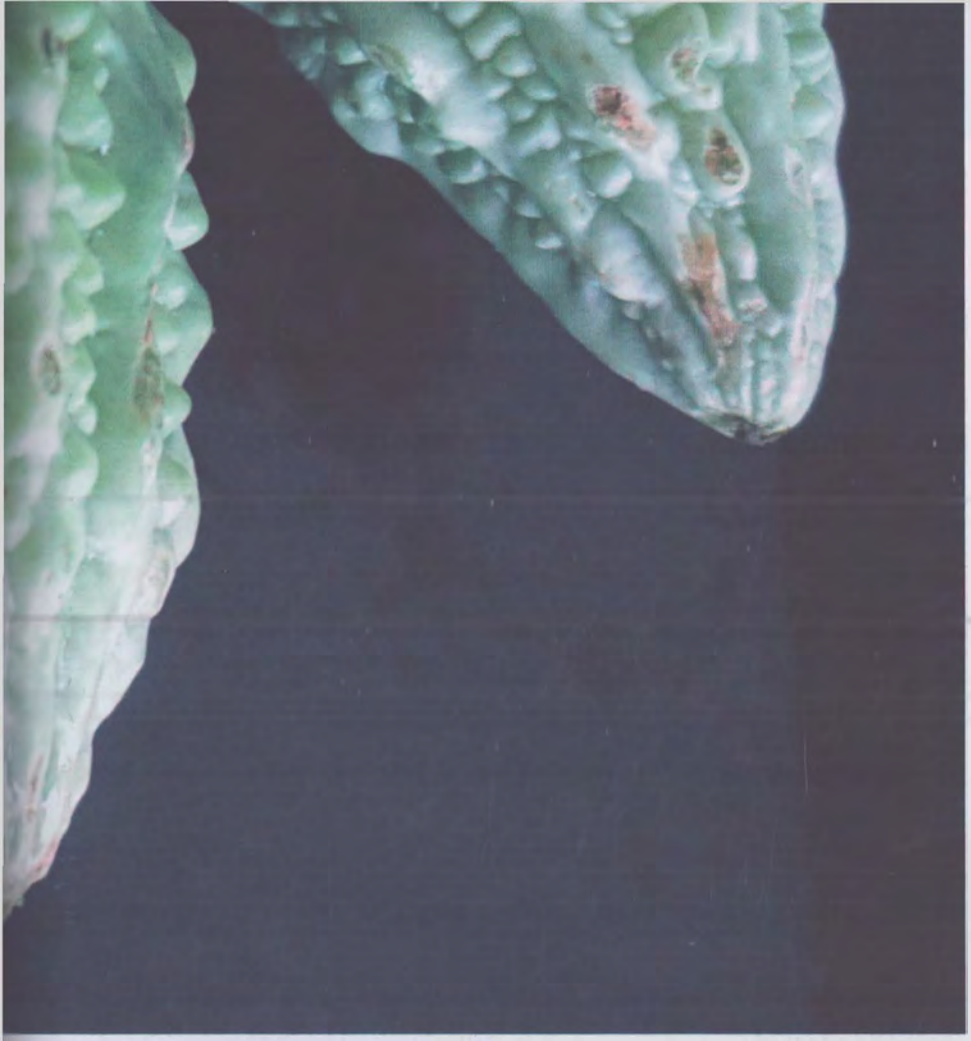
Sonra arkasına bakamadan hızla büyüyüvermiş; iş, aile derken o şarkıcıyı unutmuş gitmiş. Ama yaşlılığında keyifsiz olduğu bir gün aklına yeniden düşmüş, şarkıların güftesini ve müziğini dün gibi hatırlıyormuş. Belli ki belleği ona yardım etmeye çalışıyormuş. Ama çok tanınmış olamayan bu yabancı şarkıcının adını hatırlayamamış bir türlü. Kime sorsa adını bile duymamış o duygulu adamcağızın. Sonunda yarım yamalak çalışan belleğine yenilmek ve aramaktan vazgeçmek zorunda kalmış. Şarkıları hafızasında baki iken şarkıcı adsız, suretsiz şekilde belleğinde yeni yerini almış.

Ama bir gün bir yabancı müzik dergisinde şarkıcının adına rastlayıvermiş. O adı görünce eski bir dostuyla, sırdaşıyla karşılaşmışçasına heyecanlanıp sevinmiş. İlk iş internete girip şarkıcıyı bulmak, eski şarkıların CD'lerini ısmarlamak olmuş. Üstelik artık internet kullanmak, bir şey ısmarlamak, parasını ödemek becerisine ve gücüne sahip olduğu için kendisini eskiden olduğu gibi aciz hissetmediğini düşünmüş.

CD'ler gelene kadar adeta yanakları al al, yüreğinde çırpıntı, âşık genç kızlık haline geri dönmüş. Onu gören herkes ne olduğunu sormuş, "yüzüne ışık gelmiş", demişler.

Nihayet CD'ler gelmiş. Kendisiyle yalnız kalabileceği bir yere sığınmış ve dinlemeye başlamış. İlk notalardan itibaren gözünün önüne yanan alev ve tabağa akan mum damlaları gelmiş. Üstelik bunları bulanık görüyormuş, o günkü gözyaşlarının ardından bakıyormuş yanan muma. Ama çok net hatırladığı bir şey olmuş, birine âşık olmuş olduğu. Hem de öyle böyle değil, sırılsıklam âşık. Mum onun için yanıyor, gözyaşları onun için akıyormuş ve meğer melodiler ona olan duygularıymış. Gençlik böyle bir duygu işte, âşık olup sevineceği yerde ağlanması...

Az sonra kendine gelip, acaba âşık olduğu kimdi düşünmeye başlamış? Hafızasını aramış taramış, âşık olduğunun yüzü gözünün önüne, kokusu dimağına, adı dilinin ucuna, kimliği benliğine gelmemiş bir türlü. Biraz düşününce anlamış ki aşk duygusu insanın kendisine aittir, âşık olduğuna değil. Aşk duygusu âşık olunanla çekip gitmez, olanın belleğinde kalır, belleğe aittir aşk!

"Müzik, yaralı zihinlere hizmet edebilir, hafızadan köklü bir üzüntüyü koparabilir, beynin yazılı dertlerini ortadan kaldırabilir, tatlı tasasızlık panzehiri ile kalp üzerindeki tüm tatsız anıları temizleyebilir."
Shakespeare

**

İkinci öykü ise, Fatma'nın gençlik öyküsü, başka bir ülkede başlıyor. Eşiyle beraber bir kurumun önündeler. Eşinin hayatta en çok istediği şey o kuruma üye olarak kabul edilmek, bunun için çalışıp didiniyor. Fatma ise kendisinin o kuruma asla layık bulunamayacağından emin, aklından bile geçirmiyor. Sadece kocası layık olabilir, ona göre. Kocasıyla kurumun binasının önünde fotoğraf çektiriyorlar. Kocası parmağını kurumun levhasına tutmuş, "Bir gün mutlaka", diye niyet ediyor adeta. Fatma da parmağıyla kocasını gösteriyor fotoğrafta, bir çeşit büyü yapar gibi, kocacığının dileği tutsun büyüsü.

Yine yıllar geçiyor, herkes gibi Fatma'nın da yaşı ilerliyor. Ama yaşı tam da geçmeden, hiç beklenmedik bir anda o kuruma üye seçilmiş buluyor kendisini. Hiç ummadığı, hayal bile etmediği bir onur bu Fatma için. Sevinçten ayakları yerden kesiliyor ve kendisini uçağa atlayıp o kurumun o binasına üyelik törenine gitmeye hazırlanırken buluyor. Gitmeden o fotoğrafı bulmak ve yanında götürüp törendekilere göstermek istiyor; 40 sene önceki halini ve hayalinin bir suretini. Fotoğraf kutularını adeta kazıp, anıların gömülü olduğu dehlizlerden o fotoğrafı bularak günün yüzüne çıkarıyor. Yakın gözlüğünü takıp, kendisini her zaman kucaklayan aile yadigârı koltuğa yine güvenle teslim oluyor. Resmi eline alıp dikkatle baktığında gözlerine inanamıyor. Meğerse o fotoğrafta kendisi yokmuş, sadece kocası varmış. Belli ki fotoğrafı kendisi çekmiş. Ama sonra kocası ile boşandıklarında kendisini de eklemiş, nafaka niyetine. Hayalinden ekledikten sonra da resmin yeni halini belleğine kaydetmiş, "resmi tarih" misali. Kime niyet kime kısmetten, bellenmiş belleğin son haline... İstediği şekilde yeniden biçimlendirdiği belleğine; güvenilmez, oynak belleğine... Unutmak ne kelime, ekleme dürtüsüne hemencecik boyun eğen belleğe...

Bilinçsiz olarak ekleme yaptığı anılara bu kez bilinçli hıyanet olmasın diye yeni bir fotoğraf çekmeyi ihmal etmiyor tabii, bu kez yalnızca kendisi var, levhayı gösteren parmağıyla özçekiminde. Artık bu yeni fotoğrafa baktıkça eskisini de hatırlayacak. Ne de olsa bellek ona böyle bir hak verilmiş gibi en yeni kaydı tercih eder. Örneğin aynı ortamda yaşanan en son anı mutluysa o ortamı mutlulukla, mutsuzsa mutsuzlukla hatırlar. Bari eski anı fotoğrafıyla yeni anı fotoğrafının kaydını birlikte tutsun ki belleğe güvenilmeyeceğini unutmasın!

"Fotoğraf büyük bir inatla unutma seline karşı tutunulacak bir tekniktir.
En unutulmaz mutlu anı da unutulabileceğimizi unutmadığımız için hemen fotoğraf çekeriz.
O mutlu an basit bir fotoğraf karesine girer.
Zamanla karenin kendisi her bakıldığında mutluluk veren bir olay olmaya,
esas olayın yerini almaya başlar.
Zavallı bellek hem esas olayı hem de onun fotoğrafını muhafaza edemez.
İşin daha acıklı yanı belleğin nice mutlu andan çok anlık mutsuzluk ve
acıları kaydetmeye daha çok meyilli oluşudur.
Bellek sahibine değil, yaratıcısına, o olayı yaratan tatsızlığa itaat eder."
D. Draaisma

Kaynakça

Draaisma, D., Unutmanın Kitabı (çev. Muradoğlu, D.), Yapı ve Kredi Yayınları, 2018.

Draaisma, D., Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer? (çev. Koca G), Metis Bilim, 2018.

Nooteboom, C., Rituals (çev. Dixon, A.), Batoun Ruge, 1983.

Lara KAMHİ

© LARA KAMHİ

Varoluşun şeffaflığı

Neticede bizler de bir bakıma zaman yolcuları, evrenlerarası ziyaretçiler sayılmıyor muyuz her yenilenen iletişimle beraber? (...) Bu gezegen çok tuhaf. Yoksa yabancı olan bizler miyiz?

Fikirler ve düşünceler, ne denli görünürlük kazanıp kendilerine hangi oranda temsil buluyorlarsa, bir o kadar da uzaklaşıyorlar temel amaçlarından. Meşruluk kazandıkları aynı yolda, koskoca bir şüpheyi de sürüklüyorlar peşlerinden. Bu fikir ve düşünceleri doğrulama çabasının şiddetli hallerindeyse dönüşkenlik içinde olan dünyanın mutlak bir inkârı barınıyor. Önce usulca, derken an geçmiyor ki artık bu inkâr düpedüz görünür, kişi savunmasız, söylem de savından uzaklaşmış olmasın. Anlamlar, zamanın kendisiyle veya ona karşı çıktıkları yolculuk boyunca şekil değiştirirken, şüphe de olayların doğal akışında pek tabii yer alıp, mutlak söylemleri sıkça takip ediyor. Kavramlar keskin şekiller ve net formlar kazandıkça, kaçınılmaz biçimde anlamlarından olup, geri dönüşü olmayan uçsuz bucaksız bir belirsizlik denizinde süzülmeye mahkûm ediliyorlar. İddiası kadar çelişkisini de barındıran herhangi bir söylemin dolaşım ağlarına salınmasıyla birlikte görmeye başladığı mutlak kabulün, benimsenme ve doğrulanma kadar kati bir dışlanma, inkâr ve yok sayılmayla da karşılaşması kaçınılmaz değil midir? Varlığınca yokluk bu çağın en temel çelişkisi.

Peki öyleyse kendi biricikliğinde, sırf kendine göre biçilmiş özelinde yapayalnız insan nasıl anlatır derdini, fikirlerini? Anbean, gezegendeki insan sayısı kadar düşünce yaratılırken, "Her algı kendine" deyip öylece yola devam etmek mümkün mü? Varlığını doğrulama çabasında, ana hatları son derece belirgin bir idealin peşine düşen insan, ille de somut bir tanım koymak istiyor düşünce kadar soyut bir eyleme. Kolektif belleği de, bireysel anıları da neyi hatırladığına göre değil de neyi algıladığına göre yeniden doğrulanan, şekillenen bu milyarlarca insanın varlığı da sonuç olarak bir nevi iç içe geçmiş milyarlarca gerçeklik oluşturmuyor mu? Bu düşünce biçimiyle, zaman ve gerçeklik kavramları da herkesin öznel algısına göre baştan şekillenip kurgulanmıyor mu? Neticede bizler de bir bakıma zaman yolcuları, evrenlerarası ziyaretçiler sayılmıyor muyuz her yenilenen iletişimle beraber?

"Aslında ayrı duyular tarafından üretilen bilgilerin bir toplamı olduğundan algı süreksiz bir eylemdir. Sırf görüp, koklayıp, duyup hissetmiyoruz. Bir yandan da beynimiz, şeylerin neye benzemesi, nasıl kokup nasıl bir ses çıkarması ve ne duygular uyandırması gerektiği konusunda komutlar veriyor. Bir anıyı ne yoğunlukta hatırlarsak, anı o denli doğruluğunu yitiriyor."

Bundan iki yıl önce, anı ve belleği nesnel bir malzeme olarak değerlendirme fikriyle yola çıkarak biriktirdiğim görüntülerden "Varoluşun Şeffaflığı" isimli belgeleme temelli bir video çalışması üretmiştim. Yersiz, zamansız, aidiyetsiz bir bilinçli bilinçsizliğin veya bilinçsiz bilincin keşfine çıkmışken, anlamlar kurgu sırasında kendiliğinden oluşan görsel cümlelerle belirdi. Tıpkı zihnimize ve telefonumuza bilinçsizce binlercesini kaydettiğimiz ve sonradan anlamlandırmaya çalışıp kurguladığımız, ille de şekil vermeye uğraştığımız olaylar, deneyimler, anılar bütünü gibi... Yabancı bir evrende ne aradığımı anlayana dek, dijital hafıza toplayıcımla çevreyi mimiklemeye başlamış, adaptasyon sürecini bu ikincil ve harici belleğim sayesinde kolaylaştırmıştım bile.

"Çitlerimizle çizgilerimizi çizip, bu dünyanın sonsuz versiyonlarını yaratıyoruz. Bu gezegen çok tuhaf.. Yoksa yabancı olan bizler miyiz?"

Bölünme veya ayrılık sanrısında en baskın olan dürtülerden biri de benzerlikleri ve farkları arama halidir. Yabancısı olduğumuz ortama adapte olmamızı sağlayacak bir yapı bulmak, zihnin sesleri, yansımaları, kokuları hemen tanımlamaya çalışması gibi temel bir aciliyettir. Tanımsızlık ise yok olma kavramıyla birmiş gibi, algının en derininde konuşlanmış, pusuda bekleyen temel bir endişe kaynağıdır.

Sinematik kurgu sanatına, özellikle "Sovyet montajı"na baktığımız vakit, anlam yaratımı ile kitlesel belleği defaten kurgulamak artık soyut bir kavram olmaktan çıkıyor. Birbiri ardına bilinçli şekilde dizilmiş görüntülerin oluşturduğu simgesel cümlelerle empoze edilen etki, zihne yönelik kuvvetli bir silah işleviyle kitleleri didaktik söylemlere maruz bırakıyor. Bu süreçlerin sonucunda ise kişisel ile kitlesel belleğin bugün ayırt edilemez bir aşamaya gelmiş olması dikkat çekiyor. Bireyselliğin ve kolektivizmin baştan tanımlandığı bu dijital çağda, gerçekliğin kitlelere yayılan milyarlarca versiyonu da kendine makro ölçekte, bu vesileyle de bireylerin özelinde kolaylıkla yer bulup, dünyanın öte ucunda dahi fanatizme varacak boyutlarda benimsenebiliyor. Böylece en temel ihtiyaçlarımız, arayışlarımız ve düşünsel akışımız da, bir hamur gibi yoğrulan zihinlerimize ustaca şekiller veren bu bir nevi bellek tacirliğinin yarattığı nice yeni gerçekliğin içine gömülüp kayboluyor, bir bakıma sürekli baskılanıyor.

"Kişi, fikir ve düşüncelerini nasıl aktarır? Aktarabilir mi?" diye sormuştuk konuya başlarken. Bireysel anılar kolektif anılara, kişisel bellek de kitlesel belleğe doğru süratle süzülmekteyken, sürecin kendisi de şeffaflık kazanmaya başlıyor. Bizler, çeşitli yoğunluklarda deneyimlemekte olduğumuz anıları defaten kurgulamakla meşgulken, kolektif belleğimize yerleşen tüm öyküler, efsaneler, hikâyeler de bizlerin bugünün algısını ve gerçekliğini şekillendirmemize vesile olan birer ana harita işlevi görüyorlar. Hayal nitelikler taşıdıklarını düşünsek de mitler anı ve bellek bütünlüğümüzdeki en eski ve somut kaynaklar olarak beliriveriyor. Ne ilginç, değil mi? Aslında masaldan öte değil gerçekliğin kökeni. Somut olanı anlamak için soyutu, gerçekliği anlamak için de hikâye anlatıcılığını anlamak gerekiyordur belki de.

Murat MERİÇ

Şarkılar unutturmaz, durup durup hatırlatır

Müzik, hafızamızı diri tutuyor ve hatırlatıyor. Söz konusu olan sadece kişisel bellek değil, toplumsal hafızamıza da büyük katkısı var. (...) "Özel" şarkılar ya da "Bizim şarkımız" dediklerimiz, kim bilir kaç farklı insanın kaç hikâyesinde başrolde?

Seksenli yılların ikinci yarısını yani gençliğimin ilk yıllarını İzmit'te geçirdim. Ortaokulu orada bitirdim, liseyi orada okudum. Üniversite için Ankara'ya gittim, uzun süre orada kaldım ama İzmit, bir şekilde hep hafızamdaydı. Lisede dinlediğim şarkıların bir kısmı, hâlâ bana orayı hatırlatıyor. Pink Floyd'un "The Wall" albümü, bir Falco şarkısı ya da Mazhar Fuat Özkan'ın erken dönem işleri, İzmit'te yaşadığımız evin kokusunu, sokakların dokusunu bana taşıyor. Görüntü her koşulda gözünüzün önüne geliyor ama o kokuyu duymak, dokuyu hissetmek çok inanılmaz. Müziğin böyle bir gücü var. Bunu sinemada, tiyatroda ya da edebiyatta bulamıyorsunuz. Bir Sait Faik hikâyesini, Orhan Pamuk'un sizi çok etkileyen bir romanını ya da Oktay Rifat'ın bir şiirini ilk nerede okuduğunuzu hatırlasanız bile o şiiri, hikâyeyi, romanı yeniden elinize aldığınızda ya da onlarla tesadüfen bir yerde karşılaştığınızda o yer gözünüzde canlanmıyor. Oysa müzik öyle değil. İlk dinlediğiniz yer değil ama dinlerken kimi yerler, kimi zamanlar notalara raptediliyor ve olur olmaz yerde karşınıza çıkıveriyor. O kadar ki, hafızanızda canlananlar bazen bizi bile şaşırtabiliyor. Şarkılar, anları içine hapsediyor ve bir anda ortalığa çıkartabiliyor. Üstelik bunu, irademiz dışında yapıyor.

Şu çok açık: Müzik, hafızamızı diri tutuyor ve hatırlatıyor. Söz konusu olan sadece kişisel bellek değil, toplumsal hafızamıza da büyük katkısı var. Unutmamamız gereken her şeyi şarkılarla anlatmamız bundan. Gidenlerin ardından yakılmış ağıtlar, kayda geçirilmiş mutluluklar ve coşkular, kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Kimsenin bilmediği, kimi zaman hiç bilemeyeceğimiz kişisel kırılma noktaları da tıpkı bir günlüğe kaydedilir gibi şarkılara kaydediliyor. Bambaşka hikâyesi olan şarkılar bizim bir hikâyemize eşlik ediyor ve o noktadan itibaren kişiselleşiyor. "Özel" şarkılar ya da "bizim şarkımız" dediklerimiz, kim bilir kaç farklı insanın kaç hikâyesinde başrolde?

Şarkıların en güzel yanı, unutturulmak isteneni hatırlatıyor oluşları. Bu, kimileri için fena elbette: Hasıraltı ettiklerimizi de bir anda hatırlatabiliyorlar. Kimi şarkıların travmaya sebep oluşları bundan. "Ben onu artık dinlemiyorum" dediklerimiz, yaşanmışlıkların bizden kopardıkları. Yine de bu hatırlatma faslı önemli çünkü şarkılar, birilerinin silmek istediği nice hadiseyi geleceğe taşıma özelliğine sahip. Bilmek istediklerimizi silmek isteyenler, ekseriyetle iktidarlar, bu yüzden şarkılardan korkuyorlar.

Herkes kendi şarkısını yazma ya da bulma derdinde. İktidardakilerin şarkılarına ya da dönemlerinde yapılan şarkılara baktığımızda onlar hakkında bilgi ve fikir sahibi olabiliyoruz. Baskıcı iktidarlar neşeli şarkılar yapamıyor, yaptıramıyor. Dönemlerinde ağıtlar artıyor, "karanlık" şarkılar diğerlerinin önüne geçiyor. Türkiye tarihine baktığımızda pop'un "patladığı" yıllar, görece baskıdan kurtulduğumuz dönemler. Bu bütün dünyada böyle ama memleket tarihi üzerinden ilerleyeyim, kimi örnekler vermek suretiyle şarkıların hafıza üzerindeki gücünü, toplumsal belleğe katkılarını anlatmaya çalışayım...

Devletin terörist ilan ettiği, öldürdüğü gençlerin her şeyini biliyorsak, biraz da şarkılar sayesinde. Özgürlük uğruna savaşan, daha güzel bir dünya için safları sıklaştıran Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, Ulaş Bardakçı ve adını sayamayacağım ama mücadelesini yaşatmaya çalıştığım arkadaşlarının sözleri, düşünceleri, hayatları şarkılarla bugüne taşındı. Her şey bir yana, ben, onların adını şarkılarda duydum. Zülfü Livaneli'nin "Şarkışla"sını üniversiteye girdiğim yıl dinlemeseydim, Deniz Gezmiş'in adını bu kadar erken duymayacaktım. Sonrasında merak ettim, araştırdım, öğrendim. Bunu da şarkılar aracılığıyla yaptım üstelik: Grup Yorum, Grup Ekin, Ali Asker ve sonradan bu kervana katılan Kızılırmak, o dönem rehberlerim oldu. Onların ve Livaneli'nin yanına, Ruhi Su, Sadık Gürbüz, Rahmi Saltuk, Selda Bağcan gibi isimleri iliştirmek elzem. 12 Eylül sonrasında el altından edindiğimiz kasetlerde duyduklarımız, cuntanın bize unutturmak istedikleriydi. Şarkıları ezberliyor, kasetleri arkadaşlarımıza veriyorduk çünkü müziği çoğaltmak bugünkü kadar kolay değildi. Bu yüzden kasetlerin yolculuğu elden ele sürerken bir yandan öğrendiklerimizi dilden dile yayıyorduk.

Şarkılar bu anlamda şanslı: Kitaplar, dergiler, gazeteler, filmler tek bir nüsha kalmamacasına yakılabiliyor, yok edebiliyor; tiyatro oyunları unutturulabiliyor ama bunu şarkılara yapmak mümkün değil. Resimleri ortadan kaldırabiliyor, heykelleri yıkabiliyorsunuz ama şarkıları yok edemiyorsunuz. Ray Bradbury, "Fahrenheit 451"de kitapların yok edildiği bir geleceği anlatır. İtfaiye, kitapları ve kütüphaneleri yakmak için vardır. İhbarla giderler ve yok ederler. Truffaut, bu etkileyici romanı filme aktararak görünür kılan isim. Sonu umutlu: Kitap tutkunları, böylesi bir gelecekte bile kitabı yaşatmanın, onu taşımanın yolunu buluyor ve her biri bir kitabı ezberliyor, başka

birine ezberletiyor. Bu, elbette zor olan kısım. Oysa şarkıları ezberlemek bu kadar zor değil. Tam da bu yüzden, üç dakikalık şarkılar sayfalarca anlatabileceğimiz şeyleri (üstelik oldukça etkili bir biçimde) geleceğe taşıyabiliyorlar. Toplumsal hafızamız, biraz da böyle diri kalıyor.

İnternetin olmadığı dönemlerde şarkılar dilden dile, elden ele yayılırdı. Onları bugüne taşıyan bir başka mecra filmler. Bilhassa '70'li yıllarda yapılmış filmlerin kimi kritik sahnelerinde dönemin meşhur şarkılarını duymak mümkün. Bu sahneler, hafızamızı ortaklaştırıyor ve tek şarkı üzerinden bir filmi anlatabilir, tarif edebilir hale gelebiliyoruz. "Bir Gece Ansızın Gelebilirim" ve Emel Sayın yan yana geldiğinde hepimizin hafızasında beliren film aynı: Ertem Eğilmez'in yönettiği "Mavi Boncuk". Üstelik, adını bir başka şarkıdan alıyor ama andığım Emel Sayın yorumu, filme adını veren şarkının önüne geçmiş durumda.

Şüphesiz anılardan söz eden şarkılar da var. Sözlerini Mehmet Teoman'ın yazdığı, Cenk Taşkan'ın bestelediği "Anılar", ilk anda akla gelenlerden: "Anılar aklıma geldikçe bakarım geçmişe / Nasıl oyunlar gelip geçmiş delice / Anılar sıra sıra benim karşımda /../ Anılar aklıma geldikçe şaşarım kendime / Neler neler görmüşüm ben o günlerde / Anılar koşuştular / Hepsi hesap peşinde / Dikkatleri benim üstümde // Anılar hey anılar / Size borcum yok artık anılar / En güzel yıllarımı verdim hepinize // Güle güle anılar..." Nükhet Duru'yu zirveye taşıyan şarkılardan biri bu. Duru, anılarla hesaplaşmasını bitirmiş gibi görünüyor ama aynı adlı bir başka şarkı, Coşkun Sabah'ın söylediği "Anılar", tam tersini söylüyor: "Bu akşam içimde hüzün var / Gözümde canlandı anılar / Ağlamak istiyorum / Haykırmak istiyorum / Bu akşam içimde hüzün var// Sensiz geçmiyor bu akşamlar / Gönlümde dinmiyor arzular / Kavuşmak istiyorum / Sarılmak istiyorum / Bak bizi bekliyor anılar // Anılar, şimdi gözümde canlandılar / Anılar, beni bu akşam ağlattılar /../ Yüzünü görmeliyim / Sesini duymalıyım / Anıları yaşamalıyım" Bu şarkı, beni İzmit günlerime götüren şarkılardan biri. Dahası, o günlerin kokusunu asıl hatırlatan, sık dinlediğim bir kaset: "Anılar 9". Bilen bilir, "Unutulmayan Slowlar" alt başlığıyla yayımlanan bu korsen kaset, bir kuşağın hafızasını ortaklaştırmış, ilk aşk acılarını o küçük kutunun içine hapsetmişti.

İçinde anı, hatıra, bellek, hafıza kelimesinin geçtiği çok şarkı var. Tek tek saymaya kalksam Dario Moreno'nun (Nilüfer tarafından da seslendirilen) "Hatıralar Hayal Oldu"su ile başlar, Hüsnü Arkan şarkısı "Anıların Yüzünden"e ulaşırım. Arada Mirkelam'ın "Hatıralar"ından arabesk klasiği "Hatıran Yeter"e, Erkin Koray'ın seslendirdiği "Silinmeyen Hatıralar"dan Pinhâni işi "Senden Hatıra Kaldı"ya uğrarım; "Hatıram Olsun"dan "İstanbul Hatırası"na nice şarkının ismini zikrederim; Kazım Koyuncu'nun yorumladığı "Anılar Düştü Peşime"ye kadar gelirim. Dahası, Nilüfer"in "Hatıra Defteri"ni karıştırmak, 90 BPM tarafından hazırlanan "Hatıra Müzesi"ne uğramak, bu geziyi anlamlı kılar. Ancak yerimiz dar, şarkılar gani. Onun için, bu şarkıları tadımlık olarak buraya bırakayım yoksa yazı bitmez. Üstelik külliyat "hatırla" kelimesiyle başlayan, "unutma"yı sık kullanan nice şarkıyla dolu. Toplumsal olayları hatırlatanları da hesaba katarsak elinizde tuttuğunuz derginin sınırını aşarız. İyisi mi kıssadan hisse çıkartayım: Unutmak kötü. Şarkılar, unutturmadığı için güzel. Bugün ortak bir hafızadan söz edebiliyorsak bunun başlıca müsebbibi, şarkılar.

© EVA WALD

© UĞUR HALICI

Arzu Emel ALTINKILIÇ

Bellek
Seramiğin izi

Düşüncenin ve belleğin ortak noktası geçmişle olan ilişkisidir. Bellek, andan geçmişe doğru çalışmaktadır. (...) Seramik bellekten beslenmektedir.

Pablo Picasso, "Femme a L'amphore", 1947.

Bouke de Vries, "Memory", 2013.

En sade anlamıyla bellek, yakın ya da uzak geçmişe dayalı anımsamalardır. Bireyler için önemli bir yere sahip olan bellek, yaşananları ve dolayısıyla geçmişle bağlantılarını bilinçli bir şekilde zihinde saklama gücüdür. Bu öyle donanımlı bir güçtür ki sanatçılar için de araştırılmaya değer bir konudur. Belleğin hatırlatma yeteneği önemli bir durumdur. Çatalkaya Gök'e göre, birey güzel ya da çirkin bir koku duyduğunda kısa süre de olsa geçmişte yaşanan o ana gitmektedir. Bu durum beynin hafıza merkezi ile ilişkilidir ve beyne kodlanan bu çağrışım bireyde özlem, huzur, güven, mutluluk, hüzün ve yorgunluk gibi hisler uyandırmaktadır (2018: 149). Ansızın karşımıza çıkabilmektedir. Eğer unutulmazsa nihayetinde anlaşılabilir ve kendine uygun bir noktaya oturtulabilir.

Bilgideki tarihsel gelişim, kavramlar ve düşünce biçimlerindeki her tür dönüşümün altında yatan ve özü oluşturan şey ise bilgi kategorilerinin dönüşümüdür (Hartmann, 2010, s. xx). Bozkurt'a göre, insan düşüncesinin evrimi, bizi tarihin evrimine, tarihin evrimi de geçmişe bağlamaktadır (2009:13). Düşüncenin ve belleğin ortak noktası geçmişle olan ilişkisidir. Bellek, andan geçmişe doğru çalışmaktadır. Bireyin anda kalıp geçmişteki görüntülerini gelecek kaygıları üzerinden yaratması kadar da kişiseldir. Sanat ve bellek ilişkisi de bu bağlamda yönlendirilme seçenekleriyle mevcuttur. Sanat, nesnenin büründüğü biçimdir (Yılmaz, 2009, s. 325). Tolstoy'a göre ise tecrübe edilen bir duyguyu başkalarına iletmek isteyen birisi, bu duyguyu kendinde yineleyip yaşar ve birtakım işaretler yardımıyla ifade ederse sanat olmaktadır (2017:92). Bu bağlamda hissedilen duygu izleyicisine geçebilirse, işte bu sanattır. Sanatın üstü kapalı bir biçimde bilinçdışında yatan mevzusu, gerçeklikle psikolojik yargıların, entelekt, içsel yahut dışsal olayların üzücü veya mutlu edici buluşmasıdır.

Bir bellek imalatı olarak seramik

Seramik, bir malzeme olarak en eski bellek nesnelerinden biri olması yönünden önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda seramik sanatının bellek kavramı ile ilişkisi oldukça yüksektir. Hammaddesi kil olan seramik, tarihsel süreçte Anadolu dahil tüm coğrafyalarda toplumların yaşamlarının vazgeçilmez unsuru olmuştur. Sancar'a göre, disiplinlerarası bir kavram haline gelen bellek, yazı ve resimler aracılığıyla kültürel hafızayı konu almaktadır (2007:39). Farklı kültürlerde şekil bulmuş seramik, simge ve semboller yardımıyla bilginin aktarımını sağlamış, başta Mezopotamya olmak üzere zamanla dünyanın dört bir yanına yayıldığı bilinmektedir (Altınkılıç, 2020, s. 1). Kültürel hafızanın bıraktığı izin yeniden canlanması, mekân, tarih ve his gibi etkin unsurlarla birlikte harekete geçmektedir. Pallasmaa'ye göre, bellek ve mekân iç içe geçen iki kavramdır. Çünkü, bellekteki olaylar mekândan bağımsız değildir. Mekânda gerçekleşen ve bellekte iz bırakan olaylar ve deneyimler de bellekten bağımsız hatırlanmamaktadır. Bununla birlikte resimlerin ve nesnelerin bellek açısından önemli birer unsur olduğunu vurgulamaktadır (2007: 192). Anadolu topraklarının tarihsel süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Adeta bir kültür mozaiği olarak Anadolu'nun kalbinde M.Ö. 2. binde geniş bir coğrafyada devlet kuran Hititler, üretimlerini kilden yaptıkları törensel içme kapları

kullanmışlardır. Bu üretimler, dönemin seramik sanatının çok gelişmiş olduğunun göstergesidir. Genellikle ritüellerde kullanılan bu seramik kaplar ve ritüelin yapıldığı mekânda bazı özelliklerin bulunması gerekmektedir. Murat ve Atila'ya göre, Hititlere ait ritüeller, günlük yaşam faaliyetlerinin yapılmadığı alanlarda ve tarımsal üretimin olmadığı arazilerde yapılmaktadır (2018:7). Ritüel esnasında kullanılan seramik kabın ve mekânın belleği bulunmaktadır. O döneme ait dini düşüncelerin, geleneklerin ve inanç sistemi doğrultusunda seramik, bir araç olarak "an" ile buluşturulmuştur. Bu bir kültürel ve toplumsal bellek örneği olarak düşünülmektedir. O anki bellek bunu uygulatmış olmalıydı ki seramiğin kadim bilgeliği ile aracı olması istenmekteydi.

Bireysel bellek otobiyografik hikâyeler içermekle birlikte, kişisel anlatımlı, bireysele yönelik hisler uyandırmaktadır. Ancak toplumsal bellek ise sosyolojik konular ve dolayısıyla sosyolojik duygular oluşturmaktadır. Örneğin Pablo Picasso'nun, sanatında farklı disiplinlerde ve farklı malzemeler kullanarak birçok konuyu ele alarak üretimler yaptığı bilinmektedir.

Walther'a göre, seramiklerinde ölüdoğa resimlerinin vazgeçilmez öğeleri olan tabak, kâse, saksı ve sürahi formlarını renklendirerek gündelik yaşamın birer parçası olmuş, sıradan nesnelerine yeni ve sanatsal görünümler kazandırmıştır (2005:76). Kadın konusu, Picasso'nun sanatında yer vermekten hoşlandığı ve sık sık tekrarladığı bir tema olarak bilinmektedir. Nihayetinde birer imgeye dönüşen seramikler, bireysel bellek örneğidir. Picasso'nun resimlerine kıyasla seramik ve heykelleri, sanat piyasasında pek de bulunmamışlardır. Bunun temel sebebinin, seramiğin bir sanat olduğunun idrak edilmesindeki dönemsel gecikmenin varlığıdır. Bu bağlamda sanatçı ve eserleri üzerinden direkt olarak gidilmese de sebep olduğu durumdan kaynaklı toplumsal bellek örneği görülmektedir.

Nesne ve malzeme olarak da seramik ve bellek birbirleriyle ilişkilidir. Bellek ve seramik ilişkisi, sanatçısının geçmiş öyküsüyle de ortaya çıkmaktadır. Hatıra ve tecrübe, iyi ya da kötü gibi birikimler, seramik eserin hikâyesini ve yaratım sürecini etkileyen faktörlerdir. Geçmişin izini bugüne aktaran sanatçı, izleyicisinde bugünkü belki anlık belki süreli etki hali yaratan bir döngüye dönüştürmüştür. Bahsi geçen an, eserin ve izleyicisinin bir fotoğrafı gibidir. Seramik eser, şimdide görülse de aidiyeti eskiye dayanmaktadır. Bellek hatırlatma yeteneğine sahip olduğu için, bir sanatçının eser üretimi sürecinde kullandığı bir kavramdır ve aynı zamanda sanatçı-eser arasında bağ, yön ve ifade sağlamaktadır. Kurulan ilişki ile net ya da muğlak hikâyelere varılmaktadır.

Kavramsal sanatı etkin bir şekilde kullanan Bouke de Vries, bellek ve seramik ilişkisi üzerinden ele aldığı "Memory" isimli eserinde, bellek ve kayıp üzerinden devam etmektedir. Kırık nesne, kırılmadan önceki formuna uygun bir cam form içerisinde sergilenmektedir. Üstelik 18. yy'a kadar giden bir maceranın ürünü olan bu kırık seramik parçalarının, Çin ve İngiliz porselenlerinden oluştuğu bilinmektedir. İngiltere'de şehir meclisinin özel arkeoloji koleksiyonunun bir parçası olan eser, görsel kültürü ifade etme ve beraberinde saklama konularında belirleyicidir. Söz konusu eserin, toplumların mükemmel ve güzel olma eğilimlerinin "anlık bir durumun getirdiği sonuç" örneği olarak değerlendirilmesi gerektiği ve belleğin seramik üzerinden bıraktığı izler adına, önemli bir örnek olduğu düşünülmektedir.

Seramik bellekten beslenmektedir. Gerçekteki hikâyelerimize sanat yoluyla bakabilmenin de bir malzemesidir. Anılarımızın bizi biz yapan temellerinin geçmişteki izlerinin anda buluşturulmasına vesiledir. Geçmişin hatırası anda, anın hatırası gelecektedir. Sonuç olarak, seramik eserler doğrudan ya da dolaylı olarak toplumsal anlamlar taşıyabilmektedir. Birçok sanatçı bellek kavramını irdelemiş, eserlerini ortaya çıkarırken bu kavramı kullanmışlardır. Bu bağlamda günümüz seramik sanatında, bu denli derinlik yaratan ve geçmişten gelen janr ile zaman takviyeli eserler mevcuttur. İlham kaynağı olan söz konusu tema ile yeni eserler üretilmeye devam edileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Altınkılıç, A. E. (2020). Kil Tabletler ve Plastik Unsurlar. Premium E- Journal of Social Sciences, 4(4), 1- 12.

Bozkurt, N. (2009). *Felsefeyle Yaşamak (Felsefe İncelemeleri).* İstanbul: Yorum Yayınevi.

Çatalkaya Gök, E. (2018). Ülker Muncuk Müzesi'nde Bulunan Kenan Özbel Kataloğundaki İlave İplikle Desenlendirilmiş Kumaşların Analizi ve Deneysel Dokumalar. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlik Tezi, Ankara.

Hartmann, N. (2010). *Ontolojinin Işığında Bilgi. (çev. Tepe, Harun).* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Murat, L., Atila. N. (2018). Hitit Ritüellerinde Kullanılan Bir Mekan: Za.Lam.Gar "Çadır". Tarih Araştırmaları Dergisi.

Pallasmaa, J. (2007). *Space, Place, Memory and Imagination.* Spatial Recall: Memory in Architecture and Landscape, M. Treib (ed), Routledge, New York.

Sancar, M. (2007). *Geçmişle Hesaplaşma/ Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Tolstoy, L. N. (2017). *Sanat Nedir? (çev. Yıldırım, Kübra).* İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Walther, I. F. (2005). *Picasso.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yılmaz, M. (2009). *Sanatın Felsefesi, Felsefenin Sanatı. (çev. Özüaydın, Nazım).* Ankara: Ütopya Yayınları.

Sonia Serpil ASLAN

Bellekte balık avı

Bellek olmadan varlık olmaz, dolayısıyla sanat da olmaz.

Evet, öyle değil midir gerçekten de? Tarih boyunca her bir sanatçının bir sonraki çalışmasında yeniden gün yüzüne çıkmayı bekler bu kavram. Bellek... Anı... Anı, geçmişte yaşanan deneyimlerin, duyumların, izlenimlerin, algıların, kişinin belleğinde sakladığı izidir.

Peki bellek nedir? Ali Püsküllüoğlu, "Türkçe Sözlük"ünde bellek kavramını, "Öğrenilmiş ya da yaşanmış konuları, bunların geçmişle ilgisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü" olarak tanımlar. Ahmet Cevizci ise, "Felsefe Sözlüğü"nde belleği, "Geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları anımsayabilme yetisi" olarak tanımlar. Fransız filozof Henri Bergson, "Madde ve Bellek" adlı kitabında ise belleğin gündelik yaşamımızı hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan, tüm ayrıntılarıyla algılanan her şeyi, imge-anılar biçiminde kronolojik olarak kaydettiğinden bahseder. Algılananları yararlılık ya da herhangi başka bir kritere göre ayırt etmeden zorunlu olarak biriktirir. Ona göre: "Daha önce hissedilen bir algının zekâya dayalı, daha doğrusu entelektüel olarak bilinmesi yalnızca bu zorunluluk sayesinde mümkün olacaktır; geçmiş yaşamımızın yokuşunu, belli bir imgeyi aramak için her tırmandığımızda bu algıya sığınırız." Bellek her şeyden önce bireyin deneyim ve anılarını kapsayan bilişsel ve psikososyal anlamlandırma ve dile geliş biçimlerinin kaynağıdır. Bir çeşit kaydetme, depolama, geri çağrılma işleyişine sahip bellek, arşive benzeyen hatta zaman ve kimlikle ilişkili olduğundan arşiv olmanın ötesine geçen, böylelikle de sanat alanında çokça kullanılan bir konu olmuştur. Bellek olmadan varlık olmaz, dolayısıyla sanat da olmaz. Bu bağlamda, bellekte yer bulan anı, bir sanat yapıtını da şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Anılar resimlerde zaman zaman simgelerle varlık bulup, resim yapma sürecinde çeşitli dönüşümler geçirerek ortaya çıkarlar. Anı olgusunun resimlerdeki yansımaları, tarihsel gelişim süreci içinde sanatçının bireyselleşmesiyle belirginlik kazanmıştır. 20. yy.daki gelişmelerle birlikte bireyselliğinin en üst noktaya erişmesi sonucu sanatçı, kendi iç dünyasını ifade etmeye başlamıştır. Toplumsal anıların yanında, özellikle travmatik çocukluk anılarının, klasik ve modern resim sanatındaki yansımaları, psikolojik anlamlar taşıyan otobiyografik nitelikli yapıtların oluşumunda önemli yere sahiptir. "Resim yapmak, günlük tutmanın başka bir yoludur" diyen Picasso, resimlerinde anılarını betimlerken kendi sembolik dilini oluşturan Frida, çocukluk anılarının etkileri resimlerinde görülen Chirico gibi ressamlar, anı ve belleğin resimdeki yansımasına en iyi örnek olabilecek sanatçılardır. Ayrıca postmodernist eğilimlerin revaçta olduğu günümüzde, Balthus, Francis Bacon, Cristian Boltanski, Erich Fischl, Leon Golub, George Bazelitz, Lucian Freud, Jenny Saville, Anselm Kiefer, David Hockney, Joseph Boys gibi sanatçıların yapıtlarında "anı" teması belirgin olarak yer alır.

Tarih boyunca farklı disiplinlerden sanatçıların anı-bellek başlığı kapsamında zaman zaman geçmiş travmalarında "flaş bellek"ler yaşayarak üretim süreçlerini ve ortaya çıkan yapıtlarının ne kadar etkili olduğunu gözlemleyebiliriz. Peki nedir flaş bellek? Flaş bellek denildiğinde ilk olarak şaşkınlık uyandıran, gelişigüzel aydınlanmalar, detay, görüntünün özü gibi kelimeleri akla getirir. Flaş bellek, duygusal olarak uyarıcı bir anın veya olayların detaylandırılmış ve son derece can alıcı parçalarının "enstantane" resmidir. Flaş belleklerin altı karakteristik özelliği vardır: mekân, devam eden eylem, muhbir, kendi etkisi, diğer etki ve sonrası. Tartışmalı bir şekilde, bir flaş belleğin temel belirleyicileri yüksek bir heyecan seviyesi, yüksek bir sonuç düzeyi ve belki de duygusal uyarılmadır.

Flaş bellek terimi Brown ve Kulik tarafından 1977'de ortaya atılmıştır. Hem pozitif hem de negatif olayların flaş bellekte anılar üretmesi mümkündür. Durum olumlu bir olay olarak görüldüğünde, bireyler bu olayı daha yüksek oranda yeniden yaşamaya ve duyusal görüntüler oluşturmaya başlar. ayrıca yaşanılan durumla ilişkili daha fazla canlı bilgiye sahip olurlar. Bireyler bu olumlu olayları, kimlikleri ve yaşam öyküleri için yapıtaşı olarak görürler, bu da olayın tekrarıyla sonuçlanır; dolayısıyla anının hafızaya kaydı daha öznel bir netlik taşır. Bunu polisiye edebiyatın en önemli isimlerinden biri olan İngiliz yazar Agatha Christie'nin (Agatha Mary Clarissa Miller Christie Mollowan) romanlarına nasıl aktarıldığını

© SONİA SERPİL ASLAN

veya yine aynı şekilde Rene Magritte'in yaşadığı travmatik anıları eserlerinde flaş bellekler yaşayarak resimlerine aktardığı biliniyor. 1912 yılında sanatçının annesi Sambre Nehri'ne atlayarak intihar eder. Ve küçük Magritte, annesinin sudan çıkartılışına şahit olur. Her ne kadar Magritte bu ve benzeri açıklamalardan hiç hoşlanmamış olsa da, annesinin cesedinin suyun üzerinde yüzüşünün, elbisesinin kafasını örtmesinin, ressamın 1927-1928 yıllarında çizdiği "Les Amants" serisine ilham kaynağı olduğu söylentileri yayılır...

Sanayi sonrası toplumda geleceğe dair yönelimlerin yerini alan zaman algısı krizinin, bireyi/sanatçıları nasıl belleğine tutunmaya yönelttiğini görürüz. Sanatta kişisel anlatıların bellekle olan ilişkisini daha birçok sanatçının eserlerinde görmek mümkündür. Geçmişi şimdiye -bugüne- taşıyan çalışmalarında bireysel hikâyelerinden çok başkalarının hikâyelerini ele alan, toplumsal bellek üzerinden yola çıkan bir başka sanatçı da Doris Salcedo'dur. Sanatçı travma, şiddet, yas gibi konulara sıklıkla değinmiştir.

İşte tüm bunlardan dolayı küresel çapta bellek konusuyla birlikte tarih, geçmiş, hafıza, kimlik, aidiyet gibi konular hem kişisel hem de toplumsal çerçevede sanatçılar tarafından yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Plastik sanatlarda, özellikle resmin anlatım zemini sadece tuval ve boyalarla yapılma geçerliliğini yitirmiş, tuvali aşan sanat görselleri, söylemler ortaya çıkmıştır. Bilgi çağı olarak da adlandırılan bu dönemde gelişen yeni teknolojik imkânlar ve bilgisayarın da yaşam alanımızdaki kaçınılmaz yeri ile iletişimde yeni bir döneme girilmiş ve topluma yön vermeye başlayan yeni bir gerçeklikle yüz yüze gelinmiştir. Yeniden inşa, belgeleme, hatırlama, mekânın anısı ve kişisel bellek sanatçılar tarafından sık sık kullanılan öğeler olmuştur. Bellek; zamana, mekâna, nesneye, kokuya, ışığa, sese göre yeniden canlanarak duyusal ve duygusal varlığını yeniden yaratır. Belleğin özünde sahip olduğu muğlaklık ve açık olmamak, kendini yeni hatıralarda tekrardan var eder ve sanatçıların bir sonraki çalışmalarında yeniden gün yüzüne çıkmayı bekler.

Gürol TONBUL

Seyyar fotoğrafçılar...

Eski fotoğraflar...

"Bir fotoğraf düşer ansızın
Cam kesiği gülüşlerdir kanayan"

Ahmet Telli

Sevtap değil ulan! Sevgi benim adım, Sevgi! Niye salıverdin beni o güneşli bahçeden? Neden ulan puşt, neden?

Her yeni yıl öncesi karıştırırım eski fotoğrafları. Dünü bugüne getirme çabası diyebilirsiniz buna... Anıların tanığı fotoğraflar... Bir makineye bakıp ortak bir duyguyu paylaşanlar... Sanki dün gibi gülenler, bugün bile genç görünenler... Asla yaşlanmaz fotoğraftakiler... Soluk bir yılbaşı gecesinden belleğe akıp gelen anılar, anlar...

Çok severim siyah beyaz fotoğrafları. O fotoğraflar insanın hayal gücünü harekete geçirir, öyle düşünürüm. Oraya buraya savrulmuş, hayattan el çekmiş bir kutunun, eskimiş albümlerin içinde saklı kalmış, eski anıların, kokuların, sözcüklerin belleği, sararmış eski fotoğraflar...

Fotoğraflar tek tek diğer tarafa göçüyor elimden... Barbara Streisand "Memory"yi söylüyor. "Anıların yeniden yaşamasına izin ver" diyor şarkıcı ve konuşmaya başlıyor eski, yıpranmış fotoğraflar...

***

Bir yılbaşı akşamı... O zamanlar figürandım Devlet Tiyatroları'nda... Yılbaşı akşamları oyun oynardı tiyatrolar... Güzel giysiler içinde, güzel insanlar doluşurdu salonlara. Yılın son gününe bir oyun seyrederek giren o kişiler, oyunun etkisiyle dağılırdı şehrin rengârenk caddelerine... Ve tiyatronun kulisinde kutlanırdı yeni yıl...

Böyle bir yeni yıl anısını Perran Kutman'dan dinleyelim bir de...

"O zamanlar Devekuşu Kabare'de çalışıyorum. Oyun 23.40'ta bitiyor. Sıraselviler'den çıktım oyun sonrası; apar topar son otobüse bindim. Otobüsün içinde şoför, biletçi ve yaşlıca bir çift var. Otobüs hareket ederken Taksim Meydanı'ndaki saat 24.00'ü vurdu. Kısacası, otobüsün içinde girdik yeni yıla. Bir sarılma, bir kucaklaşma... Şölene döndü o ilk dakikalar... O kadar mutluydum ki..."*

Sonra, 12 Eylül geldi ve bir karabasan gibi çöktü toplumun üstüne. Tiyatrolar veda etti yeni yıl akşamlarına; bir daha, bir yeni yıl akşamında asla kucaklaşmadı seyircileriyle... Ve

Ankara Devlet Tiyatrosu, 1991...

şimdi, belleklerde bir anı olarak kaldı o günler...

***

Yine bir yeni yıl akşamı seyretmiştim Dinçer Sümer'in yazdığı "Eski Fotoğraflar" oyununu.

Sümer'in "yazık edilmiş bir yaşamla, yazık edilmemesi gereken bir yaşamı" söyleşmek istediği oyun, eski fotoğraflar üzerinden anlatır Sevtap (Sevgi) ve Seyit'in hikâyesini...

Seyit ve Sevtap'ın yaşam çizgileri ikinci sınıf bir pavyonda kesişmiştir. Pavyon garsonu Seyit, bir otel odasında kalan ve şarkıcılık yapan Sevtap'ı pavyona götürmek için gelmiştir. Çünkü pavyon sahibi Veli Bey, geç kalan Sevtap'ın hemen gelmesini istemektedir. Sevtap alkollüdür ve içmeye devam eder. İçtikçe hayatını sorgulamaya başlar. Seyit, pavyonda çalışan Hicran'a tutkundur; açar duygularını Sevtap'a. Sevtap da kendi hikâyesini anlatmaya başlar Seyit'e... Sanki eski fotoğrafların yer aldığı bir albümün kapağı açılır yavaş yavaş bir otel odasında...Sanki, "Gelip geçen her yüzden gizli bir akis kalmış / İsli lambalarında (...), küflü aynalarında (...), kırık masalarında"** kişiler geliverir otel odasına...

* Yüksel Şengül, "Röpor-taşlar", Perran Kutman.

** Necip Fazıl Kısakürek, "Otel Odaları" şiiri.

"Kadın: Ben güzeldim a Seyit, ben de güzeldim. (Aynanın kenarına sokulmuş fotoğraflardan birkaçını çeker, alır.) Bak şunlara! Bu eski fotoğraflardaki ben miyim, iyi bak! Buna bak, şuna da! (Fotoğraflardan birini uzatır) Şu sarı saçlı benim işte. Gür, uzun, taa belime kadardı saçlarım. Şu ışıl ışıl gözlü kız bendim.

Erkek: Öteki?

Kadın: Ablam.

Erkek: Ya bu adam? Niye delik fotoğrafın gözleri?

Kadın: Eniştem o. Kızdırdım yorgan iğnesinin ucunu, soktum gözlerine.

Erkek: (Şaşkın, bir başka fotoğrafa bakar) Ya bu kim Sevtap Abla?

Kadın: Satılmış. (Giderek öfkelenir) Şu fotoğraftaki Bedri Bey. (Başka bir fotoğrafı gösterir) Bu da Numan Bey... (Bir başka fotoğrafı uzatır) Şu da öğrenci Erol...

Erkek: İyi de... Hepsinin gözleri...

Kadın: Oydum hepsinin gözlerini... Bir gün üşüşüverdi tepeme cinlerim... Anılarım... Delleniverdim nasılsa... Gazocağının alevinde kıpkızıl ettim yorgan iğnesinin ucunu, yaydım fotoğrafları tek tek yere...(Deli gibidir) Teker teker oydum gözlerini hepsinin. (Eliyle göğsünü ovuşturur) Hepsinin gözlerini... Ahhh , sancım gene! (Kıvranır, sendeler) Şurama... Bıçak ucu gibi... (Öğürür.)

Erkek: (Bırakır fotoğrafları elinden) Abla! Sevtap Abla! (Kadın tuvalete doğru koşar. Erkek şaşkın, yere saçılmış fotoğraflara eğilirken telefon çalar. Çaresiz açar telefonu) Efendim? Kim arıyor dediniz? İstanbul'dan mı? *Sevtap Abla, telefon! Kimsiniz? Suna mı? Kim? Kızı mısınız? Sevtap Abla, telefon! İstanbul'dan Suna... Ben kızıyım, diyor! (Sessizlik... Bir süre bekler, yerdeki fotoğraflardan birini eline alır, sahne kararır)"* ("Eski Fotoğraflar", s. 18)*

***

Dinçer Sümer'in 1976 yılında yazdığı ve 1977 Türk Dil Kurumu Ödülü'nü alan oyunu bir çok kez sahnelenmiş, seyirci tarafından çok sevilmiş şanslı bir oyundur. Kadın ve Erkek olarak tanımlanan bütün karakterler, kadın ve erkeğin ayrı ayrı ve birlikte yaşadığı sorunları, çelişkileri, çarpıklıkları, sevgi arayışlarını, hayatlarındaki kırık dökük anıları eski fotoğraf kareleri olarak getirir gözümüzün önüne.

Eniştesinin isteklerine boyun eğmemek için evden kaçan Sevgi, bir garda tanışıp sevdiği adamın kan davasında vurulmasıyla savrulur oradan oraya... Sonra Numan Bey'in kapatması olur. Kurtuluşu bulmayı umduğu işçi-öğrenci kendi ayakları üstünde durmayı öğretmeye çalışır ama nafile! Sevgi'nin tek dileği, gazinolarda afişlerin en üstünde adını görmektir. Ve bu uğurda adından bile vazgeçer; Sevtap yapar adını. Sonunda hayal kırıklıklarıyla ve anılarıyla bir otel odasında pavyon sahibi Veli Bey'in eline düşer. Kısacası, her erkek, her fotoğraf yeni bir darbedir Sevgi'ye...

Sevgi ya da şarkıcı adıyla Sevtap'ın otel odasında başlayan, geri dönüşlerle gözleri oyulmuş fotoğraf karelerine nasıl geldiğini anlatan oyun yine aynı otel odasında hüzünle biter. Eski yılın son takvim yaprağı gibi düşer yere Sevtap.

"Kadın: Bittim... Yapamayacağım... Bittim... Bitti işte. Sevtap'lık bitti. Bırak yakamı... Git!

Erkek: Kendine gel Sevtap Abla! İnan ki güzelsin sen.

Ankara Devlet Tiyatrosu, 1978...

* Dinçer Sümer, "Eski Fotoğraflar", Ziraat Bankası Yayınları.

Dinçer Sümer (önde)...

Kadın: Yalan söylüyorsun ulan, yalan! (Yakasına yapışır Seyit'in) Hep yalan söyledin. Niye sevmedin ablamı, niye? Konuş!

Erkek: (Şaşırır. Kurtulmaya çalışır) Sevtap Abla!

Kadın: Sevtap'lık bitti ulan köpek soyu! Ben Sevtap mıydım babamın evinde? Saçlarımı kesmeden önce *Sevtap* mıydım ben? Niye öldürdün, *niye?*

Erkek: Ben... Anlamıyorum... Ben Seyit'im Abla!

Kadın: Neden o fotoğraflar, o beyaz giysiler? Niye getirdin o karanfili o gece? Neden anlatmadın bana iyice? Neden sevmedin beni?

Erkek: Sevtap Abla, elini ayağını öpeyim kendine gel!

Kadın: Sevtap değil ulan! Sevgi benim adım, Sevgi! Niye salıverdin beni o güneşli bahçeden? Neden ulan puşt, neden? Neden sattın beni ağalara, beylere? Neden? Neden? (...)

Erkek: Sevtap Abla! Sevtap Abla!

Kadın: Sevgi ulan Sevgi! Sevgi'ydim ben! (Göğsünü tutar) Şuramda... Bir şey var şuramda.. (Yığılır olduğu yere.)

Erkek: Sevgi... Dinle beni! Sevgi... (Telefonu alır) Veli Bey! Öldü... Sevgi öldü... Nasıl duymazsın ulan gebeş! Sevgi öldü!" ("Eski Fotoğraflar" s. 74)

***

Diyarbakır'da 1990 yılında tanışmıştım Dinçer Sümer'le. Takip eden yıllar içinde ağabey-kardeş ilişkisi oldu aramızda. Oyunlarını, oyun kişilerini nasıl yarattığına yakından tanık oldum. "Eski Fotoğraflar"ın öyküsünü de anlatmıştı bir buluşmamızda...

"Soğuk bir kış gecesi, uzun, sıkıntılı bir otobüs yolculuğunda gördüm Sevtap'ı. Yorgundu, bıkkındı, sapsarı bir yüzü vardı. Sonra İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun önünde, kalabalığın içinde buldum Seyit'i... Elinde kâğıtlar, darmadağınıktı... Bu iki kişinin hayatlarını belirleyenler de bir albümün içindeki kişilerdi. Koca bir ağacın ham, ezik, bereli, kavruk meyveleriydi... Eğer sevgiyi koruyabilirsek, bu dünya daha güzel olur. Bundan sonraki fotoğraflarımızda yan yana, güleç, dost, aydınlık, yürekli ve mutlu çıkar yüzlerimiz."

***

Eski siyah beyaz fotoğraflara bakıyorum. Geçmişte yaşanan deneyimler, duygular, sakladığım bir "anı" olarak duruyor karşımda. O fotoğrafların bir zaman akışını yakaladığını, o nedenle de geçmişe ait olduğunu düşünüyorum. Ama yakalanan öyle anlar var ki, birden bugüne geliveriyor fotoğraflar. Bir bellek oluşturuyor karşımda. O bellekte insanların sevgi ile birbirlerine sarıldıkları, sevgiyi koruduğu, mutlu olduğu anlar var...

Malatya'da bir caddede rastladığım şipşakçılar çıkıyor birden karşıma... Onları seyre dalmıştım, hiç unutmam. Şimdiye kadar kaç kişinin fotoğraflarını çekmiş olmalılar, diye düşündüm fotoğraf önümde dururken... Kaç kişinin tebessümü, çilesi, sevgisi, hasretliği, işi, yaşam oyunu saklıdır o eski makinelerde?

***

Eski fotoğrafları seviyorum.

1. Gare de Lyon'daki uyku

1974. Erkut'la Londra'ya iki saat uzaklıkta Norwich'teki öğrenci çalışma kampında bir ay kara böğürtlen topladıktan sonra Paris'e gelmiştik. Benim ikinci gelişimdi, onun ilk. Janjanlı mı şıngır mıngır mı yoksa şen şatır günler miydi, hepsi birden, zira "serde gençlik var"dı, yaş 18. Aşkın da arkadaşlığıyla yaşanan 10 günün ardından "Paris amour" günleri de bitmiş, mevsimlerden güzbahar, memlekette bekleyen yâr yok ama, analar babalar, kardeşler var!

Cepte de para bittiği için, tren tren döneceğiz vatana! Önce Almanya'ya, oradan Viyana, gözünü sevdiğim Yugoslavya, olaydın keşke, Belgrad, Sofya, oradan da ver elini Ece Ayhan'ın Sirkeci Cumhuriyeti. (İstanbul'un yedi Cumhuriyetini de yazmalıyım. Birincisi Haydarpaşa Garı, ikincisi Sirkeci Garı, üçüncüsü Galata. Dördüncüsü...)

Gençlik, yorucu bir arkadaş! O zamanlar küsmesin diye kendisine pek söylemiyorduk ama hem kendini hem bizi çok yordu çok! Almanya'ya gidecek tren akşamüstü kalkıyor, Paris'in dört garından Gare de Lyon'dan. Birkaç saat var harekete. Erkut biraz daha dolaşmamızı istiyor, benimse bir adım daha atacak halim yok, tamam "gençliğimiz var, geleceğimiz var", tabii "Güzel günler göreceğiz çocuklar!" ama, o güzel şeylerden önce uyumam şart! İçimdeki derviş kalk gidelim diyor ama ben kâfir, ben münafık, ben bozguncu ı-ıh! Peronların orada ayrılıyoruz Erkutçuğumla. Ben sırt çantalarının üstüne, hem koruma hem de uyuma amaçlı seriliyorum...

O uykuyu unutmadım, nerdeyse 50 yıl olacak. Derin derin, kana kana, uzun uzun, doya doya, içli içli, ne denirse uykuya işte, hepsini ben o uykuda buldum, o uykuda uyudum. Üç saat filan. Trenin hareket saati gelmiş. Erkut'un dürtmesi, yalvarması, çekiştirmesi, ricasıyla sonunda uyandım uyanmasına da, o kalabalığın ortasında, herkesin geçiş yolunda, nasıl uyumuş olmalıyım ki, ölüm de böyle olsa diye ilk orada düşündüm galiba!

2. Elhamra'da şiirli 60 yaş kutlaması

Endülüs ya da Andalucia ya da Andaluzia adlarından doğru kelime oyunu yaparak Anadolucia/Anadoluzia dediğim, üç dini, Hıristiyan, Müslüman, Musevi, yüzyıllarca ağırlayan, hepsinden bir şeyler alan, kendine katan, bu buluşmanın özgün yapıtlarını, saraylarını, bahçelerini yaratan, farklılıkları, kültürleri yaşatan bir bölgesi İspanya'nın. Toledo'dan Sevilla'ya, Cordoba'dan Endülüs'ün de benim de başkentlerimden olan Granada'ya, hem yaşama kültürüyle hem mimarisinden müziğine, yerleşimlerinden geleneklerine büyülendiğim yerler. Elbette en çok sevdiğim dünya şairinin hem doğduğu hem de ne yazık ki 36 yaşındayken, İspanya İç Savaşı'nda Falanjistler yani faşistler tarafından katledilen Federico Garcia Lorca'nın da şehri. Nar şehri.

Geç görebildim, 40 yaşımdan sonra. Ama bunca çok sevdiğimden olmalı sonra kısmetim açıldı Granada'da. Üç kez şiir etkinliğine ve festivale

© UĞUR HALICI

Anıların yedisi

Ne devrim kaldı ortada ne ateş, her yan buz kesti, kış hem de karakış Eylül'den geldi o yıl, bana sorarsanız bir daha da gitmedi! (...) Romanlar şiirleri, kötüler iyileri kovaladı, tersi mi olacak sanıyordunuz...

çağrıldım. Koşa koşa, uça uça gittim. Şiirlerimden seçmeler beş dilde kitap olarak yayımlandı, Endülüs bir kez daha yüzüme gülse de, bir de İspanyolcada da yayımlansa şiir kitabım! En çok bu dilde yayımlansın isterim. Buradan ilgilenenlere de duyurmuş oldum işte!

Salgın nedeniyle bu yaz gidemedim. En son 2016'da gitmiştim. Malili şair İsmail Diare Haydaree, İspanyol şairler ve benim katıldığım şiir etkinliği 14 Ekim akşamı, bakmaya, görmeye, düşlemeye doyulmaz Elhamra'nın burçlarında yapıldı. Aşağıda musiki heyeti Türk müziği, Sefarad, İspanyol ezgileri çalarken, Malili müzisyenler Afrika ezgilerini seslendirirken, yukarda burçlarda da şairler şiirlerini okuyordu. Güzel Ekim'de, güzün burçlarında yukarıya baktım, Gök Tengri'ye teşekkür ettim. 40 yaşımda erken bulmuş demek ki ama tam 60 yaşımda ve dünyaya geldiğim akşamüstü saatlerinde, çok sevdiğim Çingene mahallesi Albayzın'a karşı şiirlerimi okuma olanağı verdiği için!

Hangi şiirlerimi mi? Elbette Granada'ya yakışan, içinde Nar geçen şiirlerimi, "İdiller Gazeli" ve "Nar" şiirlerimi okudum önce: *"Sen bir şehir olmalısın ya da Nar/belki Granada, belki eylül, belki kırmızı".*

3. Roma'da yoldaşla karşılaşmak

2. Yurt'taydık ODTÜ'de. En alt katta kalmıştım 103, en üstte 501 numaralı odalarda. Biri aynı sol siyasetten arkadaşlarla, diğeri Eskişehirli arkadaşlarla. İkisi de aynı şey demeye gelir benim için, sol Eskişehir, Eskişehir sol. 1975-80 arası. Ateşli yıllar. Bize göre devrim ateşinin köyleri değilse de kentleri, tüm evleri değilse de bazı sokakları, ve elbette merhamet, adalet, eşitlik, vicdan, özgürlük duygusu taşıyan tüm kalpleri sardığı yıllar. Sözleri de, konuşmaları da, tartışmaları da ateşli kılandı devrim düşü. Yurttaki ve okuldaki forumlarda farklı sol siyasetler arasında pek çok tartışma yaşanıyordu, ne yazık ki bunların çoğu da kavga gürültüyle bitiyordu.

Kitlesel sol siyasetlerden biri ODTÜ-ÖTK yönetiminde de ağırlığı olan Devrimci Yol'du. Diğeri de Halkın Kurtuluşu. Tartışmaya damgasını bu iki sol siyaset vuruyordu çoğunlukla. TKP çizgisindeki İGD vardı bir de kitlesel siyasetlerden biri olarak, ama onlar pek etliye sütlüye, kavgaya gürültüye karışmazlardı. Sadece okulda ve sol arasındaki değil, dışarda, sokaklarda da. Kentlerde ve üniversitelerde faşist saldırıları göğüslemeye çalışan, halkı ve devrimci öğrencileri koruyan, savunanlar da yine Devrimci Yol ile Halkın Kurtuluşu'ydu, başta Kurtuluş olmak üzere, küçük-büyük sol siyasetleri göz ardı etmiyorum elbette, yalnızca çoğunluğu olan, kitlesel güce sahip sol örgütlerden söz ediyorum. Yanlışlarıyla, eksikleri, fazlalıklarıyla iyi ki varlardı, en küçüğünden en büyüğüne hepsi de, yoksa faşizmin, gericilerin, devlet destekli milislerin halka ve gençliğe saldırılarına kim karşı koyacaktı? Can Yücel, ki şiiri hakikattır, en haklısını o demiştir: *"O çocuklar o yapraklar o şarabi eşkıyalar/ onlar da olmasalar/benim gayrı kimim var?"*

Halkın Kurtuluşu'ndandı, kırmızı bir yüzü ve kısa kızıl saçları vardı, kırmızı çillerini de hatırlıyorum. Zayıf, ince, uzun boylu, az konuşan, sürekli bir karar anındaymış gibi düşünen, pek gülümsediğini de görmedim, hep "analitik" bir insanmış izlenimi veren bir yapısı vardı. Şeflerden miydi, yurt sorumlusu mu, bilmiyorum ama herhangi bir sempatizan ya da militan olmadığına dair güçlü bir hissiyat uyandırıyordu, en azından bende. Cahit Zarifoğlu'nun *"Ağır başıyla nöbet alır şehri devirir"* dizesi tam ona göreydi.

"Yine ıssız ovalarda devrim ateşi yanar" marşının sıcaklığı daha dillerimizi yakarken, darbe geldi, 12 Eylül 1980 askeri darbesi, tabii ki hoş gelişler olmadı, nahoş gelişmeler oldu. Ne devrim kaldı ortada ne ateş, her yan buz kesti, kış hem de karakış Eylül'den geldi o yıl, bana sorarsanız bir daha da gitmedi! Çil yavrusu güzel deyimdir ama üzücüdür, halimizi anlatır. *"Ölen ölür kalan sağlar bizimdir"* günleri başladı, en yakın arkadaşlar bile birbirlerini tanımazdan, görmezden gelmeye başladılar. Bunu kötülemek için söylemiyorum, öyle gerekiyordu. Bir yandan da kısıtlı koşullarda ondan bundan haber almaya çalışıyorduk. Baskınlar, gözaltılar, tutuklamalar, DAL, işkenceler, ölümler, yurtdışına kapağı atabilenler, gidebilenler, gidemeyenler, çatışmalar, intiharlar, ölüm haberleri...

Pek çok yoldaşımız çatışmada, işkencede öldürülüyordu ama adlarını bilmiyorduk, okulda da sonra da. Bazen siyah beyaz soluk fotoğraflarından tanımaya çalışıyorduk kötü baskılı gazetelerde yayımlanan. Akif Kurtuluş'un şiirlerindeki gibi "yalan" oluyordu her şey: *"ardından resmin asılır işlek yerlerine kentin/ piyangocunun yanında tahta çitlere yakıştırırım/ gözlüklüsün, üç yaş büyüksün, rize'de* büyümüşsün/ *başka adını da bilirim, hepsi yalan, o gülmen de/eski, küçük bir limandır gülüşün, takalar sığar"* dediği gibi oluyordu "Ay Gömülür" şiirinde.

Romanlar şiirleri, kötüler iyileri kovaladı, tersi mi olacak sanıyordunuz, yıllar yılları derken, milenyum geldi çattı! 40'ı çoktan geçmiş, ölmediğime göre gezeyim bari demiştim! 40 neden? İşte yapamadığımız devrim öncesinde uzun bir hazırlık sınıfımız olmuştu, nerdeyse

kendimizi bildik bileli devrime çalışıyorduk. Bu yolda da 40'ı bulmayız, o yaşa dek can veririz diye düşünmek ne kelime, düpedüz inanıyorduk! Devrimin de 40'ı çoktan çıkmıştı biz de geçmiştik, Adalet Ağaoğlu'nun, efsane kitabı "Ölmeye Yatmak"taki kadın kahramanı Doçent Aysel'e söylettiği "intihar etmeyeceksek içelim bari!" sözünü de unutmamıştık.

Mart ayında karlı-fırtınalı bir İstanbul'dan Roma'ya uçtuk. İlk gidişimizdi, tur şirketi götürüyordu. Vardık ki ne kar ne soğuk, nefis, güneşli bir hava. Doğrudan otele değil, havaalanından otobüslerle Coliseum'a götürdüler. Arena, gladyatör dövüşlerinin yapıldığı yer. İndik, tur rehberini dinlemek için çevresinde toplanmaya başladık...Tam o anda gördüm onu, çok şükür, yaşıyordu!

Bir çatışmada öldürüldüğünü ya da yakalanmamak için intihar ettiğini duymuş ya da okumuştum. Gazetedeki fotoğraf da ona benziyordu, bilgiler de onu gösteriyordu. O değilmiş! Öyle sevinmiştim ki kalabalığı aralayarak yanına gittim, o da bana tanıdık gözlerle bakarken boynuna sarıldım, "çok şükür, çok şükür!".

Öldüğünü sandığım bir yoldaşıma, darbeden 20 yıl sonra Roma'da rastlamıştım, 10 günlük tur "Roma Baharı"na dönüşmüştü bile!

4. 40 yıl sonra Londra'da, canım hocam...

ODTÜ Sosyoloji'de okurken Beşeri Bilimler'den aldığım seçmeli derslerden biri de "American Poetry"yiydi. Hocamız da Belma Ötüş-Baskett. Ölçülü ve ona çok yakışan bir şıklığı vardı, onunla kendinizi yalnızca Amerikan Şiiri dersinde değil, Amerika'da da sanırdınız. Gerçi ODTÜ de kampustu ama Belma Hocanın dersinde orası bir Amerikan üniversitesinin kampusu olurdu adeta.

Çok şair tanıttı, anlattı, Carl Sandburg, Allen Ginsberg, Lawrence Ferlinghetti, Beat Generation, Walt Whitman... Çok şiir çevirdim onun dersinde. Bana mektup arkadaşı şair olarak Diane Wakoski'yi buldu, yazıştık, onu da çevirdim.

Darbeden sonraki o toz duman içinde kimsenin kimseyi görecek hali yoktu. Herkes dağılmıştı. Hatırlaması uzun sürdü. Hatırlamaya başladığımız günlerdeyse ya bazıları yerinde yoktu ya da bu dünyada!

Belma hocama ilk şiir kitabım "Karşılığını Bulamamış Sorular"ı (1981) imzalamış olabilirim. Belki. Ama sonra hiç görmedim. 40 yıl içinde 50'ye yakın kitap yayımladım, şiir ve düzyazı. Dünya dillerinde de beş şiir kitabım yayımlandı. Salgından hemen önce İtalya'da, ondan önce de, Kasım 2019'da Galler'de seçme şiirlerimden oluşan kitaplarım çıktı. Londra'da Oxford

ve Galler'de çeşitli okumalar, toplantılar yapıldı. Bunlardan biri SOAS'taydı. Ortadoğu ve Afrika Çalışmalarının yapıldığı bu enstitüdeki hocalar ve öğrencilere konuşacağım salona girdim. Uzun masanın başına geçtim, konukları selamlarken, birinin gözlerini üstümde hissettim. Döndüm ve Belma hocamı gördüm. Kalktım elini öptüm, yüzünden öptüm.

Canım hocam 40 yıl sonra, öğrencisinin söyleşisine gelmişti. Nasıl sevindim. İngilizceye "Pomegranate Garden" adıyla çevrilmiş olan şiir kitabımı ilk ona imzaladığımı söylemeye bilmem gerek var mı?

5. Batı Sahra'da mistik şiir festivalinde ceylan eti

Batı Sahra'da Fas'a bağlı El-Uyun kentindeki mistik şiir festivaline gittik sevgili arkadaşım, Arapçadan Türkçeye müthiş edebi çeviriler yapan, Arap şairleri Türkçede lezzetleriyle okumamızı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Hakkı Suçin'le. Şiirlerimi de o çevirmişti. Kazablanka'ya uçtuk, oradan da bir saatlik bir uçuşla çöldeki El-Uyun'a. Çok yoksul, çok bakımsız, köyden hallice bir yer. Pek çok ülkeden, Doğu'dan ve Batı'dan konuk şairleri, yöresel giysili kadınlar ve genç kızlar çiçeklerle karşıladılar. Orta hallice bir salon büyüklüğündeki havaalanı girişine de tatlılar ve meyvelerden oluşan masalar kurulmuştu.

Festivalin yönetmeni şair Louiza Bourbols burada kısa bir hoş geldiniz konuşması yaptı. İki gün üç gecelik bir festivaldi. Akşam yemekleri büyük çadırlarda, yer sofralarında yenildi. Şairler ve yerel halktan insanlar hem yemek yediler hem tanışıp söyleştiler, söyleştik. Son geceki, final gecesi yani, yemek şöleni inanılmazdı. Yemek defilesi. 10 genç garson, hepsi de tepeden tırnağa beyaz giysiler içinde. Tek elleriyle omuz hizasında tuttukları büyük tepsilerde, balık getiriyorlar, sonra salata getiriyorlar, et getiriyorlar vb...

Bizim sofrada Mehmet Hakkı Suçin ve birkaç şairin dışında, yerel halktan insanlar vardı. Biz Türkiye'den olunca, konu malum İslam, laiklik... Biri laikliğin zararlı olduğunu, Türkiye'ye yakışmadığını filan ısrarla vurguluyor, ben de adama ısrarla saçmalamaması gerektiğini anlatmaya çalışıyordum. Yarım saatten fazla sürdü tartışma. İkimiz de birbirimizi ikna edemedik. Son gece böyle bir herifle El-Uyun'da Türkiye'nin laikliğini tartışmak biraz da canımı sıkmıştı. Zaten memleket bunun gibilerle doluydu. Türkiye'nin laik olması bunları niye geriyorsa?

Daha beteri de varmış! Masada yakasında ceylan logolu gömlek olan bir adama "Ne güzel ceylan" gibisinden bir şey söyledim, başka biriyle başka bir şey konuşmak için biraz da. "Ceylan koruma görevlisiyim" dedi adam, meraklandım, biraz anlattırdım. El-Uyun'da çok ceylan varmış ve onları korumak için de bir devlet kurumu varmış, orada çalışıyormuş... Biraz rahatlamıştım, ceylanlardan konuşuyorduk işte ne güzel...

Tam o sırada 10 garson yeni bir resmi geçide başlamışlardı, aynı taşıma düzeni ve sırasıyla. Fakat tepsilerde bütün olarak duran etin ne olduğunu anlayamamıştım. O adama sordum: "Bu gelen nedir?"

"Ceylan" dedi adam, ağzı, dişleri, gözleri, sesi parlayarak!

Gelen etlerden tatmış, balıklardan yemiştim... Ama ceylan gelince gücendim. Ceylandı o, gazel, geyik, maral. O şiirlerde olurdu, şarkılarda, türkülerde olurdu, dağda, ormanda, doğada olurdu. Burada, soframızda, yakalanmış, derisi yüzülmüş, kesilmiş, pişirilmiş, tepsilere dizilmiş, yememiz için önümüze getirilmişti oysa!

Mistik şiir festivalindeydik, tamam et, tavuk, balık filan yemiştik ama ceylan da yenmezdi değil mi? O da şiirin mistik varlıklarından biriydi. Mistik şiir festivaliydi, tamam her halt yenirdi de ceylan da yenir miydi be kardeşim?

"Küstüüüüüüüüm küstüm!"

6. Juan Goytisolo'yla Marakeş'te Cafe France'da

2005 olabilir, İdil'le Fas'a uçtuk, ilk gidişimizdi. Kazablanka'da, İstanbul'daki Cervantes Enstitüsü'nden İspanyolca hocalarım Sandra ile Montserra çiftinde bir gece kalıp, ertesi gün Marakeş'e gidecektik. Kazablanka'ya atanmışlardı İstanbul'dan sonra ve ikisi de başkentlerimden olan Granadalıydı aslında. Onları sevmem için pek çok neden vardı yani. Yeteneksizliğimden dolayı, onca sevmeme karşın İspanyolca öğrenemedim ama hayli dost edindim, *todo espagnol!*

Şahane bir gece geçirdik Kazablanka'da. Yıllardır gitmediğim diskoteğe bile gittim, dans ettim! Sabah kahvaltıda Sandra bana bir müjdesi olduğunu söyledi. Juan Goytisolo Marakeş'teydi! İstanbul'da konuşmuştuk Goytisolo üstüne, bu büyük İspanyol yazarını çok sevdiğimden söz etmiştim. Cemaat-ül Fna meydanına bakan Cafe France'a geliyormuş akşamüstleri Faslı arkadaşlarıyla. Gidip merhaba deyip otur, sohbet et dediler!

Fas'ın ayrı bir hikâye konusu olan trenlerinden biriyle gittik Marakeş'e, bir "dar" bulduk, tabii avlulu, ikinci kattaki bir odaya yerleştik. Marakeş'in ünlü meydanına

vardık. Portakal suyu arabaları, müzisyenler, masalcılar, yılan oynatıcılar... Bir masal âlemi gibi renkli, çoksesli, kalabalık bu harikalı yeri, deyim yerindeyse tavaf ettikten sonra, Cafe France'a geldik. Oradaydı, kalabalık bir grup içinde oturuyordu. Masaya yaklaşıp selam verdik. Buyur etti. Biraz İngilizce konuştuktan sonra, Fransızca bilip bilmediğimi sordu, İdil biliyordu, böylece Fransızca, İngilizce, İspanyolca, hatta Arapça ve hatta pek az da Türkçe bir sohbet dönmeye başladı. Masadaki yedi sekiz Faslı arkadaşı da zaman zaman katılıyorlardı bize. Naneli çaylarımızı da içerken, onu Türkiye'ye bir edebiyat festivaline davet ettim. Biraz buruk bir biçimde, gelemeyeceğini söyleyerek teşekkür etti. Nedenini merak ettim, ama sormadım. Buradaysak, ertesi gün yeniden Cafe France'a gelmemizi istedi. Seve seveydi. Yeniden gittik, bana ve eşime imzaladığı ve Türkçede yayımlanan "Marx'ların Öyküsü" kitabını uzattı, sevinçle aldım. Biraz daha konuştuk.

Ertesi gün de Marakeş'ten uzak kentlere doğru yola koyulduk. "Yeryüzünde Bir Sürgün" Goytisolo'yu bir yıl sonra İstanbul'daki edebiyat festivaline resmi davet için aradığımda gelemeyeceğini kibarca yineledi.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden önce İstanbul'a, Kapadokya'ya sık sık gelip giden çağın büyük tanıklarından yazar Goytisolo, Türkiye'deki genç sevgilisini yitirdiği için, onun anısı ve acısı nedeniyle gelmek istemiyormuş meğer. Bir daha da hiç gelmedi. Haziran 2017'de Marakeş'te, sürgün olduğu yeryüzüne veda etti.

7. "Tanrı'nın Sol Eli"ni havada bıraktım...

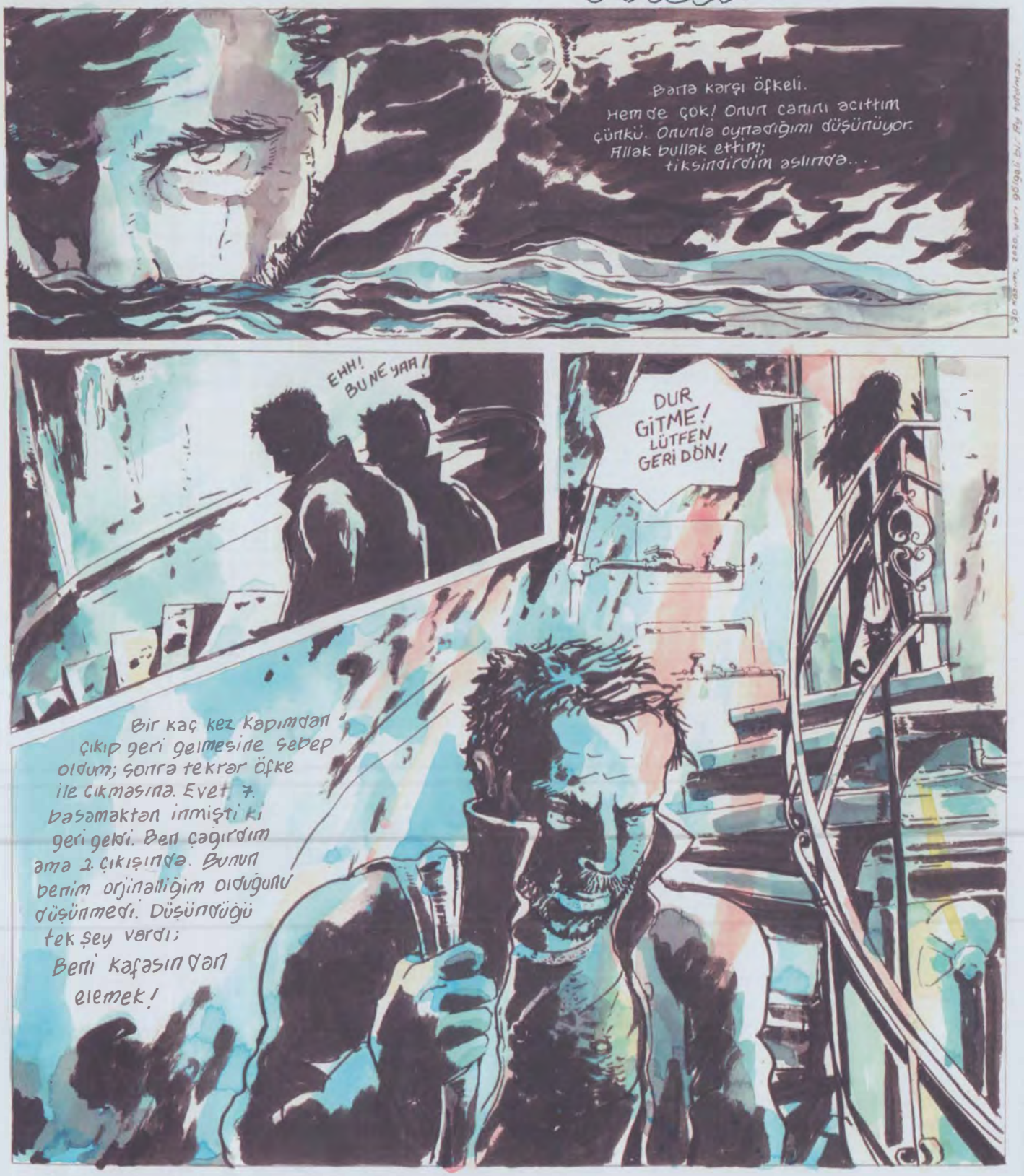
"Tanrı elimi daha sıkı tutsaydı şiir yazmazdım!" demiştim ama nerede dediğimi hatırlamıyorum. O benim elimden tutmadı tutmasına da, ben bana uzatılan bir eli niye tutmadığımı nasıl anlatırım, anlatabilir miyim? Üstelik elimi tutmayan "Tanrı'nın sol eli"ydi uzanan ve ben geri çevirdim! Bu eli tutsaydım belki diğer elini de uzatacaktı Tanrı ve ben böylece, ne güzel, şiir yazmayı bırakacaktım! Üzgünüm, artık bırakamam. Oysa çok yakınımdaydı o el, uzansam "Tanrı'nın sol eli"ni tutabilecektim, uzatsam o da benim elimi tutacaktı!

Şu salgın günlerinde, 2020 güzünde yitirdiğimiz ve elbette siyaseten de yoldaşım olan Maradona, cennete bensiz git tamam mı? Ben senin elini havada bıraktım çünkü bu hayatta!

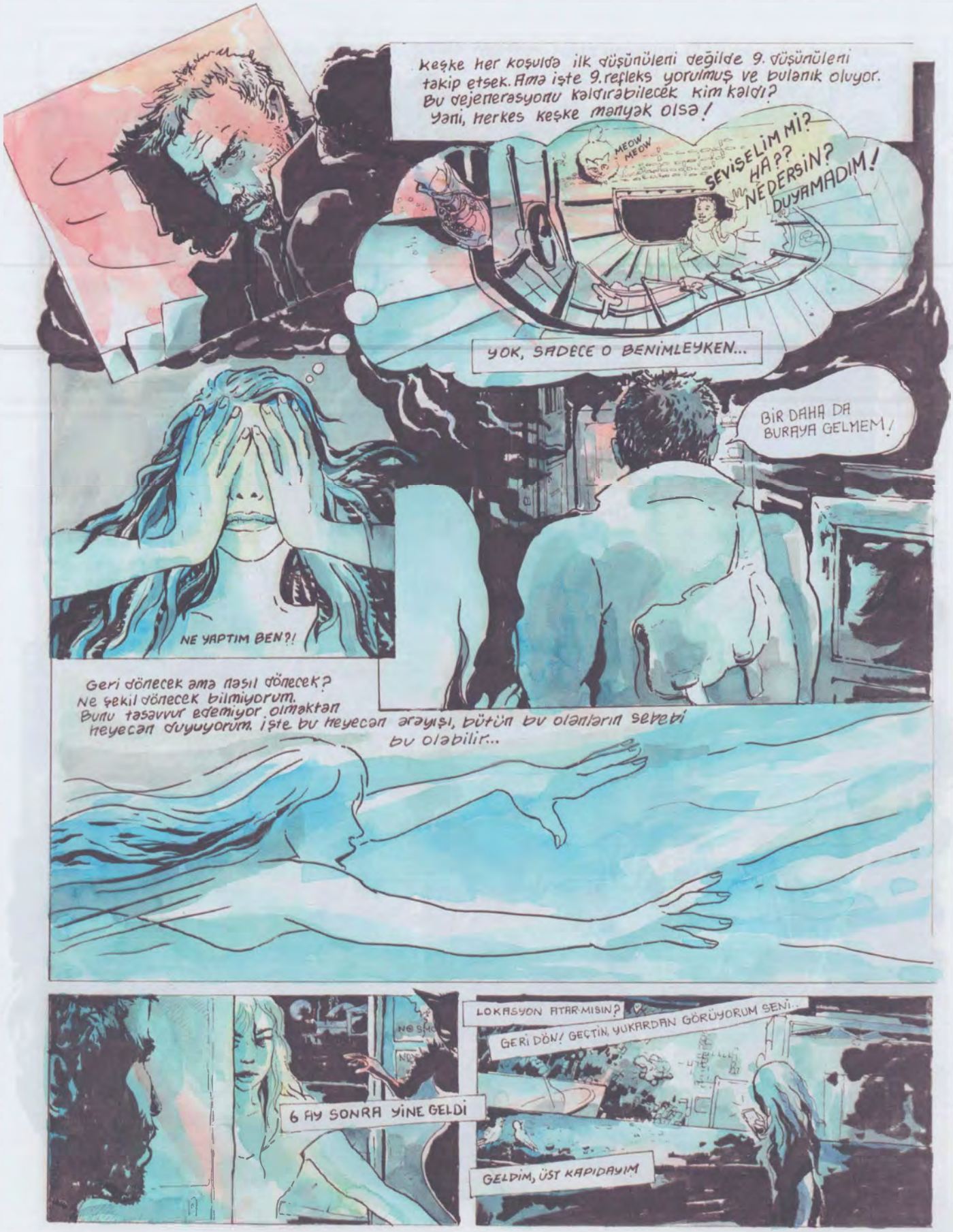
Nerede mi, o da başka bir anıya, Edip Cansever'in şiirine kalsın: "*Belki yarın gidecek/ bir anı gelecek bir başka anının yerine/.../İnsan bazen ağlamaz mı bakıp bakıp kendine.*"

GÖLGELİ DOLUNAY

* 30 Kasım, 2010, yeni gölgeli bir Ay tutulması.

Keşke her koşulda ilk düşünüleni değilde 9. düşünüleni takip etsek. Ama işte 9.refleks yorulmuş ve bulanık oluyor. Bu dejenerasyonu kaldırabilecek kim kaldı? Yani, herkes keşke manyak olsa!
MEOW MEOW
SEVİŞELİM Mİ? HA?? NEDERSİN? DUYAMADIM!
YOK, SADECE O BENİMLEYKEN...
BİR DAHA DA BURAYA GELMEM!
NE YAPTIM BEN?!
Geri dönecek ama nasıl dönecek? Ne şekil dönecek bilmiyorum. Bunu tasavvur edemiyor olmaktan heyecan duyuyorum. İşte bu heyecan arayışı, bütün bu olanların sebebi bu olabilir...
6 AY SONRA YİNE GELDİ
LOKASYON ATAR MISIN?
GERİ DÖN! GEÇTİN, YUKARDAN GÖRÜYORUM SENİ...
GELDİM, ÜST KAPIDAYIM

Kapımın eşiğinin aralığı çok fazla
Bunu bir fırsata dönüştürdüm...
?
GRRRR
GURRRR
O, merdiveni basamaklarını çıkarken, kapımın altından yeşil şişli ışıklar yükseliyordu. Kapıyı açtım,
MEOW!
AHH!
...yakasını'dan içeri hızlıca çektim; dudaklarını ısırdım. Etkisiz kalgı. Kostümüm bile hazırdı ama öyle olmadı. :(

O, gelmek istedi. Evet ama onu telefonla-mesajla reddettim. Hazır değildim. O da burnu hazmedemedi. Gecenin üçünde kapımdaydı; çaldı çaldı. Kapımın zili yok; demirden kapıyı delsi geçti. Açamadım kapıyı; yaları söylediğim ortaya çıkacaktı. Korktum!
DANK! DANK! DANK!
yok, kapıyı açtım. Girdi içeri. Masa lambamı söndürdü. Koltuğa yığıldı. Neden ışığı söndürdü? Işığa karşı duyarlı? Yoo, pencerelerde perde yok!
BU IŞIK ÇOK FAZLA
TIK!
Onun karşısında nasıl bir şekil alacağımı bilemedim. Bildiğim tüm estetik duruşlar bir şekildi. Bilindik şekiller... Şekilsizlikte bile kalamadım.
Gerisini anlatamam. Sadece oturduğu koltuğun örtüsünü yıkamak istiyorum. Beni artık reflekslerimin 11. seviye sindeyim
Bitti
E.N

Levent METE

Belleğin zamana yayılmış parçaları

Bu bizim aile hastalığımız doktor. Aklımızın fitili kısa, alev aldığımız zaman kimi yakacağımız belli olmuyor.

© ELİF CEREN ÇÜRÜM

Bir an düşünüp "Boş ver" dedi, "benim derdim bunlar değil. Bir adam öldürdüm, rüyalarıma girip duruyor, rahat bırakmıyor piç kurusu". Bıyıklarının uçlarını sıvazladı, boğazını temizleyip anlatmaya başladı. Günlerdir aynı düşü görüyordu. Düşünde, gri bir gökyüzü kentin üzerine abanmış, soluk almayı güçleştiren bir ağırlık insanları neredeyse hareketsiz bırakmıştı. Kıpırdayamıyor, düşünemiyor, gözünün önünden akıp giden görüntüleri edilgin bir şekilde izliyordu. Yerde, boylu boyunca yatan üç ceset vardı. Onları, henüz kısa pantolonlu bir çocukken Torbalı Tren İstasyonu'nda gördüğünü anımsıyordu. En öndeki yaşlı adamın ağzı, insandan çok vahşi bir hayvanı andıran bir ifadeyle açılmış, öylece kalmıştı. Bir sinek, ısrarla burnuna konup kalkıyor, ağzının içine giriyor, vızıltıyla yükselip uçuşmaya başlıyordu. Kan taş zemin boyunca akıp demiryoluna kadar ulaşmış, kurumuştu. Diğer iki ceset, yüzüstü kapanmışlar, birinin kolu tuhaf bir biçimde kıvrılıp ters dönmüş, gömleği sırtını açıkta bırakacak şekilde başına doğru sıyrılmıştı. Buradan, güneş görmemiş, lekesiz bir ten görünüyor, insanda korku yaratan bir canlılık izlenimi uyandırıyordu. Üçüncü cesedin üzerine yalnızca ayaklarını ve son anda bir şeyi yakalamak istemiş gibi ileri doğru uzanmış olan kolunu açıkta bırakan bir çul örtülmüştü.

Babası, istasyon kahvesinde oturuyordu. Sırtında toprak rengi bir ceket, ayağında kara lastik ayakkabılar vardı. Bir an boş bulunup ona doğru koşmuş, ancak alnına bıçak gibi saplanan korkunç bir bakışla karşılaşınca durmuş, annesi kolundan tutup rayların üzerinde ve ağaçların altında bekleşen kalabalığa doğru sürükleyinceye kadar olduğu yerde kalakalmıştı. Cesetlerin Yunan'a karşı savaşan Türk çetecilere ait olduklarını sonradan öğrenmişti. Babası sanki insan bedenini ele geçirmiş azgın bir köpekti ve durmasa akla gelmeyecek bir yoldan onu paramparça edecekti. Bu bakışı, daha sonraları, kafası kızdığında kapıları omuzlayıp rezesinden çıkaran, hep yüksek sesle ve ağız dolusu konuşan delidolu ağabeyinin gözlerinde de görmüştü. Onu, baktığı insanı titreten kudurmuş bir güç olarak anımsıyordu. Yıllar sonra bir gün içlerinde aynı şiddeti taşıyan bu iki adam göz göze gelmişlerdi. Ağabey, çiftlikteki adamların yere çevrili bakışlarıyla içten içe izledikleri gürültülü bir kavganın ardından çekip gitmiş, at arabasını kayalık bir bayıra doğru sürmüş, devrilen arabanın altında kalıp ölmüştü. "Bu bizim aile hastalığımız doktor" dedi. "Aklımızın fitili kısa, alev aldığımız zaman kimi yakacağımız belli olmuyor. Benim amcam dükkânı batırdı diye günlerce insan içine çıkmadı, kimseyle konuşmadı, derken adamı ahırın kapısına asılı bulduk. Babam, savaştan önce bir Hancı Toma vardı, çete kurup dağa çıkmaya kalkınca, ahırında bağlı atlarımızı vermedi diye, her taraf Yunan

kaynarken adamı vurmaya gitti. Kız kardeşimin iki oğlu örgüt işlerine karıştı, biri çatışmada vurulup öldü, öteki adam yaralamaktan on yıl yattı."

Kendi geçmişinde de içindeki şiddetin yüzeye çıktığı birçok an vardı. Daha on sekiz yaşında bir delikanlıyken içki masasında bacağını okşayan bir adamı masanın altından ateş edip ağır biçimde yaralamış, gençlik yılları boyunca birçok kavgaya karışmış, defalarca yaralanmış ya da başkalarını yaralamış, bir keresinde bir yıl hapis yatmıştı.

Ona göre, içlerindeki ölçüsüz saldırganlığın tohumları savaş yıllarında atılmıştı. Babasıyla ağabeyinin, bir karakol baskınından sonra, öldürdükleri askerlerin kanından bir kabukla kaplanmış yüzleri ve elleriyle eve döndükleri geceyi, babasını ilk kez çeteci kılığında gördüğü gün korkudan annesinin eteği altına gizlendiğini anımsıyordu. Babası, dağa çıkarken büyük oğlunu yanına almış, onlar annesi ve küçük kız kardeşiyle birlikte, hayvanları ve kırık dökük eşyalarıyla yol almaktan çok köyler ve kasabalar arasında bir boşluğa asılıp sürekli kıpırdanıp duruyormuş izlenimi veren bir kalabalığa karışmış, bu umutsuz ve şaşkın insan sürüsü içinde kaybolmuşlardı. Eşkıya baskınları, Yunan askerlerinin işgal ettikleri kentlerde ve kasabalarda giriştikleri cinayet ve tecavüzler, trende onu kucağına alıp "Alley hop" diyerek hoplatan siyahi İngiliz askeri, annesinin dikkat çekmesinler diye üzerlerine yırtık pırtık elbiseler giydirip yüzlerini kömürle boyaması, onlara eşlik eden asker kaçağı dayının geceleri "Abaa, geliyolar mı?" diye çığlıklar atarak uyanması, gün doğumunda uzun hava söyleyen sığırtmaçlar, uzun süre yıkanmamış insan teni ve hayvan pisliklerinin birbirine karışan geniz yakıcı kokusu, savaşın sonlarına doğru çıkan yangınlar, bir köy çeşmesinde boğazı kesilerek öldürülen Rum karı koca ve onların ormana ölsün diye bırakılıp sabaha kadar ağlayan bebeklerinin kulaklarından silinmeyen sesi, belleğinden çıkıp gelen bütün bu görüntüler, sesler ve kokular birbirine karışıyor, zaman zaman korku ve dehşet duygularıyla birlikte anımsanan buruk bir geçmiş zaman tadı oluşturuyordu.

Yaşananlar uzak bir geçmişte kalmış, savaş bitmiş, yeni yaşamlar kurulmuştu. Bu arada, askere gitmiş, evlenip çoluk çocuğa karışmış, Kurtuluş Savaşı yılları, kış geceleri soba başında toplanan komşularla sohbet ederken anlatılan, teşhir ve seyir zevkleri oluşturan anılara dönüşmüştü. Düşlerine girmeye başlayan Torbalı Tren İstasyonu görüntüleri, böyle gecelerde değişik öykülerin izini sürerken defalarca anlatılmış bir olayın parçasıydı. Üzeri çulla örtülü üçüncü cesetle başlayan bir gerilim ve düşü kâbusa çeviren dehşet duygusu olmasa, bu tanıdık yaşantının izini uykuda sürmeye devam etmenin onu rahatsız eden bir yanı yoktu. Ancak, son anda elini kim bilir hangi umut verici görüntüye doğru uzatıp öylece donup kalmış bu genç çetecinin kayıp yüzü, farklı zamanlarda yaşamına girip çıkan başka iki adamın yüzlerini gözünün önüne getiriyor, araba altında kalıp ölen ağabeyle yıllar önce Dersim'de askerlik yaparken öldürdüğü ve anlattığı öykülerde hiçbir zaman yer vermediği Kürt asi arasında anlayamadığı bir bağlantı kuruyordu. Sanki ölüm geçmişin karmaşası içinde ani bir elektriklenmeyle parlayıp, üç ölüyü aynı anda aydınlatıyor, aralarında bir dolaşım oluşturuyordu.

O adamı boşu boşuna öldürdüğünü çok düşünmüş, ilk zamanlar süngüyü sapladığı anda duyduğu korku ve şaşkınlığı şimdikine benzer bir kâbus duygusu içinde düşlerinde defalarca yeniden yaşamıştı. Asinin elleri arkadan bağlıydı ve silahlı bir manga asker arasından kaçıp kurtulma olasılığının olmadığı açıkça ortadaydı. Bir tarafı uçurum olan bir patikada ilerliyorlardı. Adam, kendisini bekleyen sona doğru yürürken aklından belki geride bıraktıkları geçiyor ya da az sonra karşılaşacağı ölümün geliş biçimi üzerine bazı korkunç düşünceler kafasını kurcalayıp duruyordu. Sık sık sendeliyor, düşecek gibi oluyordu. Birkaç kez onu bastığı yere dikkat etmesi ve doğru yürümesi için uyarmıştı. Böyle sendelemelerden birinde, süngünün ucuyla dürtüp canını yakmak istemiş, insan etinin ne kadar yumuşak ve dayanıksız olduğunu keskin çelik sonuna kadar adamın sırtına gömülünce anlamıştı. Ağzından kan geliyor, bağırarak kendi dilinde bir şeyler söylemeye çalışıyor, ancak genzinden çıkan hırıltılar sözcüklere karışıyor, çıkardığı sesleri bir gürültüye dönüştürüyordu. Gözleri dehşetle açılmış, başına geleni anlamaya çalışıyor, yardım isteyen bakışlarla askerlere bakıyordu. Düşmanca duygularla ya da askeri bir nedenle değil, yol açtıkları ve anlayamadıkları bu duruma bir son vermek için, telaş içinde ve bir türlü yerini bulmayan mermilerle, sesi kesilinceye kadar ateş etmişler, tüm sesler kesildiğinde çınlamaya benzer uzun bir sessizlik olmuş, içlerinden biri çalıların arasına diz çöküp gürültüyle kusmuştu.

Hiç tanımadığı ve neredeyse farkına varmadan öldürdüğü bu adamın sırtına süngüyü sapladığı anda tuhaf bir pişmanlık ve korku yaşadığını, sanki yıllar önce araba altında kalarak ölen ağabeyini öldürüyormuş gibi hissettiğini anımsıyordu. Evden on beşinde tüysüz bir delikanlı olarak çıkıp, ne isim altında olursa olsun adam öldürmeyi tatmış bir azman olarak dönen ağabeyinden nasıl korktuğunu, onun bir keresinde dişlerini ağzına döken yumruğunun ağırlığını nasıl iliklerine kadar hissettiğini anlatırken, bugün bile heyecanlanıyor, bıyıklarıyla oynayıp duruyordu. Çiftlikte ona yakalanmamaya çalışıp sürekli nerede olduğunu kollayarak geçirdiği günlerde, uygulama cesaretini asla bulamayacağı birçok cinayet tasarlamış, kalıbı ve bakışlarıyla ağabeyine benzeyen tutsak asiyi öldürürken sanki tüm cinayetleri bir hamlede işlemiş gibi bir doyum ve suçluluk hissetmişti.

Hastaneden çıktıktan sonra da birçok görüşme yaptık onunla. Randevularına genellikle yarım saat erken geliyor, koridordaki koltuklardan birine oturup gergin bir şekilde bıyıklarıyla oynayıp duruyordu. Aylar sonra bir gün, istasyondaki üzerine çul örtülmüş çetecinin o zamanlar çok sevdiği, esirgeyici ve neşeli bir oyun arkadaşı olarak tanıdığı ağabeyi olabileceği düşüncesiyle nasıl irkildiğinden söz etti. Annesine defalarca sorup, onun bir başkası olduğunu öğrenmesine rağmen üzüntüden günlerce ağzına bir şey koymamış, sürekli ağlamıştı. Düş yorumu konusunda az çok bilgisi olan birisi için, bu üç ölüyü birleştiren gücün ne olduğunu tahmin etmek hiç de güç değildi. Sevilen iyi ağabey, savaş dönüşü nefret edilen kötü ağabey ve onun yerine ölen asinin çağrıştırdıkları bir araya gelerek, yineleyen kâbusu oluşturuyordu. Düşlerde beliren duygular giderek gerçek yaşama taşmış, ağabeyini gerçekten kendisinin öldürdüğü fikrine kapılmıştı. Önceleri bunun bir kuruntu olduğunu biliyor, yine de üzerine çöken suçluluktan kurtulamıyor, karşılığında kendisinin de ölümü hak ettiği düşüncesinin giderek bir sabit fikir haline gelmesine engel olamıyordu. Sonunda gerçekle bağlantısını tümüyle yitirmiş, belleğin zamana yayılmış parçaları giderek daha inandırıcı biçimde birleşip tek bir anıya dönüşürken dengesini iyice kaybetmiş, onu psikiyatri servisine getiren olaylar zinciri böylece başlamıştı.

Ergun EROOĞAN

Aman avcı vurma beni!

Mutlu ve muzaffer görünen bir çift, ellerinde uzun namlulu tüfekler, önlerinde zaferlerinin nişanesi dünyalar güzeli bir yaban keçisinin cansız bedeni. Boynuzlarının boyu ve vücudunun diriliğiyle, parlak kahverengi tüylerinin rengiyle sağlıklı ve genç olduğu hemen anlaşılan bir dağ keçisi...

Gazetedeki fotoğrafı uzun uzun incelerken şaşkınlık, hüzün, kızgınlık, hayal kırıklığı ifadeleri yüzünde art arda yer değiştiriyordu. Sıcaklaşan nefesi gözlük camlarını buğulandırdı. Gözlüğünü çıkardı, gazeteyi yanı başındaki sehpaya bıraktı ve buğulanan gözlük camlarını temizledi. Salonun Fransız balkonlu pencerelerinden rastgele ve sıkış tepiş yerleştirilmiş gibi duran irili ufaklı binlerce binanın kaotik görüntüsüne, binaların üstüne çöken puslu, gri havaya, gökyüzüne doğru berraklaşan sonsuz maviliğe, gölgeli beyaz bulut kümelerine bakarken düşüncelere daldı.

Mutlu ve muzaffer görünen bir çift, ellerinde uzun namlulu tüfekler, önlerinde zaferlerinin nişanesi dünyalar güzeli bir yaban keçisinin cansız bedeni. Boynuzlarının boyu ve vücudunun diriliğiyle, parlak kahverengi tüylerinin rengiyle sağlıklı ve genç olduğu hemen anlaşılan bir dağ keçisi... Gözleri doldu, "spormuş, av turizmiymiş" dedi, dişleri kenetli, öfkeyle... Güzelim hayvanın iri gözleri olanca güzelliğiyle görünüyordu, açık kalmıştı gözkapakları. Hafif açık ağzından görünen sağlıklı dişleri ve gövdesine güçlü kaslarla eklemlenmiş biçimli sağlam bacaklarıyla hiçbir şey olmamışçasına, sadece yatıyormuşçasına, az sonra silkinip doğrulacakmış gibi duruyordu yattığı yerde.

Yaban keçileri Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü'nce av turizmi kapsamında ihaleyle yerli ve yabancı tüm avcıların avlanma zevklerine sunulan yaban hayvanlarının en başında gelen canlılardı.

"Doğa Koruma Müdürlüğü hiç olmazsa ironik adını değiştirseydi bari, Hayvan Katletme İhale Müdürlüğü koymalılar adını" diye geçirdi aklından. "İnsanoğlu nasıl bir canavar? Nasıl bir ruhla, zevk için böyle güzel bir cana kıyabiliyor? Üstelik 10 binlerce dolar para verip okyanusaşırı ülkelerden kalkıp gelerek..."

Düşünceler bir bir sıralanıyordu beyninde...

"Bir hayvanın diğer bir hayvanı sadece zevk için veya avcılık içgüdüsünü tatmin etmek için öldürdüğü görülmüş bir şey mi? Bildiğim kadarıyla etçil hayvanlar beslenmek zorunda oldukları için avlanırlar. İnsanoğlunun üstünlük duygusu, diğer canlı-cansız tüm dünya varlıklarının varoluşlarının nedeninin kendi türünün

varoluşuyla ilgili olduğu düşüncesine yol açıyor olsa gerek. Diğer tüm dünya varlıkları insanoğlu için sadece diledikleri gibi kullanabilecekleri, faydalanabilecekleri birer obje olmaktan öte bir anlam ifade etmiyor.

"İnsanoğlu kendi varoluş sorunsalını felsefi tartışmalarla çözmeye çalışır. Öte yandan diğer canlıların varoluş sorunsalı neredeyse onu hiç ilgilendirmez. Acaba bize herhangi bir insandan daha fazla bağlı olduğunu bildiğimiz bir ev köpeğimiz de kendi varoluş sorunsalını düşünüyor mudur?"

Geçen yıl yaşamı sona eren köpeklerinin gözleri geldi aklına.

Düşünceleri akıp gidiyordu...

"Kendi ev köpeği olmasa da komşunun köpeğinin sahibine nasıl baktığını bilir herkes. Veya bir videoda görmüştür o bakışları, sahibine sevgiyle yönelmesini, oyunlar oynamasını, korumaya çalışmasını, ne kadar güçlü sezgileri olduğunu. Ve farklı türden hayvanların aralarındaki sevgiyi..."

İçi ısındı düşündükçe, köpeklerinin sevgisiyle koşulsuz sevgiyi yeni baştan, bambaşka bir boyutuyla keşfettiğini düşündü.

Hayvanların duygularının çoğu kez insanların duygularından daha yüksek olduğu gibi bir izlenim edinmişti. Yeteneklerinin, görme, işitme, koku alma duyularının, kas gücü, denge vs. birçok konuda hayvanların daha üstün olduğunu düşünüyordu. Onların da canı vardı, aileleri, kalpleri, beyinleri vardı. Canları acır, üzülür, sevinir, acı çekerlerdi. Herkes bilirdi bunları.

"O halde neden?" diye sordu kendi kendine.

"Peki teknolojik olarak güçlü insan ırklarının diğer insan ırklarına da neredeyse hayvan türlerine davrandığı gibi davrandığına da şahit olmadı mı insanlık tarihi? İnsanlar ellerinde silahlarla adeta av olarak diğer ırktan insanları da kovalamıyor mu, öldürmüyor mu?

"İnsanoğlu yaşamını sürdürebilmek için, küçük topluluklar halinde yaşamak zorunda olduğunu akıl ederek sosyal bir varlık oldu. Giderek bu sosyal topluluklar kalabalıklaştı ve birlikte yaşamanın kuralları gelişti. İnsanoğlu kendini sosyal varlık olarak ilan etti. Her topluluk bireyleri kendi

içlerinde sosyaldi. Çoğunluk toplumunun kurallarına uyuyordu. Diğer bir dil, diğer bir inanç, diğer bir ten renginden insanlarla bu 'sosyal varlık' olma işi işlemiyor, haklar konusunda büyük problemler yaşanıyor. Diğer ırkların ve hayvanların hakları konusunda anlayış olmaksızın dünyanın yaşanmaz bir hale geleceği gerçeğini ne zaman fark edecek insanoğlu? İnsanlık, toplumlararası ilişkilerde ne zaman adalet ve eşitlik ilkelerini gerçek bir şekilde hayata geçirecek ve barış içinde bir düzen kuracak? Ne zaman hayvan haklarını gerçek anlamda hayata geçirerek türlerin yok olmasına göz yummayı terk edecek?"

Gözleri fotoğraftaki avcı çifte takıldı; ne kadar muzaffer, ne kadar gururlu ve mutlu bir havaları vardı. Kadının gözlerine dikkat etti, gözlerindeki mutlu ifadenin altında iyiyi, kötüyü aradı. İyi birine benziyordu. Acaba yüzündeki mutlu ifade alttaki kötüyü kamufle edip iyi gibi mi gösteriyordu, emin olamadı.

Kenti epeyce yukarıdan gören pencereden, uzaklarda pus içinde kalmış belli belirsiz tepelere daldı gözleri. 25 yıl kadar geriye gitti bir an.

Gençlik günlerinde, cennet Toroslar'da buldu kendini. Avcılar kulübünden arkadaşlarıyla Toroslar'da çıktıkları av serüvenlerinde...

Ne kadar eğlenceli, şen şakrak, candan insanlardı avcı arkadaşları. Kulübe üye değildi, avcı değildi, silahı yoktu, elinde fotoğraf makinasıyla dağ tepe onlara eşlik eder, olağanüstü keyif alırdı birlikte vakit geçirirken.

Orman idaresinden izinler alınır, ücretler yatırılır, gün belirlenir, iki rehber eşliğinde, dağ keçisi avı adı altında gezerlerdi.

Toroslar'ın yüksek tepelerinde yangın gözetleme kulelerine kadar çıkar, uygun yerlerde mevzilenir, karşı tepelerde yüzlerce metre uzaktaki sarp kayalık yamaçlarda, bodur ağaç ve çalılıklardan beslenmeye çalışan dağ keçilerini dürbünleriyle gözlerlerdi.

Birkaç kez ikili-üçlü keçi sürülerini görmüş, o dik eğimli kayalıklarda ne kadar rahatlıkla seke seke dolaştıklarına şahit olmuş, dürbünle bile zar zor gördükleri keçilerin yakınına asla varamadıkları ve onlara bir tehlike oluşturmadıkları için sevinmişti gizlice. Onları uzaktan dürbünle görmek onun için en iyisiydi. Avcı arkadaşları elleri boş döneceklerini tahmin ettikleri için yanlarında yetecek kadar yiyecek getirirlerdi zaten.

Cehennem Deresi bölgesindeki, yer yer kanyon görüntüsüne bürünen vadide, suçatındaki orman kulübesinde rehberler eşliğinde konaklanır, oradan başlanırdı tura. Olağanüstü görüntülerle büyülenir, boynunda asılı fotoğraf makinasıyla sık sık durup fotoğraf çekerdi. Kanyonun karşı sırtlarında, çıplak sert hatlı kayalık tepelerin yer yer 90 dereceden de daha dar açıyla kanyona doğru bel verdiğine şahit olmuş, dakikalarca hayranlıkla seyre dalmıştı inanılmaz manzaraları.

Bir keresinde iki gruba ayrılmışlar, farklı güzergâhlara doğru tırmanmışlardı vadi yamacına. Rehberlerinin tedbirsiz davranması ve yanlış kararları sonunda dönüş saatine yakın mataralarında su kalmamıştı, oldukça susamışlardı. Kanyonun dik yamaçlı eteğinde, tek patika iniş yolunu bulamamışlardı. Tekrar tekrar farklı rotalar

denemelerine rağmen yolu bulamayınca geri dönmüş, sonuçta vazgeçerek tepede kalakalmışlardı. İniş denemelerinden bir tanesinde dik tehlikeli kayalardan adım atacak, tutunacak yer ararken montunun iç cebinden dolu film makaralarından biri kayıp uçuruma düşünce canı sıkılmış, morali iyice bozulmuştu.

Karanlık iyice çökmüş, aşağıda, yaklaşık 1,5-2 km uzaklıktaki suçatındaki kulübenin ışığını güç bela görecek kadar yaklaşıp, havaya bir iki kez tüfek atışı yaparak aşağıda onları bekleyen diğer grup arkadaşlarını yukarıda kaldıklarından haberdar etmeyi umarak beklemeye koyulmuşlardı. Tecrübeli avcı arkadaşları dağda geceleyemeyeceklerini, dağda kalmanın vahşi hayvan saldırısı ve soğuyacak hava nedeniyle çok tehlikeli olacağını söylemişlerdi.

Yaklaşık 1 saat sonra suçatından onları almaya gelen diğer rehberle buluşmuş ve yola çıkmışlardı. Heyecan ve susuzluktan ağzı iyice kurumuş, dili ağzında zor hareket eder olmuştu. Konuşmakta zorlanıyordu. Zorlu bir inişten sonra kulübeye vardıklarında her biri bulduğu yere çöktü. Yorgunluk, heyecan ve susuzluktan bitkin düşmüşlerdi. İlk iş olarak ceplerini karıştırıp film makaralarını kontrol etti ve makaraların eksiksiz olduğunu anlayınca hafiften paniğe kapıldı. Birkaç kez daha elden geçirdi ceplerini ve araba anahtarının yerinde olmadığından emin olunca keyfi iyice kaçtı. Anahtarı nasılsa montunun iç cebine koymuş ve zorlu iniş sırasında eğilmek zorunda kalınca düşürdüğü dolu film makarası değil, arabasının anahtarı olmuştu.

Aralarında tır şoförlüğü yapan arkadaşlarının arabayı çalıştıracağını söyleyip endişelenmemesini söylemiş, rahatlatmışlardı. Önceki gruptan arkadaşları serpme ile bolca balık yakalamış, pişirmiş ve çay yapmışlardı. Galiba yediği en lezzetli balık ve içtiği en güzel çaydı... Bolca çay içip balık yediler ve bulundukları yerde uyuyakaldılar.

Sabah erkenden uyanıp kahvaltı yapıp dönüş yoluna koyuldular. Neşeleri yerine gelmişti. Suçatına dek indiremedikleri iki arabaya doğru yaklaşık 500 metre yürüdüler. Arabasına vardıklarında tır kaptanı olan mütevazı arkadaşı kontak kısmında anahtar yuvasının üst metal kısmını çıkardı, anahtar yuvasının sonuna ulaşarak inceledi ve yakındaki bir ağaçtan bir dal parçası kesti. Dal parçasının ucunu anahtar yuvasındaki girintilere uyacak şekilde çakısıyla yontup şekil vererek bir anahtar icat etti. Gözlerine inanamıyordu, arkadaşının sadece düz kontak yapacağını düşünürken ağaç dalından bir anahtarı olmuştu, arabası hiçbir zarar görmemişti ve gayet başarılı bir şekilde çalışıyordu yeni anahtarı.

Yolda benzin alması gerektiğinde ise aynı arkadaşı benzinlikte arabanın altına eğilmiş, benzin tahliye borusuna ağzını dayamış, depoda kalan bir miktar benzini depodan emerek devamında tahliye borusundan depoyu benzinle doldurmuşlardı. Mütevazı, sessiz avcı arkadaşının bu tecrübeleri karşısında ona olan saygısı daha da artmıştı. Ellerinde öldürülmüş bir dağ keçisi olmaması ve heyecanlı bir macera yaşamış olmaları, edindiği tecrübeler ve fotoğraflar, hepsi harikaydı.

O maceradan bir yıl kadar sonra tekrar bölgeye gitmişler, aynı prosedürleri yerine getirerek rehberler eşliğinde başka tehlikesiz bir güzergâhta en tepedeki yangın gözetleme kulübesine dek, dağ keçisi gözetleme molaları vererek çıkmışlardı. Zamanlarının büyük kısmını uzak yamaçlardaki dağ keçilerini gözlemlemeye çalışarak geçirmişler, hava kararınca yangın gözetleme kulübesinin yanındaki geniş emniyetli alanda ateş yakmış, getirdikleri büyük et parçalarını bir kazanda pişirmiş, içki eşliğinde güzel bir ziyafet çekmişlerdi. Dev bir kütüğün beslediği ateş etrafında kayalara oturmuş sohbete koyulmuşlardı. Köylerde meddahlık da yapmış olan 70'li yaşlarındaki Emmi harika bir meddah oyunu oynamış, kafası dumanlı bir arkadaşları oyuna ayı taklidiyle katılmış, Emmi'nin elinde bir tepsiyi tef gibi kullanarak sergilediği ayı oynatma seansıyla epeyce gülüp eğlenmişlerdi.

Yangın kulesinin yanında yerden 1,5 m kadar yüksekte oluşturulmuş geniş ahşap platformda tulumlarında uyuyarak geceyi geçirmiş, güneşle birlikte uyanmış, kahvaltı sonrası dönüş yoluna düşmüşlerdi.

Kurumuş bir dere yatağının kenarında uzanan bozuk yoldan arabasıyla düşük hızda dikkatlice ilerliyorlardı. Arkada oturan bir arkadaşı heyecanla durmasını söyledi. Dere yatağının diğer yamacında yukarıda dağ keçileri olduğunu söyledi. Durdurdu arabayı ve indiler sessizce. Karşı yamaca göz gezdirince tarif edilen noktadaki kayalıkta, bodur ağaçlardan yaprak yemekle meşgul üç dağ keçisini gördü. Muhtemelen bir aileydi. O kadar heyecanlandı ki arkadaşının elindeki tüfeği istedi bir an. Avcılık dürtüsü uyanmıştı içinde! Arkadaşı şaşırdı ve tereddütle uzatırken tüfeğini, bir anda yitmiş olan aklı başına geldi ve silahı almak üzere uzattığı elini geri çekti. Haline şaşırarak kalakaldı sonra. Arkadaşı tüfeği omuzladı, bir müddet bekledi ve tetiğe bastı. Seyretmek zorunda kalmıştı arkadaşını. Ürken iki güzel yaratık hızla uzaklaşırken bir tanesi dondu kaldı bir an ve bulunduğu kayanın üzerinden düştü, yuvarlanmaya başladı, kuru dere yatağına kadar yuvarlandı. Hareket eder gibiydi ama zayıf hareketleri tümüyle kesildi ve cansız bedeni olduğu yerde kalakaldı. Kurşun sırtında omurgasına isabet etmiş ve nasılsa kısa süre içinde ölmüştü. 40-45 cm uzunluğundaki biçimli, canlı, kavisli boynuzları, parlak, ipeksi kahverengi tüyleri, genç, diri cüssesi, iri güzel gözleriyle öylece yatıyordu; yana, onlara bakar gibiydi. Bir güzel cana kıymışlardı...

Sessizce seyreden, şahit olan kendisini de suç ortağı olarak görüyordu. Avlanmak amacıyla çıktıkları yolda arkadaşlık, yârenlik etmişti onlara. Belki de her seferinde elleri boş döneceklerini sanıyordu. Ama sonunda gerçekle yüz yüze gelmiş, canı çok yanmıştı. Arkadaşlarını düşündü, gözü ufuktaki puslu tepelerde... Hepsi de iyi, dost, normal insanlardı. Yardımcı, güvenilir insanlardı. Derinlemesine tanımıyordu belki de tek tek. O harika maceraları, doğa gezmeleri bir travmayla sonlanmıştı.

Anıları zaman zaman canlanıyor, yakalıyordu yüreğini. Kendisini çok sorguladı, eli heyecanla tüfeğe uzanırken neler hissetmişti? İçgüdüsel olarak uzak bir hedefi vurma isteği duymuştu galiba, askerlikte nişan talimlerindeki başarılı atışları mı çıkmıştı bilinçdışından, belki de o güne dek farkında olmadığı, bilinçdışında gizlenmiş avcılığı ortaya çıkmıştı? Başarma dürtüsü müydü yoksa, kendini gösterme arzusu muydu? Bir can olduğunu düşünmeden, düşünemeden, ilkel bir duyguyla. Neyse ki eline alıp doğrultmamıştı korkunç can alıcı makinayı.

30 yıl önce çevresindeki hemen tüm hekim arkadaşlarının ruhsatlı silah edinmesinden motive olup silah ruhsatı ve silah almak için istemeye istemeye karar vermişti. Subaylıktan ayrılıp hukuk okuyan abisini arayıp düşüncesini sorduğunda, güzelce paylanmış, abisinin sözleriyle aklı başına gelmişti. Abisi silahın durduğu yerde bile ne kadar tehlikeli bir makina olduğunu anlatmış, evdeki subaylıktan yadigâr tabancasını parçalara ayırdığını ve o şekilde sakladığını söylemişti. Silahın bir tehdit durumunda güvence olduğu savını öne sürdüğünde, abisi, bir güvence değil, aksine çatışma açmazına sokan tehlikeli bir alet olduğunu söylemiş, tehdit durumunda silahı eline aldığında kullansa da kullanmasa da bir tarafın canının yanacağını ve kaçınılmaz bir felaketle sonlanacağını söylemişti. Abisinin "Tehdit durumuna girmemeyi ve girersen de tehditten sıyrılmayı ancak aklınla başarabilirsin" sözlerini hatırladı tebessümle.

Anılardan sıyrıldı bir an.

Gözleri fotoğraftaki orta yaşlı kadının gözlerine takıldı yine. Acaba bir gün, ne denli acımasız, vahşi bir hobisi olduğunu fark edebilir miydi?

Hira Selma KALKAN

© UĞUR HALICI

Çocuk kalbim onu unutmazsa

Bellek tuhaf bir yer, unutmaya çalışıyorsun ama unutturmamak için elinden geleni yapıyor. Anlamsız denecek zamanda, anlamsız denecek yerde tepiyor, kusuyor tutamadıklarını.

Ayşegül ile yollarımız ayrıldığında dokuz yaşında yoktum henüz. Daha dün gibi hatırlıyorum ayrılık acısını. Ablalarım "Bu kadın ailemizi dağıtıyor, sen niye ağlıyorsun? Annen o değil, burada" deyip ne acıma izin verdiler ne de beni sarıp sarmaladılar. Üzüldüğüm için suçladılar. Dahası "Annemi üzüyorsun bak" diye birini, beni doğuran kadını üzmekten dolayı suçladılar. Yani üzülmek ve üzmek konusunda suçluydum. "Sus ağlama" diyerek boğazıma tıktılar acımı, gözyaşımı. Yaşım otuz beş, aradan geçmiş yirmi beş yıl, üzüntü duygusunu pek tanımam ben, yani yakın zamana kadar tanımıyordum. Kusma sorunumla ilgili doktor doktor dolaşırken üzülmeye vaktim yoktu zira. Kusma bedensel bir yakınma olduğu için kabul görüyordu ve tabii yine üzüyordum onları. Doktorlar anlamıyordu derdimi, endoskopiler, sonu gelmez tahliller, denenen onca ilaca rağmen kusuyordum işte. Kanser var desem, bunca yılda öldürürdü herhalde. Mideme dokunan yiyecekleri tespit etmem istendiğinde beceremedim, çünkü tek bir şey yoktu dokunan. Yıllarca midemi araştırdık ancak başka bir şey olmalıydı bu. Bir türlü içimde tutmaya razı olamadığım, kusarak çıkarmaya çalıştığım her neyse. "Psikiyatriste git" dediler en son. Öyle ya, tıp neden bulamadığı yerde psikiyatriste gönderiyordu. Önceleri bunu kabul etmedim, gereksiz ve yersiz bulduysam da sonra bunun doğru bir yönlendirme olduğunu anladım.

Annemin evli bir erkekle ilişkim olduğunu öğrenmesinden sonra ipler koptu. Ablam, annemin gözdesi olmak isteyen, onun cici kızı olmak isteyen ablam deşifre etti bu durumu. Telefonumdaki mesajları karıştırıp hayatıma girerken, bir de hak gibi, hırsızlığını bastırmak ister gibi açığa vurdu bunu. Oysa bizim ilişkimiz biteli epey olmuştu. Yani fiili olarak bitmiş de benim içimde sürüyordu elbet. Yıllarca evli bir sevgilinin yolunu bekledim. Karısıyla mutlu olmayan ama ne yapsın çocukları olan ve onlar için ayrılamayan sevgilime hoşgörüyle tahammül ederken, başka bir duygudurumun, başka bir özdeşliğin içinde olduğumu anlamam yıllar almıştı. Artık anladığım bu durumu yedirmezdim anama bacıma. Yıllar verdim ben buna, bedel ödedim.

Tutucu bir kasabada olmamız, her şeyin üstünün örtülmesini gerekli kılıyor gibiydi. Ben onların gözünde kötü kadındım. Bunu nasıl yapabilmiştim? Yirmi beş yıldır aynı mahallede yaşayıp da Ayşegül'ün sokağından geçmemeyi nasıl yapabildiysem, öyle yapmıştım. Neden o sokaktan geçmediğimizi unutmuştum hatta, oradan geçmiyorduk sadece, niyesi nasılı yoktu. Bellek tuhaf bir yer, unutmaya çalışıyorsun ama unutturmamak için elinden geleni yapıyor. Anlamsız denecek zamanda, anlamsız denecek yerde tepiyor, kusuyor tutamadıklarını.

Öğretmen olmak için henüz çocuk yaşta ayrıldığım yatılı okul, sonra mecburi hizmet derken döndüm dolaştım geldim ana evine. Oysa orası hiç ana evi olmamıştı. Hep mağdur, hep gariban, ah neler çekmiş bir kadının eviydi orası. Annemi sevmiyor muyum diye de suçluluk yaşamıştım, yalan değil. Seviyordum tabii, anne sevilmez mi, beni dokuz ay karnında taşımış. Niye, ben mi istemiştim taşımasını da her seferinde yüzüme vuruluyordu. Anne olmayı çok istemiştim ama çocuklu bir erkekten çocuk doğuramayacağıma göre anne olamazdım. Öyleyse niye bu ilişkinin içinde yıllarca kalmayı seçmiştim?

Bir olay için şahit olarak mahkeme salonuna gittiğimde Ayşegül'ü gördüm. Ne kadar yaşlanmış dedim içimden. Yanına gitsem mi? Burası küçük yer, söz olur. Of anne çık zihnimden. Git konuş, ne bekliyorsun? Merhaba, nasılsın de hiç değilse. Ya beni terslerse, ya kötü bir şey derse. Bunca yıl sonra boşuna yan yana gelmiş olamayız, aynı olaya şahitlik

edeceğiz, aynı taraftayız. Üç koltuk ötemde. Bana bakıyor mu? Bakmıyor sanki. Unuttu mu beni? Unutmuştur tabii, neler çektirdi bizimkiler ona. Ama ben çektirmedim ki. Olsun, o kadının kızı değil miydim. Midem bulandı, ne alaka, niye midem bulandı şimdi? Ya burada kusarsam? Kusmadım. Yanına gidip konuşmadım da. Konuşamadım. Oysa anlıyordum ki artık ben o olmuştum. Onun ne yaşadığını anlamak istemiştim. Yıllarca sevdiğin adamın gizli saklı sevgilisi olmak zorunda kalmak ne demek biliyordum. Sevgilimin karısı telefonlarla hakaret ederken onun ne yaşadığını anlamıştım. Çok tuhaf, unuttum sanmıştım ben bunları, beden unutmazmış meğer. Allak bullak oldum. Haline üzülmüş müydüm? Bilmiyorum, zira üzüntü nedir bilmezdim ben. İnsanlar ne kadar sağduyulu olduğumu, ne kadar metanetli olduğumu söylerlerdi. Sanki çelikten bir zırhım vardı, sanki beni hiçbir şey üzemezdi.

Çocuklara karşı sevgime anlam veremeyen annem için çocuk dertti. Evet biz derttik onun için. Hayatında bir tek babamın gözlerine bakıp, sevgisini ona vermeye çalışırken, aslında ondan sevgi almaya çalışırken, bize bir şey kalmamıştı. Babama da verememişti zaten. Sevgi zincir olmamalıydı. "Senin için bunu yaptım, sevdiğimden yaptım", "Sevdiğim için yaptım, senin iyiliğin için ..." denilen cümlelerin kötülükle ilgili olduğunu anladım artık. Sevdiği için sahip olamazdı ötekine kimse. Annem sahip olmak istemişti, sevmek değil. Babamın gözünün içine bakmıştı ama o gözlerde başkası vardı. O başkası, annemin düşmanı o kadın olmasa babam annemi görecekti elbet, o kadın kör etmişti, kötü olan o kadındı. O kadın kocasını da çocuğunu da almıştı. Oysa koca da çocuk da annemindi, değildik. Ne ben ne babam annemindik. Görmedi, anlamadı bunu. Babam Ayşegül'ü seviyordu, ben Ayşegül'ü seviyordum. Ayşegül bizim sahibimiz değildi, sevdiğimizdi. Biz de onun sahibi değildik. Hukuki, organik hiçbir bağımız yoktu. Bir yanda çok sevdiğin, yanında tamlanmış hissettiğin biri var, diğer yanda bu sevgiyi yasaklayan ve kötüleyen, onları, sadece onları sevmen gerekiyormuş gibi dikte edenler var. Oysa biyolojik bağlar yeterli değildir sevmeye, anlamaya. Ve sevmek, anlamak, anlaşılmak için biyolojik bağlar gerekli değildir. Bir anne seçecek olsam Ayşegül'ü seçerdim, seçtim de, oydu benim annem. Babamın sevdiği de oydu. Ama benim sevgilim gibi babam da karısından ayrılıp sevdiğiyle yaşamaya cesaret gösterememişti. El âlem cezaevinde mahpustu ikisi de. Hem kendilerini hem sevdiklerini hem onlara sahip olmak isteyenleri cezalandırdılar. Sahip olmadan sevmekti oysa tüm iş. Zaten sevginin sahiplikle ne işi vardı?

Ayşegül'le geçirdiğim vakitler benim için en güzel zamanlardı. Evi hemen yanımızdaydı. Uyanır oraya giderdim. Okuldan gelir oraya giderdim. Hiç doğum yapmamış Ayşegül beni kalbinden doğurmuştu. Aramızdaki ilişkiyi kimsenin anlamadığını ikimiz de biliyorduk ama bir önemi yoktu. Zaten annemin umursadığı da yoktu. Beş çocukla uğraşırken biri azalmıştı işte, onunla ilgilenen biri vardı. İşini kolaylaştırmıştı. "Yoruluyorum, bıktım sizden, yeter gaari..." en çok duyduğum sözlerdi. O zamanlar Ayşegül'le babamın ilişkisini biliyor muydu bilmiyorum ama umurumda değildi. Biz bir aileydik. Babam, annem ve ben. Kimi zaman koynunda yatardım, annemin ona da ses çıkardığını hatırlamıyorum. Dediğim gibi, işleri azalırdı işte, dört çocuğa bakardı, biri orda ne fark eder. Yeter ki kocası akşam eve dönsün. Bence annem biliyordu da aman gitmesin, tam olarak gitmesin diye ucundan azıcık gösterilen ilişkiye razı oluyordu. Düzen bozulmasın falan da vardı içinde tabii. Aman düzen bozulmasın, aman dışarıdakiler görmesin, aman kimse ses etmesin. Hiçbir şey yokmuş gibi yapmaya devam edelim, konforumuz bozulmasın. Bu kadar tutucu bir kasabada bir erkek evine gelmeden önce niye komşu kadının evine gitsin ki, tuhaf değil mi? Neden bunu sormazsın kadın? Hoş sorsa ne olacak? Sorarsa belki ayrılmak ister koca, neme lazım, yeter ki ayrılmasın, "mış gibi" yapmaya devam edelim. Zaten tapusu bende. Öyle demişti gerçekten, tapusu bende demişti; gerçekler artık saklanamaz, annem inkâr etmeye mahal bulamaz hale gelince.

Dillendirmiyorsak, yoktur o gerçek değil mi; legal değilse, yoktur. Bilip de bilmiyormuş gibi yapalım. Kardeşinin kendi kızını taciz ettiğini de bilip bilmezden gelen annem... Kuzenimin rahatsızlığı ortaya çıkınca, babasının tacizinden söz edince onu da susturmuşlar, hemen baş göz edip gözlerinin önünden kaldırmışlardı. Kuzenim annesine ve anneme anlattığında ikisi de inanmamış, hemen evden göndermek için birini bulup ondan kurtulmuşlardı. O dayım bize geldiğinde odadan çıkmadığım için yine ben azarlanmıştım. İçim almıyordu, herkes nasıl da bir şey olmamış gibi pişkince dayıma hizmet edebiliyordu. Evet tuhaftım ben biraz, evet Ayşegül bozuyordu beni. Yalnız yaşayan bir kadındı, kocası neyi yoktu, kötü kadındı tabii, çocukların aklını karıştırırdı. Arzuları için, istedikleri, inandıkları için bedel ödemeyi göze alan, bir erkeğin arkasına saklanmayıp kendi başına yaşam mücadelesi veren bir kadın onlar için tuhaftı. Ne kötülük varsa ondandı ama benim onda kalmamda, onun bana bakmasında sorun yoktu. Bizim ne hissettiğimizi düşünmeden, istediği zaman verip istediği zaman hoyratça geri alabilirdi annem. Çünkü anneydi, anne olunca her türlü kötülüğü yapmak serbestti, annelik zırhının arkasına saklanabilirdi. Kendi çocuğunu komşusuna veren, onun bakmasından rahatsızlık duymayan, iş kocasını kaybetmeye gelince kendi çocuğunu düşünmeden harcayan kendisi değilmiş gibi. Neredeyse çocuğumu çalıyor diye suçlayacaktı onu. Yıllarca tüm kötülükler ve terslikler için gerekçe gösterdiği bu kötü kadınla ilgili her şeyi yasakladı bana. Bu ikiyüzlülük midemi bulandırdı hep. Sorun midemde değildi, sorun bu ikiyüzlülükte idi.

© UĞUR HALICI

Kötü kadındı vesselam bu Ayşegül, yoksa niye evlenmesindi, gör ki kimle düşüp kalkıyordu. Babamla demedim. Ve ben bu kötü kadını çok seviyordum. Ama çocuktum, arınem denilen kadın bu kadar kötü anıyordu onu ve ben onu seviyordum, herhalde ben de kötüydüm ve belki bu yüzden annem beni sevmiyordu. Ablalarımı niçin sevmediğini ise bilmiyorum. Belki abimi seviyordu bir parça. Tavuğun budunu ona verirdi misal. Babam eve gelmediğinde onu koynuna alırdı. Onun beslenme çantasına yumurta koyardı. Pazardan muz aldığında ona iki tane verirdi. Herhalde seviyordu onu. Sonra o oğlan büyüdü, babasına rest çekti. Yani annemin restini. Abim büyüyüp gürleşince babama çemkirebildi, "Yeter artık bu kadınla muhabbetin, eğlenmelik sandık ama yıllardır onunlasın, keseceksin bu ilişkiyi, gebertirim seni" dedi. Annem zafer kazanmıştı. Oğlunu cepheye sürmüş, babama savaş açmıştı. Artık korkmuyor muydu? Artık gürbüz bir oğlu vardı, korkusuzluğu ondandı. Beni kullandığı gibi oğlunu da kullanmakta beis görmemişti. Tabii ailesi için yapmıştı ne yapmışsa, ailesi dağılmasın diye. Aile ki ortak bir çıkar etrafında toplanıp, kendin olma diye birbirini zincirleyen, sahte bir varoluşu mümkün kılmaya çalışan yalandı.

O büyük kavgayı anılarımda bir yere nasıl kaldırıp sıkıştırdıysam net hatırlayamıyorum, sadece rüyalarımda görüyorum. Masanın altına saklanmışım, fal taşı gözlerimle bakıyorum, kulağımı tıkıyorum, başımı göğsümün arasına alıyorum. Ayşegül'e söylenen bir sürü kötü laf, hakaret duyuyorum. "Onu da öldürürüm" diyor abim. Yapar mı? Buradan aldığı güçle annem Ayşegül'ün evini basıyor ve kovuyor onu. Ev senin değil be kadın, nereden kovuyorsun? Ayşegül perişan, bana bakıyor, babama bakıyor, kalbi kırılmış. Babam ses etmiyor. Babamın o günkü görüntüsü bende koca bir fotoğraf olarak donuyor. Ve Ayşegül taşınmak zorunda kalıyor. Ağlıyorum çok. Ablalarım bana kızıyor, annem bana kızıyor. Babam gibi ben de gitme diyemiyorum, lal oluyorum.

Bir anı geliyor zihnirne durup baktıkça. Onunla gittiğimiz bir yer ve yaşadığımız bir an. Benim çok üzgün olduğum, onunsa yapmak zorundayım der gibi bir hali var. Ayşegül bir dönem ailesinin isteğiyle bir aile dostlarının oğluyla nişanlanmıştı, sanki ben nişanlanmıştım. Ali'ye âşık olmuştum. Bana en sevdiğim şeyleri alırdı, hatta bir günlük almıştı, onun sayesinde günümü kaydeder olmuştum. Ayşegül gidince yaktım günlüğü, o ayrı. Doktorum travmatik bellekte görüntülerin donuk, anlık gidip gelen ve sözsüz olduğunu yani görüntülerin hikâyesinin olmadığını söyledi. Travma sonrası sağlığı bozulmuş bellek, dilsiz kalıyordu. Travmatik olayları yaşayan kişilerin, toplumların bu olayların hikâyesini, romanını yazdığını, bunun bir iyileşme çabası olduğunu söyledi. Bir günlük tutabileceğimi salık verdi ve ben yaşadıklarımı, tanık olduklarımı, sustuklarımı yazmaya karar verdim. Neden bir ilişki içinde duramadığımı, neden anneme bu kadar öfkeli olduğumu ama bir türlü gidemediğimi, neden sürekli boğazımda kalmış bir düğüm var da kusmaya, çıkarmaya çalıştığımı anlamak için durmadan yazmak istiyorum. Yarım kalmış hikâyemi tamamlamak için anılarıma tekrar bakıyorum.

Ali beyaz atlı prensti benim için, onu hiç unutmadım. Ancak Ayşegül ona karşı soğuktu. "Seni bırakıp gitmek zorunda kalacağım, niye buna razı oluyorsun?" derdi. Ben de ona, "Ben seninle geleceğim, İzmir'de birlikte o çok güzel evde yaşayacağız üç kişi" derdim. Bir gün Ayşegül bize gelmiş, beni de götüreceğine söz verdiği halde, her niyeyse annem bırakmadığı için yalnız gitmişti. "Beni de götür anne" diye arkasından çok ağlamıştım. Annem insanların duymasından korkup ağzımı kapatmış, "Neden böyle yaptın?" diye sorduğunda hatırlamıyorum demiştim. Oysa biliyordum; Ayşegül beni bırakır da Ali'ye gider diye ödüm kopmuştu. Ve benim üç kişilik kurtuluş hayalim bitiverdi. Ayşegül'le birlikte Ali'den ayrılmaya gittik. Bizi çok güzel ağırladı, çok mutluydum. Yalvardım Ayşegül'e, "Ne olur bu adamla yaşayalım" dedim ama o "Yapamam" dedi bana. Ona günlerce çok kızdım, sanki bir kurtuluşumuz vardı ve o yine çukura dönüyordu. Dertlerden kurtulmak için bir yolu vardı, halbuki anlamıştım ki derdin sana dermandı bazen. Keşke üzüntüm bu kadarla kalsaydı. Ayşegül'ün evlenip gitmeyeceğini öğrenmesi, benim ona bu kadar tutkun olmam arkasından anne diye ağlamam annemi nasıl ürkütmüşse, abimi öne sürüp beni sevdiğimden ayırmıştı.

Bir rüya uykumdan uyandırıyor beni. Bir gerçekliğe uyanıyorum, acıtıcı gerçekliğe... Bedenim kaçmak istiyor o andan, kaçamıyorum. Elini kolunu bir kadına kaldıran, bağıran çağıran bir sürü insan sesi var... Ve onlara karşı koymaya dahi çalışmayan, olduğu gibi heybetiyle duran bir kadın. O kadının yanında olamamak içimi çok acıtıyor, o kadın Ayşegül... Ta çocukluk yıllarımdan beri en derin hissettiğim acı bu; ona ne olacak bundan sonra, ne yapacaklar, o ne yapacak? Babam ve onun ayrılığı. Annemin bana hiçbir şey anlatmadan bizi ayırması. Onu yalnız bırakarak cezalandırmak istemesi. Sanırım bunun için kendimi affedemiyorum. Onunla yıllarca hiçbir şekilde iletişim kurmamak canımı çok yakıyor. Anneme zarar vermeyin diye engel olmaya çalışmak istiyorum ancak tüm ailemin ağzından alevler saçarak lanet yağdırdığı bu kötü, günahkâr kadının lanetinin bana bulaşmasından korkuyorum. Tıpkı benim yaptığım gibi, sevgilimin evlatları yaşasın diye kendi evladımdan vazgeçtiğim gibi, o da benim ve ablalarım için kendi hayatından vazgeçti. Ben bu kadına niye bu kadar benzemeye çalışıyordum?

Ben ondan kaçtıkça hayat bana ona dair hatıraları bir bir servis ediyordu.

Ablamın bana "Orospusun sen" demesini özellikle mi istedim? O neler hissetti, kendime yıllarca bunları yaşatarak cezalandırdım mı? Yoksa anlamaya içimdeki en derin şefkatin kökünün dayandığı yer olan o masum dokuz yaşındaki kız çoğuna mı vardım? Masum mu? İçinden "Ben o günahkâr kadının kızı olamam" diyen çocuk mu masum?

Bu ne büyük çelişki, benim çocuk yüreğim bunu nasıl kaldırsın? Annesi gördüğü başka bir kadınla kendi biyolojik annesi arasında kalması, insanlar ne der, ne söyler bana diye düşünmeyi beceremeyecek haldeyken bile susması, içinde yaşadığı acılar, çaresizlik, suçluluk, yalnızlık. "Seni ben büyüttüm, içine koyduklarım bir ömür ikimize de yeter"i hissettiren, hep yanımda, içimde, yarım yamalak da olsa beni terk etmeyen, onun zincirlemeyen sevgisi. O küçük kız çocuğu her yerde annesi Ayşegül'ü mü arıyor? Birisiyle kendini tanımlıyorsan, birisi senin her şeyinse o gittiğinde geride ne kalır?

Yasını tutmasına izin verilmeyince insan hep bir borçla yaşıyor. O borç, o yük bir yerden çıkıyor. Dayanabilmek için hafızan unutuyor ama beden unutmuyor, bana kusma yadigâr kalıyor. Bana diyorlar ki bu kötü kadının yası tutulmaz. Yani onu arama, isteme, özleme, gittiğine üzülme gibi duyguları yaşama, bunu ötekilere bulaştırma. Yaşıyorsan da kendi içinde yaşa, deniliyor. Bir bakıma gideni, gidenin değerlerini, gidenin savunduğu şeyleri, gidenin kimliğini, varlığını reddetmeyi hatta nefreti içeriyor bu. Yasımın engellenmesi benim de kaybettiğimle birlikte tamamen dışarıya atılmam, yalnızlaştırılmam, izole olmam demek. Ötekinden nefret eden ve ötekinin tamamen kötü olduğu düşüncesiyle hareket eden biri kendindeki kötü yanı da görmez, kötü yanını düşmana aktarır. Böylece içindeki kötülükten kurtulmaya çalışır ama kurtulamaz. Nitekim annem de kurtulamadı, içindeki kötüyü Ayşegül'e boca etti ama kendisine kalan yetti de arttı. Anlamadı ki öteki gittiğinde kendinden de bir şey gidiyordu, lakin bu, kötülüğü değildi.

Üzüntüme hiç izin verilmiyor ve ben üzüldükçe kusuyorum. Babamın cenazesinde dahi üzülemiyorum, kusuyorum sadece. Cümlelerim boğazımda kalıyor, acım, sevincim boğazımda kalıyor. Yarım yamalak yaşıyorum. Ben dokuz yaşında kalıyorum, büyüyemiyorum. Beni besleyen annem gidiyor, çocuk kalıyorum. Çocuklarla çalışmayı da ondan istiyorum galiba; büyüyemeyen çocuğu ben büyütürüm belki diğer çocuklarla. Ve genç bir kadın olduğumda, babam gibi, cesaret gösteremeyip, sevdiği kadına gitme diyemeyip, onun yerine ömrünü alkolde eriten babam gibi bir erkeğe bağlanıyorum. Ben Ayşegül'ü kendimde yeniden yaşatıyorum. O kötü kadın nasılmış anlamak istiyorum, kötü kadın olmak istiyorum, kötülüğünü de içime almak istiyorum.

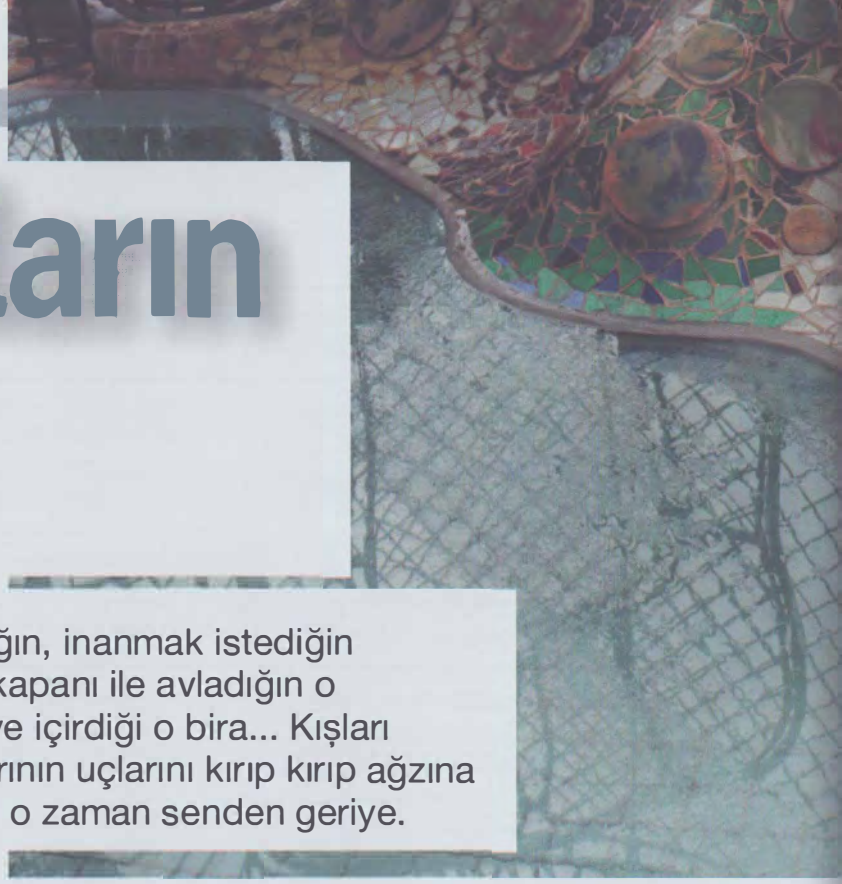
Ve bugün annem kızının da o kötü kadın olduğunu görüyor. Kızına kötü kadın diyebiliyor mu? Kendi doğurduğu kızına, kendisinin olan kızına... Tavuğun budunu verdiği, kocasına karşı cepheye sürdüğü oğlu, suç ortağı kızları evlenip gittiğinde yanında kalıp ona bakan bana kötü kadın diyebilecek mi? Yarım ağızla diyor, suçlayarak diyor, çocukken bana bakan kadın yüzünden diyor, duygu sömürüsü yaparak diyor. Ama öyle değil anne, artık kusmuyorum ben, artık üzülüyorum, artık sana acımıyorum, artık sana öfkeme izin veriyorum. Sen bana anne olmadın ama ben sana annelik ediyorum. Benden annemi alınca anne mi oldun? Babam o gidince seni mi gördü? Zaten olmadığın bir yer için başkalarını suçlamak sana ne getirdi? Psikiyatristim, çocuklukta güvenli bağlanma kurulamadıysa yas tutmak da bir o kadar zorlaşır demişti. Ayşegül'ün yasını tutamamıştım. Beni doğuran anne ne bakım vermeyi becermiş ne de bakım veren canım anneme izin vermişti. Biri beni sevip ilgilenince ve ben ona anne deyince kendi anneliğinin yetersizliği su yüzüne çıkmış, buna tahammül edemediği için de eksiği ortaya çıkaranı yok etmek istemişti. Onu yok ederse tekrar anne olarak kalabilir sanıyordu. Oysa Ayşegül'ün gidişiyle ben hem öksüz hem yetim kalmıştım.

Bir kaybın olduğunu anlamak, gidenle birlikte gidenin geri gelmemek üzere gittiğini idrak etmek, yaşadıklarımızı zihnimizde anlamlandırıp sembolize edebilmemizi gerektiriyor. Bizim ruhsal yatırım yaptığımız, kendimizi onun üzerinden kurduğumuz, bizden bir şeyler alıp götüren bu kayıptan sonra neyleyeceğiz? Yas tutma, ötekini bir bakıma içimizde gömme süreci. Yas sadece kaybolup giden, ölüp giden bir ötekiyle ilgili değil, ötekiyle olan ilişkimizle de ilgili. Yani oğlunu, kızını kaybeden bir anne, kendisini anne yapan o kız, o oğul üzerinden anneliğini de kaybediyor. Annesini kaybeden bir çocuk evlatlığını da kaybediyor. Ben kendimden de bir şey kaybediyorum. Dışarıda, benden bağımsız ötekini kaybettiğim gibi kendi kimliğimden de bir şey kaybediyorum.

El âleme karşı bir kadına anne diyordum beni doğurduğu için. Benim kim olduğumu bildiğini sanıyor ama bilmiyordu. Şefkat ihtiyacımı yeterince doyuramadığım için otuz beş yaşında hâlâ çaresizce onu arıyordum. Yok haliyle bile annemle kıyasladığımda içimdeki Ayşegül çok daha fazla. Yokluğuyla bile, varlığıyla olanlardan daha fazla yer kaplamak... Onun yokluğu öyle çoktu ki kimse yer edinemedi. Annem bunu seziyordu belki ama yer kaplamak için de uğraşmadı, ötekinin yokluğu onun için kâfiydi. Ötekinin yokluğu ile kendisini var kılacak sanıyordu. Oysa ben hakikati görmüştüm artık. Hakikati görünce anneye ihtiyacın olmuyordu. Hakikati görünce iyileşmeye başlıyordun. Yıllarca içimdeki Ayşegül'ü diri tutmak için belki de karşısına çıkmamıştım; bendeki ideali, hayali solmasın diye. İçimdeki anneyi öldürmeye cesaret ettiğime göre, kendi hikâyemi yeniden yazabilirdim. Hikâyenin kopuk parçasını tamamlayabilirdim, Ayşegül'le artık tekrar buluşabilirdim.

Burçin ÇOLAK

Sahte anıların tesellisi

Anı diye hatırladığın şeyler meğer inandığın, inanmak istediğin yalanlardan ibaretmiş. (...) Köyde at kılı kapanı ile avladığın o karatavuklar... Dayının sana sarı kola diye içirdiği o bira... Kışları okula giderken saçaklardaki buz sarkıtlarının uçlarını kırıp kırıp ağzına atman... Ya bunlar da sahteyse! Ne kalır o zaman senden geriye.

"Uydurma Allah'ını seversen! Nereden çıkardın? Biz seninle ne zaman gittik oğlum pavyona. Bir de hesapta sorun çıkmış da garsonla tartışmışız."

Mesut bunu nasıl hatırlamaz, anlamadım. Gitmiştik oysa. Recep de vardı hatta. O gün fakültenin biraz berisindeki sokakta görüştük. Keyfi yerindeydi. Ne zamandır veremediği iki dersini vermeyi başarmıştı. Unutmadım hatta dersleri. Beton ve akışkanlar mekaniği. "En baba dersleri hallettim" demişti. Oysa daha dokuz dersi vardı o zamanlar vereceği. İşte aklı sıra bunları verirse üstten ders alacaktı da babasına yakalanmayacaktı. Dangalak herif! Bu hep böyleydi zaten. Kafası çalışmazdı. Ama bazıları şanslı işte! Babadan zengin. Zaten o tutturmuştu illa mühendis ol diye. Yarım yamalak bitirdi okulu. Şimdi böyle tepeden tavırlar...

"Nasıl yani? Gittik ya! Yirmi seneden fazla oldu ama. Belli hatırlamıyorsun. Aklında da bir şey tutamazsın ki sen."

"Ya Ahmet, bırak Allah aşkına! Nasıl bir palavracısın sen de belli değil."

Ne garip! En yakın arkadaşlarla yapılan konuşmaların tarzı, içeriği veya tonu, çoğu zaman bir yabancı için hemen her zaman kolay bir kavga sebebidir. Oysa arkadaşlar arasında, hele böyle eski arkadaşlar arasında ise en fazla bir espri veya zekânın kıvraklığına dair bir ayrıntıdan ibarettir. Ya da belki de sadece bir çeşit oyun... Belgesellerdeki aslan yavrularının birbirlerini yere vurup durdukları, dişlerini birbirlerine geçirdikleri ama asla ısırmadıkları, can acıtmayan bir oyun... Bir çeşit anlaşma ya da uzlaşma işte arkadaşlar arasında...

Şuna bak.. Rakı kadehini nasıl da yuvarlıyor. Bak... Bak... Bir dikişte bitirdi yine. Daha yeni oturduk oysa. Kaçıncı kadeh bu? Tevekkeli değil. Ortak hesaba çökecek bu akşam da. Hatırlamıyor. Hatırlamıyor işte. Ben ne yapayım!

Millete bak. Hepsi nasıl da gözlerini dikmiş, bakıyorlar. Belli... Hepsi Mesut'a inanmış. Hele Mustafa'nın yüzündeki o belirsiz gülümseme yok mu? Bak.. Bak... Yine yaptı aynısını. Adi herif! Sanki Mesut'u bilmiyorlar. Şu özgüvene bak. Laflara bak. Nasıl da tepeden konuşuyor. Hep ondan kazandı zaten. Kırk yılda bir oturup eskilerle bir araya gelmişiz. Olaya bak!

"Mesut... Hatırlamıyorsun kardeşim." Neden kardeşim dediysem! Yine alttan alacaksın değil mi? "Gittik... Talatpaşa'daydı. Hatta sonradan, şu filmin adı neydi. Hah! 'Düttürü Dünya'... Aynı pavyon mu diye sonradan filmin kasetini aramıştık." Bu sefer oldu galiba. Şu "kardeşim" de olmasa tamamdı...

Eee... Bir şey demedi. Nasıl da bakıyor? Ne diyeceğini biliyor ama söylemek istemiyor gibi. Demek o kadar da içmemiş. Kendini böyle kontrol edebildiğine göre. Bak, bak, bak! Mustafa'yla nasıl bakışıyorlar! Ne yani... Yalan mı söylüyorum ben!

"Ahmet, Ne yaptın sen şimdi okulu? Hâlâ aynı lisede misin?"

"Evet, Selim. Devam ediyorum. Git gel."

"Kaç yıl oldu? Ben de hatırlamıyorum ki. Vallahi on beş yıl oldu. Bir ara biliyorsun görevlendirme çıkardı müdür. Bir yıl kadar yoktum ama sonra hep aynı yerde..."

"Ahmet..."

"Efendim?"

"Sen Mesut'a bakma. Öyledir o işte."

Şimdi belli oldu Selim'in neden yanıma sokulduğu. Kimse adamı karşısına almıyor. Böyle çaktırmadan, çaktırmadan... Sen ise ne İsa'ya ne Musa'ya... Ah, Ahmet. Ah! İyi de bu sefer bir şey olmadı ki. Geçen sefer bozdum bunu tabii. Baba parasıyla zengin olmak lazım falan... Denir mi hiç! Alındı tabi. Belli kurulmuş. Yoksa ne diye durup dururken bu

kadar bozsun beni.

"Selim, bu ne abi! Yalan mı söylüyorum. Gittik işte..."

"Ahmet. Şimdi Mesut'un yaptığı çok ayıp ama... Yani sen de..."

"Ben de ne?"

"Abartmayı seversin işte. Meslekten galiba. Edebiyatçı olunca. Böyle oluyor demek ki."

"Nasıl anlamadım." Ne diyor bu Selim! Bak sen... Mesut bodoslama daldı. Bu ise tatlı tatlı...

"Sen biraz değiştiriyorsun oğlum olayları. Yani palavra desem... Palavra değil. Yalan desem... Ne diye yalan söyleyesin. Öylesin işte..."

Vay be! Demek Selim de böyle düşünüyor. Hem de bu masadakiler içindeki en eski arkadaşım. O bile böyle diyorsa. O zaman diğerleri zaten...

"Hatırlıyor musun, bir keresinde anlatmıştın, ikimiz disipline gittik diye?"

Bir an eskiyi hatırladım bak. Lisede kimya dersiydi. Neydi o ders Allah aşkına! Formül üzerine formül...

"Evet... Evet... Kopya çekmiştik kimyadan... Sonra yakalanmıştık da iş büyümüştü. En son disiplinlik olmuştuk. Son anda iptal etmişlerdi."

"Ahmet... Orada bozmadım seni ben... Ama... Öyle değildi olay. Bir kere ders kimya değil biyolojiydi. Neydi adı?.. Hatta onun da adı Selim'di. İkinci Selim derdik."

"Nasıl? Biyoloji mi? Kimyaydı oğlum. Hem toplandı ya hocalar, bizi çektiler karşılarına disiplin kurulunda."

"Değildi Ahmet... Değildi. Yanlışın var. Ayrıca sadece müdür ve müdür yardımcısı vardı. Bir de biyoloji hocası. Öyle toparlanıp fırçalamışlardı, o kadar."

"Yanlışın var oğlum..."

"Hayır Ahmet. Yok yanlışım falan! Eminim. Yine böyle bir toparlanmıştık hatta. Ama öyle bir anlatıyordun ki... Kendimden şüphe etmiştim. Fakat öyle değildi. Demedim bir şey ama. Bozmadım seni. Nasıl böyle oluyor acaba? Diyorum ya edebiyatçısın. Hayalperestsin."

"Ne alaka şimdi?"

"Hadi, hadi... İnadın tuttu. Uzatma artık. Hadi vur bakalım..."

Canım sıkıldı şimdi. Gelmeseydim keşke. Selim'e bak! Bırak inanmayı bir de beni yalancı çıkardı. Tamam, Ahmet... Tamam... Belki de haklılardır. Sen yanılıyorsundur. Olamaz mı? Ama yok! Dur hele... Şu Recep'i bir arayayım. Çaktırmadan tuvalete gider gibi şurada...

"Ahmet, nereye lan? Bozuldun mu?

"Yok ya. Ne bozulacağım! Tuvalete gidiyorum."

Bak işte Mesut ile Mustafa yine bakıştılar. Ya sabır...

"Recep ne haber?"

"Ooo, Ahmet nasılsın? Hayırsız adam, ne arıyorsun ne de soruyorsun."

"Dur iki dakika... Hemen fırçalama! Bizimkilerle oturduk yine rakı masasına. Lafın geçti bir arayalım dedim."

"İyi etmişsiniz. Kimler var?

"Mesut, Selim, Mustafa, Haydar ve Salih. Oturduk demleniyoruz."

"Ooo... Yerime de için."

"Recep, sana bir şey soracağım. Bu fakülte zamanında sen, ben, Mesut... Pavyona gitmemiş miydik? Hesapta sorun çıkmıştı hani."

"Ne zaman? Fakültede mi?"

"Evet..."

"Nereden çıkardın oğlum! Bir kere o zamanlar Sevim vardı. Beni öldürürdü. Hadi onu geçtim öyle bir şey de hatırlamıyorum yani. Ne kadar içtin oğlum sen? Hayal görmeye başlamışsın. Rakı yaramıyor oğlum sana."

"Allah Allah..."

"Aaa. Dur hatırladım bak. Gidelim diye konuşmuştuk senle. Hatta Mesut'u da alırız diye konuştuk. Paralı adam. Bizim gibi meteliksiz değildi. Hâlâ da aynı ya durum... Biz memur maaşına talim... Yeni bir jeep almış."

"Eee, Recep?"

"Ne, eee? Para olmayınca nereye gidiyorsun oğlum. Gidemedik işte. Yurtta bir eleman vardı. O anlatmıştı hatta. Bunlar gitmişler bir kere. Kuş gibi görünce bunları, hesabı köklemişler. Garsona hesabı düzelttirelim demişler ama nafile. Bir tanıdık gelip çıkardı bizi demişti."

"Hmm, hatırladım galiba."

"Kaç yıl oldu ya! Pavyona mı gideceksin oğlum? Bak ben yokum diye inadına..."

"Yok ya! Öyle geyik döndü de seni bir arayayım dedim. Selamı var ekibin."

"Sen de selam et."

Bir elimi, yüzümü yıkayayım en azından. Yokmuş böyle bir olay iyi mi! Rakıdan mı diyeceğim ama ya Selim'in dediklerine ne demeli... Bildiğin sallamışım. Ne pavyona gitmişiz ne de

disipline... İyi de böyle olduğuna eminim. Neyse döneyim masaya.

"Ahmet nerde kaldın? Sindiremedin mi yediklerini!"

Mustafa... Mustafa... Aklı sıra laf sokuyor. Bir de zekice yaptığını sanmıyor mu? Haddini bildirmek lazım ama bugün değil... Şimdi değil...

"Atomdan... Her seferinde yemeyim diyorum, duramıyorum. Hemen vurdu mideye."

Güzel... Bak nasıl da önüne dönüverdi. Yemeyeceksin işte bu hamleleri. Ah, Ahmet, Ah! Neyse... Konu yine Mesut'un malı mülküne dönmüş. İyi bari...

Mesut böyle biri zaten... Hep tepeden baktı. Küçük gördü. Kimi görmedi ki! Ama bu sefer haklı galiba... Baksana Recep'in dediklerine... Hadi diyelim Mesut pisliğine yapıyor. Peki ya Recep? Bildiğin uydurmuşum işte. Selim'in dedikleri de hakeza... Meğer pavyona da disipline de gitmemişiz. Tamam, çok uzun zaman oldu ama bu kadar da karıştırır mı insan...

"Haydar, koysana bir duble daha..."

"Oğlum tuvaletten geleli üç kadeh oldu. Miden atomdan değil bundan kötüdür. Yavaş git biraz..."

"Koy sen..."

Bire bir aklımda ama her şey. Gözümün önüne geldi bak. Kimyacı var. Adı neydi... Unuttum şimdi... Hüseyin miydi? Recep hemen çaprazımda... Küçük kâğıda yazdığı kopyayı çaktırmadan bana uzatmaya çalışıyor. Karınca duası gibi yazmış yine. Hah, aldım sonunda. Bu ne ya! Okuyamıyorum ki! Al işte. Hoca yakaladı. Sınıftan kovuyor. İnkâr ediyoruz ama kâr etmiyor. İnanmadı. Ne diye inansın! Elimden aldı kopyayı. Şimdi de müdürün odasının önüne gitmemizi istiyor.

Sonra... Sonrası neydi?.. Hatırlayamıyorum ki. Bölük pörçük resimler kafamda. Ahmet... Çok içtin yine.

"Ahmet... Daldın, gittin. Kafan nerede oğlum senin?"

"Buradayım Salih, buradayım. Dinliyorum. Ne yaptın sen projeyi? Alırsam, yaşadım diyordun."

"Yok, nerede! Bizde şans mı var sanki... Olmadı. Bizim şirket kurma işi başka bahara kaldı."

"Sağlık olsun Salih. Böyle bu işler."

"Öyle de abi, ne uzuyoruz ne kısalıyoruz. Kör topal gidiyoruz. Eskiden de böyleydi. Şimdi de böyle. İşin kötüsü ileride de böyle olacak."

Ne kadar da canı sıkılmış Salih'in. Sıkılmaz mı? Yine olmamış şirket işi. Ara ara böyle planları oluyor ama hiçbiri gerçekleşmiyor. Ger-çek-le-şe-mi-yor!

Bir dakika! Kör topal gidiyoruz derken kendinden mi yoksa ikimizden mi bahsetmek istedi? Pek anlamadım ama benim hayatım tam da dediği gibi değil mi zaten!

Ne var elimde şu hayatta? Koca bir hiç. Beni ben yapan ne var; bana ait olan? Bir doktora gitsem de derdimi anlatsam... Bu aralar moda ya televizyonlarda. Ne anlatırdım acaba kendime dair? Meşhur bir filozof vardı... Adı aklıma gelmedi bak şimdi. Kendi hayat hikâyesini, yaptıklarını yazmaya kalkmış sadece iki sayfa tutmuş. Topu topu iki sayfa! Benimki kaç sayfa olur peki? Ya da kaç paragraf? Belki de... Sadece... Birkaç satır...

Hiçbir şey olmadı ki yazacak. Öylesine yaşamak işte benimkisi... Ne çocukluk, ne gençlik, ne üniversite ne de sonrası. Ne var Ahmet sende, sana dair Allah aşkına! Baksana... Anı diye hatırladığın şeyler meğer inandığın, inanmak istediğin yalanlardan ibaretmiş.

Üniversitede bin tane olayı olur insanın. Peki, sen ne yaptın? Koca bir hiç... Derslere git, gel... Milletin hayatını uzaktan izle. Öyle değil mi Ahmet! Gerçek hayattan kaçıp romanlara sığınmadın mı? Ondan gelmiyor mu bu edebiyat merakın! Yoksa... Yoksa gidecek bir yerin mi yoktu? Mesele kaçmak değil de kendi hikâyeni biriktirememenin mazereti miydi acaba? Ne anlatacaksın oğlum hayatına dair. Belki sıradan olmayan tek şey var, o da olsa olsa evlenmeyi başaramadığındır. Hiçbir kadını tutamadın yanında. Bak istersen bunu masadakilere anlat... İtiraz etmezler...

Bundan mı eğip büküyorsun geçmişi Ahmet? Kopya çekmek ve sınıftan atılmak yetmedi mi sana? Bir de disiplin kuruluna gitme hikâyesi çıkardın. Hayır Ahmet... Hayır... Sen palavracı değilsin. Böyle inanmak istiyorsun. Tamam, milleti etkilemek istemeni de anlıyorum... Sonuçta altını biraz kazıdın mı geriye hiçbir şey kalmıyor senden. Biraz gizem ve biraz macera katmak hikâyene... Çeşni niyetine... Meze niyetine... Makul sayılır... Herkes de yapar zaten... Şu Mesut'a bak. Bak yine nasıl da bastı kahkahayı... Anlattıklarının onda dokuzu palavra ama adamın var işte bir hikâyesi. Yok baba parasıymış da bilmem ne! İşine yarıyor mu bunu kendine tekrar tekrar söylemen? Mesut'u dinlerken rahatlatıyor mu içini? Yoksa içten içe kıskanıyor musun? Baksana ihtiyacı yok ki pavyon masalına senin gibi. Ama senin var. Hem o kadar çok ihtiyacın var ki... Kafandakiyle gerçeği karıştırmışsın. Gitseydin ya oğlum! Bir kere de gitseydin ya şu pavyona! Oturur iki tek atıp çıkardın. Ne vardı yani. Paran yetmezse belki bir iki tokat yerdin. Ne olacaktı sanki Ahmet! Şimdi ne güzel anlatırdın masada. Hem o zaman abartırdın da. Ağız burun daldılar diye. Ama yok... Sen içeri girmek yerine, hep girmeyi hayal ettin. Şimdi de girdiğini hayal etmen yerine girdiğini sanman... Girebilirdin Ahmet, girebilirdin... Ama baksana... Girmek yerine girdiğini sanmayı tercih etmişsin sen. Mesut, sağ olsun... Bunu sana fena gösterdi bu akşam.

Peki ya diğer anıların Ahmet? Ya onlarda da yanılıyorsan? Böyle alengirli olanları geçtim hadi. Belli, böyle şeylerin hiç olmamış zaten. Peki, ya çok daha sıradan olanlar? Mahallenin delisinden yediğin o tekme... Çocukluğunun geçtiği müstakil evin bahçesinde, akşam ezanı okuduğu zaman açıveren o ezan çiçekleri... Köyde at kılı kapanı ile avladığın o karatavuklar... Dayının sana sarı kola diye içirdiği o bira... Kışları okula giderken saçaklardaki buz sarkıtlarının uçlarını kırıp kırıp ağzına atman... Ya bunlar da sahteyse! Ne kalır o zaman senden geriye.

"Ahmet... Ahmet..."

"Ahmet... Oğlum, baksana buraya..."

"Ha... Ne? Ne oldu? Uyarsanız ya! Dalmışız burada."

"Anlamadık ki oğlum. Sessizleşiverdin öyle."

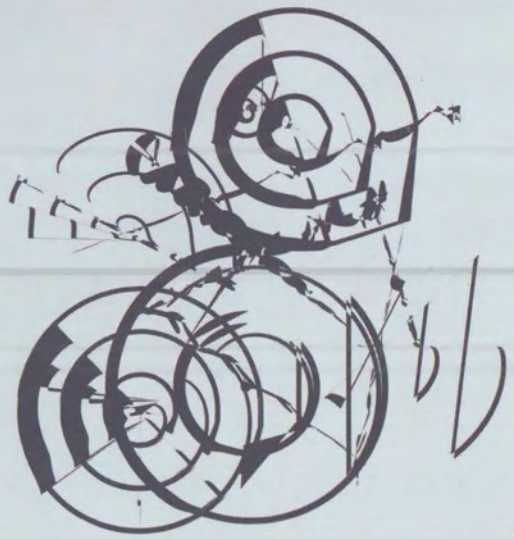
"İçirdiniz beni o kadar... Sızmadığıma dua edin. Durun bak. Bak şimdi... Aklıma ne geldi."

Bak yine keyiflendim... Neydi o olay? Tam da hatırlayamadım ki... Bak... Bak... Mesut ile Mustafa yine bakış attılar birbirlerine. Selim ise yine renk vermiyor...

"Ne geldi, Ahmet?"

"Bir defasında..."

HİLAL BEBEK'İN YENİ KİTABI

ÇEMBERİN DIŞI

hilal bebek

tara • kitap

Seçkin kitabevlerinde...

psikesinema

Ocak-Şubat 2021 sayısı

tüm gazete bayii ve seçkin kitapçılarda